

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**SBORNİK MATERIALOV DLYA OPİSANİYA MESTNOSTEY İ
PLEMYON KAVKAZA DERGİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Serdar KARACA

Balıkesir, 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**SBORNİK MATERIALOV DLYA OPİSANİYA MESTNOSTEY İ
PLEMYON KAVKAZA DERGİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Serdar KARACA

Danışman
Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

Balıkesir, 2015

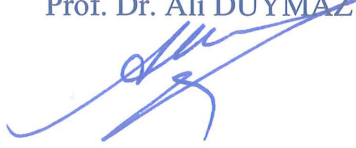
T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 201112511008 numaralı Serdar KARACA'nın hazırladığı "Sbornik Materialov Dlya Opisaniya Mestnostey İ Plemyon Kavkaza Dergisi Üzerine Bir Araştırma" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 05.06.2015 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Ali DUYMAZ

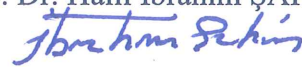
Üye

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

Üye (Danışman)

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

Üye

Üye

Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

15. yüzyılda Rönesans hümanizmiyle gelişmeye başlayan ve 19. yüzyıldan itibaren şubelere ayrılan beşerî bilimlerin faal olarak geliştiği ülkelerden birisi Çarlık Rusyası'dır. 18. yüzyılda Rusya Bilimler Akademisi'nin ve 19. yüzyılda Kazan ve Sankt Petersburg üniversitelerinin kurulması Çarlık Rusyası'nın gerek müspet gerekse beşerî bilimlerde hatırı sayılır merkezlerden birisi olmasını sağlamıştır.

Beşerî bilimlerde faaliyet gösteren Rus eğitim, arkeoloji, etnografya, dil bilimi ve tarih kurumları imparatorluğun sınırları içindeki halkları bütün yönleriyle tetkik etmiş ve elde edilen bulgular "sbornik" (İng. collection/compendium) denilen dergilerde/külliyatlarda neşredilmiştir. *Sbornik Materialov Dlya Opisanıya Mestnostey İ Plemyon Kavkaza* (SMOMPK) bu tür eserlerden birisidir.

SMOMPK dergisi, Kafkasya ve Kafkas Ötesi halkları ve yöreleriyle ilgili ihtiva ettiği etnografya, antropoloji, tarih, dil bilimi ve halk bilimi alanlarına dair materyaller ile Çarlık Rusyası'na bilim çevrelerinin ürettiği hacimli ve uzun soluklu eserler arasındadır. 1881 yılındaki ilk sayıdan, son sayının yayımlandığı 1929 yılına kadar geçen sürede çıkan 46 sayı, asırlardır aynı coğrafyayı paylaşan farklı milletlerin kültür değerlerini incelememizi sağlayacak yazıları ve derlenen materyalleri günümüze aktarmaktadır. Ancak, içeriğinin geniş hacmine ve çeşitliliğine rağmen derginin ülkemizin bilim çevrelerince yeterince tanınmıyor oluşu, derginin tanıtılmasını ve kendisinden istifade edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda, derginin içeriğinin sistemli olarak ortaya konularak Türklük bilgisi çalışmalarına katkılarının ele alınması, bölge halkları üzerine çalışan araştırmacılara yardımcı olacaktır.

Araştırma giriş, iki bölüm, sonuç ve dört ayrı dizinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde çalışmanın problemi, amacı, önemi, sınırlılıkları ve çalışmayla ilgili tanımlara yer verilmiştir. Tanımlarda, SMOMPK dergisinin yayımlandığı coğrafya olan Kafkasya ve Kafkas Ötesi hakkında bilgi verilmiştir. Sonra SMOMPK'deki bazı kavramlar için çalışmada tercih edilen Türkçe karşılıklar açıklanmıştır.

Birinci bölümde SMOMPK'nin Çarlık Rusyası'nın resmî organlarından birisi tarafından yayımlanmış olmasından hareketle Çarlık Rusyası'nda Türklük bilgisi çalışmalarına değinilmiştir. Bu bölümde Nikolay İlminskiy ve ardıllarının yürüttüğü misyonerlik maksatlı ideolojik Türklük bilgisi çalışmaları üzerinde de durulmaktadır. Çünkü SMOMPK'yi yayımlayan eğitim kurumu, İlminskiy metodunu uygulayan eğitim kurumlarıyla aynı merkeze, Çarlık Rusyası Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır.

Birinci bölümün ikinci kısmında SMOMPK'nin yayın bilgilerine yer verilmektedir.

İkinci bölümde SMOMPK'nin içeriğindeki Türklük bilgisiyle ilgili yazı ve derlemelerin içerik analizi yapılmıştır.

Sonuç bölümünde SMOMPK'nin yayımlanma sürecinde geçirdiği değişiklikler ve içeriğinin taşıdığı değer üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmanın sonunda dört ayrı dizine yer verilmektedir: *Kronolojik Dizin*, *Konu Dizini*, *Yazar Dizini*, *Rusça Kronolojik Dizin*.

Bu çalışmada ilmî birikimlerinden çokça istifade ettiğim saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI ve Prof. Dr. Ali DUYMAZ'a ve çalışmayı başından sonuna büyük bir titizlikle takip ederek yönlendiren danışman hocam Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN'e sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

SBORNİK MATERIALOV DLYA OPİSANİYA MESTNOSTEY İ PLEMYON KAVKAZA DERGİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

KARACA, Serdar

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

2015, ix+267 Sayfa

Bu çalışmada 1881-1929 yılları arasında ilk 44 sayısı Tiflis'te ve son iki sayısı da Mahaçkale'de Rusça yayımlanan *Sbornik Materialov Dlya Opisaniya Mestnostey İ Plemyon Kavkaza* (SMOMPK) dergisi tanıtılarak içeriğindeki yazılar ve derlenen materyaller farklı bilim dallarındaki araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

SMOMPK, Kafkasya ve Kafkas Ötesindeki Osetler, Gürcüler, Abhazlar, Çerkezler, Kabartaylar, Çeçenler, İnguşlar, Tabasaranlar, Dargiler, Laklar, Avarlar ile Türk boylarından Nogay, Karaçay, Balkar, Kumuk, Türkmen ve Azerbaycan Türkleriyle ilgili etnografya, antropoloji, tarih, dil bilimi ve halk bilimi gibi farklı bilim dalları kapsamındaki yazıları içeren bir dergidir.

Türkçeye başlığı "Kafkas Kabilelerinin ve Yörelerinin Tasviri İçin Materyaller Derlemesi" şeklinde tercüme edilebilecek derginin 46 sayısının sayfa sayısı 23000'i bulmaktadır. Bu hacimde bir derginin içeriğinde neler olduğunun düzenli bir şekilde ortaya konulması farklı disiplinlerdeki araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır. Çalışmada bu maksatla derginin içeriği analiz edilerek Türklük bilgisi çalışmalarına bilhassa da halk bilimine kaynak olabilecek yazılar ve materyaller tespit edilmiştir.

Çalışmada, Kafkasya ve Kafkas Ötesi üzerine çalışan araştırmacılara yardımcı olacağı düşüncesiyle SMOMPK'nin içeriği *Kronolojik Dizin*, *Konu Dizini*, *Yazar Dizini* ve *Rusça Kronolojik Dizin* olmak üzere dört ayrı dizin ile ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Kafkas Ötesi, Türklük bilgisi, halk bilimi.

ABSTRACT

A RESEARCH ON SBORNİK MATERIALOV DLYA OPISANIYA MESTNOSTEY İ PLEMYON KAVKAZA COMPENDIUM

KARACA, Serdar

M.Sc., Department of Turkish Language and Literature

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

2015, ix+267 Pages

In this study the compendium *Sbornik Materialov Dlya Opisaniya Mestnostey İ Plemyon Kavkaza* (SMOMPK), whose first 44 issues were printed in Tbilisi and last two issues were printed in Makhachkala in Russian between 1881 and 1929, is introduced and writings and other compiled materials are represented to the researchers at different scientific fields.

SMOMPK, is a compendium which includes ethnographic, anthropological, historical, linguistic, folkloric information about Ossetians, Georgians, Abkhazians, Circassians, Kabardino, Chechens, Ingush, Tabasaran Laks, Avars with the Turkish tribes composed of the Nogai, Karachai, Balkar, Kumyk, Turkmen and Azerbaijanis.

The compendium, whose title can be translated to English as “Collection of the Materials for Description of Places and Tribes of the Caucasus”, has approximately 23000 pages in total. Presenting the content of such a large compendium systematically will provide ease to the researchers in different fields. In this study, in order to achieve this purpose, the content of the compendium is analyzed and studies and materials which can be useful for Turkology studies and particularly folklore are determined.

In this study, SMOMPK’s content is presented with four different indices including *Chronological Index, Author Index, Subject Index* and *Chronological Index in Russian* to help researchers working on Caucasia and Trans- Caucasus fields.

Keywords: Caucasia, Trans-Caucasus, Turkology, Folklore.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. Problem.....	1
2. Amaç.....	2
3. Yöntem.....	2
4. Önem.....	3
5. Sınırlılıklar.....	4
6. Tanımlar.....	5
6. 1. Kafkasya ve Kafkas Ötesi.....	5
6. 1. 1. Kafkasya ve Kafkas Ötesi Kavramları.....	5
6. 1. 2. Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ndeki Etnik Grupların Oluşumu.....	6
6. 1. 3. Kafkasya ve Kafkas Ötesi Halkları.....	6
6. 1. 4. Kafkasya'da Konuşulan Diller.....	7
6. 1. 5. Kafkas Ötesi'nde Konuşulan Diller.....	8
6. 2. SMOMPK'de Geçen Bazı Kavramların Karşılıkları.....	8
6. 2. 1. İdari Yapıyla İlgili Adlar.....	8
6. 2. 2. Halk Bilimi ve Halk Edebiyatıyla İlgili Adlar.....	9
6. 2. 3. Eğitim Kurumlarıyla İlgili Adlar.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
ÇARLIK RUSYASI'NDA TÜRKLÜK BİLGİSİ VE SMOMPK DERGİSİ.....	11
1. Çarlık Rusyası'nda Türklük Bilgisi Çalışmaları.....	16
1. 1. Çarlık Rusyası'nda Türklük Bilgisinin Kurumlaşması.....	17
1. 1. 1. Rusya Bilimler Akademisi.....	18
1. 1. 2. Kazan Üniversitesi.....	18
1. 1. 3. Petersburg Üniversitesi.....	19
1. 2. İlminskiy Metodu.....	19
1. 2. 1. İlminskiy Metodunun Temel Hususları.....	20

1. 2. 2. İlimskiy Metodu Uygulanması.....	21
1. 2. 3. İlimskiy Metodunun Sonuçları.....	26
2. SMOMPK Dergisi	31
2. 1. Yayın Bilgileri	31
2. 1. 1. Kafkas Eğitim Okruğu	32
2. 1. 2. SMOMPK'nin Yayınlanma Amacı.....	33
2. 1. 2. 1. Kafkas Yöreleri ve Halkları Hakkında Materyal Toplama Kılavuzu	35
2. 1. 2. 2. Efsane, Destan, Hurafe ve Törenlerin İncelenmesine İlişkin Birkaç Soru	38
2. 1. 3. SMOMPK'nin Sayılarının Çıkış Yılları.....	42
2. 1. 4. SMOMPK'de Belirli Konuya Mahsus Sayılar.....	43
2. 1. 4. 1. Sekizinci Sayı, “Tersk ve Kuban Oblastlarında Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri”	43
2. 1. 4. 2. Onuncu Sayı; Gürcü, Svanet ve Megrel Yöreleri, Halkları	44
2. 1. 4. 3. On Birinci Sayı, “Kafkas Ötesi’nde Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri” ve “Kafkas İpekçiliğinin İncelenmesi”	44
2. 1. 4. 4. On İkinci Sayı, Kabardey Halkı ve Metinleri.....	44
2. 1. 4. 5. On Üçüncü Sayı, Kafkas Arkeolojisi ve Etnografyası	45
2. 1. 4. 6. On Dördüncü Sayı, Kafkas Dağlıları ve Sözlü Eserleri	46
2. 1. 4. 7. On Beşinci Sayı; Kafkasya’daki Rus Kozakları ve Şarkıları, Masalları..	47
2. 1. 4. 8. On Altıncı Sayı; Tersk ve Kuban Oblastlarında Ekonomi, Etnografya ile Halk Hekimliği	47
2. 1. 4. 9. Otuzuncu Sayı, Udince-Rusça İncil	48
2. 1. 5. SMOMPK ile Benzer Mutevaya Sahip Bazı Çarlık Rusyası Yayınları	49
İKİNCİ BÖLÜM	51
SMOMPK’DEKİ TÜRK LÜK BİLGİSİYLE İLGİLİ YAZILARIN İÇERİK ANALİZİ.....	51
1. Halk Bilimi	51
1. 1.Halk Edebiyatı	52
1. 1. 1. Halk Şiiri	53
1. 1. 1. 1. Anonim Halk Şiiri	55
1. 1. 1. 1. 1. Türkü	55
1. 1. 1. 1. 2. Mani	64
1. 1. 1. 1. 3. Bilmece.....	69

1. 1. 1. 1. 4. Ninni.....	71
1. 1. 1. 1. 5. Ağıt.....	72
1. 1. 1. 1. 6. Tekerleme.....	75
1. 1. 1. 2. Âşık Şiiri	82
1. 1. 2. Halk Anlatıları.....	88
1. 1. 2. 1. Destan.....	88
1. 1. 2. 2. Masal	96
1. 1. 2. 3. Halk Hikâyesi	112
1. 1. 2. 4. Efsane	115
1. 1. 2. 5. Fıkra	120
1. 1. 3. Öbür Ürünler	121
1. 1. 3. 1. Atasözü.....	121
1. 2. Hayatın Geçiş Safhaları: Doğum, Evlilik ve Ölüm	126
1. 3. Halk İnanışları: Hurafe, Halk Bilgeliği, Büyü, Rüya.....	128
1. 4. Halk Hekimliği.....	130
1. 5. Halk Gelenekleri	131
2. Etnografya	131
2. 1. Coğrafya.....	131
2. 2. Dil	146
2. 3. Eğitim.....	149
2. 4. Din.....	151
SONUÇ	154
DİZİNLER	157
Kronolojik Dizin.....	157
Konu Dizini	185
1. Halk Bilimi.....	185
1. 1.Halk Edebiyatı.....	185
1. 1. 1. Halk Şiiri	185
1. 1. 2. Halk Anlatıları.....	186
1. 1. 2. 1. Destan.....	186
1. 1. 2. 2. Efsane	187
1. 1. 2. 3. Masal	187
1. 1. 2. 4. Halk Hikâyesi.....	189

1. 1. 2. 5. Fıkra	189
1. 1. 3. Değişik Ürünler	189
1. 3. Hayatın Geçiş Safhaları: Doğum, Evlilik ve Defin	192
1. 4. Halk İnanışları: Hurafe, Halk Bilgeligi, Büyü, Rüya	192
1. 6. Halk Törenleri ve Kutlamaları	194
2. Etnografya	194
2. 1. Coğrafya	194
2. 2. Dil	199
2. 3. Tarih	202
2. 4. Arkeoloji	203
2. 5. Ekonomi	204
2. 6. Eğitim	205
2. 7. Din	206
3. Değişik	206
Yazar Dizini	209
Rusça Kronolojik Dizin	220
KAYNAKLAR	257
EKLER	263

KISALTMALAR

Alm.: Almanca.

bk.: Bakınız.

C: Cilt

çev.: Çeviren.

DS: *Derleme Sözlüğü: Türkiye'de Halk Ağzından.*

DLT: *Divânu Lugâti 't-Türk.*

ed.: Editör.

Fr.: Fransızca.

İng.: İngilizce.

KUO: Kavkazskiy Uçebniy Okrug (Кавказский Учебный Округ).

Ojegov: *Tolkoviý Slovar Russkogo Yazıka (Толковый Словарь Русского Языка).*

Okrug: Kavkazskiy Uçebniy Okrug (Кавказский учебный округ).

RAN: Rossiskaya Akademia Nauk (Российская академия наук).

RF: Rusya Federasyonu.

RTS: *Russko-Turetskiy Slovar (Русско-Турецкий Словарь).*

Rus.: Rusça.

S: Sayı.

ss.: Sayfa sayısı.

SMOMPK: *Sbornik Materialov Dlya Opisaniya Mestnostey İ Plemyon Kavkaza*
(Сборник Материалов Для Описания Местностей и Племен Кавказа).

TDVİA: *Türkiye Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi.*

vb.: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi.

Yefremova: *Tolkoviý Slovar Efremovoy (Толковый словарь Ефремовой).*

GİRİŞ

1. Problem

16. yüzyılda açılmaya başlanan dil oğlanları okullarıyla Avrupa'da Şarkiyatçılığın temelleri atılmış ve kısa bir süre içinde devlet adamlarının talimatları doğrultusunda Doğu medeniyetine ait eserler toplanmaya, araştırılmaya ve neşredilmeye başlanmıştır. Bu sürecin yaşandığı devletlerden birisi de Çarlık Rusyası'dır. 18. yüzyılın başında I. Petro, 1716 ve 1724 yıllarında yazılı emirlerle Arapça, Farsça ve Türkçe bilen tercümanların yetiştirilmesini istemiştir. Bu doğrultuda, I. Petro'nun 1724'te Bilimler Akademisi'ni kurması Doğu dillerinin ve Türkçenin sistemli biçimde öğrenilmesinin, tetkik edilmesinin önünü açmıştır (Eren, 1998, 83-84). Siyasi gaye ve gayretlerin ön ayak olduğu çalışmalar çok geçmeden 19. yüzyılın ikinci yarısında meyvesini vererek Çarlık Rusyası'nın hâkimiyeti altındaki toplumlara bütün yönleriyle kuşatan eserler vücuda getirilmesini sağlamıştır. Çarlık Rusyası'ndaki bu çalışmalar Sovyet Rusya'da da aynı hızla sürmüştür. Rus kökenli olsun veya olmasın Rus ilim çevrelerinin Sibiryâ, Türkistan ve Kafkasya coğrafyasındaki Türk boylarıyla ilgili çok yönlü derleme, araştırma ve neşir çalışmaları Türklük bilgisinin temel kaynakları olmuştur. Bu durum günümüzde de aynı önemini muhafaza etmektedir.

Ülkemizde, Türkiye dışındaki Türklük bilgisi çalışmaları Sovyetler'in çöküşüyle bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile Rusya Federasyonu'ndaki Başkurdistan, Tataristan, Çuvaşistan, Kırım ve Tuva gibi stratejik, ekonomik vb. açılardan önemli ve Türk nüfusunun kalabalık olduğu sahalara yönelmiştir. Ancak Kafkasya'daki Türk boylarıyla ilgili çalışmalar içinse aynı durumdan söz edilemez. Kafkasya'daki Karaçay-Malkar, Nogay ve Kumuk Türkleri üzerine çalışmalar bir türlü istenen noktaya gelememiştir. Türkiye'den bakıldığında, bu Türk boylarıyla ilgili yapılan çalışmalar günümüzde dahi Sovyetler Birliği zamanında yapılmış ve bugünlerde Gürcistan, Azerbaycan ve Rusya'da yapılmakta olan çalışmalardan öteye gidememektedir. Türkiye Türkologlarının bu sahadaki incelemelerine hız vererek yaptığı çalışmalarla Kafkasya ve Kafkas Ötesi araştırmalarına katkı sunmaları gerekmektedir.

SMOMPK; arkeoloji, antropoloji, etnografya, tarih, halk bilimi ve dil bilimi gibi sosyal bilimlerin münferit disiplinler hâlinde ortaya çıkmaya başladığı bir süreçte 19. yüzyıl Avrupası'nın ulaştığı ilmî birikimi Kafkasya ve Kafkas Ötesi halkları ve coğrafyası üzerinde tatbik etmiştir. 48 yıllık süreçte 46 sayısıyla yukarıda zikredilen ilim dallarına ait

muhteviyatıyla SMOMPK, Kafkasya ve Kafkas Ötesi araştırmaları ile bu coğrafyaya komşu olan halklarla ilgili karşılaştırmalı çalışmalarda olmazsa olmaz bir kaynaktır.

Bu çalışmanın temel problemi arlık Rusyası'nın ilmî bir yayını olan SMOMPK dergisinin Türklük bilgisi çalışmalarındaki yeri ve önemi ile Kafkasya ve Kafkas Ötesi Türk halkları üzerindeki çalışmalar için öneminin ve üstleneceği işlevin Türkiye Türkologları tarafından tespit edilmemiş olmasıdır.

2. Amaç

Bu çalışmada incelenen dergide, Türk boylarıyla ilgili çeşitli yazılar ve derlemeler yayımlanmış olmasına rağmen bugüne kadar bunlar üzerine Türkiye'de bir araştırma yapılmamıştır. Çarlık Rusyası döneminde çoğunlukla alan araştırmalarına dayalı olarak yapılan araştırmaların sonuçlarını içeren bu yazılar, özellikle Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ndeki Türk boylarının geçmiş dönemlerindeki tarihi, coğrafyası, edebiyatı, etnolojisi ve halkbilimi alanlarını takip etmede faydalı bilgiler ve malzemeler sunmaktadır. Bu bakımdan tez çalışmamızın asıl gayesi SMOMPK dergisinin içerik analizini yaparak Türklük bilgisi araştırmalarındaki konumunu belirlemektir. Bununla birlikte dergide yayımlanmış yazıların sistematik dizinlerini hazırlamak da araştırmanın amaçları arasındadır.

Yukarıda belirtilen hususların yanında SMOMPK dergisinin 48 yıllık yayın serüvenini derginin yayımlanma süreci içinde gözlemlenen değişmelerle beraber açığa çıkarmak ve SMOMPK'nin yayımlanmasında emeği geçen şahıslar ve kurumlarla ilgili bilgiler sunmak çalışmanın amaçlarındandır.

SMOMPK'de Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ndeki hangi halklar, diller, yerleşimler ve yörelerle ilgili bilgi ve materyaller yer aldığını, bu bilgi ve materyallerin hangi ilim dalını ilgilendirdiğini ortaya koymak da çalışmanın amaçlarındandır.

3. Yöntem

Çalışmada büyük oranda doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada SMOMPK dergisinin sayıları taranarak içeriğindeki yazılar tespit edilmiştir. Yazıların çeşitli açılardan sistematik dizinleri hazırlanmıştır. Sonrasında Türklük bilgisi kapsamındaki yazıların içerik analizleri yapılmıştır. İçerik analizinde incelenen yazıların içeriği tanıtılarak önemli hususlar belirtilmiş, yazının mahiyetini göstermesi için içerikteki bilgilerden örnekler sunulmuştur. Yazıda aktarılan destan, efsane, masal, şiir vb. halk

edebiyatı ürünlerinin bir kısmı analizde değerlendirilerek materyalin varyantı ve temel motifleri konusunda okuyucuya fikir vermek gayesi güdülmüştür.

SMOMPK’de aynı yazı pek çok konuyla ilgili olmakta veya farklı halk edebiyatı ürünlerini içerebilmektedir. Bu sebeple bir yazıdaki farklı muhteva, içerik analizinde ilgili yerlerde değerlendirilmiştir.

İçerik analizinde SMOMPK’deki bilgi ve materyalin kullanıldığı farklı çalışmalara atıfta bulunulmuştur. Aynı konuyla ilgili yayınlarla karşılaştırmalar yapılmış, benzerlik ve farklılık ortaya konulmuştur.

SMOMPK’nin muhtevası *Kronolojik Dizin*, *Konu Dizini*, *Yazar Dizini* ve *Rusça Kronolojik Dizin* ile ortaya konulmuştur. *Kronolojik Dizin*’de SMOMPK’nin muhtevası yayım yılına ve sayı içeriğine göre sıralanmıştır. Sıralanan bu yazılar 1’den başlanarak numaralandırılmış ve öbür iki dizinle içerik analizinde bu numaralar kullanılmıştır. *Konu Dizini*’nde belirlenen 3 başlık altında SMOMPK’nin muhtevası sıralanmıştır. Bu başlıklardan halk bilimi ve etnografya içerisinde de alt başlıklar mevcuttur. Belirlenen bu iki ana başlık SMOMPK’nin daha çok halk bilimi ve etnografyaya dair bilgi ve materyale odaklanmasından ileri gelmektedir. *Yazar Dizini*’nde; yazarlar, soyadlarına göre alfabetik olarak sırlanarak yanlarında aynı yazarın farklı yazılarının *Kronolojik Dizin*’deki numaraları verilmiştir.

Çalışmada, Rusça bir yayın olan SMOMPK’deki yazıların asıl adlarına yer verilmesinin faydalı olacağı kanaatiyle *Rusça Kronolojik Dizin*’e yer verilmiştir. Böylece çalışmadan istifade edecek araştırmacılar yazıların asıl adlarını da bulabileceklerdir.

Rus alfabesinde yer alan inceltici işaret /ь/ ‘мягкий знак’ (İng. soft sign), Türkiye’deki yaygın kullanıma uyularak bu çalışmada kesme işareti ile gösterilmemiştir. Örnek ile ifade etmek gerekirse Nikolay İvanoviç İlminskiy’in soyadı, inceltici işaretli hâli olan “İl’minskiy” (Ильминский) şeklinde değil de “İlminskiy” olarak yazılmıştır.

4. Önem

İlmî araştırmalar yapıldığında sonuçları itibariyle önemlidirler. Çünkü sonuçlandırılan bir araştırma ele aldığı araştırma problemine bağlı olarak bilime yeni bilgiler ve çözüm önerileri sunar. Bu çalışma Rusça kaynakların kısıtlı şekillerde kullanıldığı Türkiye’de yüz yıl önce Çarlık Rusyası döneminde yayımlanmış, Kafkasya ve Kafkas Ötesi coğrafyası ve halkları hakkında bütünlüklü bilgi ve materyaller sunan bir dergiyi tanıtmayı, onun muhtevası üzerine ortaya koyduğu sistematik dizinler ve içerik analiziyle Türklük bilgisi kapsamındaki yazıları tespit etmesi yönüyle önemlidir.

48 yıllık bir süreçte yayımlanan 46 sayısı ve 23000'i aşan sayfa sayısı ile SMOMPK pek çok ilim dalı için zengin bilgi ve materyal kaynağıdır. Ancak SMOMPK'nin bu yönü aynı zamanda onun üzerinde çalışacak araştırmacıların ciddi emek harcamasını ve geniş zaman ayırmasını da gerektirir. Böyle geniş hacimli bir derginin tanıtılması, içeriğinde hangi ilim dallarını ilgilendiren bilgi ve materyal olduğunun ortaya konulması, muhtevasının sistematik dizinler ve içerik analizleriyle açığa çıkarılması alanda çalışan ilim insanlarının çalışmalarını kolaylaştıracaktır.

5. Sınırlılıklar

Bu çalışma 1881-1929 tarihleri arasında yayımlanan toplam 46 sayılı SMOMPK dergisinin 43 sayısının içeriğiyle sınırlıdır. SMOMPK'nin 1912 tarihli 42., 1926 tarihli 45. ve 1929 tarihli 46. sayısı taranamadığı için çalışmanın dışında kalmıştır.

Çalışmada SMOMPK'nin içerik analizi yapılırken sınırlamaya gidilerek yalnızca Türklük bilgisi çalışmalarına katkısı olacak muhteva analiz edilmiştir.

SMOMPK'deki bir yazı pek çok ilim dalını ilgilendiren bilgi ve materyaller sunmaktadır. Bu durum, *Konu Dizini*'ni oluştururken bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bir yazının hangi başlık altında değerlendirileceğine karar verilirken içeriğinin ağırlık kazandığı hususlar göz önüne alınmaya çalışılmıştır. Yine de kesin sınırlamalara gitmek her zaman mümkün olmamıştır.

Çalışmada halk edebiyatı ürünlerinin adlandırılmasında güçlüklerle karşılaşmıştır. Bir derleme dergisi olan SMOMPK'de halk edebiyatı ürünlerinden destan, efsane, fıkra ve masal gibi türler için yazarın kullandığı ad ile Türkiye'de bugün için kabul gören adlar arasında çoğu zaman uyumsuzluk olmaktadır. Bu hususta aynı halk edebiyatı ürünüyle ilgili ülkeler arasındaki adlandırma farklarının yanında aynı ülkede bile birliğin sağlanamadığı göz önünde tutulmalıdır. Söz gelimi Türkiye'de "halk hikâyesi" denilen "Kerem ile Aslı", "Âşık Garip" gibi anlatılar için Türk boylarında "destan" adı kullanılmaktadır (Türkmen & Cemiloğlu, 2009, 9). Bu sebeple çalışmada, yazarın kendi kullandığı adlandırmaya bağlı kalınmıştır. Bununla beraber yeri geldikçe metinle ilgili ülkemizdeki yaygın adlandırma dile getirilmiştir.

Çalışmada karşılaşılan sınırlılıklardan bir başkası ise SMOMPK sayılarındaki sayfa numaralarıyla ilgilidir. SMOMPK'de her bölümün sayfa numarası 1'den başlamaktadır. Bunun yanında bir bölümün içinde de bazı yazıların sayfa numarası yine 1'den başlamaktadır.

Bu durum, bazı sayıları 600 yüz sayfayı aşan SMOMPK dergisinin taranmasını güçleştirmiştir.

6. Tanımlar

SMOMPK dergisi gerek içeriği yönüyle gerekse yayımlandığı yer itibariyle Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ne hasır edilmiş bir yayındır. İlk 44 sayısı Tiflis'te ve son iki sayısı Mahaçkale'de yayımlanan derginin içeriğini Kafkasya ve Kafkas Ötesi halkları ve yöreleriyle ilgili araştırma, inceleme yazıları ve derlenen materyaller oluşturur. Çalışmada yer alan *Kronolojik Dizin*'de de açıkça görülebileceği SMOMPK'nin içeriği tamamıyla Kafkasya ve Kafkas Ötesi'yle ilgilidir. Bu sebeple çalışmada, Kafkasya ve Kafkas Ötesi kavramlarının ne ifade ettiği; bölgede yaşayan etnik gruplar ve onların dilleri gibi konulara açıklık getirilmiştir. Buna ilave olarak SMOMPK'de geçen idare, halk bilimi ve eğitimle ilgili kavramlar açıklanmış ve varsa onlar için tercih edilen karşılık ifade edilmiştir.

6. 1. Kafkasya ve Kafkas Ötesi

6. 1. 1. Kafkasya ve Kafkas Ötesi Kavramları

Kesin olmamakla birlikte Yunanca Kaukasos'tan geldiği düşünülen Kafkasya'nın tam olarak neyi ifade ettiği tartışmalıdır. Bu yüzden coğrafi, siyasi ve kültürel anlamlarda kelimeye yüklenen anlamların kapsamı değişmektedir.

Coğrafi-fiziki manada dar anlamıyla Kafkasya, Karadeniz ile Hazar denizleri arasında kalan Doğu-Batı paralelinde uzanan ve yüksekliği bazı kısımlarda 5000 metreyi aşan ve yaklaşık 1200 km uzunluğundaki sıradağların genel adıdır. Daha geniş anlamda ve daha yaygın kullanımıyla Kafkasya, 40. ve 46. boylamlar ile 39. ve 47. enlemler arasındaki oldukça geniş bir alanı anlatır. Bu alanın sınırlarını kuzeyde Don Nehri ağzı, Kuma-Maniç Çukurluğu ve güneyde Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın Türkiye ile İran sınırları oluşturur. (Coene, 2010, 2) Ancak, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılan bu geniş adlandırmaya karşı çıkılmaktadır. Çünkü Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycanı içine alan bölgeye İngilizcede Transcaucasus, Rusçada Zakavkaz denilmektedir. Yine Osmanlı kaynaklarında da bölge için Maverai-i Kafkasya tabiri kullanılmaktadır. Öyleyse Kafkas Dağları ve onun kuzeyinde kalan bölge için Kafkasya; Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı içine alan bölge için de Kafkas Ötesi denilmesi gerekmektedir (Tavkul, 2009b, 18).

Siyasi olarak Kafkasya, Kafkas Dağları ortada olmak üzere kuzey ve güney olarak ikiye ayrılır. Kuzey Kafkasya'yı Rusya Federasyonu'nun Krasnodar ve Stavropol Krayları ile

özerk Adige, Karaçay - Çerkez , Kabardey - Balkar , Kuzey Osetya , İnguşetya ,Çeçenistan ve Dağıstan cumhuriyetleri ve onların yanında Rostov Oblastı'yla Kalmuk Özerk Cumhuriyeti'nin bir kısmı oluşturur. Güney Kafkasya'da ise Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan vardır. 2008'de çıkan savaşla Gürcistan'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden Güney Osetya ve Abhazya da bu gruptadır.

Kültürel anlamda özellikle de entolinguistik pencereden bakacak olursak Kafkas kelimesini dil bilimciler Kafkas Dil Ailesi'ni anlatmak için kullanır (Coene, 2010, 3). Bu dil ailesi bölgede konuşulan Hint-Avrupa ve Türk dillerini çıkardığımızda geriye kalan Abhaz-Adige ve Nah-Dağıstan dillerinden oluşur.

6. 1. 2. Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ndeki Etnik Grupların Oluşumu

Kuzeydeki Deşt-i Kıpçak adı verilen geniş düzlükler ile güneydeki Anadolu ve Ön Asya ülkeleri arasında yer alan geçit vermez Kafkas Dağları, kendine has coğrafi özellikleriyle pek çok etnik yapıyı içinde barındıran bir alandır. Sarp dağlık alanları, ırmak boyları, vadileri ve ormanlarıyla en eski sakinleri olan Abhaz-Adige ve Nah-Dağıstan dil ailelerine mensup halklara ev sahipliği yaparken bir yandan da çoğunluğu Hazar'ı güney ve kuzeyden aşip gelen bozkır kavimlerine de yurt olmuştur. Kültürleri ve dilleri farklı yeni gelen halklar bölgenin eski sakinleri arasında eriyip gitmemiş ve kendisini korumuştur. Zaman geçtikçe de aynı coğrafyayı ve şartları paylaştığı komşu kültür ve medeniyetlerle kaynaşarak ortak bir "Kafkas Kültürleri Alanı" oluşmasını sağlamışlardır (Tavkul, 2009b, 17).

Kafkasya'nın etnik yapısının oluşumunda yazılı kaynaklarla tespit edilebilen iki önemli göç olayı vardır. Bunlardan Hint-Avrupa Dil Ailesi'ne mensup halkların İran üzerinden gerçekleştirdiği göçlerdir. İkincisi ise ilkinde göre hem daha uzun süren hem de tesiri daha fazla olan Türk göçleridir. Kuzey Kafkasya'da etkili olan bu göçlerde Türk boylarından özellikle Hazarları, Avarları ve Kafkas Bulgarlarını zikretmek gerekir. Göçebe Peçenek, Kuman ve Kıpçak Türklerinin yanında büyük çoğunluğu Türkçe konuşan Altın Ordu Devleti'nin de tesirinden söz edilebilir (Abdulatipov, 2007, 131).

6. 1. 3. Kafkasya ve Kafkas Ötesi Halkları

Yüksek sıradağların üzerinde bir bölge olan Kafkasya'da dar bir coğrafyada farklı halklar bir arada iç içe geçmiş şekilde yaşamaktadır. Bu durum Kafkas halklarının tasnifinin yapılmasını da zorlaştırmaktadır. 19. yüzyılın tanınmış Kafkasya uzmanlarından birisi olan Adolf Berje, 1858 tarihli *Kratkiy obzor plemen na Kavkaze* (Kafkasyalı Kavimlerin Kısa Tasviri) adlı kitabında Kafkasya halklarının tasnifini kendi ifadesiyle şöyle yapar:

“Tatar kavimleri dışında Kafkas kavimleri ayrı, birbirine bezemeyen dillerde konuşan yedi ana kola ayrılırlar: Kartvel. Abhaz, Çerkez, Oset, Ubıh, Lezgi, Çeçen.” (Berje, 2010, 25).

Alexandre Grigorianz ise Kafkas halklarının Hint-Avrupa ırkı ile Moğol ve Tatar kökenli topluluklar olmak üzere iki değişik ırktan oluştuğunu belirterek şu şekilde bir tasnif yapar:

1. Osetler
2. Gürcüler
3. Batı bölgesindeki Kafkas halkları:
 - a. Abhazlar
 - b. Çerkezler ve Kabartaylar (Kabardin)
4. Doğu bölgesindeki Kafkas Halkları:
 - a. Çeçenler ve İnguşlar
 - b. Tabasaranlar, Dargiler ve Laklar gibi Dağıstan hakları.

Turan ırkından gelenler:

1. Nogay, Karaçay, Balkar Tatarları; Kumuklar ve Avarlar
2. Azeriler (Grigorianz, 2000, 14).

Yukarıdaki tasniflerde dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi Adolf Berje ve Alexandre Grigorianz tasniflerinde Kafkasya ve Kafkas Ötesi ayrımı yapılmadığıdır. Gürcüler ve Azerbaycan Türkleri Kafkas sıradağlarının güneyinde kalırlar ve daha önce ifade edildiği üzere Kafkas Ötesi'nin iki halkıdır.

Ufuk Tavkul, Kafkas Ötesi halklarından Azerbaycan Türklerini ve Gürcüleri dışarıda bırakarak Kafkasya halklarını altı gruba ayırır: Abhazlar-Abazalar, Adigeler, Karaçay-Malkarlar, Osetler, Çeçen-İnguşlar, Dağıstan halkları (Tavkul, 2009a, 6).

6. 1. 4. Kafkasya'da Konuşulan Diller

Kafkasya tarih boyunca pek çok dilin konuşulduğu bir coğrafya olarak tanınmıştır. Bunda hiç şüphesiz Kafkasya'nın aşılması zor dağları, derin vadileri ve geçitleriyle pek çok halka düşmanlardan, işgalcilerden korunma imkânı vermesi önemli rol oynamıştır. Etno-linguistik etkileşimin en fazla yaşandığı bölgelerden birisi olan Kafkasya için Eski Yunan, Roma ve Bizans kaynaklarında 300'den fazla dilin konuşulduğu ve bölgeye Arap seyyahlar tarafından “diller dağı” anlamına gelen “cebel es-sine” denildiği kaydedilmektedir. Romalıların bölgeyi idare etmek için 130 tercüman kullandıkları da yine kaynaklarda belirtilmektedir (Baddeley, 1908, 25).

Ufuk Tavkul Kafkasya’da konuşulan diller için aşağıda görüldüğü üzere bir tasnifte bulunmuştur:

I-KAFKAS DİLLERİ

1-Abhaz-Adige Dilleri (Batı Kafkaslarda)

Abhaz, Abaza, Şapsığ, Bjeduğ, Jane, Besleney, Abzeh, Hatkoy, Temirgoy (Kemirguey),

Natuhay, Kabardey halkları tarafından konuşulur.

2-Çeçen-Lezgi Dilleri (Doğu Kafkaslarda)

Çeçen-İnguş, Lezgi, Avar, Lak, Dargı, Tabasaran, Rutul, Tsahur, Agul halkları tarafından konuşulur.

II- TÜRK DİLLERİ

1-Karaçay-Malkar (Orta Kafkaslarda)

2-Kumuk (Dağıstan’da)

III- İRAN DİLLERİ

1-Oset (Orta Kafkaslarda)

2-Tat (Dağıstan’da) (Tavkul, 2006, 38)

6. 1. 5. Kafkas Ötesi’nde Konuşulan Diller

1. Gürcüce

2. Zan dili (Lazca ve Megrelce)

3. Svanca

4. Ermenice

5. Azerbaycan Türkçesi

6. 2. SMOMPK’de Geçen Bazı Kavramların Karşılıkları

Burada SMOMPK’de geçen bazı kavramlara çalışmada karşılık olarak kabul edilen tabirler sıralanmaktadır. Materyallerin toplandığı coğrafyanın Çarlık Rusyası’nın idari bir parçası olması, halk edebiyatı ürünlerinin farklı toplum ve zamanlarda farklı adlandırmalarla kullanılması gibi hususlar bu kısmı zaruri kılmaktadır.

6. 2. 1. İdari Yapıyla İlgili Adlar

Aul (аул): Kafkasya ve Orta Asya’da köy (RTS, 29, 1. Sütun).

Guberniya (губерния): vilayet (RTS, 164, 2. Sütun).

Oblast' (область): bölge (RTS, 504, 1. Sütun). 1. Devletin bir bölümü. 2. Büyük idari bölge birimi (Ojegov).

Okrug (округ): bölge, daire (RTS, 534, 2. Sütun). Rus devletinde idari, siyasi, askerî, sınaî bir bölge birimi.

Pristavstvo (приставство): Rus Çarlığı'nda 18. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Kafkasya Müslümanlarının yönetilmesi için oluşturulmuş uyezdlere bağlı idari yapı.

Seleniye (селение): köy (RTS, 824, 1. Sütun).

Selo (село): köy (RTS, 824, 1. Sütun).

Smotritel' (смотритель): gözetmen, bakıcı, bekçi, kapıcı, sorumlu.

Stanitsa (станция): stanitsa (büyük Kazak köyü). (RTS, 874, 1. Sütun).

Uçastok (участок): 1917'ye kadar Çarlık Rusyası'nda şehir polisinin bir bölümü (Ojegov).

Uyezd (уезд): kaza (RTS, 942, 1. Sütun), ilçe.

6. 2. 2. Halk Bilimi ve Halk Edebiyatıyla İlgili Adlar

Bılına (былина): destan (kahramanlar hakkında Rus halk şarkıları) (RTS, 64, 2. Sütun).

Legenda (легенда): efsane (RTS, 364, 1. Sütun).

Nrav (нрав): 1. mizaç, huy. 2. töre, âdet ve ahlak (RTS, 495, 2. Sütun). Karakter (Ojegov). Çalışmada bu kelime bağlamına göre beğeni, karakter veya âdet olarak değerlendirilmiştir.

Obıçay (обычай): âdet (RTS, 521, 1. Sütun).

Obryad (обряд): tören, merasim, ayin (RTS, 515, 1. Sütun).

Predaniye (предание): rivayet; efsane; hikâye (RTS, 683, 1. Sütun). Çalışmada bu kelime için anlatının taşıdığı hususiyete göre "hikâye" (İng. story) veya "efsane" karşılıkları kullanıldı.

Primeta (примета): belirti, alamet, işaret (RTS, 703, 1. Sütun). Çalışmada bu kelimeye karşılık "halk bilgeliği" (İng. folk wisdom) kullanıldı.

Skazaniye (сказание): menkıbe (RTS, 831, 2. Sütun). Çalışmada bu kelimeye karşılık "destan" (İng. saga) kullanıldı.

Skazka (сказка): masal (RTS, 832, 1. Sütun).

Suyeveriye (суеверие): boş inan, batıl itikat (RTS, 888, 1. Sütun), hurafe.

6. 2. 3. Eğitim Kurumlarıyla İlgili Adlar

Gimnaziya (гимназия): lise, kolej (RTS, 145, 2. Sütun).

Progimnaziya (прогимназия): Rusya'da 1917 yılına kadar faaliyet gösteren 4-10 yaş arasındaki çocukların eğitim gördüğü okul (Yefremova).

Realnoye uçilişe (Реальное училище): (Alm. *Realschule*'den) Rusya (Devrim öncesinde) ve Almanya başta olmak üzere Hırvatistan, Avusturya, Danimarka gibi ülkelerde ikinci dereceli okul, ortaokul (Bolton, 1900, 5).

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇARLIK RUSYASI'NDA TÜRK LÜK BİLGİSİ VE SMOMPK DERGİSİ

SMOMPK dergisinin ilk 44 sayısı 1881-1915 yılları arasında çarlık Rusyası eğitim kurumlarından birisi olan Kafkas Eğitim Okruğu (KUO) tarafından yayımlanmıştır. Bu zaman diliminde Çarlık Rusyası'nda önemli eğitim reformları yapılmıştır. Bilhassa Rus ve Hristiyan olmayan halklara yönelik yapılan bu eğitim reformlarıyla işgal edilen bölgelerde Rus kültürünün, dilinin ve Ortodoks Hristiyanlığın yayılması amaçlanmıştır.

Çarlık Rusyası kurumlarının elde ettiği ilmî birikimlerden istifade etmiştir. Çarlık Rusyası'nın ilmî birikimi ise Avrupa'da ortaya çıkan Şarkiyatçılıktan (oryantalizm) bağımsız değerlendirilemez. Elbette ki Çarlık Rusya Batılı bir devlet değildir. Hatta iddia edilebilir ki Çarlık Rusya Şarkiyatçılığın inceleme alanına dahi girmektedir. Fakat sömürgeci bir devlet olarak yayılmacı politikalar üretmesi Batılı devletlerle paylaştığı en önemli paydadır.

SMOMPK hakkında bilgi vermeden önce *oryantalizm* teriminin sosyal bilimler literatüründe ne ifade ettiğini ve *sömürgecilik* kavramıyla nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu belirtmesi önemlidir. Bilindiği üzere, *oryantalizm* kelimesinin kökeni güneşin doğuşunu ifade eden Latince "oriens"den gelmesine rağmen sözlük anlamı Doğu bilimi, Doğu incelemeleri ya da Şarkiyatçılık olarak ifade edilmektedir.

Erken dönemde, Şarkiyatçılık bir düşünüş ve araştırma alanıydı. Uzak Doğu, Asya, Doğu, Yakın Doğu, Afrika ve Orta Doğu şeklinde adlandırılan bölgelerde yaşayan insanlar ile Avrupa'nın her türlü sosyal ilişkisi üzerine düşünme biçimiydi. Bu sayede Doğu hakkında her türlü bilgiye ulaşılabilmekteydi. Buradan da anlaşılacağı üzere akademik bir disiplin olmadan önce Batı-Doğu arasındaki ilişki şemasının belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Coğrafi keşifler, Rönesans, Reform Hareketleri, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali gibi süreçler neticesinde yeni bir bakış açısı kazanan Batı akademisi/yöneticileri/kiliseleri artık doğuya yeni ideoloji ve sosyal bilimler penceresinden bakmaktaydılar. Bilindiği üzere milliyetçilik ideolojisi ulus devletlerin kurulmasını sağlayan en önemli sebepler arasında yer aldı. Sosyal bilimlerde üretilen yeni bilgiler ideolojilere yardımcı oldu ve dünya sathında yeni

bir yönetim tarzı gelişmeye başladı. Bunun en bariz örneği kontrolsüz büyüyen emperyalizm ve büyük savaşlar neticesinde gelişen sömürgecilik idi.

Bu süreçlerin yaşanması Batının Doğu karşısında siyasi, ekonomik ve kültürel tahakkümüne zemin hazırladı. Batı, daha önceden mistik bir bilgi gözüyle baktığı öteki olan Doğu'ya artık yeni kavramlarla sırasıyla emperyalizm, hammadde, sömürgecilik, medenileştirme etrafında anlam yüklemeye başladı.

Şarkiyatçılık kavramını yukarıdaki kavramlarla ilişkilendirip yeni bir bakış açısı sunan Edward Said oldu. Said'e göre Şarkiyatçılık bu süreçlerin öncesinde yer alarak Batılı devletlere işgal etmeleri için Doğu hakkında bilgiler sunmaya başladı. Böylece Şarkiyatçı (oryantalist) anlayışla Doğu hakkında ortaya konulan her türlü bilgi, Batı'nın Doğu'yu tahakküm altına alması ve sömürmesinde bir araç hâlini aldı. Ona göre Şarkiyatçılığın başlangıç noktası 18. yüzyıl sonlarıdır (Said, 2014, 15).

Edward Said'in incelediği ve eleştiriler yönelttikten tartışmaya açtığı Şarkiyatçılık, Doğu'nun ötekileştirilmesi anlamına gelmekteydi. Şarkiyatçılar, Doğu'nun tarihi, dili ve kültürü hususunda Batılı devletlere bilgi vermekte ve işgal sürecini kolaylaştırmaktaydı (Yıldız, 2014, 9).

Bilgi olmadan yönetim, iktidar, kölelik gibi kurumlar bir şey ifade etmemekteydi. Bölgenin tarihi, kültürü, dini, toplumu, etnik yapısı, antropolojisi ve dili memurların sağladığı bilgilerdi. İşte bu bilgi Şarkı tasvir, iskân ve yönetmek için gerekliydi (Said, 2014, 16).

Bölge hakkında derinlemesine edilen bilgiler Şarkiyatçılığın kültürel bir güç haline getirmekte ve halkların yönetilmesini kolaylaştırmaktaydı. İngiltere, 1750'den itibaren Uzakdoğu, Hindistan ve Ortadoğu'ya bu şekilde girmişti. Napolyon Fransa'sı 1798'de Mısır'ı işgal etmeden önce ciltler dolusu Mısır tarihi yazdırmış bölgeye arkeologlar, tarihçiler ve din adamları göndermişti.¹

Daha erken dönemde İspanya, Portekiz, Hollanda, İtalya ve daha sonra İngiltere, Fransa ve Almanya dışişleri bakanlıklarında doğu ülkeleri dairesi kurmuş ve üniversitelerinde şarkiyat bölümleri açmışlardı. Bu ülkelerin birbirlerine bu kadar benzeyen tavırlar sergilemelerinin arka planında ilk bakışta Batılı olmaları sayılabilir. Fakat aynı zamanda bu ülkeler Şarkiyat'ı, yani bilgiyi kullanan birer sömürgeci devletlerdi. Sömürgeci sayesinde kendi ana karalarına hammadde akışı sağlamakta ve bu sayede zenginleşmekteydiler. İşgal edilen her toprak ve sömürülen halklar bu devletleri askerî olarak güçlendirmekteydi.²

¹ Batılı devletlerin Doğu'da yaptığı işgaller ve sömürgecilik için bk.: Magdoff (2006), ss. 48-60.

² Batı'nın sömürgecilik tarihi hakkında ayrıntılı bir çalışma için bk.: Luraghi (1975).

Rus Şarkiyatçılığının başlangıcı, 15. yüzyıldaki seyahatlerin kayda geçirilmesiyle ilişkilendirilir. Afanasiya Nikitin adlı bir Rus Hindistan'a yolculuk yaparak izlenimlerini kaydetmiştir. 1618'de İ. Petlin'in seyahat notları ve sonra Rus elçilerden F. İ. Baykov (1612-1663, 1664) ve Nikolay G. Spafari hatıratları Rus Şarkiyatçılığının ilk eserlerindedir (Soltayev, 2009, 37-38). Sınırları genişleyen Rusya'nın Hindistan ve Çin'e komşu olması ve buralarla ilgili eserlerin verilmeye başlanması Şarkiyatçılık nazariyesinde oldukça tutarlıdır.

Rusya'da Şarkiyatçılığın ilmî manada ortaya çıkışı ise 18. yüzyılda I. Petro'yla gerçekleşir. Ancak I. Petro için Şarkiyat çalışmaları, siyasi ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek için güçlü bir araçtır. Bu yönüyle Rus Şarkiyatçılığı da gelişen sanayi ve sömürgeciliğin ortaya çıkardığı siyasi ve ekonomik vaziyetten ayrı değerlendirilemez.

Avrupa'da yaşanan süreç elbette döneminin önemli güçlerinden sayılan Rusya içinde geçerliydi. 1800'lü yıllardan itibaren toprak eksensiz gelişen başat güç sayılma doktrini Rusya'yı da farklı bölgelere yöneltmekteydi. Çarlık Rusyası'nı 1880'li yıllardan itibaren Batı'dan ayıran sadece coğrafyasıydı. Çarlık Rusyası'nı öbür devletlerle sürekli karşı karşıya getiren dünya sathında genişlemek istemesiydi. Bu istek Çarlık Rusyası'nı güçlü bir sömürgeci güç hâline getirecektir.

Batılı sömürgeci devletler gibi o da gelişen sanayisi için enerji kaynaklarına ihtiyaç duymuş ve bu ihtiyacını gidermek için enerji yönünden zengin bölgeleri ele geçirme planları yapmıştır. Kafkas Ötesi'ndeki Bakü petroleri ve Hazar kıyılarındaki doğalgaz Rus devletinin gözünü çevirdiği enerji kaynaklarındandır. Afganistan üzerinden Hindistan'a inmek de yine Çarlık için bir hedef idi. Ancak Çarlık Rusyası için asıl hedef, boğazlar üzerinden Akdeniz'e inerek mümkünse sıcak denizlerde söz sahibi olmaktır. Bunun yanında 2. Roma'nın merkezi İstanbul'u alarak Ortodoks Hristiyanlığı dünya çapında yaymak ve 3. Roma nazariyesini gerçekleştirmek de önemli hedefler arasındaydı.

Batılı devletler gibi bu hedeflerden elde edilecek en önemli fayda Çarlık'ın merkezinin güçlendirilmesiydi. Güçlenmeyi ne sağlayacaktı? Ya da Rusya kendi geniş topraklarına ve yakın coğrafyasına nasıl hükmedecekti? Bu soruların cevapları Batı'nın izlediği yolu takip etmekten geçmekteydi. Bu yol kısaca, işgal edilecek ya da sömürülecek halkların belirlenmesi ve onlar hakkında bilgi iktidar ilişkisinin strateji haline getirilmesiydi.

Bilgi kısmını Şarkiyatçılık ya da eğitim kurumları aracılığıyla belirlenen hedefler oluşturmaktaydı. Rusya, Şarkiyat destekli bilgiyi sömürgecilik ile sistematik hâle getirmiş ve siyasi, ticari, kültürel vb. alanlarda hedeflerine ulaşmıştır. Aynı zamanda dinî görüşü olan

Ortodoks Hristiyanlığın işgal edilen bölge halklarında yayılması da Şarkiyat incelemeleriyle mümkün olmuştur.

Rusya'nın Şarkiyatçılıktan elde ettiği bilgiyle kendi topraklarında sömürge sistemini kurduğu açıktır. Rusya sömürge sisteminin, Batı'dan farklılaştığı nokta Rusya komşularını ve kendi topraklarını, Batı ise sınırları ötesindekileri sömürgeleştirmesidir. Rusya'nın sömürgecilik politikası sürekli olmuş ve knezlikler döneminden başlayarak her genişlemede büyümüştür, Batı'ninki ise bir süre kesintiye uğramış ve sonra yine başlamıştır.³

Çarlık Rusyası'nın siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda bilhassa dil bilimini ve etnografyayı kullanarak hükümler olduğu halkları etnisite, dil ve toprak yönünden şekillendirdiği bir gerçektir. Çarlık Rusyası'nın bu politikası Sovyetler Birliği'nde de bazı küçük değişiklikler olmakla beraber aynı istikamette devam etmiştir. Bu değişikliklerden birisi Çarlık zamanında Ortodoks Hristiyanlaştırma gayesinin Sovyetler'de yerini dinsizleştirmeye bırakmasıdır. Bu yönüyle Rus sömürge politikası Çarlık Rusyası'nda başlar ve Sovyetler Birliği'nde devam ederek mükemmelliğe ulaşır. *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi* adlı kitabında bu konuya dikkat çeken Olivier Roy, Rusya'nın sömürü anlayışındaki sistemliliği şöyle vurgular:

“Kuşkusuz İspanyol Güney Amerikasını veya Fransız Afrikası'ndaki gibi evvelce var olmayan devletlerin doğumuna neden olan sömürge tarzı idari bölünme örnekleri vardır dünya üzerinde. Ama bir sömürgeci gücün yalnızca ülkeleri değil, dilleri ve ulusal tarihleri, hatta folklor ve edebiyatı şekillendirdiği tek örnek budur. Sovyet sisteminde büyüleyici olan şey, bütünlük kaygısıdır.” (Roy, 2000, 99).

Avrupa'daki Şarkiyatçılık anlayışı ve ilmî metotlar çoğunluğu Alman olan bilim adamlarıyla Rusya'ya aktarılmıştır. Rus eğitim, arkeoloji, etnografya, dil bilimi ve tarih kurumları imparatorluğun sınırları içindeki halkları bütün yönleriyle tetkik etmiş ve elde edilen bulgular “sbornik” (İng. collection/compendium) denilen dergilerde/külliyatlarda neşredilmiştir. SMOMPK bu tür eserlerden birisidir.

SMOMPK'deki Kafkasya ve Kafkas Ötesi halkları, yöreleriyle ilgili araştırma, inceleme yazılarının ve derlenen halk bilimi materyallerinin değeri, Çarlık Rusyası'nın son zamanlarında ve Sovyetler Birliği'ndeki siyasi gelişmelerde anlaşılmıştır. Çarlık Rusyası'nda ilmî çalışmalarla ortaya çıkarılan etnik farklılıklar yeni etnisite ve ülkelerin doğumuna ortam hazırlamıştır. Ancak yeni doğan ülkeler ve etnisiteler kendi hâllerine bırakılmayarak daimi

³ Rus yayılmacılığı için bk.: Magdoff (2006), ss. 61-63. Ayrıca Rus oryantizminin tarihçesi ve gelişimi için bk.: Barthold (2004), ss. 321-333.

sorunlarla boğuşmaya mecbur edilmişlerdir. Siyasi sınırlar belirlenirken yapının içerisinde zayıflık ve sürtüşme unsurlarının kalmasına özen gösterilmiştir. Böylece kendilerine bir toprak atfedilen yeni etnisitelerin hiçbirinin kendi başına ayakta kalamaması sağlanmıştır (Roy, 2000, 109). Rusya'yı yeni ülkelerde ekonomik ve siyasi alanlar ile sorunların çözümünde baş aktör kılan zayıflık ve sürtüşme unsurlarının çoğu dil bilimi ve etnografyanın ulaştığı birikimlerle oluşturulmuştur.

Yeni etnisitelerin ülke sınırları belirlenirken yapının içinde azınlık unsurları bırakılmıştır. Böylece etnik ve din kökenli sürtüşmelerin yaşanması için gerekli şartlar hazırlanmıştır. Bu durum için en güzel örneklerden birisi Başkurdistan örneğidir. Tatarların Türk boyları arasındaki etkinliğinin kırılmasına yönelik kurulan ilk cumhuriyet olan Başkurdistan'ın müftüsü günümüzde bir Tatar'dır. Bunun yanında bu müftü bütün Rusya Federasyonu'nun (RF) müftüsüdür. Ufa'daki Başkurt müftünün etkinlik sahası sınırlıdır. Bu durum Başkurtlar ile Tatarlar arasında dinî ikiliğe sebep olmaktadır.

Kuzey Kafkasya'da yer alan Kabardin-Balkarya Özerk Cumhuriyeti ile Karaçay-Çerkezya Özerk Cumhuriyeti'nin durumu da yukarıda ifade edilenleri oldukça desteklemektedir. Bu cumhuriyetlerde, aynı kökenden gelen Kabardinler (Kabardey) ve Çerkezler tıpkı Türk halklarından Karaçay ve Balkarlar gibi birbirlerinden ayrılarak aynı kökenden gelen halkların farklı siyasi yapının içinde kalmaları sağlanmıştır (Kalafat, 1999, 147). Bu durumda iki unsurdan biri azınlık durumuna düşmekte ve daimi sürtüşme ve zayıflık için zemin hazırlanmaktadır. Burada hesap edilen bir başka husus ise aynı kökenden gelen halkların birleşerek güçlenmesinin önüne geçmektir.⁴

Sovyetler Birliği ve RF zamanlarında yukarıda verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak burada ortaya konulmak istenen, bu tür siyasi yapıların etnografya ve dil bilimi verileri kullanılarak oluşturulmuş olmasıdır. SMOMPK'nin hacimli ve çeşitli muhtevası, Çarlık Rusyası'ndan Sovyetlere ve bugün için de RF'ye gelindiğinde süreklilik gösteren Rus politikaları açısından da değerlendirilmelidir.

SMOMPK, Çarlık Rusyası'nda Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak 1803–1917 yılları arasında hizmet veren eğitim okruglarından birisi olan Kafkas Eğitim Okruğu tarafından neşredilmiştir. Bu sebeple Okrug'un faaliyetleri devletin resmî politikalarından bağımsız değerlendirilemez. Çarlık Rusyası'nın, Ruslaştırma ve Ortodoks Hristiyanlaştırma faaliyetleri de yine eğitim okruglarınca yürütülmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısında bilhassa Türk

⁴ RF'de ve eski Sovyetler Birliği üyesi ülkelerdeki benzer sorunlar için bk.: Demir (1998), 5. Bölüm: *Bölgenin En Önemli Sorunları ve Gelecekteki Durum*.

boylarına yönelik yürüttüğü misyonerlik faaliyetleriyle öne çıkan Nikolay İlminskiy'in çalışmaları da hem eğitim okrugları hem de Çarlık Rusyası'ndaki Şarkiyat ve Türklük bilgisi araştırmaları yapan kurumlarla yakından ilişkilidir.

Yukarıda ifade edilenlerden hareketle çalışmanın sınırları da göz önünde bulundurularak SMOMPK dergisinin Türklük bilgisi çalışmalarındaki yerinin anlaşılabilmesi için Çarlık Rusyası'ndaki Türklük bilgisinin gelişimini incelemek yerinde olacaktır.

1. Çarlık Rusyası'nda Türklük Bilgisi Çalışmaları

Çarlık Rusyası'nda sistemli Türklük bilgisi çalışmalarının ortaya çıkışı, Avrupa'daki çalışmalardan yaklaşık bir asır sonra, 18. yüzyılda gerçekleşir. Rus Türklük bilgisinin gelişmesi de Avrupa'daki gibi Şarkiyatçılığın çatısı altında olmuştur.

Şarkiyatçılık, en basit hâliyle “Din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal faaliyet.” olarak tanımlanır (Bulut, 2007, 428). Şarkiyatçılığın başlangıcı ise çoğunlukla Avrupa'da açılan dil okullarıyla ilişkilendirilir.

1536'da Fransa Kralı I. François *Collège Royal*'de Doğu dillerinin okutulmasını ve Doğu yazmalarının da *Bibliothèque Royal*'de toplanmasını emreder. Daha sonra XIV. Louis'in Nazırı Colbert devlet işlerini yürütmek üzere yetiştirilecek tercümanlar için Venedik'teki *Dil Oğlanları Mektebi*'ni örnek alarak 1669'da *Jeunes de Langue* okulunu kurdurur. 1795'e gelindiğinde ise *École de Langues Orientales Vivantes (Doğu Dilleri Okulu)* kurulur. Pratik ihtiyaçların görülmesi için açılan bu kurumlar sayesinde Doğu medeniyetlerinin ve dillerinin araştırılması, Şarkiyatçılığı (Fr. Orientalisme) ortaya çıkarmıştır (İnalçık, 2002, 27).

Çarlık Rusyası'nda Doğu medeniyetleri ve dillerine duyulan ilgi, Avrupa'da olduğu gibi siyasi ve ekonomik ihtiyaçlarla Doğu'nun araştırılması ve öğrenilmesine dayanmaktadır. 1502'de Altın Orda Devleti'nin yıkılmasıyla yükseliş dönemine geçerek sınırlarını genişleten Rus devleti, Doğu ile gerçek manada tanışmıştır. Böylece gerek devletin sınırları içindeki, gerekse komşu Doğulu halklarla ilişki kurabilmek için Doğu dillerini bilen uzmanların yetiştirilmesine yönelik faaliyetler başlamıştır. Çarlık Rusyası'nda münferit girişimlerle şahıslara bağlı olarak gerçekleşen Doğu dillerinin ve medeniyetlerinin araştırılması ve öğrenilmesi zamanla devletin resmî kurumları aracılığıyla yürütülen sistemli faaliyetlere dönüşmüştür.

1. 1. Çarlık Rusyası'nda Türklük Bilgisinin Kurumlaşması

Çarlık Rusyası'nda Türklük bilgisi çalışmalarının bir disiplin hâlinde ortaya çıkışı Şarkiyat araştırmaları çatısı altında 18. asrın başında I. Petro ile başlar. I. Petro 18 Haziran 1700 tarihli fermanında Sibirya metropolitine Çin veya Moğol dillerini mükemmel düzeyde öğrenebilecek gençler seçmesini emreder. Bu emir Doğu dillerini öğrenecek uzmanların yetiştirilmesiyle ilgili devletin ilk resmî uygulaması olarak kabul görür (Kononov, 2009, 37).

Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlanan 1710-1711 tarihli Prut Savaşı, I. Petro'ya Türk, Fars ve Arap dillerini iyi derecede bilen; Doğu ülkelerini tanıyan, onların gelenek ve göreneklerini, kanunlarını bilen devlet görevlileri yetiştirmenin zaruret olduğunu göstermiştir. 22 Şubat 1711 tarihinde I. Petro Osmanlı Sultanı III. Ahmed'in barış antlaşmasını bozduğuna dair bir ferman yayımlar. Fermanın Türk-Tatar dillerine tercüme edilerek Bucak (Besarabya) ve Kırım Türklerine dağıtılması amaçlanmıştır. Fermanında kullanılan dil karışık bir yapıdaydı ve Kırım'da divanlarda kullanılan dilden farklı olarak Osmanlı Türkçesi hususiyetleri göstermekteydi. Bu durum Rus Çarlığı'nda Tatar-Türk dillerini ve Osmanlı Türkçesini iyi bilen diplomatların olduğuna delalet sayılmaktadır (Kononov, 2009, 37-38).

I. Petro'nun siyasi planları çerçevesinde Doğu medeniyetiyle ilgili faaliyetleri arasında Kur'an'ın Rusçaya tercümesi de vardır. Kur'an-ı Kerim, 1716 yılında çarın emriyle Fransızca tercümesinden çevrilerek *Muhammed Hakkında el-Kuran Yahut Türk Kanunu* adıyla St. Petersburg'da basılır (Kononov, 2009, 39).

18 Ocak 1716'da Senato'nun kararıyla Moskova'daki Latin okullarının öğrencilerinin arasından İran'da Türk, Arap ve Fars dillerini öğrenecek beş kişi seçip İran Elçisi Artemiy Petroviç Volinskiy'in yanına gönderilmesi isteniyordu (Kononov, 2009, 39).

I. Petro'nun Türk meseleleri danışmanı Dmitriy Konstantinoviç Kantemir'in Rusya'da şarkiyatçılığın ve Türklük bilgisinin gelişmesinde önemli katkıları vardır. Kantemir, 22 yıl (1688-1710) İstanbul'da yaşamış ve Batı dillerinin yanında Doğu'nun üç önemli dili Türkçe, Arapça ve Farsçayı iyi derecede öğrenmiştir. I. Petro'nun destekleriyle Türkiye tarihini ve İslâm'ı araştırmış ve *Osmanlı Hanedanı'nın Yükselişi ve Çöküşü* ile *Türk İmparatorluğu'nun Dinî Sistemi ve Durumu* adlı eserleri telif etmiştir. 1722 yılında Rusya'da Arap harflerini kullanan ilk matbaayı I. Petro'nun talimatıyla kuran kişi de yine Kantemir'dir. Bu matbaada, 15 Temmuz 1722'de, seferlerin yapıldığı bölgelerin Türk sakinleri için I. Petro'nun üç sayfalık manifestosunun tercümesi, akıcı bir Osmanlı Türkçesiyle basılmıştır. Manifestoyu tercüme eden kişinin o dönemde Osmanlı Türkçesini iyi derecede bilen Kantemir'den başkası olamayacağı değerlendirilmektedir (Kononov, 2009, 41-42).

1. 1. 1. Rusya Bilimler Akademisi

I. Petro'nun Türk dillerinin bir müesese çatısı altında öğrenilmesi, araştırılması ve bu dillerle ilgili neşirler yapılması için attığı en büyük adım Petersburg'da Rusya Bilimler Akademisinin kurulması olmuştur. 1724 yılında kurulan Bilimler Akademisinde (RAN) Şarkiyatçılık çalışmalarının 1726'da Alman G. Z. Bayer'in St. Petersburg'a gelmesiyle başladığı kabul edilir. Berlin'de Çince öğrenmeye başlayan Bayer'in Doğu dillerine ilgisi St. Petersburg'a geldikten sonra Moğol, Mançur, Tibet, Sanskrit ve Kalmuk dilleriyle sürer. Ebülгази Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime'sinden yaptığı çevriler Bayer'in Türkçe üzerinde çalıştığını da göstermektedir. Bu durum, Türklük bilgisi çalışmalarının RAN'da Bayer'le başladığına yönelik bir kabulü doğurmuştur.

RAN çatısı altındaki bilim adamları Çarlık Rusyası'nın sınırlarının genişlemesiyle araştırma gezileri düzenleyerek yeni kazanılan toprakları ve bu topraklara komşu bölgeleri tanımaya girişmişlerdir. Araştırma gezilerinde yöre ve halkı çoğunlukla antropoloji, etnografya ve dil bilimi yönüyle ele alınmaktaydı. Ancak bunun yanında bu bilim adamlarının Rus devleti için bölgenin tabii zenginlikleri ile siyasi ve ekonomik durumunu tespit etmek, yörenin coğrafyasını tanımak gibi gizli maksatlar güttüğü de bilinmektedir. RAN'ın bu kapsamda yaptığı araştırma gezilerinden biri Samuel Gotlib Gmelin başkanlığında 1770 yılında gerçekleştirilmiştir (Mehmetov, 2009, 474-475).

1. 1. 2. Kazan Üniversitesi

Çarlık Rusyası Türklük bilgisi çalışmalarında RAN'dan sonra önemli bir merhale 1804'te kurulan Kazan Üniversitesinde 1812'de Tarih ve Filoloji Bölümü'nün açılmasıdır. Burada Türklük bilgisinin yanı sıra Şarkiyatçılığın hemen hemen bütün alanları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Kazan Üniveristesine Almanya'dan davet edilen Fraehn Rus Şarkiyatçılığının kurucuları arasında sayılır. Kazan Üniversitesindeki Türkoloji çalışmalarında bulunan ilk isimlerden bir başkası ise İ. Berezin'dir (1819-1896) (Kurat, 1987, 456). Kazan Üniveristesesi çalışmaları, hocaları ve yayınlarıyla Türklük bilgisine yön veren dünyadaki en önemli merkezlerden birisi olmuştur. Kazan Üniversitesi aynı zamanda ideolojik gayelerle yürütülen Türklük bilgisinin merkezi hâline gelerek pek çok misyoner Türkologa ev sahipliği yapmıştır. Kazan Üniversitesinde 1861 yılında Türk dilleri profesörü olan, Türk dilleri uzmanı Nikolay İvanoviç İliminskiy'in çalışmaları ileride ele alınacaktır.

1. 1. 3. Petersburg Üniversitesi

Petersburg Üniversitesi, 1855'te Şark Dilleri Fakültesinin kuruluşuyla Şarkiyatçılığın ve onun çatısı altında da Türklük bilgisinin Rusya'daki merkezi konumuna gelir. Burada Türklük bilgisinde Vladimir Velyaminov-Zernov ve Şarkiyatçılıkta da Alman kökenli Baron V. Rozen ilk çalışmaları yapan ilim adamlarıdır (Kurat, 1987, 456).

Petersburg Üniversitesinin 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında seçkin şarkiyatçıların yetiştiğini belirten Akdes Nimet Kurat, bu ilim adamlarının çalışmalarını Çarlık Rusyası'nın siyasi gayeleri doğrultusunda şekillendirdiğini ifade eder:

“Rus âlimlerinin birçoğu araştırmalarını ‘siyasi’ olaylarla denk tutmuşlar ve Rus yayılış politikasına hizmet etmişlerse de, bu tetkiklerin birçoğu Türk âlemini öğrenme bakımından faydalı olmuştur.” (Kurat, 1987, 457)

1. 2. İlmînskiy Metodu

Ortaya çıkışından bu yana siyasi gayelerle yürüyen Şarkiyatçılık Batı'nın Doğu üzerinde hükmetmesini sağlayan bir araç hâlini almıştır. “Böl, parçala ve yönet” anlayışı oldukça başarılı olmuş; milliyetçilikle beraber imparatorluklar dağılarak küçük devletlere dönüşmüş, lehçe farklılıklarıyla milletler parçalanarak kabileler ortaya çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yerinde elliden fazla devletin ortaya çıkması, Arap devletlerinin sayısının yirminin üzerinde olması bu duruma yalnızca iki örnektir.

İlmî metotlarla halkların bütün yönleri ele alınarak onların zaafı ve güçlü yanları tespit edilmiştir. Toplumların gerek kendi içindeki yaşayışları ve gerekse başka toplumlarla ilişkilerinin değerlendirildiği raporlar, eserler hazırlanmıştır. İlim adamlarının ulaştığı bilgilerin siyasi otoritelerin hizmetine sunulmasıyla da işgal edilen toprakların elde tutulması ve halklarının asimile edilmesi için sistemler geliştirilmiştir. Bu sürecin yaşandığı ve sonuçlarının günümüzde dahi etkisini yitirmediği ülkelerden birisi Çarlık Rusyası'dır.

Çarlık Rusyası'nda komşuluk ilişkileri, ticaret ve savaşlar gibi olgularla gelişen Doğu dillerinin ve Türkçenin pratikte öğrenilmesi süreci, I. Petro'nun bir dizi faaliyeti ve bunlardan en önemlisi olan RAN'ın kurulmasıyla teorik sahadaki çalışmalarla sürmüştür. Diller üzerine yapılan basit araştırmalar ve derlenen küçük materyaller zamanla Avrupa'daki Şarkiyat çalışmalarıyla paralellik kazanmış, Rus araştırmacılar Türklük bilgisi çalışmalarında Alman araştırmacılarla beraber önde giden taraf olmuşlardır.

Çarlık Rusyası'nın ideolojik Türklük bilgisi çalışmalarının belki de en önemli ismi Nikolay İvanoviç İlmînskiy'dir. Bir dil bilimci olan İlmînskiy asıl ününe, etkileri günümüzde dahi süren oldukça başarılı misyonerlik faaliyetleriyle kavuşmuştur.

1. 2. 1. İlminskiy Metodunun Temel Hususları

SMOMPK'nin ilk sayısının yayımlandığı 1881 yılı ve sonrası Çarlık Rusyası'nın Türkistan, Kafkasya ve Kafkas Ötesi bölgelerinde egemenliğini tesis ettiği ve artık buralarda kalıcı olmanın yollarını aradığı bir döneme denk gelir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusyası; Rus olmayan halkları, bilhassa da gayrı Hristiyanları idare edebilmenin onların eğitim kurumlarında Ruslaştırılmasıyla mümkün olacağına kanaat getirdi. Bu yöndeki çalışmalara fikirleriyle yön veren isim ise Nikolay İvanoviç İlminskiy'dir (1822-1891).

Rusya'da yaşayan Rus olmayan halkları Ruslaştırma ve Ortodoks Hristiyanlaştırma faaliyetleri İlminskiy'den önce de yapılmaktaydı. 1552'de Kazan Hanlığı'nı ele geçiren IV. İvan, Ruslaştırma ve Ortodoks Hristiyanlaştırma çalışmalarına yönelerek 1555'te Kazan'da Ortodoks başpiskoposluğunu kurmuş ve Guri isimli bir misyoneri piskopos tayin etmiştir. Guri, bölgedeki Başkurt, Tatar, Çirmiş ve Çuvaş gibi hakların Ruslaştırılması ve Hristiyanlaştırılması için ilk olarak içinde okulların olduğu üç manastır açmıştır. Bu okullara çoğunluğu Müslüman ve Türk olan çocuklar; kandırılarak, kaçırılarak veya zorlanarak getirilmekte ve hedeflenen maksat doğrultusunda eğitilmekteydi. IV. İvan'ın halka yönelik uyguladığı ve daha sonra da uzun yıllar uygulanan cebri yöntemlerden birisi de Hristiyanlığı kabul etmeyen ahalinin mallarına el konularak göç etmeye mecbur bırakılmasıdır. Daha sonra Hristiyanlığı kabul edenlere malları geri veriliyor ve Tatar mirzaları “dvoryanlık” (soyluluk) payesiyle taltif edilmekteydi (Maraş, 1998, 237-238).

16. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına kadarki misyonerlik tecrübeleri, cebren yapılan Ortodoks Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin istenen başarıyı sağlayamadığını ortaya koymuştur. Eğitim yoluyla halkın Ruslaştırılması ve Ortodoks Hristiyanlaştırılması ise eğitimde Rusça ve Kilise Slavcasının kullanılmasından dolayı yine istenen başarı yakalanamamıştır.

İlminskiy öncüllerinin tecrübesini iyi tahlil etmiş ve meseleye çözüm getirecek fikirler üretmiştir. Onun geliştirdiği fikirler önceki faaliyetler gibi şiddet içermemekteydi. Aksine Ruslaştırılmak ve Ortodoks Hristiyanlaştırılmak istenen halkların öz değerlerini çıkış noktası kabul etmekteydi. Bu fikirler, görünürde bu halkların tepkisini çekecek ve onlarda direnç uyandıracak hiçbir unsur taşımamaktaydı. İlminskiy'in geliştirerek bizzat kendisinin pilot uygulamalarını yaptığı metot, Rus Eğitim Bakanlığı tarafından uygun görülerek 1860-1870 yıllarında eğitimde reformlar yapılmış ve bu reformlarla Ruslaştırma ve Ortodoks Hristiyanlaştırma meselesinde hedeflenen başarıya ulaşılmıştır.

Kazan Üniversitesi Dil Tarih Fakültesinde Türk-Tatar dilleri kürsüsünde hoca olan İlminskiy'in geliştirdiği ve ilim literatüründe kendi adıyla “İlminskiy Metodu” diye anılan

eğitim anlayışının temelinde “dil” vardır. İlminskiy’in çalışmalarını dil üzerinde yoğunlaştırması, 19. yuzyılda “halk”ın ne olduğuna ilişkin ileri sũrũlen dũřuncelerle değerlendirilebilir. Alman romantizminden doğan ve 1917 devrimiyle Marksist içerik kazanan dũřuncelerde, “halk”ın tanımında en önemli unsur “dil”dir (Roy, 2000, 92). Gelişen bu dũřuncelerden hareketle arlık Rusyası 19. yuzyılın ikinci yarısında siyasi egemenliğini tesis etme ve sũrdũrmede “dil”i bir araç olarak kullanmıştır.

İlminskiy’in, “halk”ın en önemli unsuru “dil”i çıkış noktası kabul eden metodu dört ana maddeden oluşur:

1. Ruslaştırma ve Ortodoks Hristiyanlaştırma için eğitimin halkların ana dillerinde yapılması.
2. Ortodoks Hristiyan olmayan halklardan ğretmen yetiştirmek.
3. Rus olmayan halklar için Kiril esaslı alfabeler geliştirmek.
4. Başta dinî kitaplar olmak üzere eğitim materyallerinin halkların kendi dillerinde hazırlanması (Pavlova, 2002, 3).

1. 2. 2. İlminskiy Metodu Uygulanması

Çarlık Rusyası’nın egemenliği altında bulunan Mũslũman Tũrkler 19. yuzyılda eğitim ve ilim sahasındaki bũtũn geri kalmışlıklarına rağmen tarihleri, edebiyatları, dinleri ve dilleri ynũyle millet olma bilincine sahip halkardır. İslamiyet’i kabul etmeleriyle kullanmaya başladıkları Arap harfleri, geniş coğrafyada birbirlerinden uzak medeniyet merkezlerinde yaşamalarına rağmen uzun asırlardır hem yazı dili birliğini hem de İslamiyet’e bağlılıklarını sağlamaktaydı. Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin başarıya ulaşması için öncelikle Tũrk boyları arasında birliği sağlayan Arap harfleri terk edilerek Kiril harflerine geçiş sağlanmalıydı. Ancak Tũrk halklarının uzun ağlar boyunca kullana geldikleri Arap harflerini kolaylıkla terk etmelerini beklemek beyhude olduğu için alfabe değişikliğinin ince tasarlanarak uygulamaya konulması gerekmektedir. Alfabe değişikliği sağlanırsa bu halklar arasındaki birlik bozulacak ve Tũrk boylarının sũre içerisinde kendiliğinden Ruslaşarak Ortodoks Hristiyan olacağı n grũlmũřtũr.

İlminskiy’in geliştirdiği metot Eğitim Bakanı D. A. Tolstov tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Tolstov, İlminskiy’in metodunun Kazan bölgesinde Mũslũmanlar ve Rus olmayanlar için açılan okullarda tatbik edilişini bizzat kendisi mũřahede etmiştir. İlminskiy’in çalışmalarında başarıya ulaştığını gören Tolstov, metodun Mũslũman Tũrk lkelerinde tatbik edilmesinin yerinde olacağına karar vererek meseleyi ar II. Aleksandır’a açmıştır. 1870

yılında Çar, İlminskiy metodunun Rus olmayan milletlerin yaşadığı bölgelerde uygulanmasını emretmiştir (Saray, 2008, 31).

İlminskiy metodu çerçevesinde geliştirilen eğitim sistemi 26 Mart 1870'de "Rusya'nın Güney Doğu ve Doğu Bölgelerinde Yabancıların Eğitimine Dair Tedbirler" başlığıyla kanunlaştırılmıştır. Bu tarihten sonra yabancılar için açılan okulların sayısı hızla artmaya başlamıştır. İrkutsk, Kazan ve Orenburg gibi şehirler eğitim kurumlarıyla bu anlamda bir merkez hâline gelir. Buralarda yetişen öğretmenler köylerine dönerek okullar açmışlardır. Köylerine dönen bu öğretmenler aynı dili konuştukları kendi insanlarına Hristiyanlığı ve Rus kültürünü aşılama zorluk çekmemişlerdir (Aça, 2013, 1471).

İlminskiy metoduna asıl şeklini veren ve onun başarıya ulaşmasını sağlayan tecrübeler Kazan'da Kreşin Tatarları için açılan okullarda elde edilmiştir. Bu okullarda elde edilen tecrübelerle İlminskiy metodunun temelleri atılmıştır.

İlminskiy'in Kazan Kreşin Tatarları Okulu yerli halktan öğretmenlerin yetiştirildiği ilk kurumdur. 1867 yılı itibariyle buradan mezun olanlar köy okullarına öğretmen atanmışlardır. Yerli halktan çocukların okuduğu çok milletli bu okula gönüllü Rus çocukları da kabul edilmekteydi. 1863-1913 yılları arasında bu okulda 6000 kişi eğitim görmüş ve bunların da 900'ü öğretmen olmuştur. Okul, 1918'e değin 120 öğretmen daha çıkarmıştır (Pavlova, 2002, 23).

Kazan Rus Olmayan Halklar Öğretmen Semineri en çok rağbet gören öğretmen yetiştiren eğitim kurumlarından biri olmuştur. Bu sebeple okula girmek isteyenlerin ancak donanımlı olanları kabul ediliyordu. Ekserisi köy çocukları olan bu okulda farklı halkardan çocuklar eğitim görmekteydi. Bu seminerin çatısı altında Çuvaş, Mari, Mordov ve Udmurtlar için dört ilkokul hizmet vermiştir. Daha üst sınıflardaki öğrenciler bu ilkokullarda pratik kazanıyordu. Buradan mezun olanlar görev yapmak üzere Çarlık Rusyası'nın farklı eğitim okruklarına dağılmışlardır. Bu öğretmen seminerinde 1918 yılı itibariyle farklı milletten 1500'ün üzerinde öğretmen yetişmiştir (Pavlova, 2002, 23).

Yerli halk için hazırlanan eğitim kitapları hususunda yine en büyük başarı Kazan'da, Kazan Eğitim Okruğu ve Ortodoks Misyonerlik Derneği tercüme komisyonlarının çalışmalarıyla sağlanmıştır (Pavlova, 2002, 22).

Kazan Öğretmen Semineri'nin yanında öğretmen yetiştiren en önemli kurumlardan birisi Simbir Çuvaş Öğretmen Semineri'dir. Bu seminerde İlminskiy'in en önemli takipçilerinden bir Mari (Çirmiş) olan G. Ya. Yakovlev hizmet vermiştir. Bu okul binin üzerinde öğretmen yetiştirmiştir (Pavlova, 2002, 23).

Çuvaş okulları öbür okullara nazaran daha başarılı olmuştur. Kreşin, Mari, Mordov ve Udmurtlar için okullarda eğitim süresi üç yıl iken Çuvaş okullarında eğitim süresi dört yıldır. İlk iki yıl ana dil eğitimine ayrılmıştır (Pavlova, 2002, 24).

İlminskiy'in inisiyatifiyle Ufa İki Sınıflı Çirmiş Okulu ile Birsk Rus Olmayanlar İçin Öğretmen Okulu açılmıştır. Bu okullara girenler ana dilde eğitim vermeleri için hususi yetiştiriliyordu (Pavlova, 2002, 24).

Müslüman halkın eğitim gördüğü okullara öğretmen yetiştirmek için hususi eğitim kurumları tesis edilmiştir. Buralarda din dışı derslere ve Rusçaya ağırlık verilmiştir (Pavlova, 2002, 24).

Zikredilen eğitim kurumları İlminskiy metodu doğrultusunda eğitim verecek öğretmenlerin yetiştirilmesini sağlamıştır. Bu öğretmenler kendi halkları arasına döndüklerinde Çarlık Rusyası'nın ekonomik, siyasi ve dinî gayeleri doğrultusunda Rus eğitim anlayışını uygulamaya komuştur. Bu süreçte izlenen yöntem Ruslaştırma ve Ortodoks Hristiyanlaştırmanın zamana yayılarak ve halkların tepkisini çekmeyerek yapılması üzerine kuruluydu:

1. Rus eğitimi halkın millî eğitimi görünümü altında yapılmalıdır. Bu eğitim sisteminin savunucuları ve uygulayıcıları Çarlık Rusyası'nın yetiştirdiği ve Rus organlarıyla iş birliğini sürdürecektir yerli halktan aydınlar olmalıdır. Bu kişiler, yerli halk için açılacak millî görünümlü okullara gönderilerek Rus eğitim sistemini uygulayacaklardır. Açılan Rus okullarına halkın itibar etmemesi ve buralara “gâvur” okulu nazarıyla bakılması bunu elzem kılmaktadır. Buna karşılık millî görünümlü modern okullara halk itibar ederek çocuklarını gönderecek ve buralarda küçüklükten Rus eğitim anlayışı kalplere ve zihinlere işleyecektir. Bu okulların en önemli silahı ise derslerin ana dilde verilmesi ve Rusçanın yalnızca bir ders olarak okutulacak olmasıydı. Eğitim dilinin ana dilde olması halkın bu okullara itibar etmesini sağlayacaktı. Ancak, ana dilin yazılışında Kiril alfabesi kullanılarak Rusçanın öğrenilmesi kolaylaştırılacak idi. Rusçanın iyice öğrenilmesiyle beraber dersler Rusça verilmeye başlanacaktır (Auelbekova, 2004, 2).

2. Kiril alfabesinin yaygınlaştırılması için Arap harflerinin Türkçe için yetersizliği üzerinde propaganda yapılmalıdır. Kur'an yazısı olan Arap harflerinden Müslüman Türklerin vazgeçmelerinin zor olacağını İlminskiy çok iyi bilmekteydi. Alfabe değişikliğini Rus aydınların ifade etmesi yerli halkın tepkisini çekecektir. Bu yüzden yerli halklar arasından aydın kişilerin Arap harflerinin konsonantları esas aldığından Türkçenin vokallerini yansıtmakta yetersiz olduğunu dillendirmeleri gerekmektedir. Arap harflerinin vokalleri değil

de konsonantları esas alması bütün Türk boyları arasında, yazıda dil birliğini sağlıyordu. Her boy için geliştirilecek ve ses farklarının yansıtan Kiril alfabeleri kısa vadede yazıda Tatarca, Çağatayca ve Osmanlı Türkçesinin birleştirici etkisinin kırılmasını sağlayarak dil birliğini bozacak ve uzun vadede ise her boyu farklı bir etnisite hâline dönüştürecek idi.

3. Müslüman halklar Hristiyanlığı kendi istekleriyle severek kabul etmelidir. Geçen asırlar zorla yapılan Orodoks Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin istenen neticeleri vermediğini açıkça göstermiştir. Bu sebeple eğitim kurumlarında Rusçayı öğrenen ve Rus harflerini kullanan hakların zamanla egemen Rus kültürüne sempati kazanacakları ön görülmekte idi. Böylece halklar kendiliğinden Ruslaşarak Ortodoks Hristiyanlığı benimseyecektir. Bu süreçte Arap harfleri yerine Kiril harflerinin kullanılması önemli bir rol üstlenmekteydi. Zira Kiril harfleri Müslümanları Kur'an'dan ve İslamiyet'ten uzaklaştırmada tek başına önemli bir silahtır.

4. Türkistan coğrafyasında hâkim olan “aracı dil”lerin etkisinin kırılması. Bu husus Rusyayla Türkistan arasında kurulan ticari ilişkilerde elde ettiği ekonomik kazançlarla öbür Türk boylarına nazaran daha müreffeh bir hayat süren Tatarların ve dillerinin etkisinin kırılmasıyla ilgilidir. Hristiyan ve Musevilerin faal olamadığı pazarlara Tatarların gerek dil ve gerekse de din avantajıyla çok kolay girmesi Tatarlar ve Ruslar arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Bu da Tatarları Türk boyları arasında ayrıcalıklı bir konuma yükseltmiştir. Ekonomik zenginlikleri Tatarların aynı zamanda medeniyet ve din taşıyıcısı olmasını da sağlamıştır. 19. yüzyılda Tatar aydınlarının başlattığı uyanış, din ve eğitim alanlarında etkili olarak Türkistan'a yayılmaktaydı. Abdunnasır Kursavi ve Şehabeddin Mercani gibi Tatar aydınların önyak olduğu reform hareketleri Tatar zenginleri tarafından desteklenmiştir (Aça, 2014, 224). Daha sonraları bu hareketlerin Kırım Tatarı İsmail Gaspıralı Bey'in bayraktarlığını üstlendiği “Cedit” hareketi ile kurumlaşması, İlimskiy'in önderliğindeki reform hareketleri için büyük tehlike arz ediyordu. Ceditler'in faaliyetlerini yakından takip eden İlimskiy ve destekçileri bu durumu bertaraf etmek için Türkçenin Kazak, Kırgız, Özbek, Başkurt ve Türkmen gibi şivelerini Tatarcaya karşı müstakil diller hâlinde öne çıkarmaya çabaladılar. Çünkü “Dilde, fikirde, işte birlik.” sloganıyla hareket eden Cedit hareketi müşterek dil fikri üzerine kuruluydu. Türkistan halklarını birleştirici bir vasfı olan Tatarcanın etkisinin kırılması aynı zamanda İslamiyet'in yayılışının da engelleyecektir. Çünkü Türkistan hakları İslamiyet'i Tatarlardan ve onların neşrettiği Tatarca yayınlardan öğrenmektedir. Bunun için öbür boylara, Arap harflerinin ve onun getirdiği imlâ düzeninin Araplara veya “Tatar”lara ve “Tatarca”ya ait olduğu, bu sebepten kendi dilleri ve yazıları için

millî yeni bir sistemin gerekli olduğu benimsetilmeliydi. Bu süreçte yine yerli halkın aydınlarına iş düşmekteydi. Onlardan müşterek yazı dilini zayıflatmak için, etnisiteye dayalı millî bir dil inşa etmek maksadı altında Arapça ve Farsça unsurların atılması gerektiği yönünde ilmî propaganda yürütmeleri istenmiştir (Auelbekova, 2004, 5). Bu amaca hizmet eden yerli aydınlar milliyetçi bir tutumla kendi toplumları için yararlı olmak hevesiyle hareket ederken aslında bu mevzunun Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da dil ve yazı birliğini bozma gayesine hizmet etmek olduğunu fark edememiştir. Kiril harfleriyle oluşturulan yeni yazı sistemlerinin Türkler arasında birer aracı dil olan Tatarca, Çağatayca ve Osmanlı Türkçesinin birleştirici vasfını ortadan kaldıracağı ön görülmüştür. Bu maksatla bir aracı dil olan Tatarca Tataristan'da millî dil olarak öne çıkarılırken başka yerlerde, örneğin Kazakistan'da yasaklanmıştır.

5. İbadetlerde halkların ana dilleri kullanılmalıdır. Bu doğrultuda Rus olmayanlara yönelik vaaz ve ayinlerin ana dilde yapılması fikri 1869 yılında uygulamaya konularak ilk kez bir kilise ayini Tatarca yapılmıştır (Aça, 2013, 1472)

6. Çocukların karma eğitim veren okullarda okuması sağlanmalıdır. Gerek milliyet yönünden Rus ve Türklerin gerek cinsiyet yönünden kızların ve erkeklerin aynı okullarda eğitim görmesi sağlanmıştır. Böylece küçüklükten itibaren yerli halkın çocukları Rus kültür dairesine girmiş olacak. Buralarda kız çocuklarının da eğitim alması yarının bireylerini yetiştirecek anneler ve kadın öğretmenlerin misyonerlik faaliyetlerinde hizmet vermesini sağlayacaktır (Aça, 2013, 1470). Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus Rus-Tatar veya Rus-Kazak adını taşıyan okullara gidecekler yine yerli halkın kendisiyle sınırlıdır. Bu durumda Rus dili, tarihi vb. dersler yerli halkın çocukları için işlenecek ve bu derslerde de Rus milleti ve medeniyetinin yüceltilmesi söz konusudur.

İlminskiy metodu Rus aydınlar arasında bazı yönleriyle tepki çekmiştir. Onun metodunu eleştirenlerin üzerinde en çok durdukları husus İlminskiy'in her halk için Kiril esaslı ayrı alfabeler kullanmayı teklif etmesiydi. Onlara göre farklı alfabelerin kullanılması Rus devletinin birliğini bozacak bir adımdır. İlminskiy'e yöneltilen eleştirilerden bir başkası ise yine alfabe meselesiyle paralel değerlendirilebilecek bir mevzudur. İlminskiy ilk eğitim kurumlarında eğitimin ana dilde yapılmasını istemektedir. Ana dilde işlenen derslerin yanında Rusça yalnızca ders olarak okutulacaktır. İlminskiy bu yöntemi alfabe meselesinde olduğu gibi Rus eğitim sistemindeki birliği bozacak endişesiyle tepki çekmiştir. Eleştirenler eğitimin ana dilde yapılmasının halkların millî yönlerini canlı tutarak Ruslaşma ve Hristiyanlaşmaya engel olacağını da savunmaktaydılar (Auelbekova, 2004, 108).

1. 2. 3. İlminskiy Metodunun Sonuçları

Müstakil Kiril harfleri ve ortaya çıkarılan “ana dil”lerle Türk boylarının her biri süreç içerisinde farklı birer etnisiteye dönüşmüştür. Bu süreç, 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve 1930’lu yıllarda Stalin’in “milliyetler politikası” adı altında uygulamaya koyduğu “Sovyetleştirme” politikalarıyla devam ederek zamanla başarıya ulaşmıştır. Bu durum 21. yüzyıla gelindiğinde de etkisini sürdürmektedir. Türkistan, Kafkasya ve Kafkas Ötesi’ndeki pek çok halk gibi Türk halkları da kendilerini ayrı bir millet olarak tanımlama yolunu tercih etmektedir.

16. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına kadarki ekseriyetle baskı ve şiddete dayalı Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırmanın aksine, İlminskiy’in yalnızca dil ve alfabeyle ilişkin yöntemlerle uygulamaya koyduğu metot yerli halkların tepkisini çekmeyecek faaliyetlerle yürütülüyordu. Metodun Çarlık Rusyası’nda başarıya ulaşması, İlminskiy’in fikirlerinin Marksist ideoloji doğrultusunda Sovyetler Birliği döneminde de neredeyse hiç değişikliğe gidilmeden uygulanmasını sağlamıştır. Aradaki fark, Çarlık Rusyası’ndaki Ortodoks Hristiyanlaştırmanın yerini Sovyetleştirmeye bırakmasıdır (Aça, 2013, 1473).

İlminskiy’in her bir Türk boyunun dilini yazı dili hâline getirme teşebbüsünün başarıya ulaşması, bu halkların birbirleriyle anlaşmasını zorlaştırarak Rusçanın bir “aracı” dil hâline gelmesine sebep olmuştur (Aça, 2013, 1470). Farklı boyların birbirleriyle anlaşmak için aracı dil Rusçayı kullanmaları ve Sovyetler Birliği’nde ana dillerin kullanılmasına ilişkin yasaklarla ana diller giderek unutulmaya başlamıştır.

Çarlık Rusyası’nda etnik milliyetçiliğin körüklenmesi yöntemi, aynı millete mensup halkları parçalamada başarıya ulaşılmasına karşılık ortaya bir başka sorunun daha çıkmasına sebep olmuştur. Etnisitenin öne çıkarılması bu halklar arasında “bağımsızlık” fikirlerinin yeşermesine sebep olarak etkisi 21. yüzyılda dahi süren etnik kökenli Müslüman milliyetçilik hareketlerini doğurmuştur (Roy, 2000, 89-90). Kafkasya’da, Dağıstan ve Çeçenistan’da yaşanan sorunlar bu hususun en belirgin örneğidir.

19. yüzyılda Türkistan’da görülen din ve eğitim alanlarındaki gerilik İlminskiy ve takipçilerinin açtığı okulların başarıya ulaşmasında etkili olmuştur. Yerli okulların geriliği, varlıklı ailelerin çocuklarını Rusların açtığı okullara göndermelerine sebep olmuştur. Bu durum, yerli halklar arasında modern eğitim anlayışıyla yetişmiş, Avrupa medeniyetini tanıyan bireylerin çıkmasını sağlamıştır.

Birçok dile hâkim bir dil bilimci olan İlminskiy’in üzerinde misyonerlik faaliyetleri yürüteceği Türklerin arasında geçirdiği zamanlarda elde ettiği birikim ve yetiştirdiği misyoner

öğrencilerinin Türk dilleri üzerine ilmî tetkikleri Türklük bilgisi çalışmalarının gelişmesine katkı sağlamıştır. İlminskiy'in öğrencileri ve onunla bağlantılı çalışan başta Katanov, Radlof, Malov, Timofyev olmak üzere öbür misyoner Türkologlar Türklük bilgisi için hatırı sayılı eserler ortaya koymuştur.⁵

Okullaşmanın çok düşük olduğu bölgelerde İlminskiy ve takipçilerinin açtığı okullar yerli halklar arasında okuryazar kişi sayısının arttırmıştır. Bununla paralel bir şekilde ağızların, şivelerin müstakil dillere dönüşmelerini sağlamak için edebi eserlerin vücuda getirilmesi bazı geri kalmış bölgelerde kültür ve sanatın gelişmesini sağlamıştır.

Sbornik Materialov Dlya Opisaniya Mestnostey I Plemyon Kavkaza adındaki “plemyon”, “plemya” (племя) kelimesinin ilgi hâli⁶ olup kabile demektir. 1881 yılında yayımlanmaya başlanılan SMOMPK'de halk anlamına gelen “narod”un ‘народ’ (İng. folk) tercih edilmeyerek “plemya” (İng. tribe, clan) kelimesinin kullanılmasının üzerinde durulması gerekir. 19. yüzyılda Alman romantikler tarafından temelleri atılan “halk” (Alm. volk) fikri, Rus düşünürlerce geliştirilerek önce Çarlık Rusyası'nda kullanılmış, sonra da Marksist görüşle Sovyetler'de ekonomik ve siyasi sistemin önemli unsurlarından biri olmuştur. Siyasi gayelerle halkın kavramlaştırılması üzerinde önemle duran Rus antropolog ve etnografı, Rus hâkimiyeti altındaki topluluklar etraflıca incelemiştir. Onların çalışmalarına, dil bilimcilerin bu toplulukların dilleriyle ilgili tetkikleri de eklenince iç içe geçmiş hâlde yaşayan bu toplulukları birbirinden ayırmaya, sınıflandırmaya yarayacak zengin materyal elde edilmiş olmaktadır. Sonraki zamanda yaşanan gelişmeler “plemya” yani kabile olarak değerlendirilen bu toplulukların birer “narod” yani halka dönüştüğünü açıkça ortaya koymuştur.

SMOMPK'de, coğrafi yapısı yönüyle zengin bir kültürel etkileşim alanı olan Kafkasya ve Kafkas Ötesi halklarının ayrı ayrı incelendiği dil ve etnografya yazıları önemli yekûn tutar. Bu yazılar, çalışmada *Konu Dizini* içerisinde *Etnografya*'da *Dil* başlığı altında sıralanmıştır.

Çarlık Rusyası'ndaki Rus etnograf ve dil bilimcilerin mesailerini neticesinde ortaya çıkarılan etnisiteler, Sovyetler'de “milliyetler politikasıyla” ana vatanları olacak “toprak”larına da kavuşmuş olmaktadır. Sovyet etnograf ve dil bilimciler ideolojik maksatlarla belirlenmiş kıstaslarla halkları ve dilleri sınıflandırmışlar ve sonra da bu halklara toprak atfetmişlerdir (Roy, 2000, 102-103). Böylece, Rus devletinde etnisitelerin iman edilişi Çarlık Rusyası'nda başlamış ve Sovyetler'de tamamlanmış olmaktadır. Bu süreç bir bütün

⁵ İlminskiy'in öğrencilerinin ve onunla bağlantılı ilim adamlarının listesi için bk. Aça (2013).

⁶ Rusça ‘родительный падеж’ (İng. genitive).

kabul edildiğinde son iki sayı sayılmazsa (45. sayı 1925 ve 46. Sayı 1929) 1881-1915 arasında 34 yıllık yayın hayatına sahip SMOMPK dergisinin Rus hâkimiyeti altındaki halkların idaresini sağlama ve bunun için de Ruslaştırma ve Ortodoks Hristiyanlaştırma hususunda gördüğü vazife ele alınmalıdır.

SMOMPK dergisinin naşiri Çarlık Rusyası'nın bir kurumu Kafkas Eğitim Okurugu'dur (KUO). Kafkasya ve Kafkas Ötesi'nin idari anlamda merkezi konumunda olan Tiflis aynı zamanda KUO'nun da merkezidir. Bölgede eğitim verecek öğretmenlerin çoğu Tifliste'ki öğretmen seminerlerinde ders görmektedir. Erivan, Gori (Zakavkaz), Kutais ve Kuban öğretmen seminerlerinin olduğu merkezlerdir. Bu öğretmenlerin ekserisi bölgenin yerli halkıdır. Dergide neşredilen yazıların çoğunluğu yine bu seminerlerde eğitim alan öğretmenlere aittir.

Azerbaycan'da Türkler için 1887 yılı itibariyle “Rus-Tatar” okulları açılmaya başlanır. 1917'de bu okulların adı adları “Rus-Müslüman” şeklinde değiştirilir. Adında geçen Rus ibaresinin aldaticılığına karşılık bu okullarda Türkler eğitim görmektedir. Dört yıl eğitim veren bu okullarda dersler Rusça işlenir. Azerbaycan Türkçesi veya “yerli dil” ders olarak haftada bir kez görülür. Bu okullarda okutulacak kitaplar Rus olmayan halklara yönelik mahsus Moskova'da hazırlanmıştır. Rusça hazırlanan bu kitaplardaki konuların çoğunu yerli halktan çocukların anlamasına imkân yoktur. Çarlık Rusyası'nın eğitimde böyle bir yola yönelmesi yerli halkın ilmî manada gelişmesine engel olmak şeklinde değerlendirilmektedir (Nazarli, 2008, 24-25).⁷

KUO öğretmenlerden görev yaptığı yerlerle ilgili her türlü bilgi ve materyalleri derleyerek göndermelerini istenmiştir. Gönderilen yazıları SMOMPK yazı kurulu tarafından değerlendirilerek yayımlanması uygun görülenler SMOMPK sayfaları arasındaki yerlerini almıştır. Gelen yazıların gelişi güzel yayımlanmadığını, bir tasnife tabi tutulduğunu ve yazılardan birbiriyle alakalı olanların “özel sayı” veya “özel bölüm” şeklinde tabir edilebilecek bir anlayışla yayımlandığı görülmektedir. Yine bazı sayıların ön sözlerinde ileriki sayılarda ele alınacak konular zikredilmektedir. Bu durum SMOMPK yazı kurulunun elinde epey yazının biriktiğini göstermektedir. Uzun soluklu bir yayın olan SMOMPK'ye bu kadar çok yazının nasıl sağlandığı, yazarlara ücret ödenip ödenmediği, yazı kurulunun yayın ilkleri gibi konular yapılacak araştırmalar ile ortaya konulmalıdır.

İlminskiy metoduna 1860-1870 yıllarındaki Rus olmayan halkların Ruslaştırılması ve Ortodoks Hristiyanlaştırılması gayesini güden eğitim reformlarıyla ilgili araştırmalar daha çok

⁷ Çarlık Rusyası'nda Azerbaycan sahasındaki eğitim durumu için bk.: Süleymanlı (2006), ss. 64-72.

Kazan, Simbir, Samara, Saratov ve Astrahan'ı içine alan Volga bölgesine yönelmektedir. İlimskiy metodunun Rus hâkimiyetine Volga bölgesinden çok sonra, 18. ve 19. yüzyıllarda giren Kafkasya ve Kafkas Ötesi'indeki yansımalarının neler olduğu araştırılması gereken bir başka konudur.

Bölgeyi bütünlükle ele alan bir yayın olan SMOMPK'nin muhtevasında 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgedeki eğitim durumunu tasvir eden yazılar mevcuttur. SMOMPK'deki doğrudan eğitimi konu alan yazılar çalışmada *Konu Dizini* içerisinde *Eğitime Dair Muhteva* başlığıyla sıralanmıştır. Bu yazılardan (99.) *Tatar Okulları* ve (100.) *Kafkas Ötesi Tatarlarında Halk Eğitimi* başlıklarını taşıyan yazılar Müslüman Azerbaycan Türklerinde eğitim konusunu ele almaktadır. İkisi de 1890'da yayımlanan bu yazılarda "Tatar" okullarının umumiyetle geri kalmışlığı vurgulanmaktadır. 19. yüzyılda Türk halklarının eğitim alanında epey geri kaldığı ve İsmail Gaspıralı'nın başlattığı "Cedit" hareketinin hiç de boş yere olmadığı bir vakiydir. Ancak yukarıda zikredilen (99.) *Tatar Okulları* adlı yazının müellifi Mir-Gaşim-Bek Vezirov'un "Tatar" okullarının vaziyetini bütün kötü yönleriyle aktardıktan sonra yazısını şöyle bitirmesi oldukça ilgi çekicidir:

"Eğitim anlayışının belirtilen materyal şartları altında, bu kısıtlı hedeflerle pedagojik ve öbür manalarda sonuçları itibariyle yararlı olmaktan çok zararlı ve en sefil neticeleri vermesi beklenir." (s. 6).

Ne kadar geri kalmış şartlarda yapılırsa yapılsın bir eğitim sürecinin, tabiatı itibariyle yararlı sonuçlar vermesi beklenir. Yukarıdaki sözlerin sahibi Erivan Öğretmen Semineri 3. sınıf öğrencisi Mir-Gaşim-Bek Vezirov'un yazısını 1888 yılında kaleme almış olduğu da göz önüne alınmalıdır. İlimskiy metodunun Çarlık Rusyası'nda uygulamaya konulduğu bir dönemde yayımlanan SMOMPK dergisinin Şarkiyatçılık açısından analizinin yapılmalıdır. Çünkü SMOMPK, Eğitim Bakanlığının bir organı olan Kafkas Eğitim Okurugu tarafından neşredilmiştir. SMOMPK'ye yazı gönderenlerin çoğu bölgede görev yapan öğretmenlerdir. Bu öğretmenlerin eğitim gördüğü öğretmen seminerlerinde Çarlık Rusyası'nın farklı bölgelerinde görev yapacak misyonerlerin yetiştirildiği bilinmektedir. İlimskiy de 1872 yılında bu seminerlerin en önemlilerinden biri olan Kazan Öğretmen Semineri'nin başkanı tayin edilmiştir (Auelbekova, 2004, 108).

Kafkas Eğitim Okrugunun 1878-1901 tarihleri arasındaki yöneticisi olan Kirill Petroviç Yanovskiy'in aynı zamanda Kafkaslarda Ortodoks Hristiyanlığı Canlandırma Cemiyeti'nin bir üyesi olduğu bilinmektedir.

SMOMPK'nin 1902 tarihli 30. sayısı baştan sona Udince-Rusça İncil'e ayrılmıştır. Bu İncil'de bir sütun Kiril esasına dayanan bir alfabeyle oluşturulmuş Udince metni ihtiva eder. İkinci sütun ise Rusçadır. İlminskiy'in çalışmalarından birisinin Ortodoks Hristiyan olmayan halkların Kiril harfleriyle din kitaplarının yazılması olduğu daha önce ifade edilmiş idi.

2. SMOMPK Dergisi

2. 1. Yayın Bilgileri

*Sbornik Materialov Dlya Opisaniya Mestnostey I Plemyon Kavkaza*⁸ adlı dergi yayın hayatına 1881 yılında Tiflis'te başlar. 1915 tarihli 44. sayıdan sonra Birinci Dünya savaşı sebebiyle derginin neşri durur. Derginin son iki sayısından 45. sayı 1926'da ve 46. sayı 1929'da Mahaçkale'de neşredilir. Kafkas Eğitim Okruğu (Kafkas Eğitim Dairesi) tarafından neşredilen derginin içeriğini Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ndeki pek çok halk ve yöreyle ilgili etnografya, dilbilim, arkeoloji, tarih ve halk bilimi gibi alanlardaki bilgiler ile derlenen materyaller oluşturur.

SMOMPK bir derleme dergisidir. İçerisindeki yazılar genellikle bir yöreyle ilgilidir. Yazıda, anlatılan yöre bütün yönleriyle ele alınır. Bu sebepten yazıların hacimleri oldukça geniştir. Bazen bir yörenin tasviri yüz sayfayı aşabilmektedir. Bu tür hacimli yazılardan bir kısmı müstakil bir eserin SMOMPK'de neşredilmiş hâlidir.

SMOMPK'deki materyallerin büyük bölümünü Kafkasya ve Kafkas Ötesi'nde görev yapan Çarlık Rusyası öğretmenleri derlemiştir. Öğretmenlerce derlenen ve neşredilen materyallerle ilgili farklı yerlerdeki çok sayıda üniversite hocasının değerlendirmeleri materyalin hemen arkasında yayımlanmıştır. Kafkas Eğitim Okruğu, öğretmenlere derlenecek materyallerin nasıl derlenmesi gerektiğini anlatan ayrıntılı kılavuzlar hazırlamıştır. Yazılar bu kılavuzlarda belirlenen hususlar çerçevesinde Okrug tarafından incelenir. Gerekli ölçütleri taşımasıyla yazı SMOMPK'de neşredilir.

SMOMPK'nin sayıları kendi içinde müstakil kısımlardan oluşur. Kısım sayısı en fazla dört olup umumiyetle iki veya üçtür. Üçüncü kısım ilk defa 1890 tarihli 10. sayıda yer alır. 17. sayıdan itibaren üçüncü kısımlar yaygınlık kazanır. Dördüncü kısım ise ilk defa 1900 tarihli 27. sayıda yer alır. Her kısım kendi içinde umumiyetle bir bütünlük arz eder. İlk kısımlarda ekseri yerleşim ve yörelere dair yazılara yer verilir. Üçüncü kısımlarda Kafkasya ve Kafkas Ötesi halklarından derlenen sözlü materyallerin metinlerine ve onların Rusçaya tercümelerine yer verilir. Ancak materyaller her zaman asıl dilde verilmez. Bazen

⁸ “Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа” Türkçeye “Kafkas Kabilelerinin ve Yörelere Tasvirinin İçin Materyaller Derlemesi” şeklinde tercüme edilebilir. SMOMPK için İngilizce literatürde “Collection of the Materials for Description of Places and Tribes of the Caucasus” başlığı kullanılır.

materyallerin yalnızca Rusça tercümelere aktarılır. Üçüncü kısımlarla ilgili zikredilmesi gereken bir başka husus ise burada aktarılan materyallere ilişkin metnin hemen peşi sıra değerlendirmelere yer veriliyor oluşudur. Bu değerlendirmelerin çoğu L. Lopatinskiy tarafından yapılmıştır. Metnin hemen ardından yapılan değerlendirmelerin yanında bir de ön sözlerde, aktarılan anlatıların konusuna ve motiflerine değinilir.

2. 1. 1. Kafkas Eğitim Okruğu

Sbornik Materialov Dlya Opisanija Mestnostey İ Plemyon Kavkaza Rus İmparatorluğu içerisindeki 15 eğitim bölgesinden birisi olan Kafkas Eğitim Okruğu⁹ (KUO) tarafından Tifliste yayımlanır. Kafkas Eğitim Okruğu içerisinde yer alan yerleşimler şunlardır: Bakü, Yelizavetpol, Kutais, Erivan, Karadeniz, Tiflis ve Stavropol guberniyaları; Batum, Dağıstan, Kars, Kuban, Tersk ve Trans-Hazar oblastları; Suhum ve Zakatel okrugları (Gatagova, 1993, 66). 1902 yılında yayımlanan *Entsiklopedičeskiy Slovar*'ın¹⁰ 35. cildinde KUO'da 14 gimnaziya ve progimnaziya, 10 ikinci dereceli okul, 1 öğretmen enstitüsü, 4 öğretmen semineri ve 20 de kadınlar için eğitim kurumu olduğu ifade edilmektedir (Arsen'yev & Petruşevskiy, 1902, 105).

Rus İmparatorluğu'nda Eğitim Okrugları, 1803–1917 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak ülkedeki eğitim kurumlarını idare etmiştir (Arsen'yev & Petruşevskiy, 1902, 111-112).

KUO Aralık 1848'de Çarlık Rusyası Danıştayının emriyle Kont M. S. Vorontsov tarafından kurulur. Okrug 1860 yılında Kafkasya yöneticisi Prens A. İ. Baryatinskiy'in emriyle ilga edilir. Okrug 1868 yılında tekrar kurulur. Rus İmparatorluğu'ndaki öbür eğitim okrugları gibi 1917 yılında kapanır. Ancak KUO'nun faaliyetleri, yerli halkın eğitim gördüğü okulların azalmasıyla doğru orantılıdır. Bu okullar 1893 yılı itibariyle ortadan kalkmıştır (Gatagova, 1993, 107).

KUO'nun 1878-1901 tarihleri arasındaki yöneticisi eğitimci, gazeteci, devlet adamı, Rus İmparatorluğu Meclisi üyesi Kirill Petroviç Yanovskiy'dir (1822-1902). Yanovskiy aynı zamanda Kafkaslarda Ortodoks Hristiyanlığı Canlandırma Cemiyeti'nin de bir üyesidir.

KUO'da bütün türlerde 7,347 eğitim kurumu hizmet vermiştir. Bu kurumlarda toplam 430,098 kişi eğitim görmüştür.

⁹ Кавказский учебный округ [Kavkazskiy učebnyy okrug].

¹⁰ *Энциклопедический Словарь*.

SMOMPK'nin 1881 tarihli ilk sayısında, derginin basımının yapıldığı matbaa olarak Типография Главного Управления Наместника Кавказского 'Типография Главного Управления Наместника Кавказского' gösterilir. 1882 tarihli ikinci sayıda ise bu durum değişir ve basımın Типография канцелярии главноначальствующего гражданской частью на Кавказе 'Типография канцелярии главноначальствующего гражданской частью на Кавказе' tarafından yapıldığı yazılır. Bu Kafkasya'nın resmî idaresinin basımevidir. Kafkasya'da Çarlık yapılanması olarak 1844-1883 yıllarında namestničestvo 'наместничество'¹¹ vardır. Sonra idari yapının başı glavnonaçalstvuyuşiy grajdanskoy çastyu 'главноначальствующий гражданской частью'¹² olur. 1905 yılında namestničestvo 'наместничество' tekrar tesis edilir ve 1917'ye kadar varlığını sürdürür (Asadov, 2004, 1).

1893 tarihli 16 sayısında SMOMPK'nin kapağında, basıldığı yerin adresi verilir: Loris-Melikovskaya caddesi, Hükümet Binası.

2. 1. 2. SMOMPK'nin Yayımlanma Amacı

SMOMPK'nin ilk sayısındaki giriş yazısında Kafkas Eğitim Okruğu'nun dergiyi yayımlama amacından söz edilmektedir. Okrug'a göre Kafkaslarda "gerçek anlamda faaliyetlerine yeni yeni başlayan okulların" geliştirilmelidir. Bunun için öncelikle yapılması gereken şey çoğunluğu genç ve tecrübesiz olan ilkokul öğretmenlerin "maneviyatlarının" kuvvetlendirilmesidir. Burada, Okrugun "ilkokul öğretmenlerinin manevi faaliyetleri" anlamına gelen "duhovnoy dıyatelnosti nachal'nıh' uçitiley" tabirini kullandığı özellikle belirtmelidir. Okrugun iddiasına göre bu öğretmenler maneviyatın zayıf olduğu yerlerde yıllarca görev yapmak durumunda kalarak zamanla onları kuşatan toplumun bir parçası olup çıkabilirler. Böyle bir durumda öğretmenlerin bölgenin sakinlerinden hiçbir farkları kalmaz. Bunun önlenmesi için Kafkas Eğitim Okruğu'nun tedbirler alması gerekmektedir. Bu tedbirler alınmazsa, amaçları yaşadıkları çevreyi geliştirmek olan öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri bile mümkün olmayacaktır. Öğretmenlerin onları kuşatan çevreye karşı dikkatlerini daima muhafaza etmeli ve buldukları yerleşimleri bütün yönleriyle en iyi biçimde tahlil etmelidir. Okrug bu tahlillerin gelişi güzel bir biçimde değil, belirli bir düzen içinde gerçekleşmesi için bir kılavuz oluşturmuştur. Okrug, bu kılavuz dâhilinde verilerin

¹¹ Наместничество [namestničestvo], Çarlık Rusyası'nda наместник [namestnik] tarafından yönetilen bölgedir.

¹² Главноначальствующий гражданской частью [glavnonaçal'stvuyuşiy grajdanskoy çast'yu], Çarlık Rusyası'nda bölgedeki sivil idarenin üst yöneticisidir.

toplanması, tahlili ve neşri için ilk iş olarak okul kütüphanelerinde bulunması gereken 36 eserden oluşan bir bibliyografya hazırlamıştır. Bu eserlere ilişkin ayrıntılı bilgi ve kılavuz ilerleyen kısımlarda verilecektir. Ama önce Okrugun üzerinde önemle durduğu öğretmenlerin geliştirilmesi meselesine biraz daha eğilmemiz faydalı olacaktır.

Okrug, öğretmenlerin görev yapacağı bölgelerin kültür seviyesinin, beğeni düzeyinin oldukça düşük olduğunu ve böyle bir ortamın genç öğretmenlerin aldıkları eğitimi koruyamamalarına sebep olacağı fikrindedir. En dinamik zamanlarında topluma faydalı olması gereken öğretmenler, eğitimin “kutlu çağrısı” olan “insanlar için sevgi ve saygıyla hakikatin ve iyiliğin kılavuzu olmak” düsturundan uzaklaşmamalıdır.

Öğretmenler, manevi dünyalarını geliştirmek için yaşadıkları çevreyi mümkün olan bütün yönleriyle araştırmalıdır. Okrug, böylece onların içinde tabiat ve insanlar için bir duyarlılığın uyanacağı ve ilmî gelişmelerin sağlanmasına ön ayak olunacağı kanaatindedir. Toplanan materyaller ise Kafkasya'nın bir bütün olarak ele alınmasına imkân verecektir. Okrug bu türden çalışmaların daha önce Kuban Oblastı'nda ve Stavropol Guberniyası'nda yapıldığını ve elde edilen önemli bulguların “Kavkaz” gazetesinde neşredildiğini, materyalleri toplayanlarınsa Moskova Üniversitesi tarafından misafir edilerek taltif edildiklerini söylemektedir.

Okrug, materyallerin derlenmesi ve sonrasında tasnifi, tahlili ve neşredilmesi için ilmî metotların kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Bu maksatla ortaöğretim kütüphanelerinde öğretmenlerin istifade etmeleri için bulundurulması gereken 36 eseri belirten bir bibliyografya hazırlamıştır. Bir fikir vermesi için listenin ilk on kitabı aşağıdadır:

1. *Voyage autour du Caucase, chez les Tcherkesses, les Abkhases, en colchide, en Géorgie, en Arménie, etc. Par Dubois de Montpereux. Paris, 1840.*
2. *Histoire de la Géorgie, par Vakhtang 5, roi de Géorgie, traduite du géorgien en allemand par Klaproth. 1819.*
3. *Klaproth – Tableau historique, géographique et ethnographique des peuples du Caucase. Paris, 1827.*
4. *Klaproth – Voyage au Caucase et en Géorgie 1823.*
5. *Güldestädt's Reisen nach Géorgien und Imereth, umgearbeitet. v. Klaproth. 1815.*
6. *Güldestädt's Beschreibung der Kaukasischen Länder von Klaproth. Berlin, 1834.*
7. *Pallas – Voyage dans les gouvernements méridionaux de la Russie. 1808*
8. *Pallas – Voyages dans plusieurs provinces de la Russie dans l'Asie Septentrionale.*
9. *Description géographique de la Géorgie, par Vakhoucht, publiée par Brosset. 1842.*

10. Baratev – Drevnyaya istoriya Gruzii. Spb., 1865.

Listede Almanca, Fransızca ve Rusça gibi farklı dillerde eserler vardır. Bu durum Çarlık Rusyası'nca Kafkaslarda ve Kafkas Ötesi'nde görevlendirilen öğretmenlerin Fransızca ve Almanca bildiklerini veya en azından bilmeleri beklendiğini göstermektedir.

Basım tarihleri belirtilen eserleri göz önüne aldığımızda bibliyografyadaki eserlerin eskisi 1815, en yenisi de 1872 tarihlidir. Buradan hareketle SMOMPK'nin ilk sayısının neşredildiği 1881 tarihine kadarki Kafkasya'yla ilgili Rusya'daki çalışmaların yanı sıra Berlin ve Paris'tekilerin de Kafkas Eğitim Okrugu tarafından yakından takip edildiğini söylenebilir.

Kafkas Eğitim Okrugu materyallerin değerlendirilmesinde uyulması gereken kendi içinde fıkraları olan 12 madde belirlemiştir. Bu maddeler SMOMPK'nin 1881 tarihli ilk sayısında girişte verilmiştir (ss. 8-24). Burada maddeler kısaltarak verilecektir:

2. 1. 2. 1. Kafkas Yörelere ve Halkları Hakkında Materyal Toplama Kılavuzu

1. Şehrin, köyün, aulun adı. Bu adın kökeni nereden gelmektedir? Kavim isminden mi, bir kişiden mi, tarihî bir olaydan mı, bir hikâyeden mi? İsmi doğuş zamanı. Yerleşimde meydana gelen önemli olaylar. Yerleşimin gelişimine etki eden bir şahıs var mıdır ve etkisi nedir? Sakinlerin yerleşim yerine ne zaman ve niçin geldiklerine dair tanıklık edecek bilgi var mıdır?

2. Şehrin, aulun veya köyün bulunduğu yerleşimin karakteri. Kapladığı alan km² olarak. Dış görünüş. Mimari anlamda meskenler ve tapınaklar. İç mekanların anlamı ve konumu. Hangi materyalden inşa ediliyor ve nasıl? Meskenler yerin üstünde mi altında mı?

3. Yer in coğrafi konumu (enlem ve boylam). Deniz seviyesinden yüksekliği. Civardaki dağlar, denizler, ormanlar, çayurlar. Bölgedeki nehirler, göller, madenler. Bölgedeki suyun kokusu, rengi, eğer mümkünse kimyevi bileşenleri. Nehirlerin derinliği ve debisi, akışlarında bir değişiklik saptıyor mu?

4. İklim. Yerleşimdeki hâkim rüzgârların yönü ve hızı. Hava basıncı. Yüksek, ortalama ve düşük sıcaklıklar. Toprağın üst katmanın sıcaklığı (1 inç derinlikte). Nem miktarı. Yağmurlu ve karlı gün sayısı. Karın belirmesi ve erimesi vakitleri. Nehir, göl ve göletlerin donma zamanı. Yıllık yağış miktarı inç olarak (eğer mümkünse). Bulutlu gün sayısı.

5. Yerleşimin ve civarının jeolojik yapısı. Toprak tipi. Yerleşimde rastlanılan kayalar. Kayalarda, hangi organik kalıntılara rastlanılıyor (eğer varsa). Yerleşimdeki sıvı ve katı mineraller (yaygın olanlar).

6. Yerleşimde önemli yabancı bitkiler ile kültür bitkilerinin cinsi ve türü: ağaçlar, tahıllar, meyveler, çiçekler gibi. Sayıları (yaklaşık). Ormanların ve bağların alanı. Ormanlar ve üzüm bağları küçülüyor mu?

7. Evcil ve yabancı hayvanlar. Evcil hayvanların çeşitleri ve özellikleri. Damızlık sığır ve koyunlar nasıl yetiştirilir. Hayvanların hangileri yük taşımacılığında hangileri toprağı işlemede kullanılmaktadır. Evcil hayvan bakımı. Evcil hayvanlarda hastalıklar ve tedavi yöntemleri.

8. a) Cinsiyete, mülke, ırka, dine ve mesleğe göre yerleşimin nüfüsü.

b.) Nüfüsün yaşa göre dağılımı.

c.) 10 yıllık nüfus. (Eğer bilgi toplanamazsa, en azından ulaşılan bilgiler verilmelidir.)

ç.) Gayrimeşru doğan çocuk sayısı.

Not: Kadınların en erken evlenme, olgunlaşma ve yaşlanma yaşları. Müslüman nüfusun hangi katmanlarında çok eşlilik yaygın? Farklı ırk, din ve eğitime sahip kişiler arasında evlilik oluyor mu?

9. Fiziki ve manevi gelişim. a.) Kadın ve erkeklerin fiziki gelişimi. Dış görünüşleri. 25 yaşındaki bir erkeğin ve 18 yaşındaki bir kadının ortalama boyu. Yüzün şekli ve rengi.

b.) Sakinlerin karakteri. Millî özellikler. İyi ve kötü yönleri. İnsanlara gösterilen saygı özellikle de kendi dininden ve ırkıdan olanlara. Aile fertleri arasındaki iyi ve kaba ilişkiler. Ailedeki baba otoritesi. Kadının konumu. Farklı ırktan ve dinden sakinler arasındaki iyi ve düşmanca ilişkiler.

c.) Dil. Ev dili ve farklı halklarla anlaşmada kullanılan dil. Bölgedeki hâkim dilin ailesi. Konuşulan dil halkın ana dili mi yoksa yerleşimde önceden konuşulan bir dil mi?

ç.) Yazı. Yerleşimde, Uslar ve onun takipçilerinin yazısı kullanılıyor mu, korunuyor mu, kayboluyor mu? Sözlü hikâyeler, efsaneler, masallar ile tarihî ve gündelik şarkılar. Koro halinde ve yalnız söylenen şarkılar. Mitoloji. Atasözleri ve özlü sözler. Müzik aletleri. Tabiata ve çevreye duyulan sevgi nasıl dile getiriliyor? Şarkı söylemeye ve müzik aletlerine sevgi. Şarkılar en çok hangi dilde söyleniyor? Halkın zihnî gelişme düzeyi, ufku, dünya görüşü.

d.) Din. Mezhepler. Dine bağlılık düzeyi. Papazlar, mollalar, hahamlar arasındaki ilişkiler. Onların sayıları. Eğitim düzeyleri. Din adamlarının aynı dinden yöneticilerine tesiri. Bu tesir neyle neticeleniyor. Din adamlarının gelirleri nelerdir? Din adamı yetiştiren okullar. Bu okulların gelirleri nelerdir?

e.) *Hayır işleri. Hayır müesseseleri ve çalışmaları. Araçlar ve eğitim. Yurlar, okullar ve yetiştirme evleri. Hayır müesseselerinin veya bağış sahiplerinin yardımıyla kurulan hastaneler.*

10. a.) *Erkeklerin, kadınların ve çocukların hayat tarzı, karşılıklı ilişkileri. Sakinler arasında varsa göçebeliğin tasviri. Erkeklerin ve kadınların işseverliği. Yoksulluk var mı, varsa hangi düzeyde? Yoksulluğun sebepleri ve alınan önlemler. Erkek ve kadınlar arasında iş bölümü. Çocukların yetişkinlerle beraber hangi yaşlarda çalışmaya başlarlar. Askerlik ve kamu hizmetleri. Ev ve bölümleri, mobilyalar, ev gereçleri.*

b.) *Maddi durum düzeyi. Halkın maddi durumuna tesir eden olaylar; kuraklık, yağmacılık, nehir taşkınları, yangınlar, hayvanların telef olması, kültür bitkilerinin hastalıkları. Açlık ve sebepleri.*

c.) *Halkın sağlık ve temizlik durumu. Bu duruma hâkim rüzgarların, suyun, toprağın, nebatın, meskenlerin, hayat tarzının etkisi. Temizlik ve düzen durumu, bunlara sağlamaya yönelik tedbirler: havalandırma, ısıtma ve aydınlatma. Yerleşimde yılın belirli zamanlarında ve genelinde rastlanılan hastalıkların adları. Salgın hastalıklar.*

ç.) *Halkın meşguliyeti. Çiftçilik: yetiştirilen tahıl çeşidi, miktarı ve farklı yerleşimlere ihraç edilen miktar. Bahçecilik: ne tür ağaçlar ve meyveler yetiştiriliyor? İhraç edilen meyve miktarı. Bağcılık ve şarap üretimi.*

d.) *Eğitim. Fiziki gelişim için doğduğu günden itibaren çocuk bakımı. Çocukların hayat tarzı ve fiziki uğraşları. Beden eğitimi ve oyunlar. Okullar ve açılış tarihleri, okutulan dersler, izlenen yöntemler. Öğretmenler ve eğitim durumları. Eğitim verilen dil. Yerli çocuklara Rusça eğitimi. Ne zaman başlıyor ve hangi yöntemlerle sürdürülüyor? Ulaşılan netice nasıldır?*

12. *İdare. Özellikleri (varsa). İmtiyazlı mülkler ve imtiyazları nelerdir? İdareye katılmaları. Mahkemeler, oluşumları ve yetki çerçevesi. Ülkedeki genel mahkemelerden farkları nelerdir? Cezai yaptırımlar. Geçici gözaltı evleri. Hapishaneler. Tutuklu sayısı, işlenen suçlara ve yaşa göre. Tutuklu yetişkinlerle reşit olmayanlar ve kadınlarla erkekler ayrı yerlerde mi tutuluyor?*

Not: Materyal toplama vazifesini üstlenenlerin mümkün olduğu ölçüde aşağıdakileri göndermeleri çok faydalı olacaktır:

a.) *Anlatılan şehrin, aulun vb.nin haritaları.*

b.) *Mimari ve arkeolojik anlamad kıymetli anıtların ve binaların planları, dış görünüşleri.*

c.) Şehir, köy vb.deki güzel binalar ile anıtların resimleri veya fotoğrafları.

ç.) Eski para, madalya, silah, tarım gereçleri, kıyafetler, çanak çömlek ve müzik aletlerinin net fotoğraf ve resimleri.

d.) Farklı tipteki erkek ve kadınların fotoğrafları.

e.) Güzel ve farklı cinslerdeki eşyalar, eski yazmaların birebir kopyaları veya kendileri, eski paralar, madalyalar, silahlar; önem arz eden mineraller, fosiller ve organik kalıntılar. Yerli dildeki şarkılar ve Rusça tercümeleleri, ezgileri ve notalarıyla. Efsane, masal, atasözleri ve özdeyişler (Rusça ve asıl dillerinde).

2. 1. 2. 2. Efsane, Destan, Hurafe ve Törenlerin İncelenmesine İlişkin Birkaç Soru

SMOMPK'nin ilk sayısında materyallerin toplanmasına ilişkin yukarıda kısaltılmış hâlde verilen kılavuzdan sonra, toplanacak materyaller için kılavuz niteliğinde bir öbür yazı ise derginin 1882 tarihli ikinci sayısında, Rus İmparatorluğu Coğrafya Derneği üyesi G. N. Potanin'in *Efsane, Destan, Hurafe ve Törenlerin İncelenmesine İlişkin Birkaç Soru* (s. 5-17) adlı yazısıdır. Bu yazıda adından da anlaşılacağı üzere halk biliminin çalışma alanına giren önemli türlerle ilgili SMOMPK için derlenecek materyallerin hangi soruların cevabı olması gerektiği ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu yazı derginin muhtevasına ilişkin fikir sahibi olunması için oldukça önemlidir. Bu noktadan hareketle en azından yazının kısaltılmış hâlini aşağıda verilmesi yerinde olacaktır.

1. Halk İnançları

1.1 Kozmogonik inançlar: Gökyüzünün, Ay'ın, Güneş'in, yıldızların, Samanyolu'nun, gökkuşağının, Kutup Yıldızı'nın, Venüs'ün, takımyıldızlarının (Büyük Ayı, Orion, Ülker vd.) adları. Ay'ın hâlleri ve tutulması nasıl açıklanmaktadır. Tutulma neyin belirtisidir? Ay'ı yutan canavar nasıl adlandırılıyor? Ay'ın çocukları ve bakireleri çaldığı düşünülüyor mu? Yeni Ay'ın yıkandığına inanılıyor mu, yeni Ay kötü hava durumuna haberci midir? Ay'daki şekiller ne anlama gelir. Dünya ve ay neyin üzerindedir, onları kim tutuyor. Dünyayı kim yönlendiriyor. Köpek başlı insanlarla ilgili inançlar. Onların arasına tesadüfen katılan adamla ilgili destanlar var mı? Kunker-Han'la ilgili efsaneler var mı?

1.2 Hayvanlarla ilgili inançlar: Ayı önceden insan, çar veya şaman mıydı? Hangi suçundan dolayı hayvana dönüştürüldü? Ayının insana benzer bulunan özellikleri nelerdir? Ayı her şeyi bilir mi, adaletin kaynağı mıdır? Ayı niye yumru ayaklıdır? Ayı ne yer, ne zaman hasta olur, neyle tedavi olur? Gece öten kuşlarla ilgili anlatılar. Yarasalarla ilgili inançlar. Yarasalar niye gündüzleri kayaların arasına saklanır ve baş aşağı sarkar?

1.3 Bitkilerle ilgili inançlar: Ladin ve ardiç niçin hep yeşil? Anlatılan halkın şifalı bitkileri var mıdır, bu bitkiler neye şifalıdır? İnsanlara hekimliği ilk kim öğretti?

Zehirli bitkilerle ilgili inançlar. Sinek mantarıyla ilgili inançlar, Lycoperdon ve onun tozunun insanın gözüne kaçmasıyla kör olunacağına dair inançlar. Zehirli yılan sokmaları nasıl tedavi ediliyor.

Dalları göğe ulaşan dev ağacın varlığına dair inançlar.

2. Adlar

2.1. Hayvan adları: Yarasa, ayı, porsuk, ayı sansarı, sansar, samur, gelincik, kurt, tilki, yabani köpek veya Alp Kurdu, vaşak, aslan, kaplan, pars, kedi, fare, sıçan, yabani keçi, keçi, inek.

Kartal, şahin, atmaca, doğan, balıkkartalı, sakallı akbaba. Ağaçkakan, guguk kuşu, kırlangıç, kara sağan, baştankara, serçe, toygaz.

Balık türleri. Kaplumbağa. Yılan. Kurbağa.

2.2 Bitki adları: Ayıyla ilişkilendirilen bitkiler var mı? Sarmaşıklar. Zehirli bitkiler.

Yenilen bitkiler: sarımsak, melekotu, küsküt.

Ağaçlar ve çalılar: ladin, köknar, çam, karaçam, huş, kızılağaç, kavak.

2.3 Sözlü hikâyeler ve efsaneler.

Sözlü hikâyeler: Bilge Kral Süleyman ve Anka hakkında. Kafası kesildikten sonra kafasını alıp giden adam veya aziz hakkında. Ölümsüzlük suyuna ulaşma hakkında. Yarasa ve onun kuşların kralı kartalı ve hayvanların kralı aslanı kral tanımaması hakkında. Kuşların krallarını seçmeleri ve yarasanın kartala galip gelmesi hakkında. Salla veya gemiyle tufandan kurtulan kişiyle ilgili efsane, geminin hangi dağın üzerinde durduğuna dair hikâye. Kavmin atası ve annenin yuttuğu dolu tanesi, kar tanesi, su damlası, avare bir adamın tükürüğüyle ilk insan doğması efsanesi.

Ateşin bulunmasıyla ilgili hikâye. Dilenci kılığında yardım isteyen aziz, son kırıntıları paylaşan fakir dulla ilgili hikâyeler. Dünyanın ve ilk insanın; atın, devenin, ineğin, keçinin yaratılışıyla ilgili hikâyeler. Halkı sıkıntılardan kurtaracak ilahî bir şahsiyeti beklemeye ilgili hikâyeler.

Han veya kardeşlerin bir bahadırı ziyafete davet etmeleri ve çadırın girişine önceden çukur kazmaları, sonra da halıya sarmalarıyla ilgili masal.

Bölgeye yerleşen veya hükümdarlığa seçilen üç kardeşle ilgili hikâyeler. Evrenin hâkimi kim olacak diye mücadele eden üç tanrıyla ilgili hikâyeler.

2. Ruhlarla ilgili inançlar: Yerleşim ruhlarıyla ev ruhları farklı mı? Nasıl adlandırılıyorlar? Orman, su ve dağ tepelerinde bulunan ruhlar. Tek gözlü şeytanla ilgili inanç var mı?

İneklerin sütlerini içen, kadınların memelerin emen, ölüleri yiyen varlıklar; dişi ve erkek yamyamlarla ilgili inançlar. Yıkanmak için göl üzerinde kuğu kılığında uçan bakirelerle ilgili inançlar.

3. Hastalıklar, ruh ve ölüm hakkında inançlar. Sıtma nasıl adlandırılıyor? Bu kelimenin sesteşleri var mıdır? Bu hastalıkla ilgili inançlar nelerdir?

Ruhla ilgili düşünceler. İnsanda iki ruhun olduğuna dair inançlar. Ruhun kuş veya kelebek suretinde oluşuna ilişkin inançlar. Ruhun uykuda tenden ayrıldığı ve dolaştığına dair inançlar.

4. Dinlik Törenler

Kurban: Kendi içinde ikiye bölünüyor mu? 1. umumi ve 2. şahsi. Şahsi olan da kendi içinde mecburi olan (yılın belirli zamanında ve belirli sayıda) ve olmayan (belirsiz zamanda) diye ikiye ayrılıyor mu? Mecburi olmayanlar da kendi içinde a) hastalık, b) hırsızlık, c) çocukların ölümü, ç) [Muhtelif] sebeplerle: aile mutluluğu veya kurban edenin tanrılara samimiyetini göstermek için yapılanlar şeklinde ayrılıyor mu?

İnancın hâlâ korunduğu yerlerde ateşe ve suya kurban verme.

Aul halkının tamamının evlerin etrafında bağırarak koşturmaları, ellerindeki sopaları duvarlara vurmaları ve yerleri kırbaçlamalarına dayanan şeytanı kovma merasimi var mı?

Bazı günlerde evden bir şeyler vermenin veya çalışmanın günah olduğuna inanılıyor mu? Bun uyulmazsa cezası nedir?

Halk takvimi. Özel günlerle ilgili inançlar. Haftanın günlerinin adları. Tarımla ilgili inançlar; ilkbaharda toprağın sürülmesine ve hasatın kaldırılmasına dair inançlar var mıdır? Gök gürültüsüyle ilgili törenler nelerdir? Şimşekle ölen birisini hayata döndürmeye çalışma. Şimşegın öldürdüğü biri için cenaze töreni. Şimşegın öldürdüğü hayvanlar için ne yapılıyor.

Ay tutulması sırasındaki törenler. Tutulma sırasında gürültü etmek, davul çalmak, kürekleri vurmak, bağırarak; kızılımsı renklerdeki köpekleri kışkırtmak, kızdırmak v.b. Bu törenle ilgili efsaneler korunmuş mu?

Doğumla ilgili törenler. Bebeğin yıkanması, göbek bağının kesilmesi. Özel bir kesede göbek bağı annelerce saklanıyor mu? Ebeyi nasıl adlandırıyorlar? Aulda ebenin saygınlığı var mı?

Kardeşlik andı içme törenleri. Yemin. Yemin nasıl ediliyor? Kardeşlik yeminini bozanın cezası nedir ve kim tarafından cezalandırılır?

Hayvanlar satılırken yapılan törenler. Hayvanlar yakalanırken yapılan törenler. Hayvanların gizli isimleri. Avın iyi geçmesi, silahların keskin nişan alması için alınan tedbirler. Öldürülen hayvanın önünde yapılan danslar, törenler. Çobanların, kurtlardan ve kötü durumlardan korunmasını sağlayan kaideler, törenler.

Çocuk oyunları. Annelerin çocuklar için söyledikleri çocuk şarkıları. Yağmur, çiçekler, böcekler, salyangoz vb. hakkında söylenen tekerlemeler.

Halklar, kavimler, soyadlarıyla ilgili tekerlemeler, sözler. Bilmeceler: gökyüzü, Güneş, Ay, yıldızlar, şimşek, ateş, ölüm, kartal, ayı vb. Parmakların adları.

Yukarıda verilen ve SMOMPK'nin ilk sayısındaki *Kafkas Yöreleri ve Halkları Hakkında Materyal Toplama Kılavuzu* ve SMOMPK'nin ikinci sayısındaki *Efsane, Destan, Hurafe ve Törenlerin İncelenmesine İlişkin Birkaç Soru* adlı yazılar daha sonra derginin 1900 tarihli 27. sayısında tekrar neşredilmiştir.

Materyal toplanmasıyla ilgili 27. sayıda verilen yazı, *Kafkas Yöreleriyle İlgili Okrug Yönetimine Öğretmenler ve Okullardaki Öbür Görevliler Tarafından Materyal Toplanması*¹³ adını taşır. Başlığın altında da “Kafkas Eğitim Okrugu Mütevelli Heyetinin 14 Mart 1880 tarihli ve 1345 numaralı genelgesi” ibaresi yer almaktadır. Yazıda materyallerin derlenmesiyle ilgili kılavuzdan önce bir giriş kısmı vardır. Yazının sonuna “ Şartların gerektirmesiyle ‘Sbornik Materialov’un ilk sayısından alınarak yeniden basılmıştır.” kaydı düşülmüştür.

Yazının giriş kısmında SMOMPK'nin ilk sayısında olduğu gibi yine, materyallerin derlenmesinin öğretmenlerin maneviyatlarının kuvvetlendirilmesi ve bölgeyle ilgili önemli verilerin toplanması gibi amaçlara hizmet edeceğinden söz edilmektedir. Ancak 27. sayıda verilen yazının asıl önemle üzerinde durduğu ise materyallerin gerektiği biçimde toplanmasıdır.

Materyallerin toplanmasında bazı zorluklar yaşanmaktadır. Bu sebeple derleyicilerin konularını sınırlandırmaları tavsiye edilmektedir. Derleme yapanlar isterlerse yeni sorular oluşturabilir ve bu çerçevede materyal derleyebilirler. Ancak derledikleri bilgilerin doğruluğunu, kesinliğini ve tarafsızlığını azami ölçüde sağlamalıdır. Bilgileri iyi bir biçimde sunmalı ve anlattıkları yörenin sınırlarını iyi tespit etmelidirler. Materyallerin yayınlanması yukarıda sayılan şartları taşımalarına bağlanmaktadır.

¹³ SMOMPK, İsimli, Ek: s. 1-24., sayı 27, Tiflis 1907.

Giriş yazısından yine birinci sayıda olduğu gibi kütüphanelerde bulundurulması gereken 36 eserlik bibliyografya verilmektedir. Daha sonra kılavuza geçilmektedir. 27. sayıda verilen kılavuz *Kafkas Yörelerinin Araştırılması İçin Gerekli Bilgiler Kılavuzu* adını taşımaktadır. Yazının 4. sayfasında düşülen dipnotta kılavuzun hazırlanmasında N. K. Zeydlits, L. P. Zagurskiy, O. O. Pençinskiy, Ye. G. Veydenbaum, S. N. Streletskiy, L. L. Markov, A. P. Berje vd. düşünceleri ve eklemeleri dikkate alındığından söz edilmektedir.

1900 tarihli 27. sayıda, SMOMPK'nin ikinci sayısında verilen ve *Efsane, Destan, Hurafe ve Törenlerin İncelenmesine İlişkin Birkaç Soru* adlı yazı yine aynı adla tekrar yayımlanmıştır. Bu yazıda, daha önce belirttiğimiz gibi derlenecek halk bilimi materyallerinin hangi sorulara karşılık geleceği ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır. Yazının başlığıyla ilgili düşülen dipnotta “Bu sorular, Rus İmparatorluğu Coğrafya Derneği üyesi G. N. Potanin tarafından yukarıda verilen kılavuza ek olarak teklif edilmektedir.” kaydı düşülmüştür. 27. sayıdaki yazıda ilkinden farklı olarak bazı ibarelerle ne kastedildiğine ilişkin dipnotlarla açıklamalar yapılmıştır. Yazının sonunda “ ‘Sbornik Materailov’un ikinci sayısından tekrar basılmıştır.” kaydı düşülmüştür.

2. 1. 3. SMOMPK'nin Sayılarının Çıkış Yılları

Derginin ilk 44 sayısı Kafkas Eğitim Okrugunca 1881-1915 yılları arasında neşredilir. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte derginin neşri durur ve Kafkas araştırmalarındaki önemine binaen dergiyi sürdürme girişimlerinde bulunularak Mahaçkale’de 1926’da 45. ve 1929’da 46. sayı yayımlanır.

Derginin bazı yıllarda neşri yapılmamışken bazı yıllarda da iki veya üç sayı olarak çıktığı olmuştur. Derginin çıktığı seneler aşağıdaki gibidir:

1. sayı: 1881	15. 16. ve 17. sayı: 1893
2. sayı: 1882	18. 19. ve 20. sayı: 1894
3. sayı: 1883	21. sayı: 1896
4. sayı: 1884	22. ve 23. sayı: 1897
5. sayı: 1886	24. ve 25. sayı: 1898
6. sayı: 1888	26. sayı: 1899
7. ve 8. sayı: 1889	27. ve 28. sayı: 1900
9. ve 10 sayı: 1890	29. sayı: 1901
11. ve 12. sayı: 1891	30. sayı: 1902
13. ve 14. sayı: 1892	31. sayı: 1902

32. sayı: 1903	40. sayı: 1909
33. ve 34. sayı: 1904	41. sayı: 1910
35. sayı: 1905	42. sayı: 1912 (?)
36. sayı: 1906	43. sayı: 1913
37. sayı: 1907	44. sayı: 1915
38. sayı: 1908	45. sayı: 1926
39. sayı: 1908	46. sayı: 1929

2. 1. 4. SMOMPK’de Belirli Konuya Mahsus Sayılar

SMOMPK’de bazı sayılar belirli konulara hasredilmiştir. Bu türden sayılara derginin yazı kurulunda yeterli malzemenin birikmesi neticesinde ilk kez 1889 yılında rastlanır. 1889 tarihli 8. sayıdan sonra 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 ve 30. sayılarda belirli konulara yer verilir. Bu sayılarda baştan sona bir konu işlenebildiği gibi, bir de sayının bölümlerinin farklı konulara ayrılmasıyla karşılaşılır. Mesela, SMOMPK’nin 1893 tarihli 16. sayıda birinci kısımda Kuzey Kafkasya, ekonomik ve etnografik yönden ele alınırken ikinci kısımda halk hekimliği yönünden incelenir.

2. 1. 4. 1. Sekizinci Sayı, “Tersk ve Kuban Oblastlarında Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri”

SMOMPK’nin 1889 tarihli 8. sayısı *Tersk ve Kuban Oblastlarında Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri*’ne ayrılmıştır. Bu cildin giriş yazısında konuyla ilgili etraflı bilgiler yer alır. Buna göre, Kafkas Eğitim Okruğu yöneticisinin¹⁴ 1886 tarihli genelgesiyle Okrugdaki öğretmenlerin bu konuya eğilmeleri istenmiştir. Genelgede öğretmenlerin eğitim verdikleri çocukları yakından tanımalarının önemi üzerinde durulmuştur. Genelgede öğretmenlerin görev yaptığı yerleri zaten tanımış olduklarından şüphe duyulmadığı söylenmektedir. Ancak haleflerinin işini kolaylaştıracak materyallere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için görev yerlerindeki esnaf ve sanatkârların faaliyetlerini sistemli bir biçimde yazıya dökmelidirler.

Giriş yazısında SMOMPK’nin önceki sayılarında konuyla ilgili yazılar olduğu belirtilerek künyeleri verilmiştir.

Bu sayının ilk kısım olan Tersk Oblastı için editörler, Başrahip F. Vartinskiy ve Tiflis 2 Numaralı Gimnaziyası Öğretmeni A. Slovinskiydir. İkinci kısım olan Kuban Oblastı içinse Tiflis 2 Numaralı Gimnaziyası Öğretmenleri A. Bogoyavlenskiy ve A. Slovinskiy’dir.

¹⁴ SMOMPK’de “popeçitel” kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime Çarlık Rusyası’nda bazı devlet kurumlarının idarecisi için kullanılır. Eğitim Okruglarının yöneticilerinin unvanı da bu kelimedir.

2. 1. 4. 2. Onuncu Sayı; Gürcü, Svanet ve Megrel Yöreleri, Halkları

SMOMPK'nin 1890 tarihli 10. Sayısı Gürcü, Svanet ve Megrel yöreleri ve halklarına ayrılmıştır. Bu sayının M. Zavadskiy tarafından Tiflis'te hazırlanan 30 Kasım 1889 tarihli 80 sayfalık giriş yazısında konuyla ilgili etraflı bilgi verilmektedir. Giriş kısmında 21 sayfalık *Svanet-Rus Kelimeler Derlemesi* adını taşıyan bir sözlük vardır.

Giriş yazısında bu sayının birinci ve ikinci kısımlarını birbiriyle bağlı olduğu ve bütünlük oluşturduğu ifade edilmektedir.

10. sayının ilk kısmı Megrelya ve Svanetya'nın coğrafi özelliklerini, haklarının âdetlerini ve beğenilerini tasvir eden yazılar ihtiva eder.

İkinci ve üçüncü kısımlarda Gürcü, Megrel ve Svanet halk edebiyatlarının değişik türlerine yerli dillerde ve Rusça yer veriliyor. Atasözü, bilmece, şarkı, halk şiiri, masal ve efsane bu türlerdendir.

2. 1. 4. 3. On Birinci Sayı, “Kafkas Ötesi’nde Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri” ve “Kafkas İpekçiliğinin İncelenmesi”

SMOMPK'nin 1891 tarihli 11. sayısı iki kısımdan oluşur. Bunlar: *Kafkas Ötesi’nde Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri* ve *Kafkas İpekçiliğinin İncelenmesi*'dir.

İlk kısım SMOMPK'nin 1889 tarihli 8. sayısı gibi üretim faaliyetlerine ayrılmıştır. 8. sayıda Kafkasya ele alınmıştı. Bu kez birinci kısımda *Kafkas Ötesi’nde Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri* başlığı altında Kafkas Ötesi’nde zanaat işleri ele alınmaktadır. Bu kısım kendi içinde ikiye ayrılır. İlk kısımda Yelisavetpol, Erivan, Baku, Tiflis, Kutais guberniyaları; Dağıstan Oblastı ve Zakatel Okruğu başlıkları vardır. Bu başlıkların altında şehirler ve buralardaki ilçeler, köylerdeki üretim faaliyetleri ele alınıyor.

Birinci kısmın ikinci bölümü ise *Güney Kafkasya’daki Üretim Faaliyetlerine İlişkin Umumi Sonuçlar* başlığını taşır. Burada zanaat türleri ayrı ayrı sıralanarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu kısmı Tiflis 2 Numaralı Gimnaziyası öğretmeni A. Slovinskiy hazırlamıştır.

11. sayının 2. kısmı Kafkasya’da ipekçilik faaliyetlerine ayrılmıştır. Bu kısım *Kafkas İpekçiliğinin İncelenmesi* ve *Kafkas Eğitim Okruğu Eğitim Kurumlarında İpekçilik Faaliyetleri* bölümlerinden oluşur. Neşredilen bütün materyaller öğretmenlerce toplanmıştır. Kısımın redaktörü N. N. Şavrov’dur.

2. 1. 4. 4. On İkinci Sayı, Kabardey Halkı ve Metinleri

SMOMPK'nin 1891 tarihli 12. sayısı Kabardeylere ayrılmıştır. Bu sayı baştan sona L. G. Lopatinskiy tarafından hazırlanmıştır. Sayıda öncelikle Adigelerin bir kolu olan Kabardeyler tanıtılır. Sonra derlenen Kabardey metinlerine yer verilir. Hikâye, destan ve masal olarak nitelendirilen bu metinlerin 134 sayfalık bir kısmı yalnızca Rusçadır. Bununla beraber Kabardeyce asıllarının aktarıldığı metinler de vardır. Bu metinlerin Rusçaya hem satır altı hem de müstakil tercümesi yapılmıştır.

Bu sayıda “Rusça Kaydedilmiş Kabardey Hikâye, Destan ve Masalları” başlıklı yazının içinde metinlerden sonra anlatılar biri dışında, L. G. Lopatinskiy tarafından değerlendirilir. “Güzel Yelena ve Batur Kadın” destanının değerlendirmesi Moskova Üniversitesinden Prof. V. F. Miller'e aittir. Yazısının başında Miller, değerlendirmeyi L. G. Lopatinskiy'in isteği üzerine kaleme aldığını söyler. Miller destanla ilgili etraflı değerlendirmesinde bu anlatıyı farklı milletlere ait, değişik türlerle kıyaslar. Destanın Odisey ile benzerliklerinin altını çizer.

L. G. Lopatinskiy sayının giriş yazısında hikâye, destan ve Masalların bir Kabardey, Talib Kaşejev'den; “Güzel Yelena ve Batur Kadın” destanının ise 1889 yılı Temmuz ayında Psabid Kaşejev'den derlendiğini ifade eder. Yine giriş yazısında belirtildiğine göre “Rusça Kaydedilmiş Kabardey Hikâye, Destan ve Masalları” başlığı altında aktarılan “Sosruko”, “Pşibadinoko” ve “Aşyemez” Kafkas halkının müşterek ürünü, Nart destanlarının en ilginçlerindedir.

1. Bu sayının ikinci kısmında Kabardey diliyle ilgili etraflı bilgi vardır. Burada Kabardey dili ses ve şekil bilgisi yönüyle sistemli bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. 46 sayfalık Kabardey dil bilgisini 299 sayfalık **(144.) İndeksli Rusça – Kabardeyce Sözlük**¹⁵ izler. Bu sözlükle beraber ilk kısımdaki **(139.) Kabardey Metinlerine Açıklamalı Sözlük**¹⁶ dikkate alınırsa SMOMPK'nin bu sayısının Kabardeyecenin söz varlığını yansıtan önemli bir kaynak olduğu söylenebilir.

Bu sayıda 1864 yılındaki Çerkez sürgününden önceki yöreleri gösteren Kuzey Batı Kafkasya haritası mevcuttur.

2. 1. 4. 5. On Üçüncü Sayı, Kafkas Arkeolojisi ve Etnografyası

1892 tarihli 13. sayı iki kısımdan oluşur. İlk kısımdaki yazılar, ön sözde belirtildiği üzere ya tamamen ya da kısmen arkeolojiyle ilgilidir ve Kafkasya'daki eski eserlere

¹⁵ L. G. Lopatinskiy, ss. 1-299.

¹⁶ L. G. Lopatinskiy, ss. 82-104.

ayrılmıştır. İkinci kısım ise etnografik materyallere tahsis edilmiştir. Ancak SMOMPK'deki materyallerin yöreleri tanıtmaya amacını dikkate alırsak yazılarda kesin bir sınırın olmadığını, bir kısımdaki yazının hem arkeolojiyle hem de etnografya ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Ön sözde SMOMPK'ye gelen arkeolojiyle ilgili yazıların bir bölüm oluşturacak yekûna geldiği dile getirilir. Buradan hareketle böyle bir bölümleşmeye gidilir. Ön sözde önceki sayılarda arkeolojiyle ilgili çıkan yazıların künyeleri verilir.

Sayıdaki arkeolojiyle ilgili materyaller Ye. G. Veydenbaum'ca hazırlanır. Etnografya ile ilgilirse F. D. Jordani, İ. Z. Tamiyeva, A. G. Kargyozov tarafından.

2. 1. 4. 6. On Dördüncü Sayı, Kafkas Dağlıları ve Sözlü Eserleri

1892 tarihli 14. Sayı Kafkas Dağlılarının maneviyat, âdet ve sözlü eserlerine ayrılmıştır. Bu sayı 1891 yılın Tiflis'te hazırlanmıştır. Sayıyı yayıma hazırlayan ve bir de ön yazan M. Zavadskiy'dir.

Bu sayı iki kısımdan oluşur. İlk kısımda Dağlıların hayatı değişik yönleriyle etraflıca ele alınır. İkinci kısımda ise Dağlıların sözlü eserlerine ayrılır.

Bu sayının **(178.) Kafkas Dağlılarının Hayatlarından Notlar**¹⁷ adını taşıyan ilk yazısı Dağlılar hakkında etraflı malumat içeren bir yazıdır. Yazıya Kafkasya'nın tarihine ilişkin bilgilerle başlanır ve aile, âdet ve şeriat, mahkemeler ve âdete göre ceza, Çeçenlerde toplum hayatı ve mahkemeler, Dağlıların misafirperverliği, Dağlıların karakteri, Dağlılarda kan davası, Dağlılarda kavga tutkusu gibi konular ele alınır.

İlk kısımda Güney Dağıstan halklarından Udinlerle ilgili ayrıntılı bir yazı vardır. **(180.) Vartaşen Köyü ve Onun Sakinleri Hakkında Kısa Bir Malumat**¹⁸ adını taşıyan bu yazıda Udinlerin hayatı özellikle aile ekseninde anlatılır.

İkinci kısımda Abhaz, Avar, Hyurkil ve Kyurincelere ait sözlü eserlere yer verilmiştir. Bu kısımdaki pek çok anlatı Kafkasya'da yaygın olarak karşılaşılan ve aynı kökenden çıkma anlatılardır.

İkinci kısımdaki anlatılar hem asıl dillerinde kendi alfabeleriyle hem de Rusça tercümeleriyle verilmektedir. **(184.) Kyurin Metinleri (Atasözleri, Masallar ve Anekdotlar)**¹⁹ adlı yazıda metinlerden önce Kyurinceye ilişkin dil bilgisi notlarına yer verilir.

¹⁷ A. Lilov, ss. 1-58.

¹⁸ S. M. Bejanov, ss. 213-262.

¹⁹ Kn. Lionidze, B. Sultanov, ss. 135-202.

Burada Rus dil bilimci P. K. Uslar'ın Kyurince için oluşturduğu 49 harlik alfabe Rusça ses denklikleriyle tanıtılır.

2. 1. 4. 7. On Beşinci Sayı; Kafkasya'daki Rus Kozakları ve Şarkıları, Masalları

SMOMPK'nin 1893 tarihli 15. sayısı Kafkasya'daki Kozaklara²⁰ hasredilmiştir. Bu sayıda Kozakların tarihi, hayatı, maneviyatı ve düşünce dünyası etraflıca anlatılır. 15. sayının önemli bir yanı ise derlenen çok miktarda şarkı ve masala yer veriyor oluşudur. Derlemeler önemli ölçüde Tersk Oblastı, Vladikafkaz Okrugı, Grozni Okrugı, Kizlyar Okrugı'nda yapılmıştır. Sayı iki kısımdan oluşur. İlk kısım Kozak yerleşimlerini ve buralarda söylenen şarkıları, ikinci kısım ise derlenen masalları ihtiva eder.

İlk kısımda önce Kozak yerleşimlerinin sınırları, tarihi, umumi hususiyetleri istatistikî verilerle anlatılır. Sonra o yerleşimde söylenen şarkılara yer verilir. Şarkılar şu başlıklarla tasnif edilmiştir: 1. Düğün şarkıları, 2. Aşk şarkıları, 3. Günlük şarkılar, 4. Tarihî şarkılar, 5. Bılina²¹ şarkıları, 6. Mizahlı Şarkılar.

Şarkıların ekserisi Kozakların hayatıyla paralellik gösterir. Gündelik şarkılarla savaş şarkıları oldukça fazladır. Şarkılarda tarihten kahramanların isimleri, yer adları sık sık geçer.

Birinci kısmın sonunda şarkıların notalarına ve fihristine yer verilir.

İkinci kısımda umumiyetle derlenen masallara yer verilir. Masalların yanında az sayıda atasözü, bilmece ve hurafe vardır. Bu kısmın ilk yazısı (195.) **Sleptsov Stanitsa'sında Derlenen Masallar**'da²² P. Semenov masal derlemenin zorluğuna ilişkin ilginç bilgiler paylaşmaktadır. Ona göre bir masalı iyi bir anlatıcıdan dinlemek zor iştir. Önce anlatıcıyla yakınlaşmak; onunla muhatap olmayı, onun hoşuna gitmeyi bilmek gerekir. Semenov, bu işin püf noktasının anlatıcıya iyi bir ziyafet çekme ve onun zayıf noktasını bulma olduğunu belirtir.

Derlenen masallara ilişkin çok açıklama yapılmamış, masalların metinleri verilmekle iktifa edilmiştir.

2. 1. 4. 8. On Altıncı Sayı; Tersk ve Kuban Oblaslarında Ekonomi, Etnografya ile Halk Hekimliği

²⁰ Kozaklar (Rus Kazakları), sınırların korunması ve genişletilmesinde aktif rol alan savaşçı Rus köylülerdir.

²¹ Bılina; kahramanları anlatan epik Rus halk şarkıları. Yefremova.

²² P. Semenov, ss. 1-146.

SMOMPK'nin 1893 tarihli 16. sayısında Kuzey Kafkasya, özellikle de Stavropol Guberniyası Tersk ve Kuban Oblastları ele alınır. Bu sayı iki kısımdan oluşur. İlk kısımdaki yazılarda zikredilen oblastlar ekonomik ve etnografik yönden, ikinci kısımda ise halk hekimliği yönünden incelenir.

Bu sayının A. Borozdin tarafından yazılan ön sözünde içerikle ilgili etraflı malumat vardır. Burada önemli görülen yazılar üzerinde durulur.

16. sayıda ele alınan pek çok yerleşim Kuzey Kafkasya'yı iskân etme amacıyla yerleştirilen Rus Kozaklarının yaşadığı yerlerdir: İşler Stanitsası, Çervlenoy Stanitsası, Umahaan-Yurtov Stanitsası, Tersk Stanitsası vb. Bu türden yerleşimlerin ele alındığı yazılarda eski sakinlerin ve yeni sakinlerin kimler olduğu, yenilerin nerelerden geldiği anlatılır.

Gizel Köyü (veya Kizilka) adlı yazıda Osetlerin hayatı ayrıntılı biçimde ele alınır. Bu yazının önemli bir yanı 3. sayıda neşredilen Osetlerle ilgili malumata bir ilave olmasıdır.²³

Bu sayıda Kumuk Türklerinin yaşadığı iki köy ele alınır. Bunlar Aksay²⁴ ve Kostek²⁵ köyleridir. Bu yazıların içeriği *SMOMPK'deki Türklük Bilgisiyle İlgili Yazıların İçerik Analizi* başlığı altında ele alınacaktır.

16. sayının 2. kısmı tamamıyla halk hekimliğine ayrılmıştır. Burada Gürcülerin²⁶ ve Rus Kozaklarının halk hekimliği ile ilgili 186 sayfalık malumat vardır.

2. 1. 4. 9. Otuzuncu Sayı, Udince-Rusça İncil

SMOMPK'nin 1902 tarihli 30. sayısı Udince-Rusça İncil'dir. Sayının bir sayfalık ve Z. imzalı giriş yazısında Udin harfleri tanıtılıyor, seslerin hususi yönleri üzerinde duruluyor. Burada belirtildiğine göre SMOMPK için İncil'in Udinceye çevirisi Peder Semen Bejanov tarafından 1893 yılında yapılmıştır. Peder kardeşi Mihail Bejanov ile beraber Udin halk şarkıları, masalları, atasözlerinin derlenmesi ve incelenmesinde, sözlüğün hazırlanmasında yardımcı olmuştur. Bu materyaller ile İncil'in ayrı iki sayıda neşredilmesi düşünülmüş, fakat öncelik İncil'e verilerek öbürleri sonraya bırakılmıştır.

İncil metni iki sütun hâindedir. Bir sütunda Kiril esasına dayalı Udin harfli, Udince metin, öbür sütunda Rusça metin yer alır.

²³ bk: Osetya ve Osetlerle İlgili Notlar, D. Lavrov, ss. 1-314.

²⁴ Aksay (veya Taşkıçu), Mitr. Mohir, ss. 30-36.

²⁵ Kostek Köyü, Afanasyev, ss. 85-100.

²⁶ Kutais Guberniyası'nda, Oni'de Hastalıklar ve Onların Tedavisinde Halk Yöntemleri; Caparidze, ss. 131-137.

2. 1. 5. SMOMPK ile Benzer Mutevaya Sahip Bazı Çarlık Rusyası Yayınları

Bu kısımda SMOMPK ile aynı dönemde yayımlanan ve muhtevasıyla ona benzeyen, umumiyetle Kafkasya ve Kafkas Ötesi coğrafyasını, halklarını ilgilendiren tarih ve etnografya ile ilgili malumat ve materyaller içeren bazı yayınlar sıralanmıştır. Bu yayınlar 1868-1916 tarihleri arasında neşredilmiştir.

Sbornik Kavkaza (Kafkas Derlemesi): 1876-1912 arasında 32 cilt yayımlanan bu dergi 1881, 1891—1893 ve 1904 yılları hariç her yıl düzenli olarak yayımlanmıştır. Derginin muhtevasını Kafkas Savaşlarıyla (1817 veya 1829 – 1864) ilgili umumiyetle askerlerin anıları oluşturur.

Sbornik Svedeniy O Kafkazskih Gortsah (Kafkas Dağlıları Hakkında Bilgiler Derlemesi): Dergi, Kafkas coğrafyasının farklı yerleşimlerinde yaşayan ve aynı adla “Dağlı” olarak adlandırılmalarına karşın birbirlerinden gerek karakterleri gerek de dilleriyle ayrılan halkların yaşayışını değişik yönleriyle ele almaktadır. İçeriğinde Kafkas Dağlılarıyla ilgili tarihî ve etnografik metinler, halk hikâyeleri, vakayinameler yer alan dergi 1868-1881 yılları arasında çıkmıştır.

Sbornik Svedeniy O Severnom Kavkaze (Kuzey Kafkasya’yla İlgili Bilgiler Derlemesi): Stavropol’de yayımlanan derginin 568 sayfalık ilk sayısı 1906 yılında yayımlanmıştır. Kuzey Kafkasya’daki yerleşimlerle ilgili idari, tarihî ve etnografik bilgiler ihtiva eden derginin taramalarda görebildiğimiz kadarıyla son sayısı 1914 tarihli 11. sayıdır.

Kavkazskiy Vestnik (Kafkas Habercisi): Tifliste 1900-1904 yılları arasında çıkan aylık edebi ve ilmî bir dergidir.

Tuzemtsiy Severo-Vostochnago Kavkaza (Kuzey Doğu Kafkasya’nın Yerlileri): Sankt Petersburg’da N. Semenov tarafından 1895 yılında yayımlanan bu kitap etnografya ile ilgili bir makaleler derlemesidir. İçerisinde Çeçen, Kumuk, Nogay halkalarıyla ilgili olarak masal, efsane, şiir, şarkı gibi değişik materyaller vardır.

Materialy Po Arheologii Kavkaza, Sobrannyye Ekspeditsiyami Imperatorskogo Moskovskogo Arheologičeskogo Obşestva, Snaryajennymi Na Vısoçayşe Darovannyye Sredstva (Fonlarla Desteklenen Moskova İmparatorluk Arkeoloji Kurumu Tarafından Toplanan Kafkas Arkeolojisi Materyalleri): 1881-1916 yıllarında 14 sayı halinde Moskova’da çıkmıştır. Kafkasya’ya yapılan arkeoloji gezilerinde elde edilen etnografik, arkeolojik veriler resim ve haritalarla birlikte yayımlanmıştır.

İzvestiya Kavkazskago Obşestva İstorii i Arheologii (Kafkas Tarih ve Arkeoloji Kurumu Haberleri): Tiflis’te 1882 ve 1884 yıllarında D. Z. Bakradze ve Ye. G. Veydenbaum

redaktörlüğünde 2 sayı çıkmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere içinde Kafkasya'yla ilgili tarihî ve arkeolojik bulguların olduğu yazılar vardır.

İzvestiya Kavkazskogo Otdela İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşestva (Rus İmapratorluğu Coğrafya Kurumu Kafkas Bölümü Haberleri): 1872 yılında yayımlanmaya başlanan ve Kafkasya araştırmaları için bölgenin kendisi ve sınır hattıyla ilgili tarih, coğrafya ve nebatatla ilgili telif ve çeviri yazılar ihtiva eden bir dergidir. Derginin sayıları ciltler halinde basılmıştır. Taramalarda en son görebildiğimiz 1916 tarihli 24. cilttir.

Etnografiya Kavkaza. Yazıkoznaniye (Kafkas Etnografisi: Dil Bilimi): Kafkas dilleriyle ilgili önemli çalışmaları olan Pyotr Karloviç Uslar (1816-1875) tarafından sırasıyla Abhaz, Çeçen, Avar, Lak, Hyurkilin, Kyurin ve Tabasaran dillerine ilişkin 7 ciltlik bir yayındır. Kitaplar Uslar'ın ölümünden sonra 1887-1979 yılları arasında Tiflis'te yayımlanmıştır.

Zakon i Obıçay Na Kavkaze (Kafkasya'da Hukuk ve Töre): M. M. Kovalevskiy tarafından Moskova'da 1890 yılında iki cilt olarak yayımlanmış tarihî ve etnografik bir çalışmadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SMOMPK'DEKİ TÜRK LÜK BİLGİSİYLE İLGİLİ YAZILARIN İÇERİK ANALİZİ

SMOMPK'nin, Kafkasya ve Kafkas Ötesindeki Osetler, Gürcüler, Abhazlar, Çerkezler, Kabartaylar, Çeçenler, İnguşlar, Tabasaranlar, Dargiler, Laklar, Avarlar ile Türk boylarından Nogay, Karaçay, Balkar, Kumuk, Türkmen²⁷ ve Azerbaycan Türkleriyle ilgili etnografya, antropoloji, tarih, dilbilimi ve folklor gibi farklı bilim dalları kapsamındaki yazıları içeren bir dergi olduğu daha önce ifade edilmişti. SMOMPK'nin geniş hacminden ötürü, bu bölümde SMOMPK'deki Türk boylarıyla ilgili yazıların ve derlemelerin içerik analizi yapılacaktır. Bununla beraber Kafkasya ve Kafkas Ötesi'nde yaşayan halklar arasındaki iç içe geçmişlik ve kültür etkileşimi göz önünde bulundurularak Türk boyları dışındaki bazı halklarla ilgili yazıların ve materyallerin de yer yer içerik analizi yapılmıştır.

1. Halk Bilimi

İçeriğinin çeşitliliği yönüyle oldukça zengin bir yayın olan SMOMPK'nin ihtiva ettiği yazıların ve derlemelerin büyük çoğunluğu halk biliminin inceleme alanına girmektedir. SMOMPK'nin yayımlayıcılarının halk bilimine verdiği önemi daha önce zikredilen *Kafkas Yöreleri ve Halkları Hakkında Materyal Toplama Kılavuzu* ve *Efsane, Destan, Hurafe ve Törenlerin İncelenmesine İlişkin Birkaç Soru* başlıklarını taşıyan yazılar açıkça ortaya koymaktadır. SMOMPK'ye yazı gönderecekler için kılavuz mahiyetindeki bu yazılarda değinilen konuların çeşitliliği, derginin yayımlayıcıları tarafından halk bilimiyle ilgili etraflı literatür taraması yapıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, derleme yapacaklardan okullarının kütüphanelerinde bulundurmaları istenen 36 yayınlık liste de bu tespiti desteklemektedir. Listenin, Avrupa'daki yeni yayınları da ihtiva etmesi SMOMPK'de neşredilecek yazılar ve derlemeler için dönemin ilmî metotlarının gözetildiğine ilişkin sağlam bir fikir vermektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında, SMOMPK'de yalnızca derlemelerin yayımlanmasıyla iktifa

²⁷ Burada ifade edilen, Kafkas Türkmenleridir (Truhmenler).

edilmemiş ve derlenen materyallerle ilgili değerlendirme yazılarına da yer verilmiştir. Değerlendirmelere bazen ilgili derlemenin hemen ardından gelen müstakil bir yazıyla, bazen de ön sözlerde yer verilmiştir.

Halk bilimi (folklor), “halkın geleneğe bağlı maddi ve manevi kültürünü kendine özgü metotlarla araştıran, sınıflandıran, çözümleyen ve halk kültürü üzerinde değerlendirmeler yapan bir bilim” olarak tanımlanmaktadır (Tan, 2008, 9). Halk biliminin inceleme alanına girecek materyallerin ise “halka ait olması, anonim olması, sözlü geleneğe dayalı olması, nesilden nesile veya toplumdan topluma geçerek yayılmış olması” gerekmektedir (Tan, 2008, 10). Halk biliminin tanımı ve halk bilimi materyallerinin taşıdığı hususlar dikkate alındığında SMOMPK halk bilimi açısından oldukça zengin bir kaynaktır.

SMOMPK'nin Türkçeye “Kafkas Kabilelerinin ve Yörelerinin Tasviri İçin Materyaller Derlemesi” şeklinde tercüme edilebileceği daha önce ifade edilmiş idi. Başlıktan da anlaşılacağı üzere dergideki yazıların çoğunda Kafkas ve Kafkas Ötesi halkları, yöreleri ve yerleşimlerini bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden SMOMPK'deki hemen hemen her yazıda halk bilimi için malzeme ve değerlendirmelere rastlanabilir.

SMOMPK'nin adıyla ilgili önemli bir husus ise burada “derleme”ye gönderme yapılmasıdır. Derginin nasıl bir yayın olduğu ve niçin yayımlandığı açıkça adından anlaşılabilir. Dergi, Kafkas halklarının ve yerleşimlerinin araştırılması, tespit edilmesi için materyaller derlemidir.

Çalışmada, Türk boylarının ve onlara komşu bazı halkların halk bilimi materyallerini içeren yazılar beş başlıkta incelenmiştir: halk edebiyatı, hayatın geçiş safhaları: doğum, evlilik ve ölüm; halk inanışları: hurafe, halk bilgeliği, büyü, rüya; halk hekimliği ve halk gelenekleri.

1. 1.Halk Edebiyatı

Yaygın kanaate göre Türk edebiyatı İslamiyet'in kabulüyle iki kolda gelişmiştir. Bu kollardan birisi Arap-Fars edebiyatı geleneğinden gelen ve zamanla taklitten millîliğe uzanan, yüksek zümreye hitap eden divan edebiyatıdır. Öbür kol ise Türklerin İslamiyetten önceki millî edebiyat geleneklerine dayanan ve yeni unsurlarla gelişerek zenginleşen halk edebiyatıdır (Günay, 2011, 37).

Halk edebiyatı terimi, ülkemizde 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyıl başlarında kullanılmaya başlanmıştır. Literatüre daha çok tercüme yoluyla girdiği düşünülen bu kavramın Avrupa'da ortaya çıkan “halk” kavramıyla yakından ilişkisi vardır.

Bilindiği gibi “halk”, ortak bir dili konuşan ve geniş manada aynı düşünüş, yaşayış ve duygulanış tarzına sahip ekonomik ve sosyal yönden aynı paydadaki insan topluluğudur.

Halk var olduğu ilk günden bu yana edebî değeri olan ürünler ortaya koymuştur. Bu edebî ürünlerden sözlü ve anonim olanları “halk edebiyatı” kavramı altında incelenmiştir (Artun, 2011, 1).

Şükrü Elçin “halk edebiyatı” kavramına “ ‘Divan Edebiyatı’ dışında kalan saz ve tekke şiiri nev’inden ferdî mahsullerle, malzemesi dile dayanan atalar sözü, maniler, türküler, ağıtlar, ninniler vb. gibi ilk söyleyicilerini umumiyetle tesbit edemediğimiz eseler, bu tabîrle yaygın hâle gelmiştir.” şeklinde bir tanım getirir (Elçin, 2005, 1).

Yukarıda getirilen açıklamalar ışığında *Halk Edebiyatı* başlığı altında SMOMPK’deki Türklük bilgisi ve Türk halk bilimiyle ilgili materyaller üç başlıkta değerlendirilmiştir: halk şiiri, halk anlatıları ve atasözleri.

1. 1. 1. Halk Şiiri

Türk halk edebiyatı anonim, tekke ve âşık edebiyatı olmak üzere üç şubeye ayrılır. Bu üç şube de Türklerin Orta Asya’daki edebiyat geleneklerinin; İslamiyet, Arap-Fars medeniyeti ve yeni hayat şartlarıyla yoğrulmasıyla gelişmiş ve şekillenmiştir. Halk edebiyatı da tıpkı divan edebiyatı gibi Kur’an, peygamber ve evliya menkabeleri ile eski Arap-Fars edebiyatlarından beslenmiştir. Ancak divan edebiyatı ile halk edebiyatını ayıran önemli nokta ise halk edebiyatının İslamiyet öncesi Türk şiir geleneğinin bir devamı olmasıdır. Bu geleneğin sürekliliğini sağlayan temel unsurları Umay Günay (2011) çalışmasında şöyle sıralamıştır:

1. Nazım öğelerini oluşturan hece vezni ve nazım birimi olan dörtlükler.
2. Nazım daima ezgili ve bir müzik aletiyledir.
3. İcrada diyalog: Konuya açıklık getirme, imtihan şeklinde soru-cevap gibi.
4. Şiir doğaçlama söylenmiş ve sözlü nakille yayılmıştır.
5. Halk edebiyatının üç şubesi olan anonim, tekke ve âşık şiirinde bazı istisnaları hariç devrin ve halkın Türkçesi kullanılmıştır (Günay, 2011, 38).

Belirtilen bu ortak hususların yanında anonim, tekke ve âşık şiiri muhteva, amaç, icra, işlev ve üslup gibi açılardan birbirlerinden ayırdırlar (Günay, 2011, 39).

SMOMPK’de halk şiiri için yaygın olarak şarkı ‘песня’ [pesnya] kelimesi kullanılmıştır. Halk şiirinin icracılarına da şarkıcı ‘певец’ [pevets] denilmiştir. Bu şarkıcıların kullandığı müzik aleti çok az yerde ‘балалайка’ [balalayka] olarak adlandırılmıştır. Bunun dışında halk şairlerinin kullandığı müzik aletine ilişkin pek bilgi verilmemiştir.

SMOMPK’de şarkı ve şarkıcı tabirlerinin tercih edilmesinde halk şiirinin bir müzik aleti eşliğinde belirli bir ezgiyle söyleniyor olması etkili olmuştur. Bilindiği gibi halk şiiri; daima bir makamla, müzikle icra edilir (Oğuz, 2001, 14).²⁸

Türk halk şiiri icracılarının, sanatlarını nasıl ve nerede ifa ettikleri, geçimlerini nasıl kazandıkları gibi konular **(17.) Ermeni Âşık Hoylu Vartan’ın Şarkısı**²⁹, **(152.) Tatev Köyü**³⁰, **(106.) Eşkiya Kör-Oğlu Hikâyesi**³¹ ve **(596.) “Sayacı” Şarkıları, “Valih”in Şarkısı**³² adlı yazılarda ele alınmıştır.

Mesleği şairlik olan icracıların yanında sıradan halkın belirli merasimlerde, eğlencelerde veya düğünlerde Türkçe şarkı söylemeleri **(256.) Vardavar**³³, **(263.) Tiflis ve Kutais Guberniyalarında Halk Fantazisi ve Yaşayışı**³⁴ ve **(542.) Kafkas Etnografisinden: 1. Abhazya’da Düğün, 2. Artvin Ermenilerinin Hayatlarından**³⁵ adlı yazılarda ele alınmıştır.

Âşıkların hayatları etrafında teşekkül eden halk hikâyeleri ve onların manzum kısımları da SMOMPK sayfaları arasında neşredilmiştir. Âşık Garip hikayesi ve şiirleri **(169.) Âşık-Kerib (Hikâye ve Aşık-Kerib’in Şarkılarının Tatarca Metinleri)**³⁶ adlı yazıda aktarılmıştır. Köroğlu’nun şiirlerine ve hikâyesine ise **(569.) Truhmen Halk Şiirinden**³⁷ başlıklı yazıda yer verilmektedir. Köroğlu’yla ilgili bir başka yazı ise **(106.) Eşkiya Kör-Oğlu Hikâyesi**³⁸ başlığını taşır. Bu yazıda Köroğlu hikâyesi anlatılarak üç şiire yer verilir.

SMOMPK’de yer verilen bir başka âşık ise Âşık Kerem’dir. **(164.) Ermeni Masal, Hikâye ve Efsaneleri**³⁹ başlıklı yazıda Âşık Kerem hikâyesine yer verilir. Ancak yazıda manzum kısım yoktur ve yazının tamamı Rusça tercümedir.

²⁸ Halk şiirinde “makam” konusuyla ilgil bk.: Oğuz (2001).

²⁹ S. P. Zelinskiy, s. 99-106. 2. Sayı, 2. Kısım, 1882.

³⁰ N. Grigorov, ss. 59-125., 13. Sayı, 1. Kısım, 1892.

³¹ Mirza-Veli-Zade, ss. 121-126., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

³² Fir.-Bek Koçarlinskiy, (ss. 1-23, ss. 24-36) ss. 1-36., 41. Sayı, 2. Kısım, 1910.

³³ A. Kalaşev, ss. 1-36., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

³⁴ M. Maşurko, ss. 228-410. 18. Sayı, 3. Kısım. 1894.

³⁵ N. S. Derjavin, ss. 1-34., 36. Sayı, 2. Kısım, 1906.

³⁶ Mahmedbekov, ss. 173-229., 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

³⁷ A. A. Volodin, ss. 49-57., 38. Sayı, 2. Kısım, 1908.

³⁸ Mirza-Veli-Zade, ss. 121-126., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

³⁹ [Muhtelif], ss. 75-140, 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

Çalışmada halk şiiri, SMOMPK'deki muhtevadan hareketle “anonim halk şiiri” ve “âşık şiiri” olmak üzere iki ana başlıkta ele alınacaktır:

1. 1. 1. 1. Anonim Halk Şiiri

Edebiyat tarihçileri halk edebiyatını yaygın olarak üç şubeye ayırır:

1. Anonim Halk Edebiyatı.
2. Âşık Edebiyatı.
3. Tekke Edebiyatı.

Sözlük gelenekte üretilen ve zamanla ilk söyleyicisi unutilan halk edebiyatı ürünleri, anonim halk edebiyatı başlığı altında değerlendirilir.

Anonim halk edebiyatını, öbür iki şubeyi teşkil eden âşık edebiyatı ile tekke edebiyatından ayıran temel hususlardan biri sahip olduğu tarihî sürekliliktir. Çünkü, anonim halk edebiyatı İslamlık öncesi devirlerden başlayarak uzun çağlar boyunca çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir. Öbür iki şubenin ise izafi de olsa bir başlangıcı ve bitişi tespit edilebilir. Ancak aynı durum anonim halk edebiyatı için geçerli değildir. Zira, sözlü gelenekte, edebî ürünlerin ilk söyleyicilerinin unutulması ve anonimleşmenin yaşanması kuvvetle muhtemeldir.

Bu çalışmada, SMOMPK'nin içeriği analiz edilirken ilk söyleyeni belli olmayan türkü, mani, bilmece, ninni, ağıt ve tekerleme gibi halk şiiri ürünleri *Anonim Halk Şiiri* başlığı altında değerlendirilmiştir.

1. 1. 1. 1. 1. Türkü

Türkü, kısa bir tanımla “Türklerin ezgileri” demektir. Halk edebiyatı ürünlerinin nazım şekli ve türü mevzusunda, Türküler “ezgi ağırlıklı türler” arasında gösterilmektedir (Oğuz, 2001, 16). Buradan hareketle çalışmada SMOMPK yazarlarının şarkı (Rus. pesnya) diye tabir ettiği halk şiirlerinin bir kısmı bu başlık altında incelenecektir.

Başlangıçta söyleyeni belli olan türkülerin zamanla söyleyenleri unutulmuştur. Böylece türküler anonim halk şiirinin bir ürünü olmuştur. Ancak bazı türkülerin söyleyenleri ise bilinmektedir. Bu türküler, umumiyetle âşık edebiyatı temsilcilerinin şiirleridir. Âşık Garip, Kerem, Köroğlu, Karacaoğlan, Gevherî, Dadaloğlu, Dertli, Ruhsatî ve Emrah gibi pek çok âşığın şiiri türkü olarak hafızalarda yer edinmiştir (Kaya, 2014, 174). SMOMPK'deki âşık edebiyatı temsilcilerinin şiirleri *Âşık Şiiri* başlıklı kısımda ele alınacaktır.

SMOMPK'de pastoral içerikli halk şiirinden numuneler de neşredilmiştir. *Divânu Lugâti't-Türk*'teki (DLT) yaz ile kışın karşılaşmasına benzeyen iki şiir ile bir başka şiire

(170.) **Tatar Şarkıları**⁴⁰ adlı yazıda yer verilir. İlk iki şiir M. Kuliyeve, sonuncusu A. İsmailov'ca aktarılmıştır. Şiirler Yelisavetpol Guberniyası, Cevanşir Uyezdi, Mamurlu Köyünde derlenmiştir. Şiirlerin Cevanşir Uyezdi'nde ve Şuşin Uyezdi'nin bir kısmında âşıklarca söylendiği belirtilir. Bu şiirler şunlardır:

1. Eylah⁴¹ ve ovanın karşılaşması.
2. Yer ve göğün karşılaşması.
3. Arı şarkısı.

Şiirler hem Arap harfli asıllarıyla hem de Rusçaya tercümeleriyle veriliyor. Şiirler dörtlükler hâindedir.

İlk şiirde “dağ” ile “aran”⁴² karşılaşır. Her biri kendi över, öbürüne karşı üstünlüğünü söyler. 9 dörtlükten oluşan şiirin ilk hanesi 3 dizeden, geri kalanlar ise dörtlükten oluşur. İlk dört hane:

1. Dağ

Ne karalursın ey karalan aran
Senden gelen ağır iller mendedir
Ağır suru ... mallar mendedir

2. Aran

Ne lovkalansın ey lovka dağlar
İsti heva hem var çöller mendedir
Saña giden hayvan dırnakdan olur
... mendedir

3. Dağ

Yazın evvelinden suyuñ kızar
Titretme kızdırma uşakıñ yüregın üzer
Güzeller mahublar menimlen gezer
Hurda hurda aşan yollar mendedir

4. Aran

⁴⁰ M. Kuliyeve, A. İsmailov; ss. 230-237. 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

⁴¹ Düşülen dipnotta “eylah”ın “kışlık, dağlık yer” anlamına geldiği belirtiliyor.

⁴² aran: 1. Ova, kuytu, sıcak yer, kışlak. 2. Yayla. (DS, C:1, 298, 1. Sütun).

Meyvelü (?) sünbullü gülli bağlarım

Şem içinde şule çeker yağlarım

Bostandeki ala çiçek tağlarım

Karpuz hıyar türlü tiller mendedir⁴³

İkinci şiirde “yer” ve “gök” karşılaşır. Kendilerini över, öbürüne üstün olduğunu söylerler. Bu şiir 5 dörtlükten oluşur. Sonuncu hanede Şikeste Abbas mahlası yer alır. Düşülen dipnotta Şikeste Abbas’ın Tatar halk şairi olduğu belirtilmiştir. İlk üç hane:

1. Yer

Yer ile gök gider bahse

Yer dir bir hikmetim var benim

Üstümde ahan derya-yı umman

Elvan elvan çiçeklerim artıdır.

2 Gök

Gök dir gel eyleme bu belle

Yüz min nebim çağırır Allah’ı

Buludlarım deryaların ...

Çiçeklerinden yılduzlarım artıdır

3. Yer

Yer dir niçe niçe padişahlar dutmuşum destimde

Niçesiniñ de durmuşım kasdında

Niçe yüz min nebi yatubdur üstümde

Yıldızlarıñdan kabe beytullahım artıdır

Son şiir 10 haneden oluşur. 3 satırlık bir hane hariç öbürleri dörtlüktür. Son hanede “Baba” mahlası yer alır. Şiirde arılar ve tabiat anlatılır. Şemahin Uyezdi’ndeki birkaç dağın adı ile başka yer adları geçer. Dipnotta bir yer adı olduğu belirtilen “Sarkar” sık sık tekrar edilir.

Bu şiirlerin önemli bir yanı dipnotlarla Türkçe ifadelerin izah edilmesi ve şiirlerle ilgili açıklamalar yapılmasıdır.

⁴³

Buradaki şiirden biraz farklı bir metin için bk.: Ahundov (1994), ss. 23-24.

SMOMPK'nin 17. sayısında, Kumuk Türklerinin halk şiirinden derlenen numunelerin neşredildiği üç yazı yer yalır: **(245.) Şikesteler**⁴⁴, **(246.) Kumuk Şarkıları**⁴⁵ ve **(248.) Bir Guen Şarkısının Giriş Kısmı**⁴⁶.

(245.) Şikesteler⁴⁷ başlığını taşıyan yazıda Kumuk Türklerinin manileri “şikeste” adıyla neşredilmiştir. Bu yazıda neşredilen şiirler, *Mani* başlığı altında ileride ele alınacaktır.

(246.) Kumuk Şarkıları⁴⁸ adını taşıyan bir başka yazıda A. Afanasyev tarafından 14 şiir aktarılır. Şiirler Kiril harfleriyle hem Kumuk Türkçesi asıllarıyla hem de Rusçaya tercümeleriyle verilir. Satır altı tercümelere ilaveten sayfa altına toparlayıcı tercüme de eklenmiştir. Şiirlerden sonra L. Lopatinskiy'in değerlendirme yazısı yer alır.

Şiirlerin çoğunda satır sayısı 7 ile 20 arasında değişmektedir. Her bir şiire Rusça başlık verilmiştir. 1. Kumuk'un Düşünüşü, 2. Kumuk'un Gözlemleri, 3. Kulun Kaderi, 4. Kumuk'un Hayat Kuralı, 5. Kumuk Yiğidinin Övüngenliği, 6. Zafer Arayışı, 7. Kumuk'un Asil Soya Bakışı, 8. Kumuk'un Arkadaş Seçimine Bakışı, 9. Ölmek Üzere Olan Kumuk'un Ağlayışı, 10. Sadık Kul-Arkadaş, 11. Bahtsızın Şarkısı, 12. Gelinin Ölen Kocası İçin Ağlayışı, 13. Kumuk'un Özgürlüğünü Kaybedişine Ağlayışı, 14. Ölen Kahramanlar İçin Ağlayış.

Şiirlerden örnekler:

1. Kumuk'un Düşünüşü

Yañgur yaumay yaz bolmas

Yazda gelgen buz bolmas

Yazbaş bitıp yay getıp.

Güz almay kış bolmas

Altun bunan gümüş dey

Antka yalğan söz bolmas

Ant buzmagan asılını

Aytar sözü yüz bolmas

Tilegen bir tilegi türlemey

Tutar anı dertleri birden

Ҳуylangannı kara derti az bolmas

⁴⁴ Tsallagov, ss. 3-33., 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

⁴⁵ A. Afanasyev, ss. 34-55., 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

⁴⁶ Ye. G. Veydenbaum, ss. 58-59., 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

⁴⁷ Tsallagov, ss. 3-33., 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

⁴⁸ A. Afanasyev, ss. 34-55., 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

Dertim sıgış taymay, oy, taymay
Hıyalları hıylı sağa tüz bolmas

2. Kumuk'un Gözlemleri

Kabulardan katı buran yel emse
Kayalaga çuak oter me
Laçıllanı oñg kanatı çort sinsa
Kuwalagan bunan kuuga yeter me
Kırğıy kayıp kuşlar sızgırsa
Aldınnan kaz, kakılap, oter me
Koklep bunan yerler açuulansa
Yerlege gokşul otlep biter me
Opkeli bawur birikse
Alaga tuşman kılıç oter me

3. Kulun Kaderi

Kakak etıp er kazakım⁴⁹ kağırmay
Kağırganna kanlı gobuk tukurmay
Kazakıma tegin yatgañga mal bar mı
Kazakım çıkan muken mal izley
Elpileni elleni çiktır artından kazaimnı
Bu kazaknı can izley
Azreil alma meni canımın
Botekege yauma meni kanımın
Azrail alma saga canım yok
Botekege yayma meni kanım yok
Men ölgennep yılmağa oljam⁵⁰ yok
Oljam eldi olturmaga otay yok
Yamuçum otau bolup oltursun
Kamçum oljam bolup tüyunsun
Yaş kızlanı ciyip şonna yas etsın

⁴⁹ kazak: kul.

⁵⁰ olja: (kadın) eş.

Teñgilerim gelsin şonna yas bersin
Kokuregim tolgan meni kop dertim
Men alanı kimne aytayım kim bilsin
Men olgen soñg tahta tupte çirisin

Kumuk Türklerinin halk şiirinin aktarıldığı bir başka yazı (248.) **Bir Guen Şarkısının Giriş Kısmı**⁵¹ başlığını taşır. Burada, Kumuk Türklerine ait bir şiirin 5 satırlık giriş kısmı yer verilir. Şiir, Sultan-yangu-yurt ve Çont-aul köylerinin Kumuk Beyi Abdul-Mecid Kazanalipov'dan 1890 yılında Ye. G. Veydanbaum tarafından derlenmiştir. Şiirin hem aslı hem de tercümesi Kiril harfleriyle verilir. Satır altı ve toparlayıcı tercüme yapılır. Açıklamada şiirin Kumuk dilinde olduğu ama Guenler tarafından söylendiği belirtiliyor. Ayrıca, Bey Kazanalipov'un soyuyla ilgili bilgi de verilir.

Aktarılan şiir:

Kaburgası yar gemik
Karın mayı kar gemik
Soğumlar bersek mağa kaban ber
Aksanda awur kazan tolurday
Uleşkende dost kardaşga bolurday

Azerbaycan sahası Türk halk şiirinin ezgiyle söylenen örneklerinden olan sayacı sözleri (596.) **“Sayaçi” Şarkıları, “Valih”in Şarkısı**⁵² adlı yazı ile SMOMPK'de neşredilmiştir.⁵³

Bu yazıda “sayaçi şarkıları”⁵⁴ aktarılır. Öncesinde “sayaçi”nin Kafkas Ötesi Tatarları için ne anlam ifade ettiği açıklanıyor. Fir.-Bek Koçarlinskiy, “saya” kelimesinin Farsça olup ilk anlamının gölge; mecazi anlamının da koruma, himaye olduğunu söyler. Buradan hareketle “sayaçi” kelimesi iyilik, bereket getiren anlamına gelir. Koçarlinskiy sayaçilerin âşık ve dervişlerden farklı olduğunu belirtiyor. Ona göre sayacı sıradan bir Terekeme çobandır. Çoğunlukla güzün ve kışın ev ev dolaşarak hane hayvanlarının sağlığı, bereketi için türküler söyler. Karşılığında hane halkının ihsanlarını, ikramlarını elde eder. Sayacılar Erivan, Yelisavetpol guberniyalarında ve Bakü Guberniyası'nın hayvancılığın revaçta olduğu ilçelerinde yaygındır.

⁵¹ Ye. G. Veydenbaum, ss. 58-59., 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

⁵² Fir.-Bek Koçarlinskiy, (ss. 1-23, ss. 24-36) ss. 1-36., 41. Sayı, 2. Kısım, 1910.

⁵³ Sayacı sözleriyle ilgili bk.: Yolcu (2012).

⁵⁴ SMOMPK'de şarkı anlamına gelen “песня” [pesnya] kelimesi kullanılmıştır.

Yazıda şiirler Arap harfli asıllarıyla ve Rusça tercümeleleriyle nakledilir. Birkaç örnek:

Selam melik say begler

Bir birinden yey begler

Saye geldi gördiñiz

Selam virdi aldıñiz

Alnı tepel қоç қuzu

Sayaçıye virdiñiz

Siz sayadan қorһmayıñız

Safa yurda қonmusuñız

Safa olsun yurdiñiz

Olamasun kurdıñız

Aç gitsun avanıñız

Toһ gelsün çobanıñız (s. 2).

Bu saya yaһşı saya

Hamuya һayırlu saya

Hemi çeşmeye hemi çaya

Hemi ülkere hemi aya

Hemi yoһsula hemi baya (s. 3).⁵⁵

Ahmet Caferoğlu, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*'nde bu yazıdan söz etmiş ve sayacı sözleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunarak buradaki şiirleri aktarmıştır. Caferoğlu “sayacı” kelimesinin saadet getiren manasında kullanıldığını ve Farsça “saye”den geldiğini söyler. Ancak kelimenin kazandığı asıl anlamla ilgili, “saye”nin Azerbaycan’da sürüden alınan vergi idaresini ve “sayacı”nın da bu vergiyi toplayan memuru ifade ettiğini belirtir. (Caferoğlu, 1934, 355)

Ehliman Ahundov sayaçi sözleriyle ilgili yaptığı değerlendirmede “saya”nın “say” sözünden geldiğini belirterek şöyle devam eder:

“Sayaçi saya mahnılarını yaradan ve ifa éden péşekar goyunçular ve çobanlardır. Sonralar goyuna da saya démişler. Sayaçi sözünün ikinci me’nası ovçudur. Be’zi rayonlarda ovçulara da sayaçi déyilir.”

⁵⁵

SMOMPK’de aktarılan bu sayaçi sözlerinden çok az farklı bir neşir için bk.: Ahundov (1994), ss. 14-17.

“Bu söz göyunları goşalamag ve saymagla elağedar olduğu için “saya” adlandırılmıştır.” (Ahundov, 1994, 430).

Gürcistan’da, Kutais ve Tiflis guberniyalarındaki halk inanışlarının aktarıldığı (263.) **Tiflis ve Kutais Guberniyalarında Halk Fantazisi ve Yaşayışı**⁵⁶ adlı yazıda Hz. İsa’nın miracı etrafında gelişen bir tören anlatılırken kızların söylediği “Tatarca” bir türküye yer verilir (ss. 300-301). 10 satırdan oluşan türkünün metni hem Arap hem de Kiril harfleriyle verilir. Ancak türkünün tercümesi ise verilmemiştir. Türkü:

Fidcak fidcak fil ola (ful)
İçi dolu gül ola
Fidcaka gelen kızlar
Dilegi kabul ola
Eşdim eşdim gum çıhdı
Kumdan (ondan) mübarek çıhdı
Dam üstünde demhane
İçinde şerabhene
Tökmiyün gül suyını
Meleg gele yayhane

(542.) Kafkas Etnografisinden: 1. Abhazya’da Düğün, 2. Artvin Ermenilerinin Hayatlarından⁵⁷ adlı yazının ikinci kısmını oluşturan ve “Artvin Ermenilerinin Hayatlarından” başlığını taşıyan bölümde Artvin’de yaşayan Ermenilerin doğum ve düğün âdetleri üzerinde durulur.

Düğün âdeletleri anlatılırken baba evinden ayrılacak olan gelinin damadın gönderdiği kıyafeti giyinmesi sırasında gelinin arkadaşlarının söylediği Türkçe türkülerden kesitlere yer verilir:

Hani bu kızın anası
Galsın, sarlsın⁵⁸, aglasın
Anne odaya girer. Kızlar gelini sakinleştirmek için şöyle devam ederler:
Aglama gelen ahlama
Al çeşid saba baghlama (s. 26)
Kiliseye gitmek üzere evden çıkılırken söylenen türkünden bir kesit aktarılır:

⁵⁶ M. Maşurko, ss. 228-410. 18. Sayı, 3. Kısım. 1894.

⁵⁷ N. S. Derjavin, ss. 1-34., 36. Sayı, 2. Kısım, 1906.

⁵⁸ SMOMPK’de böyle geçmektedir: sarlsın.

Kanlı tahların artından

Çıhtım babamın yurtundan... (s. 28).

Kilisede düğün gerçekleşikten sonra damadın evine girilirken şu türkü söylenir:

Vurdım tekmağı girdim içeri

Ah ilem veh ilem umrum kaçerdım

Şekheri şerbeti yara içerdım

Mavidır şalvarı, bayasdır tonı (s. 29)

Yazıda türkülerin Rusça tercümelerine yer verilir. Türkülerin Türkçe asılları Kiril harflidir.

(257.) Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri⁵⁹ adlı yazı türkü, ninni, ağıt, bilmece, atasözleri ve çocuk tekerlemeleri gibi farklı halk edebiyatı ürünlerini ihtiva eder.

Burada A. Kalaşev ve A. İoakimov'un derlediği Tatar metinleri yer alır. Derlenen ürünlerin türkü, ninni, ağıt, bilmece ve atasözü gibi şekillerde tasnif edilmiş olması bu yazıyı oldukça mühim kılar.

Yelisavetpol Uyezdi Yuharı-Aiplu Köyü'nden İskender Şeripov'dan 5 dörtdükten mürekkep "ayrılık şarkısı" derlenmiştir:

1. Eziyem, oyansan

Kızıl güle boyansan

Öpüm meşmer gözderinnen

Şirin yuğudan oyansan

2. Bu dereden han géder

Açma yaram, kan géder

Hakim carrah neylesın

Acal geldse can géder

3. Eziyem, kalasuz

Şeher olmaz galasız

Çünkü men gédergi oldum

Siz sağlıgnan kalasuz

4. Géderem, géden olsa

⁵⁹ A. Kalaşev, A. İoakimov; ss. 37-74., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

Derdimi bilen olsa
Yazaram o kanı keğıza
İran'a géden olsa

5. Aşıg naçar aglama
Derdin kéçer aglama
Gapın bagliyen pelek
Helbet açar aglama

Buradaki Türkçe metinlerinin tamamı hem aslıyla hem de Rusça tercümesiyle aktarılır. Metinler Kiril harflidir. Bazı Türkçe sesler çeviri yazıyla gösterilmiştir. Yer yer metinlerle ilgili açıklamalar yapılmıştır.

(282.) Kafkas Ötesi Tatarlarında Kadının Ev ve Sosyal Hayatı⁶⁰adlı yazıda 4. kölümdede kızların eğlenceleri ve oyunları anlatılırken yetişkin kızların biraya geldiklerinde oynadıkları bir oyun esnasında söyledikleri 8 dörtlük bir türküyeye yer verilir (ss. 121-122). Türkü Rusça tercüme hâldedir.

Türkünün söylendiğı oyun şöyle oynanır: Her kızıdan bir eşya alınarak bir keseye konulur. Sonra kızlar bir çember oluşturur. Tam ortaya eşyaların olduğı keseyi tutan bir küçük kız geçer. Sonra her kız sırayla bir dörtlük söyler ve keseden bir eşya çıkarır. Sıradaki dörtlükle çıkan eşyanın sahibi kız için fal bakılmış olur.

Aynı yazı içerisinde kızların koroyla söyledikleri türküyeye de yer verilir (ss. 123-124). “Tatar” kızlarının koroyla türkü söylemelerinin yaygın olmadığı ve koroyla söylenen türkülerin öbür türkülerden muhteva yönüyle çok da farklı olmadığı belirtilerek türkünün Rusça tercümesi aktarılır. Haneleri farklı sayıda dizeye mürekkep türkü toplam 31 dizedir.

1. 1. 1. 1. 2. Mani

Mani, anonim halk şiirinin en küçük nazım şeklidir. Maniler umumiyetle dört dizeden oluşur. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeler uyaklı, üçüncü dize ise serbesttir. Uyak düzeni aaxa şeklinde gösterilir (Dilçin, 2013, 279). Dize sayısı dörtten çok maniler de vardır. Manilerin birkaç temel çeşidi vardır.

Birinci dizesinin hece sayısı yediden az olan manilere, “kesik mani” denir. Dört dizeli manilere başka dizeler eklenmesiyle oluşan manilere de “artık mani” veya “yedekli mani”

⁶⁰ A. Zaharov, ss. 91-157., 20. Sayı, 1. Kısım, 1894.

denir. İki kişinin karşılıklı olarak söyledikleri maniye “deyiş” adı verilir (Dilçin, 2013, 279-289).

Maniler için SMOMPK’de yaygın olarak bayatı tabiri tercih edilir. Bunun yanında maniler için Rusça “şarkı” (pesnya) da denilmiştir. Manilerin çoğu Kafkas Ötesi’nde, Azerbaycan sahasında derlenmiştir. Ancak, Ermeni halkı arasında söylenen manilerin de SMOMPK’de neşredildiği belirtmek yararlı olacaktır.

Maniler için SMOMPK’de kullanılan bir başka kavram ise “şikeste”dir. 17. sayıda şikestelerle ilgili verilen bilgi biraz aşağıdadır.

(245.) Şikesteler⁶¹ yazıda “şikeste” adı verilen ve Aksaya aulunda Öğretmen Tsallagov tarafından derlenen Kumuk manileri⁶² neşredilmiştir. Yazıda “Şikesteler” başlığının hemen altında şikestenin “âşığın” “kırık şarkı”ları olduğu kaydı yer alır.

Yazı iki kısımdan oluşur. Önce 76 şikestenin metni verilir. Sonra L. Lopatinskiy’in şikestelerin umumi hususiyetlerine ilişkin değerlendirme yazısına yer verilir. Şikesteler hem Kumuk Türkçesiyle hem de Rusça tercümesiyle verilir. Tercümede iki yol izlenmiştir. Her satır için satır altı tercüme yapılmış, sonra sayfanın alt kısmında toparlayıcı tercüme verilmiştir.

Şikestelerden örnekler:

1. Men sağa yalğanmedım

Ҳalk aytmagan yalgannı

Sağa aytma kalğanmedım

2. Yüzükke taş salgan

Almas bunan pereze⁶³

Yürekke bolğanmiken

Doska karşı tereze⁶⁴

3. Kıyın bolmay, tınç bolmas

Ҳıncaldan tiigen yara

Allah’dan gelgen işge

⁶¹ Tsallagov, ss. 3-33., 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

⁶² SMOMPK’de şarkı anlamında “песня” [pesnya] kullanılıyor.

⁶³ pereze: firuze.

⁶⁴ tereze: pencere.

Yoktur etmege çara

4. Kara-ağaçnı içine
Karalganım guygenim
Olegen olet bolsun
Şunça meni suygenım.

5. Biilerde kazağ-edım
Üysiz, eşiksız-edım
Seni görüp açıldım
Yammanuk kuysız-edım

6. Ustalar girer meçge
Bıçak etme, biz etme
Bir busurman⁶⁵ yok-muken
Arabıznı tuz etme (s. 4)

7. Sala-taunu enişi (enişde)
Sarka bişer yemişi
Sen karalıp, men güyüp
Ölemen seni süyüp

8. Alma terekni kakıp
Kurusun otka yakıp
Neçe bir gün turayım
Seni betinge bakıp

9. Tawuşga çıkkın ata
Tawuştan alıñgan egerde
On beşinde sen çıksan
Tiyersen har negerde (s. 5).

⁶⁵

busurman: Müslüman.

17. Bir aytım, eki aytım
Baştan getmes işni aytım
Bolayman ebin tabup (s. 8).

20. Ertende gel, aştamda
Tuştta gelsen, tabuluman
Buyur kulluk, baş üste
Sen aytkañga kabulman (s. 9)

L. Lopatinskiy şikesteleri hem biçim hem de muhteva yönüyle değerlendirir. Şikestelerin birkaç üçlük hariç ekserisinin dörtlükten ibaret olduğunu söyler. Lopatinskiy'in verdiği bazı bilgiler "şikeste"lerin değerlendirilmesinde yararlı olacaktır: Şikeseteler umumiyetle aşkla ilgilidir. İnsan ilişkileri; tabiatta gözlenen varlıklar, olaylarla ilişkilendirilerek anlatılır. Çoğunda bir gencin sevgilisine seslenişi, sitemi duyulur. Bazı "şikeste"lerde kız kendisine yaranmaya çalışan gence cevap verir.

Lopatinskiy, "şikeste" adı verilen bu metinlerin iki kısımdan oluştuğunu, şiirlerde iki varlığın karşılaştırıldığını ve sonrasında bu karşılaştırmadan benzetme yoluyla bir sonuca ulaşıldığını belirtir.

Şikestelere yer verilen bir başka yazı ise **(257.) Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri**⁶⁶ başlığını taşır. Bu yazıda türkü, mani, bilmece ve atasözü gibi farklı halk edebiyatı mahsulleri aktarılmıştır. Bunlar arasında Cebrail Uyezdi Mirza-Camallı Köyü'nden Salman Şarifbekov'dan derlenen 4 tane maniyeye "Âşığın şarkıları (şikesteler)" başlığıyla yer verilmiştir:

1. Kzıl gül olmiyeydi
Saralub solmiyeydi
Bir ayrılıg bir ölü
Héç birisi olmiyeydi (s. 67).

2. Éyle mi, bahça-nane⁶⁷
Bag dolu, bahça-nane
Hesret çeken, ay gözlerim
Doyuncan bah canane

⁶⁶ A. Kalaşev, A. İoakimov; ss. 37-74., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

⁶⁷ nane: nine.

3. Araz ahar lilinden
Baş aşmanam dilinden
Sen yéyłađdan gar gönder
Men Araspar⁶⁸ gülünden

4. Yarın bağında üzüm ekseri
Difar dibinden hezin ses geli
“Sag ol, gel! Var ol, gel!
Heméşe méhman ol, gel!”

SMOMPK'deki yazılarda pek çok konunun, halk bilimi materyallerinin veya halk edebiyatı ürünlerinin bir arada yer aldığı daha önce de ifade edilmiş idi. Etnografik içerikli olup **(282.) Kafkas Ötesi Tatarlarında Kadının Ev ve Sosyal Hayatı**⁶⁹ adını taşıyan yazıda kadınların evlilik hayatının ele alındığı 5. bölümde “Kocaya varan kadının kaderi. Zalim kayınvalide.” başlığı altında bayatılara yer verilmiştir.

Burada 8 bayatı aktarılır. Önce gelinin kayınvalidesinden korkusunu anlatan 5 satırlık bir bayatıya yer verilir. Burada bizzat “bayatı” tabiri kullanılmaktadır. Bayatı Rusçadır. Daha sonra 135. sayfada düşülen dipnotta SMOMPK'nin 18. sayısında A. İ. Kalaşev tarafından bayatı örneklerinin neşredildiği belirtiliyor. Sonra 136. sayfada kadının çektiği sıkıntıları anlatan 4 satırlık 7 acıklı bayatıya yer verilir. Bu bayatılar Rusça tercümedir.⁷⁰

Yukarıda, 18. sayıda bayatı örneklerine yer verildiği belirtilen yazı **(257.) Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri**⁷¹ başlığını taşır. Bu yazıda ninni, ağıt, çocuk şarkısı (şiiri), bilmece ve atasözü gibi farklı halk bilimi ve halk edebiyatı derlemelerine yer verilmiştir. Ancak bu materyaller için “bayatı” tabiri kullanılmamıştır.

SMOMPK'de belirli gün ve bayramlara has şiirlere rastlamak mümkündür. Ermeni bayramlarından biri olan “Vardavar”da Türkçe şiirler söylenir. **(256.) Vardavar**⁷² adlı yazıda,

⁶⁸ “Aras kıyısında bir köy.” aktaranın notu.

⁶⁹ A. Zaharov, ss. 91-157., 20. Sayı, 1. Kısım, 1894.

⁷⁰ Bayatılar hakkında bilgi ve bayatı metinleri için bk: Karaağaç ve Açıkgöz (1998).

⁷¹ A. Kalaşev, A. İoakimov; ss. 37-74., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

⁷² A. Kalaşev, ss. 1-36., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

Vardavar Bayramı⁷³ anlatılmakta ve onun kutlanmasında söylenen şarkılara/şiiirlere yer verilir.

Yazının sahibi A. Kalaşev Yelisavetpol Guberniyası Çaykend şehrinde söylenen şarkıları aktarır. Şarkılardan önce “Vardavar” adı verilen Ermeni bayramının tarihini ve hususiyetlerini ele alır. Sonra şarkıların kimler tarafından nerde ve nasıl söylendiği gibi bilgileri aktarır.

Yazıda Vardavar’ın Ermenilerin en sevdiği bayram olduğu belirtiliyor. Bu bayram etrafında pek çok âdet ortaya çıkmıştır. Yazıda bu âdetlerden biri olan kızlar ve erkeklerin karşılıklı şarkı söylemeleri üzerinde durulur. Vardavar Pazar günü kutlanır. Cumartesi akşamı kızlar ve erkekler belirli bir mekânda toplanır ve taraflardan biri kazanana kadar şarkı söylerler. Bazen atışma sabaha kadar sürer. Kazanan taraf ödülün sahibi olur.

Yazar tanık olduğu şarkı atışmasını anlatır. Burada söylenen şarkıları aktarır. Şarkılar “Tatarca” ve Ermenicedir. Şarkılar ve tercümelemleri Kiril harflidir. Toplamda 122 dörtlük vardır. Şarkılar sıralanırken “kızların cevabı” ve “erkeklerin cevabı” denilir.

Fikret Türkmen SMOMPK’deki A. Kalaşev’in bu yazısını inceleyerek Türkçe manilerin okunduğu “Vartavar” merasimlerinden söz etmiş. Derlenen manilerden beşini örnek göstermiştir (Türkmen, 1992, 16-17).

Türkmen’in SMOMPK’den örnek gösterdiği manilerden ikisi:

Vırtıvorı gelecekti, can, gülüm, can, can!

Sufranı salacaktı; can, gülüm, ... vb.

Herkesin yarı çoktur,

Beyenip, alacaktı.

Çardahta otımanan

Yaman söz götimenem

İlan vırsa dattas

Sennen el götimenem. (s. 5)

1. 1. 1. 1. 3. Bilmece

⁷³ Değişik vesilelerle bir araya gelen kadınlar arasında mani okunması yaygındır. Bunlardan baharla ilgili olan törenlere “mantıvar, bahtıyar, martaval, vartıvor, vasf-ı hal” gibi isimler verilmektedir (Kaya, 2014, 50).

Bilmece “Gelenekten süregelen ve hemen her konudaki birtakım somut-soyut kavramların uzak-yakın ilişkiler yoluyla zihinde çağrışımını sağlayan, bir nevi, oyuna dayalı zihni melekelerin gelişmesinde önemli rol oynayan ve daha ziyade manzum yapıda söz kalıplarıdır.” şeklinde tanımlanmaktadır (Kaya, 2014, 553).⁷⁴

SMOMPK’de bilmece için müstakil yazılara yer verilmemiştir. Bilmece derlenen farklı materyallerle bir arada aktarılmıştır. Türk bilmeceğine yer verilen ilk yazı **(9.) Tatar Atasözleri, Özdeyişler, Bilmece ve Kadın İsimleri**⁷⁵ başlığını taşır. Birinci kısmında atasözlerine yer verilen yazının ikinci kısmında (ss. 55-59) 33 tane bilmece bir sütunda Arap harfli asılları ve öbür sütunda da Rusça tercümesi verilmiştir. Bilmeceğin cevapları ise yalnızca Rusça tercümededir.

Bilmeceğden örnekler:

1. Deryada bir gül bitüp, adı yok.

Şirinluktan yemek olmaz, dadı yok: çocuklar. (s. 55)

6. Bir kutum var, Frengi özü.

Açılır, özi yumulur

Hiç kes bilmez onuñ fendini: fikir. (s. 56)

8. Bazarda tapılmaz, tarazüde çekülmez: rüya. (s. 56)

(257.) Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri⁷⁶ adlı yazının muhtelif yerlerinde farklı kişilerden derlenmiş 48 tane bilmeceye yer verilmiştir.

Bu bilmeceğden 35 tanesi Nuh şehri sakinlerinden Abdulla Efendiyev’den, 7 tanesi Cebrail Uyezdi Hatunbulag Köyü’nden İrza Miriyev’den ve 6 tanesi Yelisavetpol’den Hasan Kerimov’dan A. Kalaşev tarafından derlenmiştir. Bilmeceğden Türkçe asılları Kiril harflidir. Bilmeceğden Rusça tercümeleri de verilmiştir.

Yelisavetpol’den Hasan Kerimov’dan derlenen bilmeceğden örnekler:

1. Men gédirem bélesine

Kara gözim mehlesine

Kuşlarda néce kuştiki

Süt vére balesine? (yarasa) (s. 66).

4. Bizim öwde bir kişi var

⁷⁴ Bilmeceğden için farklı araştırmacıların yaptığı tanımlar ve ayrıntılı bilgi için bk.: Türkyılmaz (2009).

⁷⁵ St. P. Zelinski, s. 43-60. 1. Sayı, 2. Kısım, 1881 .

⁷⁶ A. Kalaşev, A. İoakimov; ss. 37-74., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

Ağızında iki dişi var? (maşa) (s. 66).

5. Bizim öwde dört kişi var

Dördide bir boyda? (odanın dört köşesi) (s. 66).

6. Bir tabağ alma

Sabağ galmaz? (yıldızlar) (s. 67).

Dergide, Kafkasya’da yaşayan bir başka Türk boyu olan Kafkas Türkmenlerinin halk şiirine de yer verilir. **(569.) Truhmen Halk Şiirinden**⁷⁷ başlığını taşıyan ve Kafkas Türkmenlerinin sözlü edebiyatından numunelerin verildiği bu yazı iki kısımdan oluşur. İlk kısımda Köroğlu destanından şiirlere, ikinci kısımda ise bilmecelere (matallar) yer verilir.

1. 1. 1. 1. 4. Ninni

Ninnilere ilişkin kapsayıcı tanımlardan biri Doğan Kaya tarafından yapılmıştır:

“Ninniler; uyutulmaya çalışılan çocuğu veya çocuğu hoplatıp severken söylenen ve birtakım duygu, düşünce, inanç, umut ve hayalleri, sevinç ve acıları ihtiva eden; çoğunlukla dört mısra ile söylenen ve mısra sonlarına birtakım klişe sözler ilave edilerek ezgi ile terennüm edilen manzum sözlerdir.” (Kaya, 2014, 409).

SMOMPK’de ninnilere ayrılmış müstakil yazı yoktur. Ninniler umumiyetle öbür halk edebiyatı ürünleriyle neşredilmiştir.

(257.) Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri⁷⁸ adlı yazıda Nuh şehri sakinlerinden Abdulla Efendiyev’den derlenmiş Tatar metinleri arasında toplam yedi hane ninniye yer verilir.

Ninnilerden örnekler:

1. Layla, balam, layla

O küş-küş, balam, layla

Layla diyim, yağasan

Kzıl⁷⁹ güle bağasan

Kızıl gül men oleydim

Kölgemde sen yağasan

⁷⁷ ,A. A. Volodin, ss. 49-57., 38. Sayı, 2. Kısım, 1908.

⁷⁸ A. Kalaşev, A. İoakimov; ss. 37-74., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

⁷⁹ Yazım hatası yoktur.

2. Laylası var aşî-daşı
Memesi var mermer daşı
Körpe balam-cennet kuşî
Anası karabaşı, agası çölleri kuşî
Layla, balam, layla (s. 37)

3. Balam kiçihdi koy böyük olsun
Dört yanını güller bürüsün
Layla diyim, sen yağasan
Kzıl güllere bağasan
Layla, balam, layla (s. 38)

(282.) Kafkas Ötesi Tatarlarında Kadının Ev ve Sosyal Hayatı⁸⁰ adlı yazıda oğlanlar ve kızlar için söylenen iki ayrı ninniye yer verilir (ss. 99-100). Ancak ninniler Rusça tercümedir. Ninninin ilk iki dizesinin Türkçe çevirisi:

Uyu, canım oğlum, lay, lay ben söylüyorum

Uyu, benim canım, lay, lay ben söylüyorum

İlk dizedeki “lay, lay” için yazar bir dipnot düşmüş ve bu ifadenin “lah illah il Allah”ın⁸¹ kısaltılmışı olduğunu belirtmiştir.

1. 1. 1. 1. 5. Ağıt

Ağıt edebiyat terimi olarak *Türkçe Sözlük*'te “Ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarının acılarını, büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgi, yazılan yazı, sagu, mersiye.” şeklinde tanımlanmaktadır.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te ise edebî ürün “ağıt” için iki farklı anlam verilmiştir.

1. “Bir ölünün ardından onun iyiliklerini, meziyetlerini, ölümünden duyulan acıyı dile getiren ve makamla okunan şiir, mersiye.”

2. “Herkes tarafından sevilen kimselerin ölümü üzerine veya millî felâket kabul edilen bâzı tabîî âfet ve kayıpların ardından söylenen şiir.”

⁸⁰ A. Zaharov, ss. 91-157., 20. Sayı, 1. Kısım, 1894.

⁸¹ SMOMPK'de ifade aynen böyle geçmektedir. Parantez içerisinde “Allah'tan başka ilah yoktur.” Manasına geldiği ifade edilmiştir.

(257.) Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri⁸² adlı yazıda Nuh şehri sakinlerinden Abdulla Efendiyev'den 14 ve Cebrail Uyezdi Hatunbulag Köyü'nden İrza Miriyev'den 6 olmak üzere toplam 20 dörtlük ağıt aktarılmıştır.

Yazıda ağıtla ilgili olarak, Kafkas Ötesi Türklerinde aile fertlerinden birinin ölmesi durumunda 10-15 gün boyunca akrabaların, komşuların veya tanıdıkların toplanarak ölen kişi için ağladıkları belirtilir. Ağıtların umumiyetle bir kadın tarafından söylendiği, öbürlerinin de ağlayış ve çığlıklarla eşlik ettiği anlatılıyor (s 39).

Nuh şehri sakinlerinden Abdulla Efendiyev'den derlenen toplam 14 hane ağıttan örnekler:

1. Dağlarda gar sesi var

Yağıpti girvesi var

Burada bir cavan ölüpti

Ellerinan yası var (s. 39)

2. Koy bunu kardaş ağlasın

Koum kardaş ağlasın

Burada bir cavan ölüpti

Tamam dağ daş ağlasın

3. Yeri yeri şana yeri

Ziflerin şane yeri

Yüz min alem yığılsa

Vermezbir ana yeri

4. Anası yanar ağlar

Herifi kanar ağlar

Ana diipti: “köerçin

Tapta kunar ağlar”

5. Ezizim çay keçende

Sende gel çay keçende

Men de seni kargaram

⁸²

A. Kalaşev, A. İoakimov; ss. 37-74., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

Günüm effay keçende (s. 40).

Cebrail Uyezdi Hatunbulag Köyü'nden İrza Miriyev'den derlenen 6 dörtlüklük ağıt

1. Kzıl gül heşem oldu,
Darmedim heşem oldu
Senen ayrılannan beri
Ağlamağ péşem oldu.

2. Sen geden bir il oldu
Verana baglar gül oldu
Veede verdin gelmedin
Bu ne yalan dil oldu

3. Muheng aktım desinen
Dermedim hevesinen
Meni balamnan eliyenin
Güni keçsin yasınan

4. Muheng aktım talhındi
Heste köylim bah indi
Menki balamnan oldum
Sakit olsun halh indi

5. Bağımda turaç banar
Onın dilin kim anar
Balam elimnen getti
Goymıyın musurmannar

6. Şirvan'ın küçeleri
Bennemez béçeleri
Man sensiz néce yatım
Bu uzun géceleri

Aktarılan bu ağıdın bir anne tarafından ölen çocukları için yakıldığı belirtilmiştir.

Areşk Uyezdi Agcayazı Köyü'nden Ahmed Melikov'dan 6 satırlık 3 haneden oluşan bir ağıt derlenmiştir. Ağdın 1884 tarihli olduğu belirtiyor:

Kelin gédek ĥorızdının düzüne, düzüne
Ay! Gülle deyif Urustam'ın dizine
Heber gétsin Cavad Han'ın kızına, kızına
Ay! Nice gıydın, Urustam'ı öldürdün
Zalım oğlu, béydin oğlu, şam çraği söndürdün
Namuradi öldürdün

Açılıftı ĥorızdının çiçegi, çiçegi
Ay! Kana batıf Urustam'ın birçegi
Yıkılıftı Cavad Han'nı gööçegi, gööçegi
Ay! Nice gıydın, Urustam'i öldürdün
Zalım oğlu, béydin oğlu, şam çraği söndürdün
Namuradi öldürdün

Gédin anama diyin, ağlmasın, düşkündi, düşkündi
Ay! Gülle degen Urustam'a üç gündi
Kanni köpük daryalardan daşkındi, daşkındi
Ay! Nice gıydın, Urustam'i öldürdün
Zalım oğlu, béydin oğlu, şam çraği söndürdün
Namuradi öldürdün

1. 1. 1. 1. 6. Tekerleme

Türkçe Sözlük'te edebiyat terimi olarak "tekerleme", "Çoğunlukla, masalların genellikle başında bulunan "Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde." gibi uyaklı giriş veya ara sözler." şeklinde tanımlanmıştır.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te de tekerlemeler benzer bir biçimde "Masalların ve halk hikâyelerinin başında mîzah unsuru olarak söylenen, yarı anlamlı, yarı anlamsız, kâfiyeli, klişeleşmiş giriş sözleri." Şeklinde tanımlanır.

Tekerlemeler için kapsayıcı bir tanım ise Doğan Kaya tarafından şöyle yapılmıştır:

"Tekerleme; vezin, kafiye, seci veya aliterasyonlardan istifade ederek hislerin, fikirlerin, hal ve hayallerin abartma, tuhafılık, zıtlık, benzetme, güldürü, kısa tanım yahut çağrışımlar yoluyla ortaya konulduğu basmakalıp sözlerdir." (Kaya, 2014, 643).

Tekerlemeler tanımlanması zor olan halk edebiyatı ürünlerindedir. Bu yüzden tekerlemelerin doğru anlaşılabilmesi için onların hususiyetlerinin verilmesi daha yararlı olacaktır.

Ali Duymaz tarafından tekerlemelelerin temel hususlar şöyle sıralanmıştır (kısaltılarak):

1. Tekerlemelerin belirli bir ana konusu yoktur.
2. Tekerlemeler kafiye, aliterasyon ve secilerle sağlanan söz oyunları ile birbirine bağlanmış hayallerle düşüncelerin manzum biçimde sıralanmasıdır.
3. Tekerlemede duygu, düşünce ve hayaller tezat, mübalağa, şaşırtma ve tuhaflıkla anlatılır.
4. Tekerlemeler tutarsız ve kararsızdır. Bazen de tamamen anlamsızdır.
5. Bazı tekerlemeler soru cevap şeklinde diyalog hâlidir. (Duymaz, 2002, 21).

SMOMPK'de çok sayıda tekerlemeye “çocuk şarkısı” tabiriyle **(257.) Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri**⁸³ adlı yazıda yer verilmiştir. Bu yazıda farklı kişilerden toplam 10 tane çocuk tekerlemesi toplanmıştır. Bunun yanında **(107.) Etnografik Günlükten**⁸⁴ adlı yazıda da “güneş çağırma” tekerlemesine yer verilir.

(257.) Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri⁸⁵ adlı yazıda Nuh şehri sakinlerinden Abdulla Efendiyev'den derlenmiş Tatar metinleri arasında 3 tane çocuk tekerlemesine yer verilir.

Çoğunlukla yaşlıların, çocukları eğlendirmek için “konuşur gibi söyledikleri” ifade edilen bir çocuk tekerlemesinden örnek:

Bir garrı gediti buz üste
Tarppadtan degdi diz üste
Dedi: A buz, sen ne berksen!
Dedi: Men berk olsam, meni gün eritmez.
Dedi: A gün, sen ne berksen!
Dedi: Men berk olsam, üzimi bulut tutmaz.
Dedi: A bulut, sen ne berksen!
Dedi: Men berk olsam, mennen yağış keçmez.
Dedi: A yağış, sen ne berksen!

⁸³ A. Kalaşev, A. İoakimov; ss. 37-74., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

⁸⁴ A. İoakimov, s. 127-130. 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

⁸⁵ A. Kalaşev, A. İoakimov; ss. 37-74., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

Dedi: Men berk olsam, mennen ot bitmez.
Dedi: A ot, sen ne berksen!
Dedi: Men berk olsam, meni goyun yemez.
Dedi: A goyun, sen ne berksen!
Dedi: Men berk olsam, mennen yağ olmaz.
Dedi: A yağ, sen ne berksen!
Dedi: Men berk olsam, meni sıçan yemez.
Dedi: A sıçan, sen ne berksen!
Dedi: Men berk olsam, meni pişih yemez!
Dedi: A pişih, sen ne berksen!
Dedi: Men berkem duraram
Bıglarımı buraram
Ük üste yaylagım var
Tendir üste kıştagım var (ss. 43-44).

Kızların söyledikleri bir tekerleme:

Elimi bıçağ kesipti
Deste bıçağ kesipti
Yağ getirün yağliyağ
Bal getirün balliyağ
Desmal getirün desmalliyağ
Desmal deve boynında
Deve Şirvan yolında
Şirvan yolu buz bağlar
Deste deste gül bağlar
O gülün birsin üzeydim
Tellerima düzeydim
Kardaşımın toyında
Oturıp durıp süzeydim (s. 45).

Aktarılan bu iki tekerlemeden sonra “güneş çağırma” tekerlemesine yer verilir:

Godi, godi, dursana
Çömçeni doldursana

Godını yola salsana
Allah, Allah (koroyla)
Godı palçığa batmıştı
Garmaladım, çıharttım
Kzıl kaya dibinden
Bir kırmızı gün çıharttım
Allah, Allah (koroyla)
Kara touk kanadı
Kim vurdi, kim sanadi
Eşig eşig kezende
Baldrımı it daladi
Allah, Allah (koroyla)
Dağda dana beyirdi
Enge ona üyürdi
Enge ona çatıncan
Gelin bir oğlan kayırdi
Allah, Allah (koroyla)
Verenün oğlu olsun
Vermeyenün kızı olsun
Adı Fatma olsun
Kaştarı çatma olsun
O da çattasın ölsün
Allah, Allah (koroyla).

Tekerlemelerin Kiril harfli asıllarından sonra Rusça tercümesi de verilmiştir.

Bunlardan başka 4 farklı tekerleme ise Cebrail Uyezdi Hatunbulag Köyü'nden İrza Miriyev'den derlenmiştir.

Bunlardan ilki, oğlanların kış aylarında zıplayarak ve ellerini nefesleriyle ısıtırken koro hâlde söyledikleri bir tekerlemedir:

Üşüdüm, hay, üşüdüm
Dağdan alma daşıldım
Almacıgazım yédiler
Mañ cırım sahladılar
Men cırımnan bézerem

Derin kuyi kazaram
Derin kuyi bés kéçi
Hani oniñ érkeci
Érkec kaya başında
Héy éledim gelmedi
Şivit tokdüm yémedi
Şivit kazanda kaynar
Kamber bucahta oynar
Kamber gétdi oduna
Kargu batdi buduna
Kargu degül kamışdı
Bés barmağım gümüşdi
Gümüşi vérdim tata
Tat maña dari vérdi
Darını sepdim kuşa
Kuş maña kanat vérdi
Kanatdandım uşmaga
Hak kapısın aşmaga
Kapıçı kapı tohur
İçinde bilbil ohur
Mennen kiççek kardaşım
Tari kelamın ohur (ss. 55-56).

Bir oyun oynanırken söylenen başka bir tekerleme:

İgne, igne
Yci (?) düğme
Bal balıca
Kokur keçi
Happan, huppan
Yırıl, yırtıl
Su iç, kurtul
Emim oğlu
Özi buglu
Haldurum dedi

Huldurum dedi

Göye bir agac attı

Kerki sapı

Gül butağı

Motala motala

Ters motal

İl atar

Kaymak atar

Ağ kuşum

Akarçınım

Köyerçinim

Karga kara

Durna kara

Çember çırak

Çıh kırak (ss. 57-58)

Küçük kızların söylediği bir tekerleme:

A, gza, gza, nergize

Cihézin götü, gel bize

Bizden gédek Terbiz'e

Terbiz harab olup

Demür darak olup

Demürçinin gzları

İte elag olup

Kızların ve oğlanların beraber oynadıkları bir oyunda söylenen tekerleme:

A téşti, téşti, téşti

Vurdım Gilan'i kéşdi

İkice horuz dalaşdi

Biri gana bulaşdi

Gan gétti, çaya düşdi

Çaydan köyerçin uşdi

Köyerçin alapağda

Yöasi kelbi tağda

O gzın ala gözderi

Menim oleydi

Yukarıda aktarılan tekerlemelerden sonra, yazıda, Erivan Guberniyası okul müfettişlerinden A. İoakimov'un derlediği üç tekerlemeye yer verilir. Bunlardan ilk ikisi "güneş çağırma"yla ilgilidir. Tekerlemelerin biri 6, öbürü 8 satırdan oluşur.

"Güneş çağırma" tekerlemelerinden sonra, Erzurum göçmenlerinden (Ahaltsih Ermenileri ağzı) derlenen ve çocuk oyununda söylenen bir tekerlemeye daha yer verilmiştir. Bu tekerleme 12 satırdan oluşur. Tekerleme metninden sonra oyunun nasıl oynandığı anlatılır.

Elim, elim kepeneg
Küldeñ çıhan kepeneg
Kepenegin içine
Suleyman'ın saçına
Gétdım Halep yoluna
Saldım soldum soluna
Halep yolu cam bazar
İçinde meymun gezer
Méymun beni korhutdı
Bulağlarım sağırttı
Salım solum sarmusağ
Salla buni, çek şuni

Burada aktarılan Tatar metinlerinin tamamı hem aslıyla hem de Rusça tercümesiyle aktarılır. Metinler Kiril harflidir. Bazı Türkçe sesler çeviri yazıyla gösterilmiştir. Yer yer metinlerle ilgili açıklamalar yapılmıştır.

(107.) Etnografik Günlükten⁸⁶ adlı yazıda, uzun süreli yağmurlar yağarken çocukların "güneş çağırma" tekerlemesi söyledikleri belirtilir:

Kodu, kodu, hay, kodu, kodu
Koduya salamı⁸⁷ verdin mi
Kodu bundan öthende
Kırmızı gün gördün mi
Kara touk kanadı
Kim vurdı, kim sanadı
Gökçeliya getmişdim

⁸⁶ A. İoakimov, s. 127-130. 9. sayı, 2. kısım, 1890

⁸⁷ SMOMPK'de "salan".

Yag verin yaglamaga
İp verin baglamaga
Verenin oğlu olsun
Vermiyenin bir kör gızı olsun
O da çatlasın ölsün

Latin harfleriyle aktarılan bu tekerlemenin Rusça tercümesine de yer verilmiştir. Düşülen bir dipnotta Türkçeye has sesler Fransızca, Almanca ve Ermenice gibi farklı dillerle kıyaslanarak anlatılmıştır.

Yazıda, yukarıda aktarılan tekerlemenin bir başka varyantının ilk dört dizesi örnek olması maksadıyla Karabağ ağzıyla aktarılmıştır:

Dodu, dodunı gördiniz mi
Dodiya salam verdiniz mi
Dodu gedanan beri
Heç gün üzi gördüz mi

1. 1. 1. 2. Âşık Şiiri

Âşık edebiyatı, Türk edebiyatının ilk temsilcileri olarak anılan ozan-baksıların ve onların mensup olduğu edebiyat geleneğinin Anadolu sahasındaki yansımasıdır. Bu yönüyle âşık edebiyatı ve temsilcileri, Türk coğrafyasının farklı yerlerinde aynı işlevi yerin getirmiştir. Anadolu ve Azerbaycan sahasındaki “âşık”lar; Kazaklarda “akın çırav”, Kırgızlarda “akın” Türkmenlerde “bağşı” (bahşı) olmaktadır.

Bilinen ilk temsilcilerinden hareketle âşık şiiri için 16. yüzyıl başlangıç kabul edilirken yine bu ilk temsilciler yönüyle geleneğin, asker ocağında başladığı düşünülmektedir. (Boratav, 1968, 340-341)

SMOMPK’de âşıklık geleneğinin Kafkasya ve Kafkas Ötesi’ndeki Türk boylarıyla Ermeni ve Gürcü halklarındaki izi sürülebilmektedir. Pek çok yazıda âşıklık geleneği anlatılmış, bu geleneğin temsilcileri zikredilmiş ve şiirlerden örnekler neşredilmiştir. Bir Ermeni âşık olan Hoylu Vartan ve hangi millete mensup olduğu açıkça ifade edilmeyen Valih SMOMPK’de şiiri neşredilen âşıklardan ikisidir.

(17.) Ermeni Âşık Hoylu Vartan’ın Şarkısı⁸⁸ adını taşıyan yazıda Hoy şehrinde Ermeni bir âşık olan Vartan’ın şiiri neşredilir. Bu yazı Erivan Lisesi öğretmenlerinden S. P. Zelinskiy, tarafından 1881 tarihinde hazırlanmıştır. Yazı giriş bölümü, “şarkı”nın Rusça

⁸⁸ S. P. Zelinskiy, s. 99-106. 2. Sayı, 2. Kısım, 1882.

tercümesi ve Türkçe aslından oluşur. Zelinskiy'in "şarkı" olarak ifade ettiği şiir 24 dörtlükten ve bir de kapanış dörtlüğünden mürekkeptir. Şiirde insan hayatı gebelikten ahirete bütün evreleriyle ele alınıyor. Şiirin 24. dörtlüğünde şairin mahlası "Hoylu Vartan" olarak geçmektedir.⁸⁹

S. P. Zelinskiy giriş kısmında dört asırlık "Tatar (Türk ve Pers)" hâkimiyetinin bölgedeki Ermeniler üzerinde derin izler bıraktığını söylemektedir.⁹⁰ Tatarlar⁹¹, Ermenilerin hayat tarzını, maneviyatını ve dilini etkilemiştir. Bazı bölgelerde Ermeniler kendi dillerini tamamıyla unutmuş, Tatarca konuşmaya başlamışlardır. Ermenicenin korunduğu yerlerde de dile Tatarca sözler, deyimler ve atasözleri girmiştir. Zelinskiy'in belirttiğine göre bölgedeki Ermeni şarkıcılar "âşıklık" geleneğini benimseyerek Tatarca şarkılar bestelemişlerdir. Yazının kaleme alındığı 1881 yılında Ermenistan'da anneler çocuklarını uyutmak için Tatarca ninniler söylüyorlar. Dügünlerde, toplantılarda Tatarca şarkılar, fıkralar, tekerlemeler söyleniyor.

Yazarın belirttiğine göre bahsi geçen Ermeni-Tatar şarkılarının repertuarı oldukça geniştir. En çok işlenen konular ise aşk, erkek ve kadın kahramanların maceraları, Doğu felsefesidir.

M. Fuad Köprülü "Türk Sazşairleri"nde Hoy'lu Vartan'dan Âşık Vartan diye söz eder. Şairle ilgili umumi bilgi verir (Köprülü, 1940, s. 333). İnsan hayatını tasvir eden şiirini neşreder (ss. 377-381). Ancak Köprülü'nün aktardığı şiir, SMOMPK'deki şiirden bir dörtlük fazla olup 26 dörtlüktür. Fark yalnızca dörtlük sayısıyla sınırlı olmayıp bazı haneler de birbirinden farklıdır. Bunun yanında Köprülü'nün aktardığı 24. ve 25. haneler SMOMPK'de 24 hanenin arkasından kapanış başlığıyla verilen son dörtlülle bazı farklar olmakla beraber aynı mahiyettedir. Bu durumda SMOMPK'deki kapanış dörtlüğü iki dörtlüğün birleşmiş hâli olabilir. Köprülü'nün aktardığı 24. ve 25. haneler:

Aklı olan kulluk etsin Yezdan'a

Ne taç kaldı ne taht Nüşirevan'a

⁸⁹ Hoy, İran'da bir şehir. Bk: Hoy, TDVİA, Tahsin Yazıcı, yıl: 1998, cilt: 18, sayfa: 258.

⁹⁰ Ermenicede Türkçenin etkisi yazarın belirttiği 4 asırdan çok daha öncesine dayanır. Bu konuda bk.: Karaağaç (2013). Türk halk edebiyatının Ermeniceye etkisiyle ilgili hazırlanmış müstakil bir kitap için bk.: Türkmen (1992)

⁹¹ SMOMPK'de Kafkasya'daki Kumuk, Karaçay-Balkar ve Nogay Türkleri bugünkü adlarıyla ifade edilirken Kafkas Ötesi'ndeki Azerbaycan Türkleri yaygın olarak "Tatar" diye tabir edilmiştir. Bu sebeple SMOMPK'de bahsi geçen Tatarlar bugün Tataristan Özerk Cumhuriyeti veya Kırım'da yaşayan Tatarlar değildir. SMOMPK'de "Türk" denildiğinde ise Osmanlı coğrafyasındaki Türkler kastedilir. Osmanlı Devleti yerine de "Türkiye" tercih edilir.

Nice bin pâdişah geldi cihâna
Ne Karun'a kaldı ne Süleyman'a

Kimse bilmez kim yiye kim kazana
Dünyâ mülkü emânettir insana
Kalmaz yalan dünyâ pîr ü civana
Gelen gitti giden gelmez cihâna (Köprülü, 1940, 381).

Fikret Türkmen Hoylu Vartan'dan 18. asırda yaşayan ve nerede yaşadığı bilinmeyen Âşık Vartan diye söz eder. Âşık Vartan'ın şöhret kazanarak tezkirelere girdiğini belirtip “Âşık Vartan her şeyiyle bir Türk aşığıdır. Sırtında sazı ile Anadolu'yu dolaşmış, çeşitli halk şairleri ile düşüp kalkmış ve Türk-İslam düşüncesine uygun şiirler söylemiştir.” der. (Türkmen, 1992, 31) Türkmen, âşığın 20 hanelik bir Yaşnamesi ve 2 dördlük şiiri bilindiğini söylemesine karşılık SMOMPK'de Vartan'ın daha önce belirttiğimiz üzere toplam toplam 25 dördlüğü bulunur (Türkmen, 1992, 31-32).

Hoylu Vartan'ın şiirine benzeyen ve muhtemelen yine bir Ermeni olan Valih'in şiiri ise (596.) “**Sayacı” Şarkıları, “Valih”in Şarkısı**⁹² başlıklı yazıda aktarılmıştır. Yazı iki kısımdan oluşur. İlk kısımda hayvanlarla ilgili halk uygulamalarında söylenen sayacı şiirlerine yer verilir. Fir.-Bek Koçarlinskiy⁹³ yazısında, sayacı şiirlerinden sonra Valih adında şairin şiirini aktarır (ss. 24-36). Bu şiirde insan hayatının evrelerinden ve ahretten söz edilir. Şiirden önce yazar kısa bir açıklama yapar. Bu konunun SMOMPK'nin 2. sayısında neşredilen Hoylu Vartan'ın⁹⁴ şiirinde de işlendiğini belirtir (s.25).

Fir.-Bek Koçarlinskiy bu şiirdeki İslami unsurlardan hareketle, şiirin ilk önce bir Ermeni âşık tarafından değil de bir “Tatar” tarafından söylenmiş olabileceğini belirtir (s. 25).

31 dördlükten oluşan şiirin Arap harfli Türkçe aslı ve Rusça tercümesi aktarılır. Yeri geldikçe dipnotlarla açıklama düşülmüştür. Şiirin ilk dördlüğü:

Çehâr ‘anasırdan şeş cihetden
Bir kaçtre meniden olmuşuz peydâ
Adam deryâsında kaldım altı gün
Kudret kâdir hâlik illa şeya (s. 25)

⁹² Fir.-Bek Koçarlinskiy, (ss. 1-23, ss. 24-36) ss. 1-36., 41. Sayı, 2. Kısım, 1910.

⁹³ Azerbaycanlı edebiyat tarihçisi Feridun Bey Köçerli.

⁹⁴ (17.) Ermeni Âşık Hoylu Vartan'ın Şarkısı, S. P. Zelinskiy, s. 99-106. 2. Sayı, 2. Kısım, 1882.

Şiirin son dördlüğü:

Hakdı amâlimiz degildi şâlih

İslâm baresinde işledi tâl'a

Bir niçe hemdem ile şikeste Vâlih

Meskenimiz oldu cennet illâ mâvâ (s. 36)

Yukarıda Hoylu Vartan ve Valih'in şiirlerinde görüldüğü gibi Türk âşıklık geleneği Ermeni halkı arasında büyük yaygınlık kazanmıştır. Törenlerde, kutlamalarda ve bilhassa düğünlerde Ermenice yerine Türkçe şiirler, şarkılar söylenmiştir. **(152.) Tatev Köyü**⁹⁵ adlı yazıda bu mevzuya değinilerek âşıklık geleneği anlatılır.

Bu yazıda bir Ermeni köyü Tatev değişik başlıklar altında etraflıca ele alınır. Köyün; konumu, coğrafi özellikleri, bitki örtüsü, nüfusu gibi konular ele alındıktan sonra halk bilimiyle ilgili kısım başlar. Burada "Halk Eğlenceleri" (s. 101) başlığı altında "Âşıklar" (ss. 109-111) ele alınır.

Yazıda âşıklık geleneğinin Erivan, Yelisavetpol ve Bakü guberniyalarında yaygın olduğu belirtilir. Yazıdan öğrendiğimize göre âşıklar çoğu zaman Farsça ve Tatarca bazen de Ermenice şarkılar söyler. Âşıklar halkın meşgalesinin olmadığı zamanlarda köy meydanında "masal"lar anlatır. Şah-İsmail, Kör-oğlu, Âşık Kerib, Kerim, Novruz bunlardan bazılarıdır. Yazıda âşıklar ve gelenekleri ile ilgili pek çok bilgi vardır.

Tatev Köyü'ndeki âşıklık geleneğine 13. sayının ön sözünde de değinilir.

Âşıklık geleneği Köroğulu hikâyesinin anlatıldığı **(106.) Eşkriya Kör-Oğlu Hikâyesi**⁹⁶ adlı yazıda da ele alınır. Yazar Mirza-Veli-Zade, Köroğlu'nun bir yandan üç şiirine yer verirken bir yandan da âşıklık geleneğini anlatır. Köroğlu şiirlerinin "âşuk" denen halk şairlerince⁹⁷ "balalayka" eşliğinde söylendiğini ifade eder. Mirza-Veli-Zade yazısında, önce şiirlerin Arap harfli Türkçe asıllarını, sonra da Rusça tercümelerini verir. Türkçe şiirlerde başlık "murabba"dır. Şiirlerin ilki 4, ikincisi 5 ve üçüncüsü 8 dörtlükten oluşur.

SMOMPK'de âşıklık geleneğiyle hacimli yazılardan birisi de **(169.) Âşık-Kerib (Hikâye ve Âşık-Kerib'in Şarkılarının Tatarca Metinleri)**⁹⁸ başlığını taşır. Kelvin Devlet Okulu Öğretmeni Mahmudbekov tarafından hazırlanan bu yazıda, düşülen dipnotta "masal" şeklinde nitelendirilen Âşık Garip hikâyesinin Bakü Guberniyası, Şemahin Uyezdi, Tircan

⁹⁵ N. Grigorov, ss. 59-125., 13. Sayı, 1. Kısım, 1892.

⁹⁶ Mirza-Veli-Zade, ss. 121-126., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

⁹⁷ Burada yazar "şarkıcı" tabirini kullanmaktadır.

⁹⁸ Mahmudbekov, ss. 173-229., 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

Köyünde Âşık Oruç'tan derlendiği belirtilmiştir. Yazıda Âşık Garip'in⁹⁹ hikâyesine¹⁰⁰ ve 87 şiirine¹⁰¹ yer verilir. Önce hikâyenin metni ve şiirler mensur olarak Rusça verilir. Sonra şiirlerin Türkçesi Arap harfleriyle manzum hâlde verilir. Rusça kısımda bazı şarkılar hikâyeleriyle verilirken Arap harfli kısımda nesir yoktur.

Hikâyede Âşık Kerib, Ahmet adında Tebrizli zengin bir tüccarın oğludur. Asıl adı Resul'dür. Resul'ün babası ölür. Kötü niyetli kişiler Resul'ün etrafına toplanırlar, arkadaş gibi görünerek bütün servetini alırlar. Resul değişik işlere girer ama başarılı olamaz. Sonunda bir kahvede gördüğü âşıklara katılmaya karar verir. Ancak âşıklıkta da hiç becerisi yoktur. Bir Kadir gecesinde dua ederken uyuyakalır. Rüyasına Hızır İlyas gelir, ona gurbette olan anlamına gelen “Kerib” ismini verir, Şah-Sanem'in resmini gösterir. Ertesi gün saz çalıp şiir söylemeye başlar.

Arap harfli asıldan ilk şiir:

Çadır gicesinde bir dilek diledim
Men dilek diledim hak kabule yetürdi
Çatredim çatredim aha yetişdim
Bir arıza yadım şaha getürdim
Arenler Garib'e ata virdiler
Şah Şanem'i ona buta virdiler

Virdi maksudımı bir Allah benim
Arenler virdiler muradım benim
Özümi bir özi maha yetürdim
Arızama kol çekdi güzel şah benim
Dolu doldurup duta virdiler
Tiflis oldu doğru rah benim (s. 215)

Ahmet Caferoğlu Âşık Garip hikâyesinin bu metnini 1934'te *Azerbaycan Yurt Bilgisi*'nde neşreder (Caferoğlu, 1934, 246-256). Caferoğlu bu metinle ilgili olarak “Nakıs da

⁹⁹ Âşık Kerib~Âşık Garip.

Âşık Garip hikâyesiyle ilgili geniş bilgi için bk: TÜRKMEN 1995

Âşık Garip Hikâyesinin SMOMPK'ye materyaller derlenen önemli bir bölge olan Gürcistan'daki varyantları için bk: Türkmen; Türer (2014)

¹⁰⁰ Yazar masal anlamına gelen сказка [skazka] kelimesini kullanır. Ancak metin, Türkiye'de âşık hikâyesi olarak değerlendirilmektedir.

¹⁰¹ Yazar şarkı anlamına gelen песня [pesnya] kelimesini kullanır.

olsa Âşık Garip destanını Azerbaycan halk âşıkları ağzından derleyen köy muallimlerinden Mahmudbekof adlı birisi olmuştur.” der (Caferoğlu, 1934, 246). Sonra bu neşirle ilgili değerlendirmelerde bulunur, metni notlarla yayımlar.

Fikret Türkmen Caferoğlu'nun bu yayınıyla ilgili olarak “Hikâyenin nesir kısmı noksandır. Bazı şiirler boşlukta kalmıştır. Prof. Caferoğlu bu hususu tenkit etmiş ve şiirleri açıklayan notlar ilâve ederek metni kullanılır hale getirmiştir. Azerî sahasına olan geniş vukufu dolayısı ile Prof. Cafeoğlu'nun bu notları öbür varyantların anlaşılmasında da büyük faydalar sağlamaktadır.” der (Türkmen, 1995, XXVI).

Truhmen Halk Şiirinden¹⁰² başlığını taşıyan ve Kafkas Türkmenlerinin sözlü edebiyatından numunelerin verildiği bu yazıda 16. yüzyıl âşık edebiyatı temsilcileri arasında zikredilen bir isim olan Köroğlu'nun şiirlerine yer verilir.¹⁰³

Bu yazı iki kısımdan oluşur. İlk kısımda Köroğlu hikâyesinden şiirlere, ikinci kısımda ise bilmecelelere (matallar) yer verilir.

Örnek olması maksadıyla, Köroğlu'nun atı “Kırat”la ilgili şiirinden üç hane:

Ayım kırat günüm kırat
Her yağnında kuşe kanat
Seni mingan taban merad
Oyna can kıratım oyna

Ayanın üstünge mingende
Temir dunini giygende
Üstünge rahatım yayganda
Oyna can kıratım oyna

Seni minsam kaşıp harmap
Çarh urup dört yağnına karap
Kınımlar gezar yas birle
Oyna can kıratım oyna

¹⁰² A. A. Volodin, ss. 49-57., 38. Sayı, 2. Kısım, 1908.

¹⁰³ Âşık edebiyatı için bk.: Boratav (1968).

1. 1. 2. Halk Anlatıları

Bu kısımda SMOMPK’de neşredilen halk kültürünün anlatmaya (İng. narrative) dayalı ürünlerinden destan, masal, halk hikâyesi, efsane ve fıkraların Türklük bilgisi ve Türk halk biliminin inceleme alanına girenleri üzerinde durulacaktır.

SMOMPK’de halk anlatılarını ifade etmek için masal anlamında ‘сказка’ [skazka], destan anlamında ‘сказание’ [skazaniye], hikâye ve efsane anlamında ‘предание’ [predaniye] ve yine efsane anlamında ‘легенда’ [legenda] kelimeleri kullanılmıştır. Bu mevzuya daha önce çalışmanın *SMOMPK’de Geçen Bazı Kavramların Karşılıkları* başlıklı kısmındaki *Halk Bilimi ve Halk Edebiyatıyla İlgili Adlar*’da değinilmiş idi.

Çalışmada halk edebiyatı ürünlerinin adlandırılmasında bazı güçlüklerle karşılaşıldığı *Sınırlılıklar* adlı bölümde ifade edilmiş idi. Ancak burada yeri geldiği için tekrar aynı meseleyi ifade etmek yararlı olacaktır. Bir derleme dergisi olan SMOMPK’de halk edebiyatı ürünlerinden destan, efsane, fıkra ve masal gibi türler için yazarın kullandığı ad ile Türkiye’de bugün için kabul gören adlar arasında bazen uyumsuzluk olmaktadır. Bu hususta aynı halk edebiyatı ürünüyle ilgili ülkeler arasındaki adlandırma farklarının yanında aynı veya aynı kültür dairesindeki ülkelerde bile birliğin sağlanamadığı göz önünde tutulmalıdır. Söz gelimi Türkiye’de “halk hikâyesi” denilen “Kerem ile Aslı” ve “Âşık Garip” anlatıları için Türk boylarında “destan” adı kullanılmaktadır (Türkmen & Cemiloğlu, 2009, 9).

1. 1. 2. 1. Destan

Destan, anlatmaya dayalı halk edebiyatı ürünlerinin en eskilerinden birisidir. Farklı tanımlarının yanında derli toplu destan tanımı Metin Ekici tarafından yapılmıştır:

“Bir millet veya toplumun hayatında derin bir iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum, bazen de manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından, bir dinleyici kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde ya da bir melodiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlarından bazıları yazıya geçirilmiş; bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlendiğinde veya okunduğunda milli değerleri, şahsî değerlerin üstünde tutmayı benimseten edebi yaratmadır.” (Ekici, 2002, 18).

Türkiye’de “destan” diye tabir edilen anlatılar, başka ülkelerde veya Türk boyları arasında “olongo” veya “olonho” (Yakut), “kay çörçök” (Altay), “tool” (Tıva), “alıptıg nımah” (Hakas); “comok”, “epos”, “destan” (Kırgız), “epos”, “cır”, “dastan”, “añız” (Kazak) vb. gibi farklı kelimelerle karşılanmaktadır. Türkiye’de “halk hikâyesi” denilen aşk konulu

anlatılar için bazı Türk boylarında destan denildiği de olmaktadır. Bu durum Türkiye dışındaki Türklerin destan başta olmak üzere halk anlatılarının incelenmesinde terim problemleri ortaya çıkarmaktadır (Şahin, 2011, 1). Bu çalışmada da karşılaşılan sorunlardan birisi anlatıların türlerinin açıkça ortaya konulamaması olmuştur.

SMOMPK’de Kafkasya ve Kafkas Ötesi halklarının müşterek eserlerinden olan Nart destanları değişik varyantlarıyla neşredilmiştir. Bu destanların Sosruko, Aşyemez, Pşibadinoko, Urızmek, Şauay, Raçikau adlı kahramanlarla ilgili olanlarının değişik varyantlarını SMOMPK’nin sayfaları arasında bulmak mümkündür.

SMOMPK’de oldukça fazla sayıda Nart destanına yer verilmiştir. Ancak bu destanlardan Türk boylarıyla ilgili olanların yer aldığı yazılar şunlardır:

(8) Tersk Oblastı, Pyatigor Okrugu Dağlı-Tatarların Nart Baturları Hakkında Destanlar¹⁰⁴

(29) Karaçay Destanları¹⁰⁵

(375.) Karaçay ve Karaçaylılarla İlgili Değerlendirmeler¹⁰⁶

Nart destanları Çerkez, Abhaz-Abaza, Çeçen-İnguş halkları ile Türk haklarından Karaçay-Malkarlar ve Kumuk Türklerinin folklor ürünleri arasında yer alır. Pek çok halkın müşterek ürünü olmasına rağmen Nart destanları ait olduğu halka göre millî hususlar arz eder. Söz gelimi Çerkez ve Abhaz-Abazaların Nart destanları eski Yunan mitolojisinden, Türk boylarının Nart destanları ise eski Türk mitolojisinden beslendiği araştırmacıların dikkatini çekmiştir (Adiloğlu, 2007, 197).

SMOMPK’de Türk boylarının Nart destanlarının aktarıldığı ilk yazı **(8) Tersk Oblastı, Pyatigor Okrugu Dağlı-Tatarların Nart Baturları Hakkında Destanlar¹⁰⁷** başlığını taşır. Bu yazıda Kafkasya ve Kafkas Ötesi halklarının müşterek kültür ürünlerinden olan Nart destanlarından dördüne yer veren yazar S. Urusbiev, anlatıların derlendiği halk hakkında da bilgi vermiştir. Buna göre Tersk Oblastı, Pyatigor Okrugu dağlarında Tatar dilinde konuşan Tatar veya Moğol kökenli bir kavim birkaç aul hâlinde yaşamaktadır. Bölgede Tatarların dışında Kabardeyler yaşamaktadır. Yazara göre bölge halkının en önemli halk bilimi ürünlerini geçmişi asırlar öncesine dayanan Nart baturlarının destanları oluşturmaktadır. S. Urusbiev bu destanların, derlemelerin yapıldığı sırada Dağlı-Tatarların

¹⁰⁴ S. Urusbiev, ss. 1-42. 1. Sayı, 2. Kısım, 1881.

¹⁰⁵ M. Aleynikov, ss. 138-168., 3. Sayı, 2. Kısım, 1883.

¹⁰⁶ A. N. Dyaçkov – Tarasov, ss. 49-91., 25. Sayı, 1. Kısım, 1898.

¹⁰⁷ S. Urusbiev, ss. 1-42. 1. Sayı, 2. Kısım, 1881.

şarkılarında varlıklarını sürdürmekte olduğunu ifade ediyor. Ona göre benzer destanlar bütün Kafkas haklarında vardır, ancak Nart baturlarının destanları kadar muhafaza edilmiş olanlar ise yoktur.

S. Urusbiyev, yazısında “Nart” kelimesinin kökeninin ve anlamının tam olarak bilinemediğini söylemektedir. Yaşayan dilde ise kelimenin Dağlı-Tatarlar ile Kabardeyler tarafından “cesur” ve “yiğit” anlamlarında kullanıldığını, bazı kişiler için de “bir Nart kadar cesur, akıllı ve güçlü” dendiğini eklemektedir.

Yazıda adına şarkılar söylenen Nartların isimleri şöyle sıralanmıştır: Urızmek, Sosruko, Şauay, Şirdan, Hmıç, Batrez, Raçikau, Sibilçi, Gilyahsırtan, Deuet, Alaugan. S. Urusbiyev. Yazar bu şarkıların her birinin çok zengin motiflerinin olduğunu ve “geguako” adı verilen gezgin şarkıcı-şairler tarafından söylendiğini belirtiyor. Zamanla şarkıları ezbere bilenlerin sayısı oldukça azalmıştır. Yazıda bu gezgin şarkıcı-şairlerin özellikleri ayrıntılı olarak verilmektedir.

S. Urusbiyev’in Rusçaya tercüme ederek verdiği destanlar sırasıyla şöyledir: 1. Urızmek, 2. Şauay, 3. Raçikau, 4. Sosruko.

Yukarıda ismi zikredilen destanlardan Urızmek, Sosruko, Raçikau sırasıyla Örüzmek, Sosurka~Sosuruk ve Raçikav adıyla Karaçay-Malkar Türklerinden derlenmiştir. Bunlarla beraber başka Nart destanları Türk Dil Kurumu tarafından Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi çerçevesinde neşredilmiştir.¹⁰⁸

İlim camiasınca Nart baturlarıyla ilgili bazı destanlar Dede Korkut hikâyeleriyle karşılaştırılmış ve birtakım benzerlikler görülmüştür. Bu yönde yapılacak çalışmalar için yukarıda bahsi geçen metinlerin kaynak vazifesi göreceği şüphesizdir.¹⁰⁹

Nart baturlarının destanlarına yer verilen bir başka yazı **(29) Karaçay Destanları**¹¹⁰ adını taşır. Bu yazıda yalnızca derlenen anlatıların neşri yapılmamış, aynı zamanda Karaçay Türkleriyle ilgili bilgi de verilmiştir.

Karaçay Okulu öğretmenlerinden M. Aleynikov tarafından 1882 yılında Karaçay aulunda hazırlanan yazının giriş kısmı “Derleyiciden birkaç söz” adını taşır. Karaçaylılarla ilgili bilgi verilen bu kısımdan sonra derlenen anlatılanların metinleri verilir. Metinler

¹⁰⁸ Bk: Tavkul (2011).

¹⁰⁹ Dede Korkut hikâyeleri ve Nart destanlarının benzerlikleri yönüyle karşılaştırılması için bk.: Nazlı (2014).

¹¹⁰ M. Aleynikov, ss. 138-168., 3. Sayı, 2. Kısım, 1883.

Ruşçadır ve adları sırasıyla şöyledir: 1. Açımez ve Hubun, 2. Emegenler, 3. Devler veya Kim Daha Güçlü, 4. Kim Büyük? 5. Celmaus, 6. Aymuş, Hurla-Kel Dağ Gölü Hakkında Efsane, 7. Karça, Karaçayların Atası.

M. Aleynikov yazısında derlediği anlatıların metinlerinden önce Karaçaylılarla ilgili kısaca bilgi vermektedir. Bu bilgilerden öğrendiğimize göre Karaçaylılar Kuban Nehri havzasında, Elbruz Dağı eteklerinde, Kuban Bölgesi Batalpaşın Uyezdi'nde yaşayan Tatar kökenli bir halktır. "Tatarca" konuşurlar. Yaygın olarak hayvancılıkla geçinirler.

Yazar, bir hikâyeye göre Karaçaylıların şu an meskûn oldukları bölgede 4 asırdır yaşadıklarını belirtiyor. Nüfusları otuz bin civarındadır. Dinleri İslamiyet'tir. Yazar Karaçaylıların İslamiyet'e yeni geçmiş olabileceklerini belirtiyor. Bu durum için yazar, yüz yaşını aşmış bazı ihtiyarların Karaçay'da domuz eti yiyen çok sayıda putperesti hatırlamalarını dayanak gösteriyor.

M. Aleynikov, Karaçaylıların çok konuşkan bir halk olduğunu ifade ediyor. Bu yüzden bölgede pek çok hikâye, efsane ve destan anlatılmaktadır. Yazara göre SMOMPK'nin ilk sayısında S. Urusbiyev'in aktardığı Tatar Nart destanlarının hemen hemen hepsi Karaçay'da anlatılmaktadır.¹¹¹ Bu sebeple M. Aleynikov kendisinin, S. Urusbiyev'in aktardıklarının dışında kalan destanlara yer verdiğini söylüyor. Ancak yazar sıraladığı metinlerin bazılarının türünün açıkça belirtmemiş; giriş kısmında, birkaç hikâyeye, efsane ve Nart destanı derlediğini ifade etmekle yetmiştir.

Açımez ve Hubun adlı anlatıda Kuban Nehri'nin bir yakasında Nart Açı ve öbür yakasında da Hubun yaşamaktadır. Hubun, Açı'nın altı oğlunu da öldürür. Açı oğullarının intikamını almak için Hubun'la üç gün üç gece dövüşür. Ama Hubun tarafından öldürülür. Hubun, Açı'nın cesedini onun atına bağlar. At sahibinin cesediyle eve döner. Anlatı Açı'nın ağabeyi Hasıran'nın kardeşinin cesedini görüp intikam almaya karar vermesiyle devam eder.

Açımez ve Hubun destanı Açı Oğlu Açımez adıyla Türk Dil Kurumu tarafından *Nartlar: Karaçay-Malkar Mitolojisinin Destan Kahramanları* adlı yayında neşredilmiştir. Bu yayındaki Açı Oğlu Açımez SMOMPK'deki destanla oldukça benzerdir.¹¹²

Emegenler¹¹³ adlı anlatıda, Urızmek, Sosruko ve Gilyasırtan adlı üç Nart geçit vermez Kafkas ormanlarına ava çıkarlar. Ama avları kötü geçer ve aç kalırlar. Derken civarda bir ateş

¹¹¹ (8) Tersk Oblastı, Pyatigor Okrugu Dağlı-Tatarların Nart Baturları Hakkında Destanlar, S. Urusbiev, (Derleyici ve Çevirenden Birkaç Söz, ss. I-VIII.) ss. 1-42. 1. Sayı, 2. Kısım, 1881, SMOMPK.

¹¹² Bakınız: Tavkul (2011), s.167.

¹¹³ Nartların düşmanları olan Emegen adlı devlerle ilgili bilgi ve anlatı için bakınız: Tavkul (2011), s. 215.

yandığını fark ederler. Karınlarını doyurma umuduyla oraya gittiklerinde Emegen adlı dev canavarların geyik yediklerini görürler. Kaçmaya niyetlenirlerken Emegenler onları fark ederler ve böylece anlatı gelişir.

Devler veya Kim Daha Güçlü adlı anlatıda Dev adlı fakir bir adamın tek varlığı ineğidir. Bütün aile onun sayesinde geçinmektedir. Bir gün inek meradan vaktinde eve dönmez. Dev ve ailesi ineğin başına bir kötülük geldiğini düşünür. Dev ineği aramaya çıkar. İneği, kurtların çevrelediği ve saldırmak üzere oldukları bir anda bulur. Kurtları kovması ve sonrasında yaşanan olaylarla anlatı devam eder.

Kim Büyük adlı anlatıda devasa boyutlardaki boğa, kartal, keçi gibi hayvanlar etrafında gelişen olaylar anlatılır.

Celmaus adlı anlatıda zengin bir derebeyi beyinin bir gün Celmaus adında bir kızı dünyaya gelir. Aynı gün evde bir buzağı ve bir kova su kaybolur. Sonraki her gece aulda farklı birinin buzağısı ve suyu kaybolmaya başlar. Aul halkı başlangıçta küçükbaş sonra da büyük büyükbaş hayvanların kaybolmasıyla büyüyen bir gücün hayvanları kaçırdığına kanaat getirir ve böylece anlatı gelişir.

Aymuş, Hurla-Kel Dağ Gölü hakkında bir efsanedir. Efsanede eski zamanlarda Hurlacalpaki'nin zirvesinde Aymuş, Sikun, Siymuş ve Siynuh adlı dört kardeşin yaşadığı anlatılır. Bu kardeşler sırasıyla koyuculuk, keçicilik, hayvancılık ve çiftçilikle uğraşırlar. Bir gün Aymuş sürüleri ve çobanlarıyla Hurla-kele doğru yola çıkar. O gün geceleyin âdet olduğu üzere kendisine eş olarak Dağlı bir güzeli kaçırmaya niyetlenir. Ansızın bir ses Aymuş diye seslenir. Aynı ses, Aymuş'a ağabeylerinin isteklerine aykırı davranarak bir kız kaçırmaktan vazgeçmesini söyler. Aymuş'un bu sözlere kulak asmayışıyla efsane devam eder.

Karça, Karaçayların atası kabul edilir. Bilinmeyen bir zamanda Kırım'dan boyuyla beraber göçmüş ve Baksan Nehri'nin kollarından birine yerleşmiş. Karça bir gün hızlı akan nehre bir köprü yapmaya karar verir. Daha aşağılarda yaşayan Kabardeyler nehir yüzeyinde yüzen parçalar görünce Karça'yı fark ederler. Durumu beyleri Kazi'ye aktarırlar. Bey topraklarına izinsiz yerleşen Karça'ya öfkelenerek asker göndermesiyle anlatı gelişir.

Karaçay Türklerinin Nart destanlarına yer verilen bir başka yazı ise **(375.) Karaçay ve Karaçaylılarla İlgili Değerlendirmeler**¹¹⁴ başlığını taşır. Bu yazıda Karaçay Türkleriyle ilgili ayrıntılı bilgi verildikten sonra şu destanlara yer verilir:

1. Sosruko ve Beş Başlı Emegen.
2. Alağan.

¹¹⁴ A. N. Dyaçkov – Tarasov, ss. 49-91., 25. Sayı, 1. Kısım, 1898.

3. Gencakeşauay.
4. Örüzmek'in Ölümü.
5. Çüerdıy.
6. Prenses Satana.

Sosruko ve Beş Başlı Emegen destanında Kafkasya'nın müşterek destan kahramanlarından Sosruko'nun beş başı olan bir emegenle mücadelesi anlatılır. Emegen Sosruko'dan kendisine Nart oyunlarını (hünerlerini) göstermesini ister. O da üç oyununu gösterir.

Fakir bir adamın oğlu olan Alugan iri yarı bir yapıdadır. Ailesi ona yemek yetiremeyince çevreden akıl danışır. Bir yaşlı kadın onu denize götürmelerini, orada doyasıya kadar balık tutmasını salık verir. Alugan denize gidesiye bütün yiyecekleri tüketir. Bu durumda yanındakiler Alaugan'ın kendilerini yemesinden korkup kaçarlar.

Gencakeşauay destanında Alaugan adında adam çocuk sahibi olamamaktadır. Çünkü her defasında eşi doğum yapar yapmaz bebekleri yakar. Bir yaşlı kadına danışan Alaugan tavsiyeye uyarak eşi doğum yapacak olduğunda onu bir borunun üzerine oturtur. Eşi doğum yaptıktan sonra bebeği alıp Elbrus Dağı'na kaçar. Destan böylece gelişir.

Örüzmek'in Ölümü destanında Örüzmek zengin bir çobandır. Bedenin belden aşağısı ise kurşundandır. Eğer evlilik yaparsa kurşun eriyecek ve ölecektir. Ancak Örüzmek kadınlardan uzak durmaya ne kadar çalışsa da onun zenginliğine sahip olmak isteyen büyücü Şauluh İnci'nin baştan çıkarması sonucu ölür.

Çüerdıy destanı bir şarkının hikâyleştirilmesidir: Altı Nart yola çıkarlar. Çüerdıy hükümdarlığına gelirler. Çüerdıy evde yoktur. Çüerdıy'ın kör babası Kurj misafirleri ağırlar. Kurj âdeti üzere sevmediği misafirleri bakırdan bir odaya yerleştirir. Sonra odayı dışarıdan ateşler. Nartlar'a da böyle yapar.

Prenses Satana Sosruko'nun karısıdır. Sosruko'nun olmadığı bir gün Nart Douat Satana'yı baştan çıkarmak ister. Satana onu kandırır ve hizmetçisini gönderir. Douat Sosruko'nun eşiyle beraber olduğunu söyleyip övünür. Sosruko eşini kovar. Satana eşine masum olduğunu ispatlamaya çalışır.

Anlatılar tamamen Rusça tercümeleriyle aktarılır.

(304.) Kafkas Ötesi'nde Öğretmen Seminerinde Öğrencilerden Derlenen Masallar¹¹⁵ adlı yazıda Nart destanlarından “Etsey’in Oğlu Bahadır Etsemey”e yer verilmektedir.

Etsey’in Oğlu Bahadır Etsemey bir Nart destanıdır. Destanın yer aldığı 21. sayının ön sözünde (s.24) Karaçay “Açımez” ve Kabardey “Aşemez”in bu destanın birer varyantı olduğu dile getiriliyor. SMOMPK’de Nart destanlarının Adige (Kabardey), Oset ve Dağlı-Tatar varyantlarının neşredildiği, tek eksiğin ise Çeçen varyantları olduğu yine ön sözde zikrediliyor.

Destan aşık oyunuyla başlar. Etsemey bir gün aşık¹¹⁶ oynayan çocukların oyununa katılır. Çok güçlü olan Etsemey öbür çocukları korkutur. Çocuklar kaçışarak annelerine koşarlar. Etsemey’in oyunlarını bozduğunu söylerler. Bunun üzerine çocuklardan birisinin annesi Etsemey’e madem bu kadar güçlüsün babanın katilini bul diye çıkışır. Etsemey katilini öğrenmek için annesine koşar. Destan Etsemey’in babasının katilinden intikam almak için yola koyulmasıyla devam eder.

Anlatının kahramanın ismi “Etsemey”in öbür Nart destanlarındaki “Aşemez” ve “Açımez” ile isim benzerliği göze çarpar.

Kafkasya halklarından Osetlerin Nart destanlarına yer verilen **(75.) Nart Destanları**¹¹⁷ adlı yazı Oset Nart destanları için literatür özetine yer vermesiyle önemlidir. Nart destanlarının Kafkasya halklarının müşterek ürünlerinden olduğu ve Kafkas mitolojisinde önemli yer tuttuğu daha önce ifade edilmiş idi. Bu sebeple Türk boylarının Nart destanları incelenirken komşu halklardaki varyantların da dikkate alınması daha faydalı neticeler ortaya çıkaracaktır.

Kuban Oblastı, Batalpaşinsk Uyezdi Oset Georgiyev okulu öğretmenlerinden A. Kaytmazov, derlenen Oset destanlarının şu yayınlara bir tamamlama olduğunu belirtiyor: Şifner’in *Osetinskiye Tekstiy* (Zapisok İmp. Akad. Nauk no: 4 14. cilt, ek); Vs. Miller’in *Osetinskiye Etyudiy* (Birinci Bölüm, M. 1881); *Sbornik Materialov Po Etnografii İzdavayemom Pri Daşkovskom Etnografiçeskom Muzeye* (1. Sayı, s. 113-140, *Osetin Masalları*, Vs. Miller); *SMOMPK* (1. sayı, 2. kısım, 1-42); *Sbornik Svedeniy O Kavkazskih Gortsah* (3. sayı, 2. kısım s. 1-40; 5. sayı, 2. kısım, s. 1-70; 7. sayı, 2. kısım, s. 1-31; 9. sayı, 2. kısım, 1-64).

¹¹⁵ [Muhtelif], ss. 1-106., 21. Sayı, 1. Kısım, 1896.

¹¹⁶ SMOMPK’de: асычки [asıçki].

¹¹⁷ A. Kaytmazov, ss. 3-36. 7. Sayı, 2. Kısım, 1889.

Yazıda, destanlar Rusça verilmektedir ve adları şunlardır: 1. Ahsnart ve Çocukları, 2. Byaslanovlular ve Kurtatintsliler Arasında Savaş, 3. Nartların Kazanı 4. Dev ve Daredzanlılar, 5. Rostom Oğlu Zuraphan'ı Nasıl Öldürdü, 6. Amiran Devleri Nasıl Vurdu, 7. Muzaffer Georgiy İhtiyarların Misafiri, 8. Kuzsi Dzutdov, 9. Sirdon.

Nogay Türklerinin destanlarına SMOMPK sayfaları arasında **(418.) Kara Nogay Halkının Tarihî Hikâyeleri**¹¹⁸ adlı yazıyla yer verilmiştir.

Kizlyar Şehir Okulu öğretmenlerinden G. Ananyev 1895 yılında Terekli Mektep Karakolu'nda (?) hazırladığı bu yazıda tarihlik kahramanlar etrafında teşekkül etmiş destanları aktarır. Bu destanlar şunlardır:

1. Tohtamış Han.
2. Mirza Mamay.
3. Kırımlı Adil-Soltan
4. Aysulu Oğlu Erü-Amed.¹¹⁹
5. Narig ve Çora-Batur.

Destanlar Rusça çevirisiyle verilir. Metinde yer yer manzum kısımlar da vardır.

(393.) Güney Kafkasya'da Tatar Sözlü Edebiyatı¹²⁰ adlı yazıda farklı halk edebiyatı ürünleri aktarılmıştır. Yazının ilk kısmına “Efsane, Bılına ve Hikâyeler” başlığı verilmiştir. Buradaki anlatılar daha çok kahramanlık konulu oldukları için çalışmada “destan” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Anlatılar ve aktarıcıları aşağıdaki gibidir:

- a. Bakü şehri hakkında hikâye – A. Babalyan.
- b. Batur – İsmail Efendiyev.
- c. Batur Uj hakkında bılına – Camal-eddin-Donoguyev.
- ç. Yedi Nart kardeş ve onların kızkardeşi hakkında bılına – aynı.
- d. Eldaruş ve Bektemir hakkında bılına – aynı.
- e. Ovçi-Pirim –Musa Kuliyeu.

Yukarıda adı geçen anlatıların nerede ve kimden derlendiği metinlerin sonunda verilmektedir. Metinlerin tamamı Rusçadır.

¹¹⁸ G. Ananyev, ss. 1-38., 27. Sayı, 3. Kısım, 1900.

¹¹⁹ Numan Akmanıt'ın *Altın Ordu Nogay Atalar Sözü* adlı yayımlanmamış çalışmasında, son kısımda Arap harfli “Aysıluv Oğlu Ahmet” destanına yer verilir. bk. Akmanıt 1940, Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Etüt 60.

¹²⁰ [Muhtelif], ss.11-166., 26. Sayı, 2. Kısım, 1899.

Ovçi-Pirim adlı anlatı daha önce masal sıfatıyla SMOMPK'nin 7. sayısında neşredilmiştir.¹²¹ Ancak buradaki anlatı farklıdır.

Anlatı şöyle başlar:

Ovçi-Pirim bir gün ava çıkar. Geceyi bir mezarlıkta geçirmek mecburiyetinde kalır. Mezarların birinden insan sesi geldiğini duyar. Ovçi-Pirim mezarı kazdığında mezardaki kişinin yaşadığını görür.

1. 1. 2. 2. Masal

Saim Sakaoğlu, masalın tanımını “Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu hâlde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür.” şeklinde yapar (Sakaoğlu, 2012, 2).

Masalların kaynakları, sınıflandırılması, yayılması ve değişmesi ile masallarda görülen tip, motif ve formeller masal araştırmacılarının üzerinde durduğu en önemli konulardır. SMOMPK’de neşredilen masal derlemeleri ve incelemeleri az önce ifade edilen konular için şüphesiz önemli materyaller sunmaktadır.

Kafkasya ve civarının coğrafi yapısı, farklı kökenden ve dinden toplulukların bir arada yaşaması bölgede müşterek bir kültürün doğmasını sağlamıştır. Bu yüzden pek çok halk edebiyatı ürününde olduğu gibi masallar için de ortak unsurlardan söz etmek mümkündür. Bu unsurların başında farklı halkların masallarında görülen ortak veya benzer tipler ile motifler gelir.

SMOMPK’de doğrudan masallarla ilgili ilk yazıya ikinci sayıda yer verilir. **(19.) Dağıstan Masalları**¹²² adını taşıyan bu yazıda Dağıstan’dan derlenen masallar aktarılır.

Dağıstan, 30 kadar farklı etnisitenin yaşadığı bir bölgedir. Bunların en başta gelenleri Avarlar, Dargınlar, Laklar, Lezgiler, Tabasaranlar ve Türk boylarından Nogaylar, Kumuklar ve Tatarlar’dır (Buniyatov, 1993, 404). Bu halkların iç içe geçmiş hâlde yaşamaları Dağıstan’ın kültür etkileşiminin yoğun olduğu bir alan yapar. Bu yüzden Dağıstan’la ilgili değerlendirmelerde bütüncül bir bakış açısı benimsenmelidir.

T. H. Şurinskiy okulu öğretmenlerinden Aleksey Barsov tarafından 1881 yılında hazırlanan **(19.) Dağıstan Masalları** adlı yazıda dört masalın metinleri herhangi bir değerlendirme veya giriş yapılmadan verilmiştir. Aktarılan masallar sırasıyla şunlardır: 1. Arslan Han ve Batur Han, 2. Bulat, 3. Tambiy, 4. Çupur, 5. 12 Oğul.

¹²¹ bk.:Tatar Masalları, Aleksandr Kalaşev, s. 98-128. 7. Sayı, 2. Kısım, 1889.

¹²² A. Barsov, s. 121-137. 2. Sayı, 2. Kısım.

Arslan Han ve Batur Han masasında bir hanın çocuğu olmamaktadır. Günlerden bir gün han sarayının kapısında otururken bir dervif geliri ve hana niçin bu kadar tzgn olduğunu sorar. Han durumu anlatır. Dervifte ona bir elma verir ve onu e bölmesini söyler. Parçalardan birini eğine, öbürünü ata ve sonuncusunu da köpeğe yedirilmesi gerekmektedir. Böylece hanın iki oğlu, atın iki tayı ve köpeğin de iki eniği doğacaktır. Ancak dervişin bir şartı vardır: Han; oğullardan, atlardan ve köpeklerden birini dervişe verecektir.

İkinci masalda atı kaybolan Bulat'ın macerası anlatılır.

nc masalda annesiyle beraber yaşayan Tambiy'in kuzusunu semizleşmesi için ormana bırakması ve bir ay sonra almaya gelmesiyle gelişen olaylar anlatılır.

Dördüncü masalda upur adlı bir gencin dedesini ziyaret için bir başka aula gitmesi anlatılır. upur aula geldiğinde dedesi çatıda uzanmış tütün içmektedir. Dede ve upur selamlaşırlar, hl hatır sorarlar. Sonra dedesi atları iyi mi değil mi diye bakması için upur'u ahıra gönderir. Masal böylece devam eder.

Son masalda bir ihtiyarın 12 oğlu, babalarından kendilerini aynı babadan 12 kız kardeşle evlendirmesini ister. Baba uzun bir yola çıkar. Yolu üzerinde eski bir eve denk gelir. Eve girer ve ihtiyar bir kadınlı karşılaşır. Kadına durumu anlatır. Bunun zerine ihtiyar kadın 12 kızını olduğunu ve oğullarını kendisine göndermesini söyler. Masalda oğulların ihtiyara kadının evine ulaşmasıyla gelişen olaylar anlatılır.

Altı tane masala yer verilen **(28) Salahlu Yerleşimi ve Burada Derlenen Tatar Masalları**¹²³ adlı yazı iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda Salah-lu Köyü hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Yazının öbür kısmını derlenen masallar oluşurmaktadır. Bu masallar şunlardır: 1. Melik Mamad ve Melik şumşid, 2. Avil Kasım ve Avil Mamad, 3. şah Rüstem, 4. şehzade Kamber, 5. şah İsmail, 6. şerif.

Yazıda Salah-lu köyünün 8. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğu belirtilmektedir. Köyün adının Salah adında bir adamdan geldiği hikâyesiyle birlikte verildikten sonra, yerleşimin özellikleri anlatılmaktadır.

Derlenen masallar asıl metinler olmadan yalnızca Rusça tercümeleriyle verilmiştir.

Melik Mamad ve Melik şumşid masasında, Gülizar ve Aslı adlı kadınların çocukları olmamaktadır. Günlerden bir gün dilenci kılığında bir dervif geliri ve her iki kadına da elma verir. Elmaların yarısını kadınlar kendileri öbür yarısını da eşleri yiyecektir. Masalın devamında kadınların Melik Mamad ve Melik şumşid adlı çocukları olur. Böylece gelişen olaylarla devam edilir.

¹²³ B. Veniaminov, s. 101-137. 3. Sayı, 2. Kısım, 1883.

Avil Kasım ve Avil Mamad masalında Nigar adlı bir hükümdar eşinin çocuğu olmamaktadır. Nigar, çocuk sahibi olmasının yolunu söyleyecek kişiye bütün varlığının yarısını vereceğini vaat eder. Bunu duyan Harman adlı bir yiğit, dilenci kılığında gelerek Nigar'a yarısını kendisi, yarısını da eşi yemesi için bir elma verir. Doğacak çocuklara da Avil Kasım ve Avil Mamad adlarını vermesini söyler. Çocuklardan ikincisini ise Harman kendisine alacaktır. Çocukların dünyaya gelişiyle masal devam eder.

Üçüncü masalda Şah Rüstem bir gün adamlarıyla beraber ava çıkar. Gece olunca bir köyün yakınında gecelerler. Şahın adamlarından Kerim-zade o gece bir rüya görür. Rüyasında yakınında geceledikleri köyde ileride yiğit olacak güzel bir bebeğin dünyaya geldiğini ve Şahın kızının da bu delikanlıyı kendisine eş olarak seçeceğini görür. Kerim-zade sabahleyin rüyasını şaha anlatır. Şahın böyle bir bebek olup olmadığını öğrenmeleri için adamlarını köye göndermeleriyle masal gelişir.

Şehzade Kamber masalı av tutkunu Kamber'in bir gün bir adamıyla ava çıkmasıyla başlar. Av sırasında karşlarına bir adamın kaz sürüsü çıkar. Kamber'in adamı kazlardan birinin ağırlıktan zor yürüdüğünü fark eder, efendisinden izin alarak onu 50 kuruşa satın alır. Bütün bu olanları gören bir Arap, Kamber'den kazı kendisine 100 kuruşa satmasını ister. Kamber kazı satar ama sonra Arab'ın 50 kuruşluk¹²⁴ kaza niye 100 kuruş verdiğini merak eder. Masal Kamber ve adamının Arap'ın köyüne doğru yola çıkmalarıyla devam eder.

Şah İsmail masalında Abdullah adlı bir hükümdarın oğlu İsmail yenilmez olarak nam salmış bir savaşçıdır. İsmail savaşıma ve avlanmaya çok düşkündür. Bir gün avda karşısına bir geyik çıkar ve onu canlı yakalamaya çalışır. Derken Peri adlı sultanın sarayına gelir. Peri de sarayın önünde gezmektedir. İsmail Peri'nin güzelliğine hayran olur. Peri de Şah İsmail'in yenilmez bir savaşçı olduğunu öğrenir. Peri bu zamana kadar hiçbir hükümdarın, savaşçının ellerine ulaşamadığını ama eğer kendisini, İsmail bir daha görebilirse onun ulaşacağıını söyler. Peri'nin İsmail'e hatıra olarak ayakkabı ve yüzük bırakmasıyla masal gelişir.

Son masalda bir zenginün üç oğlu vardır. Bunlardan küçük olanı Şerif'tir. Babaları ölürken çocuklarından mezarını her gece sırayla izlemelerini söyler. İlk gün büyük oğlan mezara giderken yarı yolda vazgeçer ve sevgilisine gider. Bunun gören Şerif mezara kendisi gider. Derken mezara bir siyah giyen silahlı bir atlı gelir ve metfunu taşımaya çalışır. Şerif onu öldürür. Adamın kıyafetini, atını ve silahını da yeraltına saklar. Masal ertesi gece de benzer olaylarla devam eder.

¹²⁴

Rusça metinde kuruş anlamına gelen копейка [kopeyka] kelimesi geçmektedir.

Şemaha şehri öğretmenlerinden Aleksandr Kalaşev'in 1888 tarihli **(88.) Tatar Masalları**¹²⁵ yazısında 5 “Tatar” masalına yer verilmiştir. Yazının başlığına düşülen dipnotta masalların kimlerden toplandığı belirtilmektedir. Bu kişiler 90, 85 ve 70 yaşlarındadır. Derlenen 5 masal şunlardır: 1. Ovçi Pirim, 2. Uhay, 3. Cesur Kral, 4. Abut, 5. Şeydulla.

Ovçi Pirim masalında bütün zamanını avda geçiren meşhur avcı Ovçi-Pirim günlerden bir gün ava çıktığında iki yılan görür. Yılanlardan birisi yılanların hükümdarının güzeller güzeli kızı, öbürü de onun sevgilisidir. Avcı erkek yılanı öldürmek ister, nişan alır. Ama ok yılanların hükümdarının kızının kuyruğuna isabet eder. Masal böylece gelişir.

Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri'nde Ovçi Pirim masalının bir başka varyantı ise şöyle başlar “Ovçu Pirim”de iki yılanın oynaşıp öpüştüğünü gören Ovçu Pirim erkek yılanı vurmaya isterken padişahın kızı olan ak yılanı öldürür.” (Ahundov, 1994, 411)

Uhay¹²⁶ masalında yoksul bir karı kocanın Gül-Mamed adında oğulları vardır. Anne baba Gül-Mamed'i çok sevdikleri için onun bir dediğini iki etmezler. Gül-Mamed 15 yaşına geldiğinde hiçbir işten anlamayan tembel birisi olup çıkar. Kimse onu işe almaz. Masal anne babanın ona iş bulma çabalarıyla devam eder.

Cesur Kral masalında Hz. Peygamber'den bile çok önce Gülistan adlı bir ülke vardır. Gülistan'ın her yeri üzüm bağlarıyla doludur. Halk çok şarap içmekten artık hiçbir iş yapmaz olur. Bu duruma çare düşünen kral bütün bağları kestirir. Şarabı yasaklar. Masal çok zaman sonra bir ihtiyarın sakladığı şarabı torunu Mustafa'nın bulmasıyla devam eder.

Abut toplumdan uzaklaşarak kendisini tamamen ibadete adanmış bir adamdır. Abat'ın tek isteği cennete girmektir. Bunun için gece gündüz ibadet edip dururken ölümüne bir hafta kala cennette kendisi için bir yer hazırlanır. Bunu öğrenen şeytan Abut'u kandırmak için ormanda yolunu kaybetmiş çok güzel bir kız kılığında girer. Abut'un karşısına çıkar.

Şeydulla masalı, Şeydulla adlı fakir bir adamla ilgilidir. Şeydulla Allah'tan bir yardım gelmesini bekler durur. Yardım gelmeyince Allah'a kendisi gitmeye karar verir. Yolda karşısına bir kurt çıkar. Kurt, Şeydulla'ya nereye gittiğini sorar. Allah'a gittiğini öğrenince kurt, yaşlılıktan çok bıktığını ve canını almasını söylemesini ister. Masal Şeydulla'nın karşısına başka hayvanların çıkmasıyla devam eder.

(91.) Bakü Guberniyası, Şemahin Uyezdiinde Derlenen Ermeni Masalları¹²⁷ adlı yazıda derlenen masallar şunlardır: 1. Şah İsmail, 2. Ali Han, 3. Novruz, 4. Çigali, 5.

¹²⁵ Aleksandr Kalaşev, s. 98-128. 7. sayı, 2. kısım, 1889

¹²⁶ Düşülen dipnotta “uhay”ın bir nida olduğu ve “oh, ne iyi” anlamına geldiği belirtilmiştir.

¹²⁷ N. Kalaşev, ss. 141-231., 7. Sayı, 2. Kısım, 1889.

Sevdagar-Ahmed, 6. Çıplag, 7. Sahka-Yusuf, 8. Melik-Mamed, 9. Kuli-Han, 10. Dürütlük veya Gül Ağacı, 11. Yalancı Prens Haçı, 12. Öğretme İhtiyacı.

Yazıda masallarla ilgili herhangi bir giriş yazısı, açıklama verilmemiştir. Derlenen metinlerin Rusça tercümelerine yer vermekle iktifa edilmiştir.

Azerbaycan Türklerinden derlenen beş masal **(102.) Bakü Guberniyası, Gökçay Uyezdi’nde Derlenmiş Tatar Masalları**¹²⁸ başlığıyla İvanovka köyü öğretmeni Nikolay Kazbek tarafından yayımlanmıştır.

1889 tarihli bu yazıda şu masalları herhangi bir giriş yazısı olmadan aktarılmaktadır: 1. Alaca Balık, 2. Hırsızlardan Hırsız, 3. Çar Oğlunun Seyahati, 4. Ceyrana, 5. Gül ve Sineyviz.

Alaca Balık adlı masalda halkına zulmeden bir hükümdar vardır. Hükümdar hasta olur ve kimseler derman bulamaz. Sonra büyücü bir hekim çıkıp gelir. Hükümdara “bütün balıkçıları alaca balığı tutmaları için denizlere gönder” der. Hükümdar balığın etini yiyecek, et suyuyla da vücudunu ovup iyileşecektir. Masal böylece gelişir.

Hırsızlardan Hırsız adlı masalda Mehmet adında bir ihtiyarın Ahmet adında oğlu vardır. Mehmet gençliğinde çok mahir bir hırsızdır. Hiç kimseye yakalanmamıştır. Ancak oğlu Ahmet çok sessizdir. Babası onun hırsız olamayacağını düşünüp üzülür. Bu durumu kesinliğe kavuşturmak için oğlunu sınamaya karar vermesiyle masal gelişir.

Çar Oğlunun Seyahati adlı masalda bir hükümdar uzun süre çocuğu olmaz. Sonra İsmail adında bir oğlu olur. Hükümdar onun her istediğini yerine getirir. İsmail bir gün saraydaki kapalı kapıların anahtarını ister. Babası son odaya girmemesini sıkı sıkıya tembih eder. İsmail’in merakına yenik düşüp son kapıyı açmasıyla masal devam eder.

Ceyrana adlı masalda bir şehirde iki kardeşten birinin Aslan adında oğlu, öbürünün Ceyrana adlı bir kızı vardır. İki genç birbirini severler, nişanlanırlar. Günlerden bir gün ülkenin prensi Ceyran’ı görüp âşık olur. Ceyran’ı kaçıır. Ceyran uyanık davranır ve prensten evlilik öncesinde nişanlısını unutmak için 30 gün süre ister. Bu sürede Aslan, Ceyrana’yı kurtarmaya çalışacaktır.

Gül ve Sineyviz, adlı masalda sultanın üç oğlu vardır. Oğullar evlilik yaşına geldiklerinde babalarından kendilerine eş bulmasını isterler. Baba oğlanların her birine bir elma verir. Bu elmaları kuleden atmalarını ister. Elmaların düştüğü yerde evlenecekleri kızı aramalarını söyler. Masal böylece gelişir.

¹²⁸ N. Kazbek, ss. 75-102., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

(277.) Kafkas Ötesi'nde Tatar Halk Edebiyatı¹²⁹ başlığını taşıyan bu hacimli yazı iki kısımdan oluşur: 1. Masallar, 2. Atasözü ve Özdeyişler.

Burada neşredilen masallar¹³⁰ ve derleyicileri şunlardır:

1. Rustem ve Fatıma – K. Haçaturov (ss. 227-241)
2. “Murgi-Guli-Handan” Kuşu Hakkında – A. Agababayev (ss. 242-261)
3. Molla Kasum – Mahmudbekov (ss. 261-285)

K. Haçaturov “Rustem ve Fatıma” anlatısını köylerindeki İskandar adlı bir âşıktan derlediğini söyler. İskandar bir Kürt'tür ama “Tatarca (Azerbaycanca)” şarkılar söyler, hikâyeler anlatır. Yazar İskandar maddi durumu ve ailesiyle ilgili bilgiler verir.

Yazarın köyünde soğuk kış akşamlarında “miyan” adı verilen odada erkekler ve kadınlar toplanır. Sohbet edilir. Âşık İskandar buraya davet edilir, kendisinden hikâyeye anlatması istenir. İşte “Rustem ve Fatıma” adlı anlatıyı böyle bir günde Haçaturov âşığın ağzından kaydeder.

Bu hikâyede Ağrı Dağı eteklerinde Sultan Murad-Han'ın sarayı yer alır. Bir gün Afganistandaki Eyüp-Han'ın maiyetinden Rustem adlı biri Murad-Han'dan sığınma talep eder. Han ona niçin Eyüp-Han'ın ülkesinden kaçtığını sorar. Gerekçesini makul bulur, ona ülkesinde kalması için izin verir. Rustem, Murad-Han'ın çocuklarının eğitimi ile ilgilenecektir. Anlatı böylece gelişir.

“Murgi-Guli-Handan” kuşu hakkındaki anlatıda bir hükümdarın Melik-Mamed adlı bir oğlu vardır. Melik-Mamed on beş yaşına geldiğinde babası hastalanır. Babasının hastalığına kimse çare bulamaz. Bir gün bir derviş çıkar gelir. Hükümdara kendisini ancak Murgi-Guli-Handan kuşunun ötüşünün iyileştireceğini söyler.¹³¹ Bu kuşu korkunç devler korur ve onlardan kuşu almak çok zordur. Hükümdarın oğlu Melik-Mamed'in kuşa ulaşmak için yola koyulmasıyla anlatı sürer.

Molla-Kasum adlı anlatı Şemahin Uyezdi Tircan Köyü'nde Âşık Oruç'tan derlenmiştir.¹³² Molla-Kasum on dört yaşındayken babası Nasrullah-Şah-Zade ölür. Molla-Kasum'un Tikmedaş'ta amcası Kara-Kadı'nın dışında kimsesi yoktur. Molla-Kasum gittiği

¹²⁹ K. Haçaturov, A. Agababayev, Mahmudbekov; ss. 227-325., 19. Sayı, 2. Kısım, 1894.

¹³⁰ SMOMPK'de masal anlamına gelen ‘сказка’ [skazka] kelimesi kullanılmıştır.

¹³¹ Bu sayının ön sözünde iyileştirici kuş ötüşü motifinin yaygın olduğu ve bu anlatının “жар птица и серый волк” [jar ptitsa i seriy volk] (simurg (?) ve boz kurt) masalının bir varyantı olduğu belirtiliyor (s. XIX).

¹³² “Âşık Kerib” hikâyesi aynı âşıktan yine Mahmudbekov tarafından derlenmiştir. Bk: Âşık-Kerib (Hikâye ve Âşık-Kerib'in Şarkılarının Tatarca Metinleri), Mahmedbekov, s. 173-229. 13. sayı, 2. kısım, 1892

mektepteki Melek-Sima'yla birbirlerini severler. Melek-Sima'nın hükümdar babası Ali-Han durumu öğrenir. Molla-Kasum'u hapse atar. Molla-Kasum ayrılık ateşiyle şarkılar söyler. Anlatı "şarkı" başlıkları altında devam eder. Toplam 35 şarkıda gelişen olaylar anlatılır. Şarkılar nesir hâlinde çift tırnak işaretiyle aktarılır. Anlatı bittikten sonra şarkıların Türkçe asılları Kiril çeviri yazısıyla verilir.

(304.) Kafkas Ötesi'nde Öğretmen Seminerinde Öğrencilerden Derlenen Masallar¹³³ adlı yazıda derlenen masalların adları, derleyicileri ve hangi Kafkas halkına ait olduğu aşağıdadır:

1. Bahadır Hasan – A. K. Velibekov (Tatar masalı)
2. Prens Aslan ve Dev – A. S. Gaşibayazov (Tatar masalı)
3. Sadakatsiz Kadın Eş ve Sadakatli Gelin – A. Kiyasbekov (Tatar masalı)
4. İki kardeş hakkında- İ. Muradov (Tatar masalı)
5. Patam-Fakir – A. K. Efendiyev (Tatar masalı)
6. Kutlu Balık – A. Kiyasbekov (Tatar masalı)
7. Altın Balık – S. Acalov (Tatar masalı)
8. Bahadır-Hüseyn – M. Muradov (Tatar masalı)
9. Şakur ve Şakurat, iki kardeş hakkında – M. K. Taşekenov (Kırgız masalı)
10. Etsey'in Oğlu Bahadır Etsemey – A.-bek Botaşev (Karaçay destanı)
11. Doğulu ve Batılı krallar hakkında – P. Rostomova (Gürcü masalı)
12. Tshenis-tskali Nehri'nin adı hakkında – A. Tsitsagi (Gürcü hikâyesi)
13. Amiran – A. Toidze (Gürcü efsanesi)
14. Alvan'da Tuşin yerleşimi – A. Bobgiyev (Tuşin hikâyesi)
15. Çoban Kral – S. Tabagyants (Ermeni hikâyesi)
16. Üç Baş – A. Babalyan (Ermeni hikâyesi)
17. Hacı – A. Mirzoyev (Ermeni hikâyesi)
18. Kurtuluş Başarısı – A. Babalyan (Ermeni efsanesi)
19. Üç Öğüt – F. Stamboliev (Yunan masalı)

Anlatıların hepsi Rusça aktarılmıştır. Metinlerin sonunda anlatıların nerde derlendiği belirtilmiştir.

Bahadır Hasan adlı anlatıda bir dev bir kız ve bir oğlan kardeşi kaçıtır. Anneleri onları kurtarması için öbür oğlunu gönderir. Bahadır kardeş onları kurtarır. Ancak dönüş yolunda nankör erkek kardeşi kendilerini kurtaran bahadır kardeşini öldürür. Bunu öğrenen anne

¹³³ [Muhtelif], ss. 1-106., 21. Sayı, 1. Kısım, 1896.

oğlunun öldüğüne sevinir. Anlatı kaçırılma ve kurtarılma, kardeşin sadakatsizliği ve annenin sadakatsizliği gibi motifler etrafında gelişir.

Prens Aslan ve Dev adlı anlatı sadakatsiz anne motifiyle başlar. Bir hükümdar, eşini idama mahkûm eder. Prens aslan annesini kurtarır. Beraber 40 devin ülkesine giderler. Burada anne bir devle anlaşır ve oğlundan kurtulmak ister. Bunun için anne hasta taklidi yapar. Oğlunu kendisine ilaç bulması için tehlikeli bir yolculuğa gönderir. Yolculukta Aslan kendisini daha sonra bir beladan kurtaracak olan yavru aslanlarla arkadaş olur.

Sadakatsiz Kadın Eş ve Sadakatli Gelin adlı anlatıda Şah Abbas bir gün tebdil-i kıyafetle şehirde dolaşırken. Bir evin önünde durduğunda, bir kadının eşini ne kadar sevdiğini anlattığı sözlerini duyar. Bunun üzerine şah eve birini gönderir ve kocadan karısından boşanmasını ister. Koca kabul etmez. Sonra şah, kadına birisini gönderir ve kocasını öldürürse şahın kendisiyle evleneceğini söyler. Kadın kocasını öldürür. Bunu gören şah ülkedeki bütün kadınların öldürülmesini emreder. Anlatı böylece devam eder. Sadakatsiz eş motifiyle başlayan bu anlatıda Bin Bir Gece masallarındaki hikâye içinde hikâye anlatma tarzı görülür.

İki kardeş hakkındaki anlatıda iki kardeş bahtını aramak için yola çıkar. Biri doğuya, biri de batıya gider. Ayrılmadan önce doğacak çocuklarını büyüdüklerinde evlendirmeye söz verirler. İki de hükümdar olur. Doğuya gidenin bir kızı, batıya gidenin de üç kızı olur. Doğuya giden, kızı büyüdüğünde batıya gidenden kızıyla evlenmesi için oğlunu göndermesini ister. Esas motifi kızın erkeğe dönüşmesi olan anlatı böylece sürer.

Patam-Fakir adlı anlatıda bir fakirin aniden zenginleşmesi, sonrasında servetinden herkese ihsanlarda bulunması anlatılır. Bir gün Patam'a bir derviş gelir. Ferhad adlı birinin kendisinden daha cömert olduğunu söyler. Patam ve derviş kıyafetlerini, yerlerini değiştirir. Patam yola koyulur. Ferhad'ı bulduğunda ona zenginliğinin sırrını sorar. Ferhad onu Zahhak adında bir tacire gönderir. Zahhak'ı bulduğunda, Zahhak onu demirci İskender'e gönderir. İskender'in sırrını açmasıyla anlatı gelişir.

Kutlu Balık adlı anlatı SMOMPK'nin 9. sayısındaki Alaca Balık¹³⁴ adlı anlatının bir varyantıdır. Bu anlatıda fakir bir balıkçı bir gün oğlu Cemaleddin'le balığa çıkar. Balıkçı renkli ve çok güzel bir balık tutar. Balığı oğluna verir. Oğlan can çekişen balığa kıyamayıp onu suya bırakır. Bunu öğrenen baba, çok kızar ve oğlunu döver. Onu bir daha görmek istemediğini söyleyip kovar. Oğlan nereye gittiğini bilmeden giderken İbrahim adında birisine

¹³⁴ Bakü Guberniyası, Gökçay Uyezdi'nde Derlenmiş Tatar Masalları, N. Kazbek, s. 75-102., 9. sayı, 2. kısım, 1890.

denk gelir. İkisi beraber Çin'e gitmeyi karar verirler. Çin hükümdarının kızı konuşamama hastalığına tutulmuştur. İbrahim prensesi konuşurmaya koyulmasıyla anlatı devam eder.

Bahadır-Hüseyn adlı anlatıda fakir bir çoban babasından köyün en zengin adamının kızıyla kendini evermesini ister. Zengin adam çobandan ödeyemeyeceği kadar çok para ister. Çoban para kazanmak için şehre gider. Burada gücüyle Şah Abbas'ın dikkatini çeker. Şah ondan komşu ülkeden tazminat ve hüküdarın kızkardeşini getirmesini ister. Verilen görevi başarıyla yerine getiren Hüseyin, fethedilen komşu ülkeye vali atanır. Anlatı böylece sürer.

Şakur ve Şakurat, iki kardeş hakkındaki Kırgız masalında üvey annenin eşinin, ilk evliliğinden olan çocuklara karşı sevgisizliği motifi karşımıza çıkar. Bir hükümdar, eşi ölünce yeni bir evlilik yapar. Üvey anne hükümdarın ilk evliliğinden Şakur ve Şakurat adındaki üvey çocuklarını hiç sevmez. Bir gün küçük oğlanın kendisine hakaret ettiği söyleyerek eşini kandırır. Hükümdar oğlunun öldürülmesini ve kanlı gömleğinin kendisine getirilmesini emreder. Hükümdarın kulları oğlana kıyamayıp onu salıverirler. Daha sonra büyük oğlanın da evi terk etmesiyle masal sürer.

23. sayının üçüncü kısmında Yevi. Baranov tarafından Tersk Oblastı Nalçik Okrugu'nda derlenen "Dağlı Tatar"ların masalları **(349.) Dağlı Tatarların Masalları**¹³⁵ adlı yazıda aktarılır.

3. kısmın ön sözünde L. Lopatinskiy, Dağlı Tatarların bir Türk halkı olduğunu, dillerinin Karaçay'larla neredeyse aynı olduğu ve Nogay'lardan ise çok az farklı olduğunu belirtir (s. I). Lopatinskiy 15 sayfalık ön sözde masalların tahlilini yapar, motfilerini ortaya koyar. Derlenen masallar:

1. Tay Postlu Atlı. (ss. 3-13)
 2. Korkak. (ss. 3-13)
 3. Uyanık Oğul (ss. 18-21)
 4. Avcının Karısı. (ss. 21-27)
 5. Sinsi Eş. (ss. 27-28)
 6. Gri Gözlü Kadın. (ss. 28-34)
 7. Üvey Oğul. (ss. 34-38)
 8. Lamart ve Çumart. (ss. 38-41)
 9. Tilki, Ayı ve Kurt. (ss. 41-44)
 10. Zor Kazanılan Paralar (Kabardey Masalı). (ss. 44-45)
- Masallardan sonra 3 sayfalık bir değerlendirme yazısı vardır (ss. 45-48).

¹³⁵ Yevi. Baranov, ss. 3-48., 23. Sayı, 3. Kısım, 1897.

“Dağlı Tatarların” masallarının aktarıldığı bir başka yazı ise **(485.) Dağlı Tatarların Masalları**¹³⁶ başlığını taşır.

Ye. Z. Baranov’un aktardığı “Tatar masalları” aşağıdadır:

1. Kim Daha Güçlü.
2. Magomet İndırbayev.
3. Aptal kişi.
4. Emegen ve Avcı.

Kim Daha Güçlü adlı anlatıda dört Nart; Şabelçi, Raçkau, Gilyahstan ve Sosruko ava çıkarlar. Ormanda dört Emegen ile karşılaşır ve onların mağaralarında tutsak kalırlar. Anlatıda Nartların Emegenlerin elinden kurtulma çabası işlenir.

Magomet İndırbayev adlı anlatıda bir avcı yabancı bir keçiyi avlar. Onu keser, yüzer ve pişirmeye koyulur. Ancak eti tam yiyecekken et parçaları sekmeye başlar ve birleşerek canlı bir keçiye dönüşür. Avcı duruma şaşırıp kalınca, keçi “Şaşırma!” der ve Magomet İndırbayev’e gitmesini söyler. O, avcıya daha ilginç şeyler anlatacaktır.

Aptal kişi adlı anlatı Nalçik Okrugu’nda derlenmiştir. Anlatıda kendini çok akıllı sanan, başkalarını da aptal sayan bir han günün birinde öbür insanların ne kadar aptal olduğunu sınamak ister. Kendisini şaşırtacak bir olay anlatana kızını vereceğini vaat eder. Anlattıkları şaşırtıcı olmayanların ise kellesini vurduracaktır. Bir ihtiyarın üç oğlu hana gidip onu şaşırtacak bir olay anlatmaya karar verirler. Oğlanların hanın huzuruna çıkmasıyla anlatı devam eder.

Emegen ve Avcı adlı anlatı Nalçik Okrugu’nda derlenmiştir. Anlatıda avcı bir geyik avlar. Geyiği keser, yüzer ve bir parça et kızartır. Tam yiyecekken et seker ve geyikten kesildiği yere döner. Geyiğin canlandığını gören avcı hayretler içinde kalır. Geyik ona “Şaşırma!” der. Sokur Ali’yi bulmasını, onun daha ilginç şeyler anlatacağını söyler. Avcının Sokur Ali’yi aramaya koyulmasıyla anlatı devam eder.

(534.) Temirgoyev Masalları¹³⁷ adlı yazıda Kafkasya halklarından Adigelerin masallarına yer verilmiştir. SMOMPK’de Adigelerin halk edebiyatı mahsülleri önemli bir yekun tutar. Bu sebeple çalışmada Adige masallarının da bir kaç örnek tanıtılması mukayeseli çalışmalar için yararlı olacaktır.

Kuban Öğretmen Semineri Öğretmeni V. V. Vasilkov tarafından derlenen masallar şunlardır:

¹³⁶ Ye. Z. Baranov, ss. 1-71., 32. Sayı, 2. Kısım. 1903.

¹³⁷ V. V. Vasilkov, ss. 1-79., 35. Sayı, 2. Kısım, 1905.

1. Temirbek hakkında masal.
2. Kairbek hakkında masal.
3. Anzaur hakkında masal.
4. Kafatası hakkında masal.

Derlenen bu dört anlatının hangi halka ait olduğu açıkça belirtilmemiştir.

Temirbek hakkında masalda çok zengin bir hanın üç oğlu vardır. Oğlanların en büyüğü Aslanbek, ortancası Hasan ve en küçüğü Temirbek'tir. Han hastalanınca en sadık kulu olan bir Kalmık'a¹³⁸ en büyük zenginliği olan at sürüsünü oğlanları büyüyünceye kadar korumak için kendisinin öldüğü zaman kaçırmasını buyurur. Han ölür, kulu at sürüsünü kaçıır. Günlerden bir gün yedi yaşındaki Aslanbek aşık oyunun kaybeder. Oyunu kaybettiğine sinirlenen Aslanbek kazanan çocuğu dövmeye başlar. Çocuk "Beni dövüp bana ait olacağına atandan kalan ve Kalmık'ın kaçırdığı at sürünü kurtar." diye bağırır. Bunu duyan han çocukları at sürülerinin yerini öğrenmeye çalışır. Anlatı böylece sürer.

Kairbek hakkında masalda çok zengin bir hanın tek çocuğu vardır. Kairbek adlı bu çocuğu evlilik çağına gelince han onun için uygun bir kız aramaya başlar. Saraya güzel kızlar davet edilir. Ancak hiçbiri Kairbek'in ilgisini çekemez. Babasından kendisi için yüzü saksadığan kanatları kadar beyaz, saçları onun kuyruğu kadar siyah bir kız bulmasını ister. Masal böylece sürer.

Anzaur hakkında masalda büyük ve zengin bir aulda üç kardeş Atajukayevler hüküm sürer. Aulun en büyük zenginliği at sürüsüdür. Günlerden bir gün toy yapılıırken sürüye üç devin saldırdığı haberi gelir. Devlerle mücadeleye girişilse de başarılı olunmaz, en büyük kardeş Atajukayev ölür. Aul halkı bundan sonra sürüyü daha iyi korumaya karar verir. Ertesi sene toy düzenlenirken yine devlerin sürüye saldırdığı haberi gelir. Devlerle mücadeleye girişilir, ancak başarı sağlanamaz. Ortanca kardeş Atajukayev ölür. Masal böylece sürer.

Kafatası hakkında masalda bir aulda Hasan Efendi adında yaşlı bir adam yaşar. Hasan Efendi tedavi edici bitkilerden anlayan biridir, yaptığı ilaçlarla halkı tedavi eder. Kızı Fatıma da bitkilere meraklıdır. Hasan Efendi bir gün yolda bir kafatası görür. Merakına yenik düşüp kafatasını alır, üzerinde "Benim yüzümden yedi kişinin daha ölmesi gerek." yazıldığını görür. Hasan Efendi aula döndüğünde kafatasının tehdidinden kurtulmak için onu yakmaya karar verir. Masal böylece gelişir.

¹³⁸ Orta Asya Türk destanlarının pek çoğunda düşman Kalmık'tır (Reichl, 2005, 601).

(535.) Nuh Şehrinde Derlenen Tatar Çocuk Masalları¹³⁹ adlı yazıda Nuhin Rus-Tatar Sunni Okulu Öğretmeni S. Abdurrahman'ın aktardığı masallar şunlardır:

1. Şehzade.
2. Asil ve Sefil.
3. Oğlanın Maceraları.
4. Tilki ve Armudanbek.
5. Rüya.
6. Beceriksiz Oğlan.
7. Kime Tanrı Yardım Ederse O Ölmez.

(65.) Güney Kafkasya Tatarlarının Halk Hikâyeleri¹⁴⁰ adlı yazının başlığında her ne kadar “halk hikâyeleri” denilse de aktarılan anlatılar daha çok masalı andırmaktadır. Bu yüzden SMOMPK’de neşredilen masallar arasında değerlendirilmelidir.

Şemahin Şehir Okulu yardımcı öğretmeni A. Zaharov şu anlatıları aktarmaktadır:

1. Dürüst Tacir ve Dürüst Olmayan Tacir Masalı.
2. Kaderinden Kaçamazsın.
3. Dilsiz Prenses.
4. Kötü Üvey Anne.
5. İki Yetim.
6. Korkak Hakkında Masal.
7. Yoksul Prenses.
8. Güzeller Güzeli Prenses Masalı.
9. Kurbağa Prenses.
10. Şahsevan Hacısının Köpeği.

Dürüst Tacir ve Dürüst Olmayan Tacir Masalı’nda iki tacir birbiriyle tamamen zıt özelliklere sahiptir. Biri Allah’ı sever, öbürü şeytanı. Biri yardımseverdir, öbürü tam tersi. Bir gün iki tacir dürüstçe kazanılan servetin mi yoksa dürüstçe kazanılmayanın mı kıymetli olduğunu tartışmaya başlarlar. Ama aralarında bir sonuca ulaşamazlar. Dürüst olmayan tacir üç kişiye hangisinin değerli olduğunu sormayı teklif eder. Tartışmayı kaybeden servetinin tamamını kazanana verecektir. Masal böylece devam eder.

Kaderinden Kaçamazsın adlı hikâyede bir hükümdar vezirleri ve nazırlarıyla ava çıkar. Avda topluluktan uzaklaşır ve kaybolur. Yolu ormana düşer. Ormanda bir evi fark eder. Eve

¹³⁹ S. Abdurrahman, ss. 80-105., 35. Sayı, 2. Kısım, 1905.

¹⁴⁰ A. Zaharov, ss. 77-156., 6. Sayı, 2. Kısım, 1888.

girdiğinde yaşlı bir adamın önündeki kitaba bir şeyler yazdığını görür. İhtiyara kitabın ne kitabı olduğunu sorar. İhtiyar kitaba insanların kaderlerini yazdığını söyler. Hükümdarın kendi kaderini öğrenmek istemesiyle masal devam eder.

Dilsiz Prenses masalında hükümdarın bir oğlu ve bir de kızı vardır. Kızı çok güzel ve dilsizdir. Baba ölmeden veliahdı oğlunu çok güzel bir kızla evlendirir. Kız kardeşine gözü gibi bakmasını vasiyet eder. Oğul babasının vasiyetini harfiyen yerine getirir. Kız kardeşine sevgisini hiç esirgemez. Onun her istediğini yerine getirir. Bu durum oğlanın eşinin hiç hoşuna gitmez. Oğlanın eşinin kızı öldürmeye karar vermesiyle masal devam eder.

Kötü Üvey Anne masalı zalim üvey anne tipiyle başlar. Bir ailenin çok güzel ve çalışkan bir kız vardır. Bir gün kızın annesi ölür. Baba yeniden evlenir. Evlendiği kadının çirkin ve tembel bir kızı vardır. Üvey anne üvey kızını hiç sevmez. Ona sürekli iş gösterir, evin bütün işlerini ona yaptırır. Üvey anne ondan kurtulmak için babaya kızı kötülemeye başlar. Üvey annenin etkisinde kalan baba da kızını ormana bırakır. Ormanda yapayalnız kalan kıza uyku çöker. O uyurken bir prens onu fark eder. Prens onu görür görmez âşık olur. Masal böylece gelişir.

İki yetim masalında zengin bir tacirin Asker adlı oğlu ve Bibli adlı kızının macerası anlatılır. Tacir bir gün ölür ve çocuklar yetim kalır. Tacirin bütün servetini akrabaları alır. Çocuklara hiçbir şey vermezler, üstüne onları kovarlar. İki yetim yola düşer. Sıcaktan bunalan Asker yolda gördüğü bir suyu içmek ister. Bibli kardeşine bu suyun at toynağı izi olduğunu ve sudan içmesiyle ata dönüşeceğini söyler. Daha sonra ineğin ve geyiğin toynak izleri üzerindeki sulara denk gelirler. Ceylan izinde Asker kardeşine sormadan suyu içmesi ve bir ceylana dönüşmesiyle masal devam eder.

Korkak hakkında masalda, eşi olmadan gece dışarıya dahi çıkamayan bir adamın başından geçenler anlatılır. Adam bir gece dışarıya çıkmak ister. Bunun için eşini uyandırır. Dışarıya çıkarlar. Adam gecenin güzelliğinden etkilenerek böyle bir gecede bir kervana saldırıp herkesi öldürmek vardı diye gevezelik eder. Derken eşiyile tartışmaya başlarlar. Kadın eşini evden kovar ve bir kervana saldırıp ganimetlerle geri dönmezse onu bir daha eve sokmayacağını söyler. Masal böylece gelişir.

Yoksul Prenses masalında bir gün hükümdar vezirleri ve nazırlarıyla ava çıkar. Hükümdar maiyetinden kendisine su getirmelerini ister. Ancak kimse su bulamaz. Hükümdar su bulmaya kendisi gider. Suyu çok güzel bir kuyu bulur. Kuyuya yaklaştığında suda güzeller güzeli bir kızın suretini görür. Sonra fark eder ki aslında kız ağacın dalındadır. Hükümdarı

gören kız korkudan ağaca çıkmış. Hükümdar kızını aşağı indirir. Kim olduğunu sorar. Kızın kim olduğunu anlatmasıyla masal devam eder.

Güzeller Güzeli Prenses masalının kahramanı bir hükümdarın oğlu Şah İsmail'dir. Şah bir gün ava çıkar. Karşısına altın tüylü güzel bir tavşan çıkar. Şah tavşanı canlı yakalamaya karar verir. Onu günlerce kovalar. Ama yakalayamaz. Bir yerde dinlenmek için durur ve uyur. Uyandığında üç dev aralarında tartışmaktadır. Şahı görürler ve bir sonuca ulaşmak için aralarındaki tartışmayı ona anlatırlar. Devler kendilerinde üç harika nesnenin olduğunu söylerler. Bunlardan ilki uçan halı, öbürü görünmezlik şapkası, üçüncüsü de yemek veren masa örtüsüdür. Devler masa örtüsünü bir türlü paylaşamamaktadır. Şah İsmail'den bir çözüm bulmasını isterler.

Kurbağa Prenses masalında bir hükümdarın üç oğlu vardır: en büyüğü Vali, ortanca olanı Bali ve en küçüğü Şah-Nurivan. Bir gün hükümdar oğullarına ok atmalarını ve düştüğü evdeki kızla da nişanlanmalarını söyler. Vali'nin oku nazırın, Bali'nin oku vezirin evine düşer. Şah-Nurivan'ın da gölete. Gölette bir kurbağa oku ağzında tutar ve Şah-Nurivan'a vermez. O da durumu babasına anlatır. Baba kaderinden kaçamazsın, kurbağa ile evleneceksin der. Böylece masal devam eder.

Şahsevan Hacıasının Köpeği¹⁴¹ adlı anlatı Şahsevan şehrinde zengin bir adam vardır. Servetinin haddi hesabı olmayan bu adamın çok sevdiği bir köpeği vardır. Günlerden bir gün köpek ölür. Adam bir insan için nasıl merasim düzenleniyorsa aynısını köpeği için de yaptırır. Onu kefene sardırır, mezarı başında Kur'an okutur, yedisinde fakirleri doyurmak için "heyrat" bile yapar. Bunu duyan baş imam, bir hayvanın bir Müslüman gibi defnedilmesine çok sinirlenip Şahsevan'a doğru yola çıkmasıyla anlatı devam eder.

13. sayının 2. kısmında muhtelif kişilerce derlenen ve masal hususları gösteren Tatar anlatıları (173.) **Yelisavetpol Guberniyası'nda Derlenen Tatar Masal ve Hikâyeleri**¹⁴² adlı yazıda Rusça aktarılır. Anlatılar:

1. Korkak, 2. Zengin Aziz ve Onun Kölesi Mirza, 3. İftiracı, 4. Cimri, 5. Harhali. 6. Melik Mamed, 7. Gulçi-Hanum

Korkak adlı anlatıda bir korkağın başından geçenler anlatılır. Bir gün korkak ve eşi pencerenin önünde otururlar. Eşi kocasına "Baksana, dışarıda bir avuç altın var, git getir." der. Kocasını dışarıya çıkınca kapıyı kilitler ve onu içeriye almaz. Biraz sonra korkağın önünden altın yüklü birkaç deve geçer. Daha sonra da bir adam gelir ve develeri görüp görmediğini

¹⁴¹ Masalın başlığının altına "Tatarcadan tercüme" kaydı düşülmüştür.

¹⁴² [Muhtelif], s. 295-322. 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

sorar. Korkağın görmediğini ama onları bulabileceğini çünkü kendisinin bir büyücü olduğunu söylemesiyle anlatı devam eder.

Zengin Aziz ve Onun Kölesi Mirza adlı anlatıda Aziz zengin bir tüccardır. Aziz güzeller güzeli kızını çok sever, hep onunla övünür. Kız büyür, evlilik çağına gelir. Aziz kızının kimle evleneceğine öğrenmek ister. Melaikeye kızının kimle evleneceğini sorar. Çok sevdiği siyahî kölesi Mirza'yla kızının evleneceğini öğrenir. Bunu kabullenemeyen Aziz çözüm yolu arar. Yiğit kardeşi Zoraba bir mektup yazar ve Aziz'i öldürmesini ister. Mektubu Aziz'le gönderir. Anlatı böylece devam eder.

İftiracı adlı anlatıda bir adam köle pazarından çok ucuza cana yakın bir köle alır. Adam köleyi ucuza aldığı için çok sevinir. Adamın kendisini çok seven karısı vardır. Bir gün köle adamın karısına, eşinin daha güzel ve genç bir kadınla evleneceğini söyler. Dediklerini yaparsa kendisini bu durumdan kurtarabileceğini de ekler. Böylece anlatı gelişir.

Cimri adlı anlatıda bir dağda yaşlı bir kadının sahip olduğu bir sürü odası olan ve içi aldın dolu bir bina olduğu anlatılır. Yaşlı kadının kapısını bir gece bir mübarek zat çalar. Konaklamak için izin ister. Yaşlı kadın onu içeriye alır almasına ama cimriliğinden yiyecek bir şey ikram etmez. Çok sonra getirdiği yemek ise kedi etidir. Mübarek zat bunu öğrenince kadına beddua eder.

Harhali fakir bir kadının oğludur. Kadının hiçbir geçim kaynağı olmadığından köylülerinden oğlunu çoban olarak tutmalarını ister. Köylüler oğlanı çoban yaparlar. Ama Harhali çok tembeldir. Hayvanlar kaybolmaya başlayınca köylüler Harhali'yi öldürmek ister. Onu bulamayınca evini yakarlar. Harhali annesinden aldığı iki altınla yolculuğa çıkar ve anlatı böylece gelişir.

Melik-Mamed adlı anlatıda bir hükümdarın 40 oğlu vardır. Melik-Mamed bunlardan en küçüğüdür. Evlilik çağına gelen oğlanlar babalarından kendilerini 40 kız kardeşle evlendirmesini isterler. Bunun üzerine baba evlenecekleri kızları bulmaları için oğullarını yola gönderir. Baba oğullarını harabe, virane, kır ve merada gecelemleri için uyarır. Oğulların yola çıkmasıyla anlatı gelişir.

Gulçi-Hanum adlı anlatıda bir oğlan ve kız kardeşi Gulçi-Hanum vardır. Onlar mutlu mesut yaşarken oğlan evlenir. Mutlu günler son bulur. Çünkü oğlanın eşi, Gulçi-Hanum'u evde istemez. Anlatı böylece gelişir.

(517.) Tersk Oblastı Efsane, Hikâye ve Masalları¹⁴³ Ye. Z. Baranov bu yazıda Tersk Oblastı'nda derlediği materyalleri aktarır. Yazıda ilk iki bölümde sırasıya kuşlar ve bitkiler hakkında efsanelere yer verilir. Sonra Tersk Oblastı Nalçık Okruğu'nda derlenmiş Dağlı-Tatarların aşağıdaki sözlü edebiyat ürünleri aktarılır:

1. İlyaçın-kaya. (hikâye)
2. Aptal insana zenginlikten ne hayır gelir. (masal)
3. Efendi ve Tacir. (masal)

“Aptal insana zenginlikten ne hayır gelir” başlığını taşıyan masalda fakir bir adamın Tanrı'ya yakarması sonucunda kıymetli bir taş elde etmesi, ancak kendi aptallığından taşla ne yapacağını bilemeyip onu paramparça edişi işlenir.

Efendi ve Tacir masalında yapılan bir iyiliğin Tanrı nezdinde karşılıksız kalmayacağı ve öbür dünyada mükâfatının alınacağı konusu işlenir.

(393.) Güney Kafkasya'da Tatar Sözlü Edebiyatı¹⁴⁴ adlı yazıda halk edebiyatı ürünleri tasnif edilerek verilir. Yazının ikinci kısmı masallara ayrılmıştır. Masalların nerede ve kimden derlendiği metinlerin sonunda verilmektedir. Metinlerin tamamı Rusçadır.

Masallar ve aktarıcıları aşağıdaki gibidir:

- a. Kuş ve Agil hakkında masal – Gaci-Kerim-Saniyev.
- b. Batur gelin – Aga-Cabrailov.
- c. Gurur –T. Kulabekov.
- ç. Ali-han – Mamed-bek Melik-Yeganov.
- d. Yahudi ve onun kızı – Karim-bek-İzmailov.
- e. Rahim ve Namaz hakkında – Musa Kuliyev.
- f. Şehzade Can-şah ve Hayatannufuse Sultan hakkında – M. Efendiyev.
- g. Şamil - Mamed-bek Melik-Yeganov.
- ğ. Çoban İbrahim – Rustam Melik-Aslanov
- ı. Yetim İbrahim ve cimri bakkal – aynı.
- i. Batur İbrahim – Ziyad Şerifov.
- j. Bağdatlı Cafer hakkında masal – Abbas Minasazov.
- k. Şehzade Gazanfer – Dadaş Mamedov
- l. Salim-han – Camil-bek Ahundov

¹⁴³ Ye. Z. Baranov, ss.1-41., 34. Sayı, 2. Kısım, 1904.

¹⁴⁴ [Muhtelif], ss.11-166., 26. Sayı, 2. Kısım, 1899.

1. 1. 2. 3. Halk Hikâyesi

Göçebeliğin terk edilip yerleşik hayata geçilmesiyle kahramanlık konulu anlatılar yavaş yavaş yerini aşk konulu anlatılara bırakmıştır. Halk hikâyelerinin tanımında önemle vurgulanan hususların başında bu gelir.

Ali Berat Alptekin “halk hikâyesini”, “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatılardır.” şeklinde tanımlar (Alptekin, 2011, 18).

SMOMPK’de halk edebiyatı ürünlerinin adlandırılması bugünden bakıldığında biraz karmaşıktır. Bugün için Türkiye’de “halk hikâyesi” denildiğinde manzum ve mensur kısımların bir arada olduğu, aşk ve kahramanlık konulu, bütün olağanüstülüklerle rağmen gerçekçi husular arz eden anlatılar anlaşılmalıdır. Oysa SMOMPK’de nazmın ve nesrin bir arada görülmediği efsane, menkabe, masal ve fıkra türünde anlatılara da rivayet, efsane, hikâye anlamlarına gelen ‘предание’ [predaniye] veya efsane demek olan ‘легенда’ [legenda] denilmiştir. Bu yüzden SMOMPK’deki pek çok yazının başlığında “efsane”, “masal”, “hikâye” ve “hurafe” kelimeleri bir arada kullanılmıştır. Anlatıların türü her zaman açıkça ifade edilmemiştir.

SMOMPK’de aşk konusunun ağır bastığı Âşık Kerem’in hikâyesine (164.) **Ermeni Masal, Hikâye ve Efsaneleri**¹⁴⁵ başlıklı yazıda yer verilir. Yine bir başka aşk konulu hikâye olan Âşık Garip hikâyesi ise (169.) **Âşık-Kerib (Hikâye ve Aşık-Kerib’in Şarkılarının Tatarca Metinleri)**¹⁴⁶ adlı yazıda aktarılmıştır.

Kahramanlık konusunun ağır bastığı Köroğlu hikâyesine (569.) **Truhmen Halk Şiirinden**¹⁴⁷ başlıklı yazıda yer verilmektedir. Köroğlu’yla ilgili bir başka yazı ise (106.) **Eşkıya Kör-Oğlu Hikâyesi**¹⁴⁸ başlığını taşır.

Ermeni halk anlatılarına yer verilen (164.) **Ermeni Masal, Hikâye ve Efsaneleri**¹⁴⁹ adlı yazıda Âşık Kerem’in hikâyesine yer verilmiştir.

Bu yazıda aktarılan metinler ile naşirleri aşağıdadır:

1. Dev-Arhe Hakkında Hikâye – A. Marzoyev.

¹⁴⁵ [Muhtelif], ss. 75-140, 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

¹⁴⁶ Mahmedbekov, ss. 173-229., 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

¹⁴⁷ A. A. Volodin, ss. 49-57., 38. Sayı, 2. Kısım, 1908.

¹⁴⁸ Mirza-Veli-Zade, ss. 121-126., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

¹⁴⁹ [Muhtelif], ss. 75-140, 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

2. Çar-Çoban - G. Osipov.
3. Nankörlük – G. Osipov.
4. Byuropatik veya bir bine – G. Osipov.
5. Keşiş-Oglu – G. Osipov.
6. Şeytanın İnsanın İçine Nasıl Girdiği Hakkında – G. Osipov.
7. Âdem’in Çiçeği – İ. Novruzov.
8. Dervişe Verilen Prens – A. Babalyan.
9. Hır-Hır-Köse – A. Babalyan.
10. Baba Vasiyeti – A. Babalyan.
11. Âşık Karam – G. İzrayelov.
12. Tilki – A. Mirzoyev.

“Âşık Karam”, Âşık Kerem hikâyesinin masallaşmış Ermeni varyantıdır. Bu anlatıda bilinmeyen zamanda bir şehirde bir papaz ve bir molla yaşar. İkisinin de çocuğu olmamaktadır. Pek çok hekime ve dervişe gitseler de fayda etmez. Bir gün Tanrı’ya dua ederler. Birinin kızı öbürünün de oğlu olursa çocuklarını evlendireceklerine yemin ederler. Bir sene sonra papazın bir kızı, mollanın da bir oğlu dünyaya gelir. Çocuklar büyür, evlilik yaşına gelir. Ancak papaz kızını bir “Tatar”a vermek istemez. Anlatı böylece sürer.

Kasapet Okulu gözetmeni G. İzrayelov’un neşrettiği metin Rusça ve mensurdur. Metnin kimden, ne zaman ve nerede derlendiğine ilişkin bilgi yoktur.

Ali Duymaz çalışmasında Kerem ile Aslı hikâyesinin bu varyantına değinerek metnin masal özelliği gösterdiğini söyler (Duymaz, 2001, 34).

Köroğlu hikâyesi 1889 yılında hazırlanan **(106.) Eşkîya Kör-Oğlu Hikâyesi**¹⁵⁰ adlı yazıyla neşredilmiştir. Burada aktarılan metin; Tiflis Uyezdi, Gacalar köyünde âşıklardan dinlenen hikâyeye dayanmaktadır. Yazıda önce Köroğlu’nun kim olduğunu anlatılmakta, sonra da Köroğlu şiirleriyle ilgili bilgiler veriliyor.

Yazıda aktarıldığına göre Eşkîya Köroğlu bir seyisin oğludur. Seyisin seçtiği aygırı beğenmeyen han, seyisin gözlerini oydurur. Yazarın belirttiğine göre Köroğlu ismi de buradan gelir. Köroğlu şarkılarının “âşuk” denen şarkıcılarca “balalayka” eşliğinde söylendiğini ifade eden yazar Köroğlu’nun üç şiirini aktarır.

¹⁵⁰ Mirza-Veli-Zade, ss. 121-126., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

Şah İsmail hikâyesi SMOMPK’de **(91.) Bakü Guberniyası, Şemahin Uyezinde Derlenen Ermeni Masalları**¹⁵¹ adlı yazıda neşredilmiştir. Bu yazıda aktarılan 12 anlatı arasında ilk sırada Şah İsmail hikâyesine “masal” vasfıyla yer verilir.

Şah İsmail adlı anlatı çocuksuzluk ve elma motifleriyle başlar. Aslan Paşa adlı zengin ve güçlü bir hükümdarın çocuğu olmaz. Günlerden bir gün eşiyile beraber gezmeye gittiklerinde bir pınarın fıskiyesinden elma düşer. Aslan Paşa ve eşi elmayı, kabuğunu da yanlarındaki kısrağın yer. Bir süre sonra Aslan Paşa'nın eşi bir çocuk dünyaya getirir. Kısrağın da bir tayı doğar. Doğan çocuğa Şah İsmail, taya "Gır At" ismi verilir.

Bu yazıda masal olarak tanıtılan Şah İsmail hikâyesinin başka bir varyantının özeti Ali Berat Alptekin çalışmasında verilir. Bu varyantta Kandehar şahının çocuğu olmaz. Şah ve eşi bir dervişin verdiği elmayı yer, kabuğunu da yanlarındaki kısrağa yedirirler (Alptekin, 1997, 206-207).

“Şah İsmail” için düşünülen dipnotta masalı karşılaştırmak için SMOMPK’nin 3. sayı 2. kısımdaki 131-134 sayfalarındaki “Şah İsmail” ve 6. sayı 2. kısımdaki 124-140 sayfalarındaki “Güzeller Güzeli Prenses Masalı”na bakılabileceği söylenmektedir.

(167.) Bakü Şehrinde Kaydedilen Hikâye ve Efsaneler¹⁵² adlı yazı Zakavkaz Öğretmen Semineri Eğitmcisi A. Balyants tarafından hazırlanmıştır. Yazının başlığına düşünülen dipnotta ilk altı anlatının Bahiş Bagram ve sonuncunun Sedrak Saruhan’dan derlendiği belirtilmektedir. Aktarılan hikâye ve efsaneler şunlardır:

1. Ata İbrahim.
2. Bilge Süleyman.
3. Büyük Petro (1. Büyük Petro ve Sultan Ahmet Han, 2. I. Petro ve Şah Nadir).
4. Şah Abbas (1. Şah Abbas’ın Tiflis’te Cami ve Kilisesi, 2. Şah Abbas ve Müteahhit,
3. Şah Abbas ve Güzel).

(168.) Şah-Abbas ve Faric¹⁵³ adlı anlatıda Şah Abbas’ın bir gece tebdil-i kıyafet ile halkın arasına çıkması anlatılır. Fakir bir derviş kılığında şehrin dışına kadar giden Şah, bir evden gelen müzik seslerini duyar. Şah Abbas eve yaklaşır. Pencereden baktığında evin fakir birine ait olduğunu görür. Bu ev Faric’indir. Şah Abbas ev girer. Evde müzisyenler ve Faric vardır. Ev sahibinden kendisini misafir etmesini isteyen şah, ev sahibine fakirliğine rağmen müzisyen tutmasının hikmetini sorar. Böylece anlatı gelişir.

¹⁵¹ N. Kalaşev, ss. 141-231., 7. Sayı, 2. Kısım, 1889.

¹⁵² A. Babalyants, ss. 156-166., 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

¹⁵³ N. Kiyasbekov, ss. 167-172., 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

1. 1. 2. 4. Efsane

Efsaneyi Ali Berat Alptekin kısaca “Dinî, inandırıcı, kısa, nesir şeklindeki halk anlatılarıdır.” şeklinde tanımlayarak efsane kavramı yerine bazen “rivayet” ve “hikâye” kelimelerinin de kullanıldığını belirtir. (Alptekin, 2012, 15).

Efsaneler umumiyetle şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılan, inandırıcılık vasfı olan ve tabiatüstülük taşıyan anlatılardır.¹⁵⁴ Efsanelerin taşıdığı bu hususlardan hareketle SMOMPK’de “anlatı” veya “halk hikâyesi” tabiriyle adlandırılan bazı metinler de bu kısımda yer almıştır.

SMOMPK’de Kafkasya ve Kafkas Ötesi’ndeki Türk boylarının, Ali Berat Alptekin’in 2012’de yayımlanan çalışmasında birinci bölümde belirtilen taş kesilme, dağlar ve tepeler, göller, su, yerleşim merkezleri ve hayvanlarla ilgili efsanelerine rastlanır. Bu efsanelerin yer aldığı yazılar bu kısımda incelenecektir.

(18.) Erivan Guberniyası, Nahçıvan Uyezdi’nde Halk Anlatıları¹⁵⁵ adlı yazıda bazı coğrafi oluşumların adlarına yönelik efsaneler aktarılır. Yazıda efsane ve hikâye tabiri bir arada kullanılsa da derlenen metinler efsane hususlarını arz eder.

Nahçıvan Şehir Okulu müfettiş öğretmenlerinden K. Nikitin tarafından 1881 tarihinde hazırlanan bu yazıda aşağıda verilecek olan üç başlık altında Nahçıvan’daki “halk anlatıları” ele alınmıştır. Yazıda, halk anlatıları olarak tabir edilen efsanelerin metinleri doğrudan verilmemiştir. Bunun yerine yazar efsanelerin özünü kendi ağzıyla anlatmakta ve değerlendirmelerde bulunmaktadır.

1. İlan Dağ hakkında Efsane.
2. Ashab-ı Kehf Dağı hakkında Efsane.
3. Cimri Kara-Çörek ve Yezit Tepesi hakkında hikâyeler.

İlan Dağ, Ashab-ı Kehf Dağı ve Nagacir Dağ Nahçıvan şehrinin kuzey doğusunda Aras Nehri’nin ovasında bulunan birbirine yakın üç dağdır. Yazarın ifadesine göre bu dağlarla ilgili Nahçıvan Ermenileri arasında pek çok efsane vardır. Bu efsanelerin geçmişleriye çok eskiye, insanların kendilerini çevreleyen evreni anlama çabalarıyla ortaya çıkan mitlere kadar uzanmaktadır.

İlan Dağ’la ilgili efsanelerin pek çoğunun çıkış noktası dağın volkanik yapısıyla ilgilidir. Bir efsaneye göre bu dağda yılanların hükümdarı yaşamaktadır. Günlerden bir gün

¹⁵⁴ Efsaneler hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Alptekin (2012).

¹⁵⁵ K. A. Nikitin, s. 107-120, 2. Sayı, 2. Kısım, 1882.

yılanların hükümdarı yanan bir çember içinde dolaşmaya çıkar. Çemberiyle dağın üzerinden geçer ve dağ iki yarıdır.

İlan Dağ'la ilgili bir başka efsane Tufan'la ilgilidir. Hz. Nuh gemisi bir gece vakti dağa çarpar ve dağ ikiye yarıdır. Gemi de büyük zarar görür. Hz. Nuh buna çok kızar, dağı lanetler ve oraya yılanların, ejderhaların atılmasını emreder. Dağın adı da “İlan Dağ” yani “yılan dağ” olarak kalır.

Müslümanlar arasında yaygın olan bir efsaneye göre Hz. Nuh'un gemisi dağı ikiye böldükten sonra Hz. Nuh ironiyle Tatarca “İnan ki bu da dağ!” demiştir. Zamanla da dağın ismi “İnan Dağ” olup çıkmıştır. Yazarın belirttiğine göre 1830-1840 yıllarındaki haritalarda dağın adı “İnan Dağ” şeklindedir.

K. Nikitin son kısımda Ashab-ı Kehf Dağı hakkında uzun bir efsane yer verir. Efsaneyi anlatmaya başlamadan önce de dağın adının nereden geldiğini açıklar. Yazar “Ashab” ve “kehf” kelimelerinin Arapça olduğunu söyler. “Ashab” kelimesi “Tanrı'ya yakın kişi veya “evliya”, “kehf” de mağara anlamına gelir. Efsanede bir mağarada 310 sene uyuyan yedi kişinin başından geçenler anlatılır.

Yazının üçüncü kısmında Cimri Kara-Çörek ve Yezit Tepesi hakkında birer hikâyeye yer verilir. Bunlardan ilki Kara-Çörek adındaki cimri bir Ermeni'yle ilgilidir. İkincisi de Yezit'in soyundan gelen bir kişinin mezarının bulunduğu tepeyle ilgilidir.

(90.) İki Tatar Evliyanın Ortaya Çıkışıyla İlgili Efsaneler¹⁵⁶ adını taşıyan Şemah şehrinden Öğretmen Aleksandr Kalışev'ın 1888 tarihli bu yazısında iki Tatar evliyanın ortaya çıkışı anlatıyor. Bu efsaneler şunlardır: 1. Kutlu Çömlek, 2. “Pir”in Mezarı.

Kutlu Çömlek efsaneler gerçek olaylara dayandırılmaktadır. Olayın gerçekleştiği tarih 1867'dir. Bu efsanede petrol ticareti yapan iki kardeş, Hüseyin ve Pir-Guli'nin başından geçen bir olay anlatılıyor. Çömlekteki petrolün tükenmediğini düşünen halk Guli'yi bir “pir” kabul etmeye başlar.

“Pir”in Mezarı'yla ilgili efsanede bir adamın canından çok sevdiği köpeği ölür. Adam ona bir mezar yapar. Mezara bir de söğüt dalı diker. Zaman geçer ve söğüt büyür. Sonra, halk arasında mezarın bir pire ait olduğuyula ilgili inanış ortaya çıkar.

(104.) Rus Armasında Niye İki Başlı Kartal Olduğunda Dair Tatar Efsanesi¹⁵⁷ adlı yazıda Tangerud köyünde Garib-Han oğlu Asad'dan derlenen bir efsane anlatılır.

¹⁵⁶ Aleksandr Kalışev, s. 136-140. 7. Sayı, 2. Kısım, 1889.

¹⁵⁷ Surkov, ss. 113-113., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

Efsanede Fransız-Rus savaşı sırasında iki başlı bir kartalın görünmesi ve sonrasında Rusların savaşı kazanması anlatılır.

(20.) Dağıstan'ın Bazı Bölgelerinden Efsaneler¹⁵⁸ adlı yazıda T. H. Şurinskiy okulu öğretmenlerinden Aleksey Barsov, adı geçen okuldaki iki öğrenciden derlediği efsaneleri aktarmaktadır. Bu kısa efsanelerde bazı yerlerin isimlerinin nereden geldiği ve hikâyelerinin neler olduğu anlatılmaktadır. Bu efsaneler şunlardır: 1. Deulerıy, 2. Ciut Gatta, 3. Giik-su, 4. Ermeni-bulag, 5. Taş goyları.

Deulerıy, Harakan auluna yakın bir yerdeki mağaralara verilen addır. Anlatılanlara göre bu mağaralarda devler yaşarmış. Bu sebeple Derbent ve Gimari aulu arasındaki bölgeye “deustan” yani “devistan” denmeye başlamıştır. “Deustan” da zamanla “dağıstan”a dönüşmüştür.

Ciut Gatta ise Yahudilere ait eski eserlerin bulunduğu bir yerdir. “Ciut”, Yahudi anlamına gelir. “Gatta” ise Filistin’de bir yer adıdır. Anlatıda Kafkas Yahudilerinin Pers kralı tarafından Babil’den sürülmesi anlatılır.

Giik-su, Kazaniş aulu yakınlarında suyunun romatizmayı iyileştirdiği düşünülen bir kaynaktır. Anlatıya göre bir avcının vurduğu yaralı kurt bu suya girer ve avcı da kurdun peşi sıra suya girer. Romatizmadan mustarip olan avcı suya girince iyileşir. Suyun adı da “kurt suyu” anlamına gelen “giik-su” olarak kalır.

Ermeni-bulag, Karabudah’ın sahil şeridindeki yolu üzerinde bir atlının heykelidir. Anlatıyla göre Müslümanların saldırısından kaçan bir Ermeni Tanrı’ya kendisini taşa dönüştürmesi için dua eder. Tanrı da onu ve atını taşa dönüştürür.

Kayakent yakınlarında bir çoban ile sürüsünü andıran taşlar vardır. Anlatıyla göre, bu çobana bir gün misafir gelir. Çoban cimriliğinden misafire köpek kesip ikram eder. Ertesi sabah misafir yoluna devam eder. Çobanı ise Tanrı, sürüsüyle beraber taşa dönüştürür.

(36.) Dağıstan Efsane ve Hurafeleri¹⁵⁹ adlı yazıda beş kısa efsaneye yer verilmektedir.

T. H. Şurinskiy progimnaziyası¹⁶⁰ mezunlarından, düzensiz atlı alayında binici Gadci-Magoma Debirov tarafından 1882 tarihinde hazırlanmış bu yazıda verilen efsaneler Rusça tercüme hâlinindedir. Efsanelerin isimleri şöyledir: 1. İyileştirici Su, 2. Domuz Kadı, 3. Aydınlık

¹⁵⁸ A. Barsov, s. 138-140. 2. Sayı, 2. Kısım, 1882.

¹⁵⁹ Gaci-Magoma Debirov, ss. 25-33., 4. Sayı, 2. Kısım, 1884.

¹⁶⁰ Progimnaziya: Rusya’da 1917 yılına kadar faaliyet gösteren 4-10 yaş arasındaki çocukların eğitimi gördüğü okul (Yefremova).

Gece, 4. Harkas, 5. Kadar. Bu kısa efsanelerden sonra yazar “Kumuklarda Evlilik ve Sınıf” başlığı altında Kumuk Türklerinin hayatlarına dair bilgiler vermektedir.

İyileştirici Su efsanesi hasta bir çocuğun hastalığının şiddetine dayanamayıp koşmaya başlaması ve rastgele girdiği suda iyileşmesiyle ilgilidir.

Domuz Kadı hikâyesi, Otemiş aulundaki adaletsiz bir kadıyla ilgilidir. Kadı kararlarını hep zenginler lehine verirmiş. Öldüğünde geceleri domuz kılığında dolaşmaya çıkar, çocukları yermiş.

Aydınlık Gece, Ramazan ayının onuncu veya on sekizinci gününe denk gelen bir günle ilgili bir efsanedir. Bu gün tam gece yarısında edilirse üç dua kabul olurmuş. Hikâyede bu geceyle ilgili bir kadının başına gelen olaylar anlatılır.

Harkas, halkının yarısı Müslüman yarısı da Hristiyan bir auldur. İki kesim birbiriyle sürekli kavga hâindedir. Müslüman olan kesim kendilerini zafere ulaştırması için şeyhleri Aselder’in yardımını ister. Efsanebunun üzerine gelişen olaylarla devam eder.

Kadar, bir Rus şehri olan T. H. Şurinskiy’e yakın bir auldur. Yazarın belirttiğine göre bölgedeki bütün aullarda Kumukça konuşulur. Onlardan büsbütün farklı bir aul ise Kadar’dır. Efsanede Aksak Timur’un yedi yaşında yetim kalarak ninesiyle beraber Kadar aulunda yaşadığı anlatılır. Aksak Timur çobanlık yaparak geçimini sağlamaktadır. Günlerden bir gün sürüsünü bırakarak Derbent’ten gelen bir pazarcıya Derbent’e gitmesi üzerine gelişen olaylarla efsane devam eder.

Coğrafi oluşumlarla ilgili bir efsaneye **(80.) Yelisavetpol Guberniyası, Nuhin Uyezdi Halk Anlatılarına Göre Nour veya Novur Gölü**¹⁶¹ adlı yazıda yer verilir.

Kutkaşın köy okulu öğretmeni Efendiyev tarafından hazırlan bu yazıda Kutaşkin ve Vandam köyleri arasındaki Nour Gölüyle ilgili bir anlatıyla ve bu anlatı etrafında gelişen inançlara yer verilmektedir. Efendiyev öncelikle “Nour” kelimesinin kökeni ve anlamına ilişkin görüşlere yer veriyor. Sonra anlatıyı aktarıyor.

Tarihlik bir şahsiyet etrafında gelişen efsaneye **(87.) Zakatel Okrugı Tatarlarının Anlatılarında Çariçe Tamara**¹⁶² adlı yazıda yer verilir.

İosif Galacev, Zakatel’in güney doğusundaki kale ve kilise harabeleri etrafında gelişen kısa bir anlatıyı aktarmaktadır. Bu harabelerde eskiden Peri-Hanım veya Tamara adında bir sultanın yaşadığına inanılmaktadır. Anlatıya göre sultan hiç evlenmeden yalnız bir hayat

¹⁶¹ Efendiyev, ss. 71-72. 7. sayı, 2. kısım, 1889.

¹⁶² İosif Galacev, ss. 96-97., 7. Sayı, 2. Kısım, 1889

sürüyor. Pers hükümdarı Şah-Abbas güzelliği dillere destan sultanla evlenmeyi kafaya koyar. Anlatıda bunun üzerine gelişen olaylar anlatılır.

Yelisavetpol Meslek Lisesi Öğretmeni V. Yemelyanov tarafından 1895 yılında hazırlanan **(301.) Ornitolojik Manada Yelisavetpol ve Çevresi, Tatar Halkın Kuşlarla İlgili Anlatılarıyla Beraber**¹⁶³ adlı bu yazıda yöredeki kuşlar ve o kuşlar etrafında “Tatarların” efsaneleri ve inanışları ele alınır. Yazıda kuş isimlerinin Türkçe ve Latince adları verilir. Yazıda geçen kuşların Türkçe adları: turagay, drır, sari-könak, serçe, zörd, kara-tovuk, bül-bül, opop/ şana-dum/ Fatıma-bacı, agac delen, tagan, segsagan, çalagan, terlan, nerik, yapalag/beykuş, bildirçin, yelba, kırgavul, çil, keklik, turaç, gögörçin, ogein, cüng,

“Karankuc” (ev kırlangıcı) ile ilgili efsane: Allah Hz. İbrahim’e Mekke’de Hz. Musa’nın Kudüs’te inşa ettiği “tapınağın” aynısını yapmasını emreder. İnşaattı duyan Ad kavminin hükümdarı onu yıktırmak için askerlerini gönderir. “Tapınağı” yıkmaya gelen askerlerin üzerine kırlangıçlar birer taş bırakır. Kurtulan tek asker de hükümdara olayı anlattığı sırasında gelen bir kırlangıcın bıraktığı taş ile ölür.

Bu anlatıyla beraber bir kırlangıcı öldürenin Allah tarafından ölümle cezalandırılacağına inanılmıştır.

İbibik kuşuyla ilgili efsanedeysse değişme motifiyle karşılaşılır: Usub ve Nasib adlı iki kardeşin Fatıma adında kız kardeşleri vardır. Fatıma başında hep tarakla dolaşmayı huy edinmiştir. Bir gün kardeşleri kaybolan atlarını aramaya dışarı çıkarlar. Epey zaman geçince Fatıma telaşa kapılır, kardeşlerini aramaya çıkar. Kardeşlerini daha kolay bulmak için Allah’tan kendisini kuşa döndürmesini ister. O günden beri ibibik kuşu “Opop gül tap, Usub, Nasib süddi aş!” diye ötermiş.¹⁶⁴

Yazıda baykuşa dönüşmeyle ilgili iki kısa efsane de vardır.

Kafkas Sıradağları’yla ilgili olup efsane hususları arz eden anlatıların yer aldığı **(299.) Kafkas Sıradağları’na İlişkin Müslümanların İnanışları**¹⁶⁵ başlıklı bu yazı 1894 yılında Taşkent’te hazırlanmıştır. Yazıda, Doğu edebiyatındaki Büyük İskender’le ilgili hikâyeler ile Kur’an’daki Zülkarneyn’in geçtiği âyetler üzerinde durulur. Kaf Dağı’ndaki “Kaf”, “Kafkas” kelimesiyle ilişkilendirilir. Kafkas Sıradağları Müslüman anlatılarında nasıl yer bulduğu

¹⁶³ Ye. Yemelyanov, ss. 181-200., 21. Sayı, 1. Kısım, 1896.

¹⁶⁴ Bu efsanenin “Hüt-Hüt Guşu” adlı bir varyantının Azerbaycan Türkçesi aslı ve Türkiye Türkçesi tercümesi için bk.: Ergun (1997), ss. 453-454.

¹⁶⁵ N. Ostroumov, ss. 73-78., 21. Sayı, 1. Kısım, 1896.

açıklanır. Yazıda Zülkarneyn'in Yecüc ve Mecüc ile Kafksya'da karşılaştığı anlatılır. Büyük İskender'in Zülkarneyn olabileceği belirtilerek Kur'an'daki ilgili âyetler aktarılır.

Derlenen masal ve hikâyelerin aktarıldığı **(517.) Tersk Oblastı Efsane, Hikâye ve Masalları**¹⁶⁶ başlıklı yazıda kuşlar ve bitkilerle ilgili efsanelere de yer verilir. Ye. Z. Baranov bu yazıda Tersk Oblastı'nda derlediği materyalleri aktarır. Bunların yanında yazının ikinci kısmında yer alan ve hikâye diye tabir olunan anlatı da efsane türüne daha uygundur. Bu anlatı bir kayayla ilgilidir.

“İlyaçin-kaya” Büyük Kabardey'de bir Dağlı-Tatar köyüne giden yol üzerinde bir büyük kayadır. Kayanın adı Kabardey halkının kendilerine saldıran Kırım hanlarıyla giriştikleri mücadelelere dayandırılır.

1. 1. 2. 5. Fıkra

Türkçe Sözlük'te edebiyat terimi olanı “fikra”yı “Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâyecik.” şeklinde tanımlanır. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te ise biraz daha geniş ve açıklayıcı bir tanım yapılır: “Bir düşüncüyü, bir olayı en kısa ve etkili yoldan anlatan özlü, nükteli, mizah ve hiciv unsurları taşıyan küçük hikâyeye, kıssa.”

SMOMPK'de 9. sayıdaki **(101.) Molla Nasr-eddin Fıkraları**¹⁶⁷ ve 26. sayıdaki **(393.) Güney Kafkasya'da Tatar Sözlü Edebiyatı**¹⁶⁸ başlıklı yazılarda toplam 121 tane Nasrettin Hoca fıkrasına yer verilir.

A. Zaharov, **(101.) Molla Nasr-eddin Fıkraları** adlı yazısının giriş kısmında Nasrettin Hoca'nın kim olduğunu anlatır. Nasrettin Hoca fıkralarının yalnız “Tatarlar” değil Fars, Türk ve Ermeni halkları arasında da yaygın olduğunu söyler. “Timur Tarihi” adındaki Farsça bir kitaba atıfta bulunur. Nasrettin Hoca ve Timur arasında bağ kurar. Yazar 200'den fazla fikra derlediğini ancak yazısında bunlardan 64'üne yer verdiğini söyler. Yazıda fıkraların Rusça tercümesine yer verilir.

(393.) Güney Kafkasya'da Tatar Sözlü Edebiyatı adlı yazının son kısmında 57 tane Nasreddin Hoca fıkrasına yer verilir. Fıkralar Rusçadır. 26. sayıda, ikinci kısmın ön sözünde bu fıkralarla ilgili etraflı değerlendirme yapılmıştır (ss. XV-XVII).

Türkler ve Ermeniler, Kafkas Ötesi'nde ve Doğu Anadolu'da asırlarca beraber yaşayan ve bu sebeple aralarında kültür etkileşiminin yoğun olduğu iki halktır. Bu iki halkın

¹⁶⁶ Ye. Z. Baranov, ss.1-41., 34. Sayı, 2. Kısım, 1904.

¹⁶⁷ A. Zaharov, ss. 52-74., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

¹⁶⁸ [Muhtelif], ss.11-166., 26. Sayı, 2. Kısım, 1899.

halk bilimi materyalleri pek çok karşılaştırmalı çalışmalara konu olmuştur. Bu yüzden Ermeni halkının fıkralarına yer verilen **(525.) Zangezur Uyezdi Ermenilerinin İnanış, Ön Yargı ve Halk Bilgeligi. Fıkralar. Kutsama ve Dua. Lanet**¹⁶⁹ adlı yazı da Türklük bilgisi incelemeleri için önem arz etmektedir..

Etnografik yönü ağır basan **(67.) Yelisavetpol Guberniyası, Yelisavetpol Uyezdi, Geranboy-Ahmedli Sakinlerinin Bazı Karakteristik Özellikleri**¹⁷⁰ adlı yazının son kısmında fıkra tabir edilebilecek mizahsı 5 kısa anlatıya yer verilir. Anlatılar Rusçaya tercüme edilerek verilmiştir. Bunlar: 1. Aptal çiftçi, 2. Doğru cevap, 3. Biri öbüründen akıllı, 4. İş işten geçince, 5. Zarar, kârdan daha iyi.

1. 1. 3. Öbür Ürünler

1. 1. 3. 1. Atasözü

Türkçe Sözlük'te atasözü, “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel.” şeklinde tanımlanır.

SMOMPK atasözleri açısından oldukça zengin bir yayındır. Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ndeki pek çok halkın atasözlerinin neşredildiği derginin farklı sayılarında Türk atasözlerine de yer verilmiştir. SMOMPK'nin 1, 9, 18, 19, 24 ve 34. sayılarında Türk atasözleri neşredilmiştir. Bu atasözlerinin çoğu Azerbaycan Türklerinden derlenerek “Tatar” atasözleri olarak tabir edilmişlerdir.

SMOMPK'nin ilk sayısında yer alan **(9.) Tatar Atasözleri, Özdeyişler, Bilmeceler ve Kadın İsimleri**¹⁷¹ başlıklı yazının ilk kısmında (ss. 43-54) “Tatar Atasözleri ve Özdeyişleri” başlığı altında 150 atasözünün bir sütunda Arap harfli asılları ve bir sütunda da Rusça tercüme aktarılmıştır.

Yazının üçüncü ve son kısmını kadın isimleri oluşturuyor. Bir sütunda isim, Arap ve Kiril harfleriyle veriliyor. İsmi anlamı ise ikinci sütunda Rusça açıklanıyor.

Atasözlerinden örnekler:

1. Cins cinsine eser eylemez.
2. Hıyır Allah'dan şer şeytandan.
4. Ne doğrarsan aşña o çıkar kaşıkña
5. İştihâ diş altında olur. (s. 43)

¹⁶⁹ Ye. Melik-Şahnazarov, ss.91-124., 34. Sayı, 3. Kısım, 1904.

¹⁷⁰ Gasan-bek-Bağirov, ss. 177-185., 6. Sayı, 2. Kısım, 1888.

¹⁷¹ St. P. Zelinski, s. 43-60. 1. Sayı, 2. Kısım, 1881.

12. Helva helva demek ile ağız şirin olmaz. (s. 44)

Kadın isimlerinden örnekler: Afruz, Ana-hanım, Bibi-hanım, Bülbül, Givşar, Gülzar, Gülruh, Göhar, Dilber, Dürretin, Zarlı, Ziyet. (s. 60)

Azerbaycan Türklerinin atasözlerine yer verilen bir başka yazı (277.) **Kafkas Ötesi'nde Tatar Halk Edebiyatı**¹⁷² adını taşır. Bu yazı iki kısımdan oluşur: 1. Masallar, 2. Atasözü ve Özdeyişler.

Bu yazının ikinci kısmı atasözleri ve özdeyişleri¹⁷³ ihtiva eder. Kelvin Devlet Okulu Öğretmeni Mahmudbekov toplam 481 sözü Rusça tercümeleriyle verir. Bir sütunda tercüme öbür sütunda Türkçe asılları Kiril çeviri yazısıyla yer alır. Sözlerle ilgili çok sayıda dipnot verilir. Bu notlarda sözlerin Rusçadaki dengi, karşılaştırma için atıflar, geçen kelimelerle ilgili açıklamalar, sözlerin geçtiği bağlam gibi bilgiler vardır.¹⁷⁴

(369.) **Şirvan Tatarlarının Atasözleri**¹⁷⁵ adlı yazı derlenen atasözlerinin tasnif edilmiş olmasıyla öne çıkar. Bu yönüyle, SMOMPK'de Türk atasözlerinin tasnif edilerek aktarıldığı tek yazıdır.

24. sayının 3. kısmı tamamen atasözlerine ayrılmıştır. Buradaki atasözleri, Gökçay Okulu Gözetmeni N. D. Kalaşev tarafından Bakü Guberniyası Şemahin ve Gökçay uyezdlerinde derlenmiştir.

Atasözleri konularına göre şöyle tasnif edilmiştir:

1. İnanç. Toplum katmanları.
2. Meslekler.
3. Milletler.
4. Yerleşimler.
5. İnsan.
6. İnsanın uzuvları.
7. Eksikliklerine göre insanlar (topal, kör, sağır vb.)
8. Aile. Soy.
9. Toplumda ilişkiler. Kişilerle ilişkiler.
10. Dinlik ve manevi yaklaşımlar.

¹⁷² K. Haçaturov, A. Agababayev, Mahmudbekov; ss. 227-325., 19. Sayı, 2. Kısım, 1894

¹⁷³ SMOMPK'de “пословица и поговорка” [poslovitsa i pogovorka] tabiri kullanılır.

¹⁷⁴ Buradaki bazı atasözlerinin 18. sayının 2. kısmında verildiği ön sözde dile getirilir (s. XX). Bk: Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri; A. Kalaşev, A. İoakimov; ss. 37-74., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

¹⁷⁵ 1982 Atasözü, N. D. Kalaşev, ss. 1-211., 24. Sayı, 3. Kısım, 1898.

11. Kamunun ve şahısların maddi durumu.
12. İnsan suçları.
13. Boy. Dış görünüş.
14. Ruh hali.
15. Kader.
16. Hayat ve ölüm.
17. Kişi hayatında önemli olaylar (düğün, ölüm, yas).
18. Akıl ve bilgi.
19. Erdemler (sabır, çalışkanlık vb.).
20. Alışkanlıklar.
21. İnsanın yaşadığı yerle bağı.
22. İnsanın tabiatla bağı.
23. Gökyüzü.
24. Hava durumu.
25. Belirli zamanlar (yılın ayları, haftanın günleri vb.).
26. Yiyecekler. Yeme.
27. İçecekler.
28. Silahlar.
29. Araç gereçler (balta, kap kacak vb.).
30. Ev hâli.
31. Hayvanlar. Dört ayaklılar, balıklar ve haşareler.
32. Kuşlar.
33. Bitkiler ve meyveler.
34. Değişik.

Atasözlerinin Türkçe asılları Kiril çeviri yazı harfleriyle verilir. Atasözleri alfabetik sıralanarak numaralandırılmıştır. Türkçelerin altında satır altı Rusça tercüme yer alır. Birebir tercümenin yanında bazı atasözlerinin toparlayıcı tercümesi veya Rusça dengi verilir. Latin harflerine çevrilmiş hâliyle listenin ilk atasözleri:

Allah'a özüvi pılov yéyen tanıt.

Allah ona gotur versün, dırnağ vérmesün.

Allah ona verdiği camı ala bilmir.

Allah'a inanmiyena bendeler de inanmaz.

Allah bir, söz bir.

Alah tembeli sövmez.

Allah hakkı naħakka v rmez.

Allah'tan gorħmaz, bendeden utanmaz. (s. 1)

Atasözlerinin Kiril  eviri yazıyla verilmiş olması 19. yy.ın sonlarında dildeki fonetik hususiyetleri ortaya koyar. Yazının sonunda atasözlerinin derlenmesi, tercümesi gibi aşamalarda katkı sağlayanların adları zikrediliyor (s. 211).

SMOMPK'de farklı halkların atasözlerine **(522.) Kars Oblastı'nda Derlenen Yunan, Türk, Tatar ve Ermeni Atasözleri**¹⁷⁶ başlıklı yazıda yer verilir.

Bu yazıda Kutais  ğretmen Semineri Müdürü V. Devitskiy tarafından 54 tane Yunan, 7 tane "Türk", 187 tane "Tatar" ve 252 tane Ermeni atasözü aktarılır.

Yunan atasözlerinden birkaçı:

1. Dağına göre karı. (s. 34)
2. Yontulmuş taş yerinde kalmaz. (s. 34)
- 7.) Utanmazın yüzüne t k rmuşler, "yağmur yağıyor" demiş. (s. 34)
- 9.) İstemem, istemem... Cebime koyun. (s. 34)

Türk atasözlerinden birkaçı:

- 4.) Akıllı erkek kadının tavsiyesine kırk yılda bir uyar. (s. 36)
- 5.) Baharda kurbağa viyakladığı kadar, eş kocasını aldatmayı düşünür. (s. 37)
- 6.) Kılıç yarası geçer, dil yarası geçmez. (s. 37)

Tatar atasözlerinden birkaçı:

- 1.) Eğer uysal atı kudurmuşun yanına bağlarsan uysalı da kudurtursun. (s. 37)
- 2.) Komşuna iki inek ver ki senin de bir tane olsun. (s. 37)
- 3.) Bir elle iki karpuzu tutamazsın. (s. 37)
- 4.) Bir koyundan iki post çıkmaz. (s. 37)
- 22.) Kendi düşen ağlamaz. (s. 38)

Ermeni atasözlerinden birkaçı:

- 112.) Bir  i ekle bahar gelmez. (s. 49)
- 176.)  ocuğa iş buyur, ardından kendin git. (s. 52)
- 196.) Kanı kanla yıkayamazsın. (s. 53)
- 243.) Kediye oyun, fareye ölüm. (s. 55)
- 252.) Kadınları aklı topuklarında. (s. 55)

¹⁷⁶ V. İ. Devitskiy, ss. 34-55., 34. Sayı, 3. Kısım, 1904.

(16.) **İran'dan Göçen ve Erivan Guberniyası Nahçıvan Uyezdi'nde Yaşayan Ermenilerin Yaşayışından Etnografik Notlar**¹⁷⁷ adlı yazının beşinci kısmı atasözlerine ayrılmıştır.

Yazının “Atasözleri ve Özdeyişler” kısmında 86 söz Ermenice aslı ve Rusça tercümeleriyle verilir. Buradaki Ermeni sözlerinin Türk sözleriyle benzerliği göze çarpmaktadır. Verilen atasözlerinden. “Armutun iyisini aylar yer.”, “Uzunun (elbisenin) çaresi vardır, kısanın yok.”, “Önce düşün sonra başla.” Türkçede olduğu gibi Ermenicede de vardır. Atasözlerinden sonra verilen “Yemin Sözleri”, “Sevgi Sözleri” ve “Çıkışma Sözleri”nde de Türkçenin ifade kalıplarıyla benzerlikler vardır. (ss. 85-98)

Fikret Türkmen, *Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri* adlı çalışmasında Türk ve Ermeni atasözlerindeki benzerlikler üzerinde durmuştur. Türkmen, “Ermeniler arasında Türk atasözleri, ya Türkçe olarak aynen, veya bazı kelimeleri Ermenice bazıları Türkçe yahut da tamamen Ermenice'ye tercüme edilmiş olarak görülmektedir.” der (Türkmen, 1992, 15). Türkmen'in örnek gösterdiği atasözleri:

“El eli yuyar, el de yüzü.”

“Bir gül ile bahar olmaz.”

“Dost ile ye iç, alış veriş etme.” vb. (Türkmen, 1992, 15)

Ermeni halkının atasözlerine yer verilen bir başka yazı ise **(523.) Ermeni Atasözleri ve Vecizeleri**¹⁷⁸ başlığını taşır. Bu yazıda Kutais Gimaziyası Öğretmeni O. N. Yazıkova tarafından 100 tane Ermeni atasözü Rusça aktarılır. Türk atasözleriyle benzerliği dikkat çeken sözlerden birkaç örnek:

7.) El eli yıkar, ikisi ise yüzü. (s. 56)

8.) Kaçan balık hep büyük gözüdür. (s. 56)

13.) Tanrı'nın kılıcı geç keser, ama derinden. (s. 57)

21.) Rüzgâr getirdi, rüzgâr götürür. (s. 57)

27.) Ayı ormana kızar, ormanın haberi olmaz. (s. 57)

G. Bunyatov tarafından hazırlanan **(524.) Ermeni Atasözleri. Halk bilgeliği**¹⁷⁹ isimli yazıda 338 tane atasözü ve 20 tane halk bilgeliğine ait inanış aktarılır. Atasözlerinin Ermenice asılları Kiril harfleriyle verilmiştir. Sözlerin Rusça tercümeleri de verilir. Halk bilgeliğine ilişkin aktarılanlar ise yalnızca Rusça tercüme hâlinindedir.

¹⁷⁷ S. P. Zelinskiy, ss. 1-98., 2. Sayı, 2. Kısım, 1882.

¹⁷⁸ O. N. Yazıkova, ss.56-62., 34. Sayı, 3. Kısım, 1904.

¹⁷⁹ Gr. Bunyatov, ss.63-90., 34. Sayı, 3. Kısım, 1904.

(257.) Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri¹⁸⁰ adlı yazının farklı yerlerinde toplam 69 atasözüne yer verilmiştir. A. Kalaşev tarafından bu atasözlerinin 22 tanesi Nuh şehri sakinlerinden Abdulla Efendiyev'den ve 47 tanesi Cebrail Uyezdi Hatunbulag Köyü'nden İrza Miriyev'den derlenmiştir. Burada atasözleri için “meseller” tabiri kullanılmıştır.

1. 2. Hayatın Geçiş Safhaları: Doğum, Evlilik ve Ölüm

Doğum, evlilik ve ölüm hayatın üç ana geçiş safhasıdır. Halk biliminin önemli inceleme alanlarından birinin oluşturan insan hayatının bu safhaları etrafında gelişen inanışlar, uygulamalar ve törenlerle ilgili SMOMPK'de zengin ve çeşitli materyallere rastlamak mümkündür. Ancak, bu konuda doğrudan Türk boylarının ele alındığı yazıların sayısı ise kısıtlıdır.

1902 tarihli 31. sayıda iki yazıda Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ndeki Müslümanların düğünleri ele alınır. Bu yazılardan ilki olan **(470.) Batum Civarında Gurialı Müslümanların Düğünleri**¹⁸¹ adlı yazıda Batum'un kuzeyinde yer alan Guria bölgesindeki Müslümanların düğünleri anlatılır. Ancak yazıda, düğün gelenekleri anlatılan halkın etnik kökeni açıklanmamaktadır.

Batum'da 25 Eylül 1901 tarihinde N. Derjavin tarafından hazırlanan bu yazı iki kısımdan oluşur:

1 Eski Guria hakkında tarihî malumat. Vahuştu'ya göre “Guria” adı ve Prof. Tsagareli'nin “Guria” ve “Uria” adlarına ilişkin görüşleri. Vahuştu'ya göre Guria'nın sınırları. Hristiyanlık ve Müslümanlık. Günümüz Gurialılarının hayatı.

2. Düğün.

Yazının giriş kısmında belirtildiğine göre Batum ve civarı tarihî Guria bölgesinin güneyini oluşturur. Bölgenin tarihi, adı kaynaklarda geçmeye başladığı 7. yüzyıldan başlanarak anlatılır.

Yazıda Batum ve civarındaki Müslümanların düğünleri ele alınırken kadın ve erkeğin toplumdaki yeri açıklanır. Genç erkek ve kadınların eş seçiminde özgür olmadıkları ifade edilir. Eş seçimini aile yapar. Erkeğin eşini evlenmeden önce görmesine dahi müsaade edilmez. Bu gibi hususların üzerinde ayrıntılarıyla durulduğu yazıda ailelerin evlilik

¹⁸⁰ A. Kalaşev, A. İoakimov; ss. 37-74., 18. Sayı, 2. Kısım. 1894.

¹⁸¹ N. Derjavin, ss. 161-176., 31. Sayı, 3. Kısım, 1902.

konusunda anlaşması, düğün alışverişi ve hazırlıkları, çeyiz, hediyeleşmeler, dinlik törenler, vb. bilgiler aktarılır.

SMOMPK'nin 31. sayısında Müslümanların düğünleriyle ilgili ikinci yazı ise **(471.) Nuhin Uyezdi Müslümanlarının Düğün Törenleri**¹⁸² başlığını taşır.

Kuzey Azerbaycan'da yer alan ve asıl adı Şeki olan Nuhin Uyezdi'nin sakinleri büyük ölçüde Azerbaycan Türkleridir. Buna karşılık yukarıda zikredilen yazıda, bölge sakinlerinin etnik kökenine yönelik açıklama yapılmamaktadır.

Padar Köyü Okulu Gözetmeni Agalar Kiyasbekov tarafından hazırlanan yazı eş seçimi süreciyle başlar. Aile büyükleri çocuklarına kendileri için uygun gördükleri eş adayını söyler. Eğer çocuk kabul ederse girişimlere başlanır. Erkek tarafı akrabalarını ve dostlarını davet eder, oğlunu falancayla evlendirmek istediğini, görüşlerinin ne olduğunu sorar. Misafirler uygun görürse ertesi gün oğlan tarafı kız tarafına aracılı göndererek niyetlerini söyler. Yazı bu aşamadan başlayarak düğünün gerçekleşmesi ve düğün sonrasındakilerin tasviriyle sürer.

(280.) Kara Nogaylar ve Hayatları¹⁸³ adlı yazının 7, 8 ve 9. bölümleri evlilikle ilgilidir. Bu bölümler şunlardır:

7. Kızların kocaya varma zamanı. Kara Nogayların evlilik yaşı. Çok eşlilik. Kalım¹⁸⁴.

8. Düğün âdetleri.

9. Kadının ailedeki konumu. Çocuksuzluk.

(563.) Truhmen Bozkırı ve Truhmenler¹⁸⁵ adlı hacimli yazının dokuzuncu bölümünde Kafkas Türkmenleri olan Truhmenlerin âdetleri ve törenleri ele alınırken düğün ve defin konularına da değinilir.

(36.) Dağıstan Efsane ve Hurafeleri¹⁸⁶ adlı yazıda aktarılan hikayelerden sonra "Kumuklarda Evlilik ve Sınıf" başlığı altında Kumuk Türklerinin hayatlarına dair bilgiler verilmektedir.

Müslümanlarda üç tür evliliğin olduğunu söyleyen yazar Gaci-Magoma Debirov, bunları şöyle sıralıyor: Daimi, geçici ve köleyle evlilik. Daimi evliliklerde Müslüman bir erkeğin dört eşle evlenme hakkı vardır. Ancak Kumuklarda tek eşlilik yaygındır. Yazar; geçici evliliğin Şiilerde (Farslar), köleyle evliliğin de hür bir kadınla evlenmeye imkânı

¹⁸² Agalar Kiyasbekov, ss. 177-182., 31. Sayı, 3. Kısım, 1902.

¹⁸³ G. Ananyev, ss. 36-63., 20. Sayı, 1. Kısım, 1894.

¹⁸⁴ kalım: başlık parası.

¹⁸⁵ A. A. Volodin, ss. 1-98., 38. Sayı, 1. Kısım, 1908.

¹⁸⁶ Gaci-Magoma Debirov, ss. 25-33., 4. Sayı, 2. Kısım, 1884.

yetmeyenlerce yapıldığını belirtiyor. Yazar, Kumuklarda kız kaçırmanın hangi şartlarda ve nasıl gerçekleştiğini de ayrıntılı biçimde anlatıyor.

Yazar, Kumuklarda dört sınıfın varlığını ifade ediyor. Bunlar: hanlar, çanki, uzden ve kullardır. Hanlar, Dağıstan'a Rusların gelişine kadar bölgede sözü geçen kimselerdir. Çanki, hanların ilk evliliğinden doğan çocuklardır, anneleri uzdendir. Uzden, "uz" kelimesine –den ayrılma ekinin gelmesiyle oluşmuştur. "Kendi kendine yaşayan" kişi anlamına gelir. Kullar, savaş yoluyla veya başka aullardan kandırılarak kaçırılan kişilerdir.

(542.) Kafkas Etnografisinden: 1. Abhazya'da Düğün, 2. Artvin Ermenilerinin Hayatlarından¹⁸⁷ adlı yazının ikinci kısmında, "Artvin Ermenilerinin Hayatlarından" başlığını taşıyan bölümde Artvin'de Ermenilerinin doğum ve düğün âdetleri üzerinde durulur.

1. 3. Halk İnanışları: Hurafe, Halk Bilgeligi, Büyü, Rüya

SMOMPK'nin 1882 tarihli ikinci sayısında, Rus İmparatorluğu Coğrafya Derneği üyesi G. N. Potanin'in *Efsane, Destan, Hurafe ve Törenlerin İncelenmesine İlişkin Birkaç Soru* (ss. 5-17) adlı yazısının neşredildiği daha önce ifade edilmiş idi. Bu yazıda, halk biliminin çalışma alanına giren önemli konularla ilgili SMOMPK için derlenecek materyallerin hangi soruların cevabı olması gerektiğinin anlatıldığı bir kılavuzdur. SMOMPK'deki yazılar bu kılavuzdaki başlıklarlar çerçevesinde oluşturulmuştur. Halk bilimi materyallerini içeren yazılar, bu kılavuzda olduğu gibi başlıklarla bölümlenmiştir.

SMOMPK'de doğrudan Azerbaycan Türklerinin inanışları **(103.) Tatar İnanışlarına Dair Bazı Bilgiler**¹⁸⁸, **(243.) Şemahin Uyezdi Tatarlarının İnanışlarından**¹⁸⁹ ve **(520.) Hurafe, Halk Bilgeligi ve Rüya Tabirleri**¹⁹⁰ adlı yazılarda incelenmiştir.

Beyük–Vedin köy okulu öğretmeni Mir-Gaşim-Bek Vezirof tarafından hazırlanan **(103.) Tatar İnanışlarına Dair Bazı Bilgiler** adlı yazıda "Tatar" inanışları şu başlıklar altında ele alınmaktadır: 1. Cinler, 2. Devler, 3. Şeytan, 4. Tabiat Olayları, 5. Ateş ve Su, 6. Hayvanlar, Haşarat ve Sürüngenler, 7. Kuşlar, 8. Hal-Anası, 9. Ruhların Çocuklarla İlişkisi, 10. Düğün, 11. Ölüler.

Yazıda konuyla ilgili kısa anlatılara da yeri geldikçe yer verilmektedir.

¹⁸⁷ N. S. Derjavin, ss. 1-34., 36. Sayı, 2. Kısım, 1906.

¹⁸⁸ Mir-Gaşim-Bek Vezirov, ss. 103-112., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

¹⁸⁹ M. Efendiyev, ss. 205-218., 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

¹⁹⁰ A. K. Velibekov, ss. 23-28., 34. Sayı, 3. Kısım, 1904.

(243.) Şemahin Uyezdi Tatarlarının İnanışlarından¹⁹¹ adlı yazı Bakü 2 Numaralı Rus-Tatar Şehir Okulu Öğretmeni M. Efendiyev tarafından hazırlanmıştır. Yazıda Şemahin Uyezdi Tatarlarının inanışları şu başlıklar altında ele alınır:

1. Gökyüzü, Güneş ve Ay, yıldız kayması, cennet ağacı, gökkuşağı, ay ve güneş tutulması, şimşek ve yağmur.

2. Orman iyesi, su iyesi, ev iyeleriyle karşılaşma, şeytan.

3. Büyücülük ve falcılık, nazar, büyücü hekimlik, halk hekimliğinden birkaç şey.

4. Halk eğlencesi: horoz, köpek dövüşü.

5. Ramazan Bayramı.

(520.) Hurafe, Halk Bilgeliği ve Rüya Tabirleri¹⁹² adlı yazı A. K. Velibekov tarafından derlenen “Tatar” halk inanışları içerir. Yazıda hurafelere, halk bilgeliğine ve rüyalara ilişkin 65 inanişe yer verilir. Metin Rusçadır. İnanışlardan birkaçı:

2.) Bir yere giderken deve görürsen mutlu olur ve hedefine ulaşırsın. (s. 23)

13.) Kurban Bayramı’nda yağmur yağmazsa o sene mahsuller kötü olacaktır. (s. 24)

19.) Yanında iğne olana birisine ev iyesi musallat olmaz. (s. 24)

22.) Eğer örümcek ağından bir insana inerse o gün misafir gelecektir. (s. 25)

63.) Rüyada yılan öldürmek: Düşmanlardan kurtulmak. (s. 28)

65.) Rüyada ölmek: Uzun yaşamak. (s. 28)

(236.) Nogay İnanışları¹⁹³ adlı bu yazıda Kuban Oblastı, Batalpaşın Otdeli, Mansurov Köyü’ndeki Nogay inanışlarını ele alınır. Yazı, Mansurov Köy Okulu İdarecisi M. Aleynikov tarafından hazırlanmıştır.

Yazıda öncelikle Nogay’larla ilgili umumi bilgiler verilir. Daha sonra Nogay inanışları şu başlıklarla incelenir:

1. İnsanın ve yerin yaratılışı.

2. Halkın gökle ilgili düşüncesi, göksü ışık ve tabiatın fiziksi oluşumu.

3. Olağanüstü varlıklar: Albastı, cin vb.

4. Büyücülük, felaket zamanlarındaki törenler.

(525.) Zangezur Uyezdi Ermenilerinin İnanış, Ön Yargı ve Halk Bilgeliği. Fıkralar. Kutsama ve Dua. Lanet¹⁹⁴ adlı bu yazı 1892 yılında Artsevanik Köyü’nde Ye.

¹⁹¹ M. Efendiyev, ss. 205-218. 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

¹⁹² A. K. Velibekov, ss.23-28., 34. Sayı, 3. Kısım, 1904.

¹⁹³ M. Aleynikov, ss. 1-14., 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

¹⁹⁴ Ye. Melik-Şahnazarov, ss.91-124, 34. Sayı, 3. Kısım, 1904.

Melik-Şahnazarov tarafından hazırlanmıştır. Yazıda Ermeni halkının farklı halk bilimi materyalleri bir arada aktarılmaktadır. Yazının başlığında belirtilmemesine rağmen yazıda bilmecelere de yer verilir.

Yazıda sözler tasnif edilerek sıralanmıştır: Kötülük; yer, güneş, ay ve tabiat olayları; sağlığın korunması vb. gibi.

Yazıda sözlerin ve fıkraların Rusça tercümeleleri aktarılır. Sözlerden birkaç örnek:

- 1.) Silahı uzakta tut, yoksa şeytanlar doldurur. (s. 91)
- 1.) Avucun kaşınıyorsa para gelecektir. (s. 93)
- 2.) Burun kaşınıyorsa misafir veya mektup gelir. (s. 93)
- 3.) Akriba ile ye, iç ama alışveriş etme. (s. 100)
- 5.) Pazar günleri çalışma, yoksa parmaklarını kesersin. (s. 95)

1. 4. Halk Hekimliği

SMOMPK’de halk hekimliği, bazen müstakil yazılarda bazen de bir yazının içinde bölüm hâlinde yer bulmuştur.

SMOMPK’nin 1893 tarihli 16. sayının ikinci kısmı halk hekimliğine ayrılmıştır. Burada Kuzey Kafkasya, bilhassa da Stavropol Guberniyası Tersk ve Kuban Oblastlarındaki Gürcüler ve Rus Kozakları halk hekimliği yönünden incelenmektedir. Bu husus daha önce *SMOMPK’de Belirli Konuya Mahsus Sayılar* başlığı altında ifade edilmiş idi.¹⁹⁵

SMOMPK’de Türk boylarının halk hekimliğine ilişkin olan yazıların sayısı azdır. Ancak Ermeni halkının halk hekimliğinin anlatıldığı yazılar incelendiğinde, bu yazılarda ifade edilenlerin Türk halk hekimliğiyle benzer hususlar taşıdığı görülmektedir. Bu sebeple SMOMPK’deki Ermeni halk hekimliğine dair yazılar da Türk halk bilgisi için önem arz etmektedir.

(16.) İran’dan Göçen ve Erivan Guberniyası Nahçıvan Uyezdi’nde Yaşayan Ermenilerin Yaşayışından Etnografik Notlar¹⁹⁶ adlı yazıda Ermeni halk hekimliğine dair bir bölüm vardır (ss. 59-67).

Türk halk hekimliğine ilişkine SMOMPK’deki tek müstakil yazı 1890 tarihli 9. sayıda yayımlanmıştır. **(109.) Yelisavetpol Guberniyası, Nuhin Uyezdi, Kutkaşın Köyü’nden Halk Hekimliğine Dair Bilgiler**¹⁹⁷ 1887’te oluşturulan bu yazı bir Tatar köyü Kutkaşın’daki

¹⁹⁵ bk.: *On Altıncı Sayı; Tersk ve Kuban Oblastlarında Ekonomi, Etnografya ile Halk Hekimliği*

¹⁹⁶ S. P. Zelinskiy, ss. 1-98., 2. Sayı, 2. Kısım, 1882.

¹⁹⁷ Raşid-Bek-Efendiyev, ss. 139-147., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

halk hekimliğine ilişkin inanış ve uygulamaları içermektedir. Yazı şu kısımlardan oluşur: 1. Duayla Tedavi, 2. Büyüyle Tedavi, 3. Kutsal Yerleri Ziyaret, 4. Sıtma Tedavisi, 5. Sarılık Tedavisi, 6. Baş Ağrısı Tedavisi, 7. Sancı Tedavisi, 8. Kulak Ağrısı Tedavisi.

Yazıda Kutkaşın'ın önce tarihi anlatılır. Sonra coğrafi özellikleri tasvir edilir. Ardından, köydeki evlerin özellikleri anlatılır. Bu evler sağlık açısından değerlendirilir.

Yazının önemli yanlarından biri; hastalıklar, tedavi yöntemleri, tedavi eden kişiler vb.nin “Tatarca” nasıl adlandırıldığını Arap harfleri ve Rusça tercümeleriyle veriyor oluşudur.

1. 5. Halk Gelenekleri

“Tamazluh” adı verilen bir yardımlaşma geleneği **(79.) Tamazluh veya Besi Hayvanlarının Ortaklaşa Kullanılması Geleneği**¹⁹⁸ başlıklı yazıda anlatılmaktadır. S. Şaverdov'un belirttiğine göre tamazluh Kafkas Ötesi'nde Tatarlar ve Ermeniler arasında yaygındır. Tamazluh geleneği şu şekilde gerçekleşir: Hayvanı olmayan fakir birisi komşularını misafirlige davet eder. Davetteki maksat misafirlerin ev sahibine bir hayvan hediye etmesidir. Böylece ev sahibi kendini geçindirecek kadar hayvan elde etmiş olmaktadır.

2. Etnografya

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan *Smompk'deki Türklük Bilgisiyle İlgili Yazıların İçerik Analizi*'nin ikinci kısmı SMOMPK'deki etnografik materyale ayrılmıştır. *Konu Dizini*'nde açıkça görülebileceği üzere SMOMPK'deki etnografik materyaller yedi başlıkta sıralanmıştır: Coğrafya, dil, tarih, arkeoloji, ekonomi, eğitim ve din. Ancak bu kısımda SMOMPK'deki materyallerin Türklük bilgisi ve Türk halk bilimiyle ilgili olanları incelendiği için dört başlık belirlenmiştir: Coğrafya, dil, eğitim ve din.

2. 1. Coğrafya

SMOMPK'de Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ndeki hemen hemen her halkın yaşayışı farklı yönleriyle ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Zaten derginin yayımlanma amacı da bu idi: Kafkas yörelerinin ve halklarının tasvirini yapmak. Bu yüzden SMOMPK'de halkların, şehirlerin, kasabaların ve köylerin anlatıldığı muhteva için en uygun başlık “coğrafya”dır. Bu tür muhtevada SMOMPK yazarlarının da yaptığı ilk iş anlatılan halkın yaşadığı coğrafyayı tasvir etmektir. Yerleşim merkezlerinin anlatıldığı yazılarda da bu durum değişmez.

¹⁹⁸ S. Şaverdov, ss. 69-70., 7. Sayı, 2. Kısım, 1889.

Aşağıda görüleceği üzere SMOMPK’de Türk boylarından Kafkasya’daki Nogay, Kumuk, Karaçay-Balkar, Türkmen ve Kafkas Ötesi’ndeki Azerbaycan Türklerinin etnografyası üzerinde ayrıntılarıyla durulmuştur.

Nogay Türklerinin etnografyası ayrıntılı olarak **(280.) Kara Nogaylar ve Hayatları** adlı yazıda ele alınmıştır.

Karaçay Türklerinin etnografyası ise **(375.) Karaçay ve Karaçaylılarla İlgili Değerlendirmeler, (600.) Coğrafi, Tarihî ve Günlük Hayat Bağlamında Karaçay, (431.) Büyük ve Küçük Karaçay’ın Dağlarında** ve **(584.) Karaçay** adlı yazılarda aktarılmıştır.

Balkar Türklerinin etnografyası bütünlüklü olarak **(561.) Kafkaslarda Balkarlar** adlı yazıda anlatılmıştır.

Kafkas Türkmenleri olan Truhmenler **(563.) Truhmen Bozkırı ve Truhmenler** adlı yazıda ele alınmıştır.

Türk boylarının bütünlükle ele alınmasının yanında; Van, Kars ve Artvin’in Rus hakimiyetine girmesiyle bu şehirlerin de etnografik incelemeleri yapılmıştır. Bu gibi şehirlerin ve yörelerin değerlendirildiği coğrafi kapsamı geniş etnografik incelemelerin yanında ilçe ve köylerle ilgili kapsamı daha dar değerlendirmelere de yer verilmiştir.

SMOMPK’de Van **(607.) Van Vilayeti (Vaskurakan)**, Kars ise **(24.) Kars bölgesi Hakkında Notlar, (515.) Kars Oblastı’ndan Notlar, (575.) Kars Oblastı’nda Bahçe İşleri, (300.) Erivan Guberniyası ve Kars Oblastı’na Tatil Gezisi, (565.) Kars Oblastı’na Seyahatlerden** adlı yazılarda ele alınır. Artvin ise **(323.) Artvin Şehri** adlı yazıda anlatılır. Nahçıvan, **(15.) Nahçıvan Şehri ve Nahçıvan Uyezdi** adlı yazıda ele alınmıştır.

SMOMPK’de yerleşim yerleri ve yörelerinin anlatıldığı yazılarda sonuçları bugün dahi devam eden problemlere ilişkin bilgiler edinmek mümkündür. Bilindiği gibi, 19. yüzyılın sonlarında şiddetlenen Osmanlı-Rus mücadelesi bölgedeki nüfus yapısını da etkilemiştir. Kafkasya ve Kafkas Ötesi’ndeki Müslüman halkların Osmanlı’ya doğru, Anadolu’daki Ermenilerin de Kafkasya ve Kafkas Ötesi’ne göçleriyle ilgili bilgiler içeren yazılar SMOMPK’de neşredilmiştir. Yerleşim yerlerinin ele alındığı yazılarda demografik yapıyla ilgili bilgilerin verilmesi oldukça önemlidir. Bu husus, bölgeyle ilgili 1915 olayları gibi bazı tarihî vakaların aydınlatılmasında veri sağlayabilir.

Dağıstan’ın kuzeyinde Kara Nogay Bozkırı olarak adlandırılan bölgede yaşayan Kara Nogay halkı **(280.) Kara Nogaylar ve Hayatları**¹⁹⁹ adlı yazıda etraflıca ele alınır.

¹⁹⁹ G. Ananyev, ss. 36-63., 20. Sayı, 1. Kısım, 1894.

Yaygın kanaate göre Kıpçak Türklerinden olan Nogayların pek çok boyu vardır. Bunlardan birisi de Kara Nogaylardır (Doğan ve Güllüdağ, 2013, 16). Nogaylar aslında etnik ve kültürel açıdan Kafkas halklarından değildir. Önceleri Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan Nogay'lar son birkaç yüzyılda yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde Kafkasya'nın başta Dağıstan ve Çeçenistan olmak üzere değişik bölgelerine dağılmak durumunda kalmıştır. (Tavkul, 2003, 38.)

Kara Nogay Normal Okulu İdarecisi G. Ananyev tarafından hazırlanan yazı şu başlıklardan oluşur:

1. Kara Nogay Bozkır. İklim. İdare merkezi.
2. Kara Nogay yük arabaları, onların iç ve dış görünüşü. Ev hâli.
3. Kara Nogay aulları. Kışlak ve göçler. Devletin Kara Nogayları yerleşik hayata alıştırmaya teşebbüsü.
4. Kalmık çayı. Kara Nogayların milli yiyecekleri. Yiyeceklerin hazırlanışı.
5. Kara Nogayların kıyafetleri. Kadınların süs eşyaları.
6. Çocuğun dünyaya gelişi, kız veya erkek.
7. Kızların kocaya varma zamanı. Kara Nogayların evlilik yaşı. Çok eşlilik. Kalım²⁰⁰.
8. Düğün âdetleri.
9. Kadının ailedeki konumu. Çocuksuzluk.
10. Kara Nogay'ların meşguliyeti.
11. Kara Nogay çocuklarının evdeki ilk eğitimleri.

Yazıda yukarıda verilen başlıklar altında Kara Nogayların hayatı ayrıntılı olarak ele alınır. Kara Nogaylar bu yazının neşredildiği zamanda yani 1894 yılında göçebe bir hayat sürer. Yerleşik yaşadıkları tek bir köyleri bile yoktur. Bu yönüyle değerlendirildiğinde göçebe bir halk olan Kara Nogayları ele alan bu yazının yerleşik hayat süren toplumlardan farklı kültür hususları arz edeceği şüphesizdir.

Elbrus Dağı etkelerinde yaşayan Karaçay Türklerinin tarihi, ekonomik durumu ve yaşayışı **(375.) Karaçay ve Karaçaylılarla İlgili Değerlendirmeler**²⁰¹ başlıklı yazıda ele alınmıştır. Yazıda Karaçay Türkleri şu başlıklarla anlatılır:

1. Ülkenin hususiyetleri: dağlar, sular, tabii zenginlikler, haberleşme yolları. Nüfus: toplam nüfus, halkın meşguliyeti, ekonomik durum, yetiştirilen türlerin düşüş sebepleri. Arazi yetersizliği, bu durumun tarihten gelen sebepleri.

²⁰⁰ kalım: başlık parası.

²⁰¹ A. N. Dyaçkov – Tarasov, ss. 49-91., 25. Sayı, 1. Kısım, 1898.

2. Hayvancılığın Karçayların karakterine ve yaşayışına etkisi. Eğlence. Meskenler. Arap okulu. Âdetler.

3. “Karçay” adının ortaya çıkışı. Karçayların tarihi: göçebelik, Kuban’a yerleşme, Ruslarla beraber yaşamaya başlamaları, Batal-paş. General Emmanuel ve Karçay’ın fethi, Ruslarla anlaşma, Kırımşahlov’un konuşması. 1829 tarihli Karçay araştırma gezisi.

4. Karçayların Kuban’ın yukarı havzasına yerleştirilmeleri. Karçayların karakterleri ve etnografik bakışla şiirleri. Karçay Destanları.

Karçay Türkleriyle ilgili bir başka çalışma **(600.) Coğrafi, Tarihî ve Günlük Hayat Bağlamında Karçay**²⁰² başlığını taşır.

Bu çalışma SMOMPК sayfaları arasında neşredilmiş Karçay’la ilgili müstakil bir çalışmadır. Çalışmanın içindekiler kısmı şöyledir:

1. Karçay’a coğrafi bakış. Karçay’ın konumu. Büyük ve Küçük Karçay. Nehirler: Kuban, Teberda. Göller, buzullar.

2. İklim. Bitki örtüsü. Hayvanlar. Toprak. Madenler ve mineral zenginlikler. Elborus cemiyeti. Mineral kaynaklar.

3. Karçay halkı. Sentin kadın manastırı. Teberda nehrinde kır evleri. Georgiyev-Osetin Köyü. Karçaylılar (Köken, tipler, ilgiler, büyüklere saygı, kadının konumu, aile ilişkileri, iş bölümü, meskenler, misafirperverlik, yeme-içme).

4. Karçaylıların dinî hayatı ve âdetleri. Şarkılar. Müzik. Danslar. Düğün kutlamaları. Hayatın hurafe ve halk bilgeliğine yansımaları: dil yetersizliği, at kafatası, eşeğin yüzmesi, kurt dişlerinin bağlanması, tavşan, kabile hayatının kalıntıları, ay tutulması, kurbanlar. Karçay destanı ve kahramanlar.

5. Karçay’ın ekonomik hâli. Hayvancılık. Artak hakkı. Hayvan mamulleri ve onların satışı. Tarım. Toprak mülkiyeti. Sınıflar.

6. Karçay’da arkeolojik eserler. Sentin Hristiyan Manastırı. Şoana. Küçük kiliselerden kalıntılar. Eski mezarlar. Hurzuk’ta bir kule. Taş heykeller. Kurganlar.

7. Karçay aullarının tasviri (1898’de).

8. Karçaylıların tarihi. Karçay. Karça. Karçaylıların göçü. 20 Ekim 1828’de Ruslarla savaş. Ruslara tabi olma. Karçaylıların sadakati.

SMOMPК’de yapılan gezilerde elde edilen izlenimlerin aktarıldığı hacimli çalışmalar mevcuttur. Bunlardan biri Karçay bölgesine yapılan gezinin aktarıldığı **(431.) Büyük ve**

202 V. M. Sisoyev, ss. 1-156., 43. Sayı, 1. Kısım, 1913.

Küçük Karaçay'ın Dağlarında²⁰³ adlı çalışmadır. 4 Aralık 1898 tarihinde A. N. D'yaçkov tarafından hazırlanan bu çalışmada Yekaterinodarsk Gimnaziyası'ndan 26 öğrenciyle beraber Kuban Nehri'nin kaynağına, Elbrus Dağı'na yapılan gezi anlatılır. Çalışma bölümler hâlinindedir ve bir giriş kısmı mevcuttur. D'yaçkov girişte çalışmasından “kitap” olarak söz etmektedir (s. 7). Çalışmada yöreden resimlere de yer verilir.

Karaçay bölgesine yapılan ileriki tarihli bir başka geziye ilişkin notlar (584.) **Karaçay**²⁰⁴ başlıklı yazıda aktarılmıştır.

1908 yazında KUO öğretmenleriyle gerçekleştirilen iki haftalık Karaçay gezisinin notlarını ihtiva eden bu yazıda; bölgenin tabiatı, iklimi ve halkı anlatılır.

Yazı şu bölümlerden oluşur:

1. Humarin'e tırmanış ve eski bir Genez yerleşimini ziyaret.
2. Teberdin kır evlerinden sonra Katıy-Para Dağı'na tırmanma.
3. Kluhor geçidine çıkış ve oradan iniş.
4. Teberdin Vadisi'nin iklimi. Yukarı Teberde'de ormanlarında gözlemler.
5. Hurzuk ve Ullukam Vadisi ve Hurzuk hakkında birkaç söz, Karaçaylıların bazı karakteristik hususları.
6. Karaçaylıların Türkiye'ye göçüyle ilgili birkaç söz.

Yazının sonunda yazar Karaçay ve Karaçaylılarla ilgili 6 eserin künyesini vererek daha fazla bilgi almak isteyenlerin bu çalışmalara bakabileceğini söyler.

Kafkasya'daki bir başka Türk boyu Balkarlarla ilgili ayrıntılı bir inceleme (561.) **Kafkaslarda Balkarlar**²⁰⁵ adlı yazıda yapılmaktadır. Bu yazıda, Tersk Oblastı Nalçik Okruğu'ndaki Balkar Türkleri aşağıdaki başlıklar altında anlatılmaktadır:

1. Coğrafi ve tarihî veriler.
2. Antropolojik veriler.
3. Meskenler ve mülkiyet.
4. Kıyafetler.
5. Yiyecek ve içecekler.
6. Hayat ve meşguliyet.
7. Aile hayatı ve âdetler.

²⁰³ A. N. D'yaçkov-Tarasov, ss. 1-136., 28. Sayı, 1. Kısım, 1900.

²⁰⁴ N. Ye. Talitskiy, ss. 1-53., 40. Sayı, 1. Kısım, 1909.

²⁰⁵ N. A. Karaulov, ss. 131-150., 38. Sayı, 1. Kısım, 1908.

Yazıda Balkar veya Malkar diye adlandırılan halkın kendisini “Bolkar” ve “Taulı” şeklinde adlandırdığı belirtiliyor.

Yazının sonunda 24 tane Balkar soyunun damgası verilir (s. 150).

SMOMPK’de doğrudan Kafkas Türkmenlerinin ele alındığı iki yazı vardır. Bu iki yazı da 38. sayıda yer alır. Bunlardan ilki **(563.) Truhmen Bozkırı ve Truhmenler**²⁰⁶, öbürü ise **(569.) Truhmen Halk Şiirinden**²⁰⁷ başlığını taşır.

Blagodarnoye’de 1905 yılında A. Volodin tarafından hazırlanan **(563.) Truhmen Bozkırı ve Truhmenler** adlı yazıda Kafkas Türkmenleri aşağıdaki başlıklar altında incelenir:

1. Truhmen bozkırının sınırları ve coğrafi konumu. Yörenin tipografisi ve hidroğrafisi.
2. Truhmen bozkırlarında toprak.
3. Truhmen bozkırlarında bitki örtüsü ve hayvanlar.
4. Truhmen bozkırlarının iklimi.
5. Eski eserler. Bozkırın eski sakinleri. Truhmenler hakkında tarihî veriler ve Truhmen bozkırlarının bütün sakinleri hakkında veriler.
6. Erkek ve kadının fiziki gelişimi. Dil, yazma ve din.
7. Kıyafetler.
8. Boş zamanların değerlendirilmesi. Danslar. Şarkılar. Bayramlar.
9. Truhmenlerin âdet ve törenleri: a. Düğün, b. Defin, c. Hacıları Mekke’ye uğurlama âdetleri.
10. Eğitim
11. Halkın meşguliyeti.
12. Truhmen halkının temizlik ve sağlık durumu.
13. Truhmen idaresine tarihî kısa bir inceleme. Temel yasalar: “Maslahat” ve “Şeriat”.
Truhmenlerin günümüzde idaresi ve mahkemeleri.

Kafkas Türkmenleri veya Oğuzları, Türkistan’dan göçüp gelerek Kuzey Kafkasya’ya yerleşen üç büyük aşiret olan Çovdurlar, İgdirler ve Söyüncacılardan mürekkeptirler. Önceleri Astrahan bozkırlarına ve Volga eteklerine yerleşmiş olan Kafkas Türkmenleri, sonra Kuma ve Terek ırmakları boylarını ve Stavropol düzlüklerini yurt edinmişlerdir. Geçimlerini sağlamak için hayvancılık ve develerle nakliyatçılık yapmışlardır (Kürenov, 1995, 14).

²⁰⁶ A. A. Volodin, ss. 1-98., 38. Sayı, 1. Kısım, 1908.

²⁰⁷ A. A. Volodin, ss. 49-57., 38. Sayı, 2. Kısım, 1908.

Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bir köy olan Geranboy-Ahmedli **(67.) Yelisavetpol Guberniyası, Yelisavetpol Uyezdi, Geranboy-Ahmedli Sakinlerinin Bazı Karakteristik Özellikleri**²⁰⁸ adlı yazıda ele alınmıştır.

Gasan-bek-Bagirov tarafından 1886'da hazırlanan yazıda Geranboy Ahmedli köyü ele alınmaktadır. Köyün sakinleri Müslüman Tatarlardır. Birkaç Şii aile dışında sakinler sünnidir. Yazar, Geranlı Tatarların dış görünüşlerinin nasıl olduğunu, kaç yaşlarında evlendiklerini, neler giyindiklerini anlatıyor. Ailede anne, baba ve çocuklar arasındaki ilişkiler üzerinde duruyor. Yazıda Geranlılarda hırsızlığın çok yaygın olduğu; sık sık cinayet, gelin kaçırma gibi hadiselerin yaşandığını anlatılmaktadır. Yazar yazısının sonuna mizahsı beş kısa anlatı koymuştur.

Erivan-Yelisavetpol İdaresi²⁰⁹ Halk Okulları Müfettişi A. İokimov tarafından hazırlanan **(107.) Etnografik Günlükten**²¹⁰ adlı bu yazı Yelisavetpol Ermeni ve Tatarlarının iki inanişına dairdir. Yazıda bu inanişlar şu başlıklarda ele alınır: 1. “Tapdın” – “Yoh”, 2. Güneş Çağırma.

Baykuşla ilgili anlatılan inanişlar halkın iki baykuşun karşılıklı olarak “tapdın” ve “yoh” şeklinde ötmesini duymasına dayandırılır. Yazıda bu seslerin kaynağına ilişkin üç rivayet anlatılır.

İkinci inaniş gökyüzünün kapalı olduğu zamanlarda çocukların söylediği şarkılarla güneşin çağrılmasıdır. Yazar bu amaçla çocukların “kodu” ve “dodu” adı verilen kadın figüründeki kuklaları ellerinde tutarak söyledikleri bir şarkının iki varyantına yer verir. Önce şarkıların Latin harfleriyle Tatarca asıllarını, sonra da Rusça tercümelerini verir. Yazar bu şarkılarda geçen “kodu” ve “dodu”nun putperestlik döneminden kalma kutlu varlıklar olabileceğini ifade ediyor.

Azerbaycan Türklerinde kadının hayatı **(282.) Kafkas Ötesi Tatarlarında Kadının Ev ve Sosyal Hayatı**²¹¹ başlıklı yazıda ayrıntılı biçimde incelenmektedir..

Bu yazı Batum Meslek Lisesi Gözetmen-Öğretmeni A. Zaharov tarafından 1894 yılında hazırlanmıştır. Yazıda Tatar kadınları farklı yönlerden şu başlıklar altında etraflıca ele alınır:

²⁰⁸ Gasan-bek-Bagirov, ss. 177-185., 6. Sayı, 2. Kısım, 1888.

²⁰⁹ SMOMPK'de дирекция [direksiya] kelimesi kullanılıyor. Kelime idare, müdürlük, yönetim gibi anlamlara geliyor.

²¹⁰ A. İokimov, s. 127-130. 9. sayı, 2. kısım, 1890

²¹¹ A. Zaharov, ss. 91-157., 20. Sayı, 1. Kısım, 1894.

1. Kadının kısırlığına bakış. Hamilelik. Doğum. Ebeveynin doğacak çocuğun cinsiyetine bakışı. Yeni doğan bebek bakımı. Ailede oğlan ve kız. ninniler.

Bu kısımda Tatarların oğlanlar için söylediği 16 satırlık bir ninni ile kızlar için söylediği 16 satırlık bir ninni yer alır (ss. 99-101). Ninniler Rusçadır.

2. Çocuk bakımı. Emzirme. Babanın çocuğa yaklaşımı. Köy çocuklarının dilenciliği [?]. Oğlanın kız kardeşine yaklaşımı. Köylerde çocuk oyunları. Kızlar oyunlarda bile acı çeken taraf. çocuk bakımının olmayışı.

3. Şehir ve köy kızının eğitimi. Köyde kız annesinin yardımcısı. Kızların okul eğitimi. Genç kız. Gelin. Kızın kıyafeti. Süslenme. Kızın erkeğe yaklaşımı.

4. Genç kızların eğlenceleri ve oyunları. Tasarlanmış evlilik²¹². Çocukken nişanlanma²¹³. Akraba evliliği. Çöpçatanlık. Hediyeler [?]. Evlilik anlaşması. Kalım. Kız kaçıрма.

Bu kısımda, genç kızların kendi aralarında yüzük, kolye, takı vb. eşyalarını bir keseye koyup sonra küçük bir kıza oradan bir eşya çıkartarak fal baktıklarında söyledikleri şarkılara yer verilir. Fal için söylenen 8 dörtlükten sonra kız çocuklarının koroyla söyledikleri birkaç şarkıya yer verilir. A. Zaharov şarkıların başını ve sonunu tam belirtmediği için ancak şarkıların satır toplamının 31 olduğu söylenebilir. Şarkılar Rusçadır.

Yine bu kısımda Tatarlar arasında akraba evliliğinin yaygın olduğu belirtilerek bir genç kızın akrabası bir gençle evlenmeye duyduğu hevesi anlatan 4 satırlık şarkıya yer verilir.

5. Kocaya varan kadının kaderi. Zalim kayınvalide. Ev işleri. Kışları kadın için tatil. Kış ziyaretleri ve toplanmaları. Önyargı ve hurafelerin kaynakları. Masalların dünyası. Âşıklar. Kadınların bayramı düğün. Danslar. Komik gösteriler. Cambaz ve yalancılar. Pehlivanlar.

6. Kadınlar için belirli kalıpların dışına çıkmanın zorluğu. Köyde ve şehirde eğitilmiş Tatar kadını. Tatar erkeğin kıskançlığı. Kadın eşin sadakatsizliği. Sahte evlilik. Tatar eşkıyalar. Çok eşlilik. Zalim kadın eş. Sokak kavgalarında kadın. Şehirli Tatar kadının köylü kadına yaklaşımı. Şehirlerde hamamlar ve köylerde hamamın manası.

7. Tatar kadının dinlik durumu. Kadının hurafeleri. Kadının sağduyu sergilemesi. Kadının pratikliği. Zor şartlarda kadının zekâsının körelmesi. Tatar kadının yaşlılığı.

²¹² Burada yazar ailelerin kızlarını zengin ailelere vermeye gayret göstermesi ve 12-13 yaşlarındaki bir kızın 50-60 yaşlarındaki birisiyle evlendirilmesi gibi olguları anlatıyor.

²¹³ Burada beşik kertmesi anlatılıyor.

(607.) Van Vilayeti (Vaskurakan)²¹⁴ adlı Yazıda Van şehri ekseriyetle etnografik açıdan ele alınır. Yazıda Ermenilerin Van'ın yerli halkı olduğu ifade edilerek onların hayatı, meskenleri, karakterleri, âdetleri, düğünleri vb. ele alınır.

Yazı halk bilimi için oldukça ayrıntılı materyaller sunar. Doğum ve vaftiz; ölüm, defin ve yas vb. hadiseler etrafında gelişen inanışlar ve uygulamalar aktarılır. Yazıda anlatılanlara örnek teşkil etmesi için Van Ermenilerinin doğum ve çocuk etrafında gelişen uygulamalarından söz edilirken nelerin anlatıldığı aşağıdadır:

Çocuksuzluğu giderme uygulamaları, anne karnındaki çocuğun cinsiyetini öğrenme uygulamaları, doğum uygulamaları, erkek çocuk sahibi olma uygulamaları, bebek bakımı, annenin sütünün bol olması için uygulamalar, anne sütünün ilaç olarak kullanımı, bebeği süttten kesme uygulamaları, bebeğin altına yapmaması için uygulamalar, bebeğin ilk giydirilmesindeki uygulamalar, bebeğin çok uyuması için uygulamalar vb.

44. sayının ön sözünde bu yazıdan söz edilirken Van'ın, Türkiye Ermenistan'ının bir parçası olduğu dile getirilir. Van, çevresinde bölgenin kaderini belirleyecek kanlı savaşların yapıldığı bir alan olarak tasvir edilir. Yazının, Avrupa medeniyetinin henüz sirayet edemediği bölgenin kendine has ev hayatı, beğenileri ve âdetlerini gözler önüne serdiği ifade edilir (ss. 1-2).

(15.) Nahçıvan Şehri ve Nahçıvan Uyezdi²¹⁵ adlı yazı Nahçıvan Şehir Okulu Müfettişi K. A. Nikitin tarafından 1881 tarihinde hazırlanmıştır. Yazıda Erivan Guberniyası'na bağlı Nahçıvan Uyezdi şu başlıklar altında ele alınmaktadır:

1. Nahçıvan şehri.

a) İncil'e ve efsanelere dayanan hikâyeler, tarihî tanıklar ve eski eserler.

b) Konum, sınırlar, sulama, içme suları, bahçe işleri, dış görünüş, iklim, şehrin sakinleri.

c) Nahçıvan'da kullanılan uzunluk ve ölçü birimleri.

2. Nahçıvan Uyezdi.

a) Tarihî tanıklar; uyezdin sınırları, alanı, yüzeyi; sulama, nüfus, sakinlerin çalışma alanları, üretim, nebati ve madenî zenginlikler.

b) Nahçıvan'da tuz üretimi, Culfa²¹⁶, Tumbulların²¹⁷ karakteristiği.

²¹⁴ Ye. A. Lalayants, ss. 1-84., 44. Sayı, 1. Kısım, 1915.

²¹⁵ K. A. Nikitin, s. 109-142. 2. Sayı, 1. Kısım, 1882.

²¹⁶ Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde bir şehir.

²¹⁷ Tumbullar, adları Tumbul şehriden gelen ve Ermenice konuşan Müslüman bir halk. Ayrıntılı bilgi için bk: Guseynzade (2013), s. 141.

Nahçıvan'ı yukarıdaki açılardan ele alan K. A. Nikitin, şehrin Ağrı Dağı, İlan Dağ, Erivan, Culfa gibi yerlerin kesişme noktasında yer aldığını belirtiyor. Bölgenin efsanelerde ve hikâyelerde karşılaşılan en önemli özelliği Hz. Nuh'un gemisinin Tufan'dan sonra Ağrı Dağı'nda durduğuna duyulan inançtır. Tufan'dan sonra Hz. Nuh, Nahçıvan'a yerleşir. Orada yaşar, ölür ve gömülür. Nahçıvan ismi üzerinde de duran yazar, şehrin eski zamanlardan beri Ermeniler tarafından "Nahcavan" şeklinde adlandırıldığını belirtir. Yunanlılar ve Romalılar şehri "Naksuana" diye adlandırmışlardır. Yazıdan öğrendiğimize göre, "Nahçıvan" kökeni itibariyle Ermeniceden gelmektedir ve "ilk yerleşilen yer" anlamındadır.

Yazıda Nahçıvan'da nüfus özellikleri cinsiyete, milliyete, toplum katmanlarına, dine, mesleğe göre sayılarla verilmektedir. Verilere göre şehirde 6877 kişinin yaşamaktadır. Bunların 23'ü Rus, 2157'si Ermeni ve 4697'si Tatardır.

(24.) Kars Bölgesi Hakkında Notlar²¹⁸ 1883 yılında Kars'ta hazırlanan yazıda Kars bölgesi aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilmektedir:

1. Konum, Sınırlar, Yer Şekilleri, Sulama, İklim.
2. Halkın Meşguliyeti, Arazi Sahipliğinin Özellikleri, Tarım, Hayvancılık, Arıcılık, Sanayi Ve Ticaret. Haberleşme Yolları.
3. Nüfus. Türk Yönetim Sistemi ve Rus Yönetimi.

Yazıda belirtildiğine göre Erzurum vilayeti iki sancaktan oluşmaktadır. Bunlardan biri Kars sancağı, öbürü de Çaldır sancağının bir kısmıdır. Bu bölge Berlin Antlaşması'yla Rus İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. Antlaşmayla beraber Aşağı Pasinler ve Oltu'dan bazı köyler de Kars bölgesinde kalmıştır.

Artvin şehri ve çevresi **(323.) Artvin Şehri**²¹⁹ adlı yazıda ele alınır. Yazıda yörenin maddi yönleri ele alındığı gibi yöredeki Gürcü etkisi, bölgede yaşayan Hristiyanlar üzerindeki Türk etkisi, tabii zenginlikleri işlemede sanayi yetersizliği gibi konulara da değinilir. Yazının içeriğine ilişkin ikinci kısmın ön sözünde (s. II) değerlendirmelerde bulunur. Burada redaksiyonun, yazarın bazı görüşlerine katılmadığı, bilhassa K. Maçavariani'nin Türklerin Rus işgalinden sonra Artvin'den göç etmelerine ilişkin belirttiği sebeplere.

1897 yılında Yeysk Okulu Din Dersi Öğretmeni Timofey Stefanov tarafından hazırlanan **(376.) Tarihî ve Etnografik Bağlamda Kuban Oblastı**²²⁰ adlı yazıda Yeysk şehri tarihî ve etnografik yönüyle ele alınır. Yeysk şehrinin yer aldığı Kuban bölgesi,

²¹⁸ K. Sadovskiy, s. 315-350. 2. Sayı, 1. Kısım.

²¹⁹ K. Maçavariani, ss. 1-53., 22. Sayı, 2. Kısım, 1897.

²²⁰ Yeysk Şehri, T. Stefanov, ss. 92-160., 25. Sayı, 1. Kısım, 1898.

Kafkasya'daki Rus fetihleriyle beraber nüfusunun etnik yapısında büyük bir değişimin olduğu bir alandır. 1770 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla 200.000 "Tatar"ın yaşadığı Kuban bölgesindeki Taman, Temrük ve başka şehirler Rus hâkimiyetine geçer. 1783'te Kırım'ın Rus Çarlığı'na bağlanması ise Nogaylar başta olmak üzere Türk boylarının bölgeden uzaklaştırılmasının başlangıcı olur. Yazıda bu süreç ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Yazı sonraki süreçte bölgeye yerleştirilen Kozakların şehrin demografik yapısını yeniden şekillendirmesinin anlatılmasıyla devam eder.

Kafkas Ötesi Öğretmen Semineri Din Öğretmeni Raşid-Bek Efendiyev tarafından hazırlanan **(481.) Kabala Mahali**²²¹ adlı yazıda Yelisavetpol Guberniyası, Nuhin Uyezdi'nde yer alan "Kabala Mahali" anlatılır. Önce bölgenin coğrafi konumu belirtilir. Sonra bölgedeki tarihi eserler; kale, kurgan vb. ile ilgili tarihî kısa anlatılar anlatılır.

(515.) Kars Oblastı'ndan Notlar²²² adlı yazıda Kars Oblastı hem dış görünüşü, tabiatıyla tasvir edilirken hem de bölgenin tarihi ve etnografik yönü anlatılmıştır. Kars Şehir Okulu Öğretmeni Filipp' Yanoviç tarafından 1901 yılında Kars'ta yazılan yazıda bölgede yaşayan Ermeni, Kürt, Rus ve Türkler başta olmak üzere farklı halkların ayırt edici ve ortak noktaları üzerinde durulur, hayatlarından kesitler sunulur. Yörenin şarkı, atasözü, özdeyiş fıkra ve efsane gibi folklor ürünleri aktarılır.

Yanoviç'in yazının başında 320 km² bir alanda 19 farklı halkın yaşadığını belirttiği Kars Oblastı 1878-1917 yıllarında Çarlık Rusyası'nın bir parçasıdır. Oblast kendi içinde dört okrugdan oluşur: Ardahan, Kağızman, Kars ve Oltu.

Oblast tanıtılırken istatistikî verilerden istifade edilir. Etnik kökene göre kişi sayısı, okul sayısı, halkın eğitim durumu vb. verileri gösteren tablolar mevcuttur.

İki Sınıflı Hinzırak Okulu Gözetmeni N. Şirakuni tarafından hazırlanan **(516.) Yelisavetpol Guberniyası, Zangezür Uyezdi**²²³ adlı yazıda Ermeniler ve Şî Tatarlar yaşadığı Zangezür Uyezdia ele alınır. Yazı aşağıdaki başlıklardan oluşur:

1. Konum. Sınırlar. İsmnin kökeni. Yerleşimin yapılanması. Yerli hikâyeler. Mineral zenginlikler. Nehirler. Haberleşme imkânlarının olmayışı. İklim.
2. Halkın meşguliyeti: hayvancılık, bahçe işleri, sebzeçilik, arıcılık. Zanaat.
3. Nüfus. Göçebelik. Ev inşaatı. Yemekler.
4. Eğitim-Öğretim Durumu.

²²¹ Raşid-Bek Efendiyev, ss. 1-9., 32. Sayı, 1. Kısım, 1903.

²²² F. S. Yanoviç, ss.1-181., 34. Sayı, 1. Kısım, 1904.

²²³ N. Şirakuni, ss. 182-217., 34. Sayı, 1. Kısım, 1904.

5. Tsitsernavank' Manastırı.
6. Vorotna-vank' Manastırı.
7. Eski Ermeni Melikler.
8. İslamiyet'in temel kaideleri ve örfi, sivil, cezaî yasalar.

(575.) Kars Oblastı'nda Bahçe İşleri²²⁴ adlı yazıda kuru ve soğuk iklimiyle Kafkas Sibiryası namıyla tanınan Kars Oblastı'ndaki bahçe işleri anlatılır. Coğrafi hususları ve iklimi ayrıntılı olarak aktarılan Kars Oblastı dört okdugdan oluşur. Yazıda bu dört okrugdaki bahçe işleri ayrı ayrı ele alınır. Yazının bölümlerini şunlardır.

1. Oltu Okrugı.
2. Ardahan Okrugı'nda Bahçe İşleri.
3. Ardahan Okrugı'nda Bahçe İşleri.
4. Kagızman Okrugı'nda Bahçe İşleri.

V. İ. Devitskiy'in ifadelerine göre Kars ve etrafının Rus Çarlığı'nın hâkimiyetine girmesiyle bölgede meskûn Türkler Türkiye'ye göçerek bahçelerini terk etmiştir. Terk edilen bu bahçeler bölgeye yerleşen Ermeniler ve askerlerce talan edilmiştir. Bölgenin yeni sakinleri Ermenilerin bahçe işlerinden anlamaması bahçe işlerinin gerilemesine sebep olmuştur. Bu durum bölge ekonomisinin ciddi biçimde gerilemesini beraberinde getirmiştir. İ. Dıvitskiy, bölgenin eski sakinlerinin Oltu'da 25 yıl önceki bahçelerden ancak beşte birinin kaldığını söylediğini ifade ediyor. Yazar bu durumda bölgede kalan Türklerin bahçe işlerinde gayret göstermemesinin de etkili olduğunu sözlerine ekliyor.

SMOMPK'deki hacimli gezi yazılarından birisi **(300.) Erivan Guberniyası ve Kars Oblası'na Tatil Gezisi**²²⁵ başlığını taşır. Erivan Öğretmen Semineri öğretmenlerinden V. Devitskiy tarafından hazırlanan bu yazı 1894 yılında Erivan Guberniyası ve Kars Oblastı'na yapılan gezinin notlarını içerir. Yazıda yörenin coğrafi şekilleri, yerleşimleri, iklimi, insanları anlatılırken bir yandan da gezi sırasında gerçekleşen olaylar, elde edilen izlenimler aktarılır.

Gezi notlarını içeren başka bir yazı **(565.) Kars Oblastı'na Seyahatlerden**²²⁶ başlığını taşır.

Bu yazıda Okul Müfettişi V. İ. Devitskiy 1900 yılı baharında civardaki okulları teftiş etmek için çıktığı yolculukları ve uğradığı yerleşimleri, teftiş ettiği okulları anlatır. Yaklaşık 150 sayfalık bu yazı Kars Oblastı'nın coğrafi ve etnografik yönleri için çeşitli materyaller

²²⁴ V. İ. Devitskiy, ss. 1-30., 39. Sayı, 1. Birinci Kısım, Tiflis 1908.

²²⁵ V. Devitskiy, ss. 79-180., 21. Sayı, 1. Kısım, 1896.

²²⁶ V. İ. Devitskiy, ss. 108-254., 38. Sayı, 1. Kısım, 1908.

sunar. Sarıkamış, Ardahan, Digur, Damavli, Hanag, Kosor, Arsenyak, Olor, Oltu, Cucurus ve Bahçacuk gibi yerleşimler tanıtılır. Karapapak Türklerinin hayatı tasvir edilir (ss. 127-129). Çaldıran Gölü'yle ilgili hikâye aktarılır (s. 135-137). Türkmenler hakkında bilgiler verilir (ss. 147-150).

(35.) Çoh Aulu²²⁷ adlı yazıyı T. H. Şurinskiy okulu öğrencilerinden Omar Karanailov hazırlamış, aynı okulun öğretmenlerinden A. Barsov Okrug idaresine bildirmiştir. Bu yazıda Çoh aulu aşağıdaki açılardan ele alınmaktadır:

1. Konum, Kuruluş, İklim, Halk.
2. Düğün.
3. Doğum.
4. Çoh'ta Yağmur Duası.
5. Avar Şarkısı.
6. Pers İstilas.
7. Gergi ve Panus Şarkısı.

Çoh aulu dört bir yanı dağlarla çevrili bir ovada yer alır. Doğusunda Turçidag, kuzeyinde Bagdamyeer, batısında Gubin Dağları ve güneyinde Aznabmyeer vardır. Yazıda Çoh adının nereden geldiği bir hikâyeye anlatılmaktadır. Hikâyeye gör aulun ismi Çoh, “çok”tan gelmektedir. Aul halkını tarif etmek için yazar yaygın olarak “Dağlı” kelimesini kullanmaktadır. Yer yer “Tatar” ifadesi de geçmektedir. Aul halkı Tatarlardan oluşmaktadır. Dinleri İslamiyet'tir. Yazıda Tatarların hayatları daha önce zikredilen başlıklar altında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

“Avar Şarkısı” ve “Gergi ve Panus Şarkısı” başlıkları altında iki hikâyeye anlatılır. Hikâyelerin asılları verilmez yalnızca Rusça tercüme aktarılır.

Azerbaycan Türklerinin yaşadığı Salyan Kasabası **(42.) Bakü Guberniyası, Cevad Uyezdi, Salyan Kasabası**²²⁸ adlı yazıda ele alınmıştır. Bu yazı iki sınıflık Geokçay normal okulu gözetmeni²²⁹ Nikolay Kalaşev tarafından 1884 tarihinde hazırlanmıştır. Salyan kasabası bir “Tatar” yerleşimidir. Yazıda Salyan kasabası 105 sayfa tutacak kadar ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Başlıklar hâlinde yazının özü şu şekildedir:

1. Tarihî tanıklar

²²⁷ Omar Karanailov, ss. 1-24., 4. Sayı, 2. Kısım, 1884.

²²⁸ Nikolay Kalaşev, ss. 66-171., 5. Sayı, 1. Kısım, 1885.

²²⁹ SMOMPK'de смотритель [smotritel'] kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime gözetmen, bakıcı, bekçi, kapıcı, sorumlu gibi anlamlara gelmektedir.

2. Dış görünüş
3. Konum, sınırlar, kapladığı alan
4. Jeolojik oluşum, mineral zenginlikler
5. İklim, içme suyu, halk sağlığı
6. Bahçe işleri, sebzeçilik, çiftçilik
7. Hayvanlar
8. Üretim
9. Nüfus, eğitim
10. İdari ve öbür müesseseler
11. Bayramlar ve âdetler
12. Ev gereçleri, yemekleri, içecekleri vb.

Nikolay Kalaşev, yazısında “Saliyan” adının Farsça yıl anlamına gelen “sal” veya maaş anlamına gelen “saliyane”den gelebileceğini ifade ediyor. Yazar bu adın ortaya çıkışıyla ilgili bir hikâye de yer veriyor.

Yazıda istatistikî pek çok bilgi tablolar aracılığıyla verilmektedir. Nüfusla ilgili tablolardan öğrendiğimize göre Salyan kasabasında 1882 yılında 9490 kişi yaşamaktadır. Bunlardan 4846’sı erkek, 4644’ü kadındır.

Yazıda Salyan kasabasındaki eğitim durumuyla ilgili ayrıntılı bilgiler görmekteyiz. Yazarın belirttiğine göre Salyan kasabasında 1 Ocak 1884 tarihi itibariyle Müslüman erkekler için 15 mektep vardır. Her mektepte 1 molla ders verir. Bu mekteplerdeki öğrenci sayısı da 210’dur. Bunların haricinde kızlar için de 4 mektep vardır. Bu mekteplerde toplam 4 kadın molla ders verir. Kız öğrenci sayısı ise 65’tir. Mekteplerde eğitim ilk andan itibaren Farsça ve Arapça yapılır. Yazar bu mekteplerde eğitimin nasıl gerçekleştiğini de anlatıyor. Özellikle mekteplerde düzensizliğin hâkim olduğunu. Her öğrencinin farklı bir işle iştigal ettiğini; aynı anda kiminin okuduğunu, kiminin yazdığını, kiminin şarkı söylediğini, kimilerinin aralarında kavgaya tutuştuğunu anlatıyor. Yazıda mekteplerde okunan 19 kitabın listesi de veriliyor.

SMOMPK’deki küçük yerleşim yerlerini konu alan yazılardan bir başkası **(201.) Aksay (veya Taşkiçu)**²³⁰ adını taşır.

Yazı Müfettiş Mıtr. Mohir’e Öğretmen Tsallagov tarafından verilen malumat ışığında hazırlanmıştır. Aksay Köyü Tersk Oblastı Hasav-Yurtovsk Okruğu’nda yer alan bir Kumuk köyüdür. Yazıda Aksay isminin “beyaz çay” anlamına geldiği belirtilir. Ancak köyün ikinci adı Taşkiçu halk arasında daha çok kullanılır. Taşkiçu “taş geçit” anlamına gelir. Yazıda

²³⁰ Mıtr. Mohir, ss. 30-36. 16. Sayı, 1. Kısım, 1893

köyün teşekkülü, halkı, bitki örtüsü vb. anlatılır. Verilen bilgiler sayılarla desteklenir. Köyün mahiyetini göstermesi açısından 1887 yılındaki nüfusu burada veriyoruz: 5689 Kumuk, 758 Dağlı Yahudi, 131 Lak, 23 Çeçen, 9 Ermeni.

Yazıda köy halkının “Kumukça (Tatarca)” konuştuğu belirtiliyor. Rusça bilenlerin sayısının günden güne arttığı ve bunda köydeki okul ile pazarın büyük etkisi olduğu ifade ediliyor.

Yazıda köy halkının sözlü materyallerine yer verilmemiştir.

(205) Kostek Köyü ²³¹adlı bu yazıda Kumuk Türklerinin yaşadığı Tersk Oblastı Hasav-Yurtovsk Okruğu'nda yer alan Kostek Köyü anlatılır. Yazı, Köstek Köyü Okulu Öğretmeni Afanasyev tarafından hazırlanmıştır. Yazarın belirttiğine göre köyde Kumukların dışında Dağlı Yahudiler, Laklar, Nogaylar ve Farslar yaşar. Yazıda Köstek isminin nereden geldiğine ilişkin kısa bir rivayet yer alır. Köstek, Konstantin isimindeki bir Rus Kazakı'nın isminin kısaltması “Koste”ye dayandırılır. Yörede yaşayan ve İran kökenli “Terkimeli”lerle ilgili bir halk hikâyesine yer verilir. Bu hikâyede kardeşleri tarafından öldürülmek istenen Sultan-Mut'un mücadelesi anlatılır. Hikâye Rusçadır.

Yazıda köy halkı hakkında etraflı bilgi vardır. Köyde 742 hane vardır. Toplam nüfus 3995'tir. Köy halkının inanış ve düşünüş dünyasıyla ilgili ilginç bilgiler verilir. Mesela halk Çeçenleri hırsızlıklarından, Tatarları korkaklıklarından ve Lakları tembelliklerinden ötürü sevmez. Ruslara karşı açık bir düşmanlık sezilmese de Rusları sevdikleri de söylenemez.

Yazı “İnsan Bedeninin Uzuvarlarının ve Fizikî Yetersizliklerin Adları” başlığı altında Rusça-Kumuk Türkçesi kelime listesi ihtiva eder. Liste Kiril harflidir.

Yazıda Kumukların konuşma tarzları, masa ve sandalye kullanışları, kadın ve erkeklerin oturma tarzları, ev inşası, ev temizliği, avludaki öbür yapılar, kadın ve erkeklerin giyimleri gibi çeşitli bilgiler aktarılır.

(417.) Erivan Guberniyası, Nahçıvan Uyezdi, Negram Köyü ²³² adlı yazıda Erivan Guberniyası Nahçıvan Uyezdi'nde yer alan Negram Köyü tanıtılır. Köy halkının etnik kökenine ilişkin yazıda açık bir bilgi yoktur. Buna karşılık 2. kısmın ön sözünde Negram'ın sakinlerinin Azerbaycan Tatarı olduğu ifade edilir (s. X). Şii olduğu belirtilen halkın dini inançlarının tasviri yazının özünü oluşturur. Yazı şu başlıklardan oluşur:

1. Köyün adı. Konum ve sınırlar.
2. Dış görünüş. Yapılar. İklim ve sulama. Bitki örtüsü ve hayvanlar.

²³¹ Afanasyev, ss. 85-100. 16. Sayı, 1. Kısım, 1893

²³² Kyarim-bek İzmailov, ss. 192-201., 27. Sayı, 2. Kısım, 1900.

3. Dinlik uygulamalar ve bayramlar.

Ermeni halkının kültürünü çok yönlü olarak gösteren hacimli bir yazı (16.) **İran'dan Göçen ve Erivan Guberniyası Nahçıvan Uyezdi'nde Yaşayan Ermenilerin Yaşayışından Etnografik Notlar**²³³ başlığını taşır.

Erivan Gimnaziyası öğretmenlerinden S. P. Zelinskiy tarafından 1881 yılında hazırlanan bu yazı aşağıdaki başlıklardan oluşur:

1. Âdetler ve Bayramlar (ss. 1-25).
2. Kilise Âdetleri (ss. 26-37).
3. Sözlü Edebiyat (ss. 38-58).
4. Halk hekimliği (ss. 59-67).
5. Ermeni Yemekleri (ss. 68-84).
5. Atasözleri ve Özdeyişler (ss. 85-98).

Ermeniler ve Türkler Kafkas Ötesi'nde asırlar boyunca bir arada yaşayan halklardandır. Bu husus iki kültürün pek çok alanda birbirinden etkilenmesini de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple SMOMPK'deki Ermeni halkıyla ilgili yazılar Türklük bilgisi ve halk bilimi çalışmalarında bir kaynak vazifesi görebilir.

2. 2. Dil

Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ndeki halkların SMOMPK'de neşredilen dil numuneleri, dil bilimi araştırmalarında kullanılacak materyalleri sağlamaktadır. Ancak, SMOMPK'de yalnızca derlenen materyaller neşredilmemiş, aynı zamanda bu materyallerle ilgili dil incelemeleri de yapılmıştır. Bu incelemelerin çoğu ayrıntılı birer dil bilgisi kitabı türündedir.

SMOMPK'deki dille ilgili yazılar *Konu Dizini*'nde *Etnografya* başlığı altında dile ayrılan kısımda sıralanmıştır. Bu yazıların ve materyallerin hangi halka veya dile ait olduğu başlıklarda açıkça bellidir.

SMOMPK'de neşredilen materyallerle ilgili zikredilmesi gereken önemli bir husus, bu materyallerden bir kısmının Kiril esaslı çeviriyazı alfabesiyle verilmiş olmasıdır. Adige, Ermeni, Gürcü gibi halkların yanı sıra Türk boylarının materyalleri için de Kiril çeviriyazı alfabeleri kullanılmıştır. Bununla beraber hakların eskiden beri kullandıkları alfabelerle neşirden de vazgeçilmeyerek yer yer halkların kendi alfabeleri kullanılmıştır.

SMOMPK'de neşredilen materyallerin çoğu Rusça tercüme hâliyle yayımlanmıştır. Materyallerin aslı çoğu zaman neşredilmemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında

²³³ S. P. Zelinskiy, ss. 1-98., 2. Sayı, 2. Kısım, 1882.

SMOMPK'nin sayılarının hacimli oluşu etkili olmuş olabilir. Ortalama hacmi yaklaşık beş yüz sayfa olan sayıların metinlerin asıllarının da neşriyle epey artacak idi.

SMOMPK'nin 1893 tarihli 17. sayısı Kumuk Türkçesiyle ilgili zengin materyale sahiptir. Bu sayının 3. kısmında **(249.) Kumuklar ve Dilleri Hakkında**²³⁴ başlıklı yazı ile Türkçesi hakkında bilgi verilmiştir. Sonra ise **(250.) Rusça-Kumukça Sözlük** ve **(251.) Kumukça-Rusça Sözlük** ile Kumuk Türkçesinin söz varlığı ortaya konulmuştur.

(249.) Kumuklar ve Dilleri Hakkında adlı yazıda Dağıstan'da yaşayan Kumuk Türkleri ele alınır. Önce Kumuk Türkleri hakkında kısaca bilgi verilir. Sonra Kumuk Türklerinin dil hususiyetleri Azerbaycan Türkçesiyle seslik anlamda karşılaştırılır. Lopatinskiy yalnızca seslik karşılaştırma yapmasına ilim camiasınca Türk dillerinin yeterince incelenmemiş olmasını gerekçe gösterir. Karşılaştırma iki başlıkta yapılır: “vokalizm” ve “konsonantizm”.

Lopatinskiy Kumuklar ve dilleriyle ilgili değerlendirmesinde yararlandığı iki kaynağı belirtir. Yazının mahiyetini göstermesi açısından bu kaynakları veriyoruz:

Klarpoth, “Reise in den Kaukasus”, II. 1812.

Vámbéry, “Das Türkenvolk”, Leipzig 1885.

17. sayıdaki **(250.) Rusça-Kumukça Sözlük**²³⁵ Kiril harflidir. Bazı kelimelerin Arapça olduğu belirtilmiş ve Arap harfleriyle gösterilmiştir. Kelimeler Kiril alfabesi sırasına göre sıralanmıştır. Sözlükte yaklaşık 1300 kelime vardır. Sözlüğün sonunda “Birinci Listede Yer Almayan Sayı İsimleri” adıyla sayıların verildiği bir liste vardır. Bu sözlük aynı sayının bir sonraki içeriği olan *Kumukça-Rusça Sözlük* ile bütünlük oluşturur.

(251.) Kumukça-Rusça Sözlük²³⁶ aynı sayının bir önceki içeriği **(250.) Rusça-Kumukça Sözlük** ile aynı husustadır. Sözlükte yaklaşık 1200 kelime vardır.

Gyula Németh, SMOMPK'nin 17. sayısındaki bu Kumukça-Rusça Sözlük ile Rusça-Kumukça Sözlük'ten ve atasözü, şarkı gibi öbür materyallerden istifade ederek bir sözlük hazırlamış ve *Keleti Szemle*'de neşretmiştir.²³⁷

²³⁴ L. L., ss. 60-63., 17. Sayı, 3. Kısım, 1893.

²³⁵ M. G. Afanasyev, ss. 1-48., 17. Sayı, 3. Kısım, 1893.

²³⁶ M. V. Mohir, ss. 49-95., 17. Sayı, 3. Kısım, 1893.

²³⁷ bk.: NÉMETH, Gyula, Kumük és balkár szójegyzék (Kumükisches un balkarisches Wörterverzeichnis), *Keleti Szemle*, XII, 1911, s. 91-153, Budapest. NÉMETH'in bu çalışmasını Hüseyin Namık Orkun Türkçeye aktarmıştır, bk.: ORKUN, Hüseyin Namık, *Kumuk ve Balkar Söz Notları*, Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Etüt 70. Németh'in çalışması Kemal Aytaç tarafından tercüme edilerek neşredilmiştir bk.:

Ağırlıklı olarak Kumuk Türklerinin yaşadığı bir köyün anlatıldığı **(205) Kostek Köyü**²³⁸ adlı yazıda Kumukların söz varlığıyla ilgili malumat verilmektedir.

Bu yazıda Kumuk Türklerinin yaşadığı Tersk Oblastı Hasav-Yurtovsk Okruğu'nda yer alan Kostek Köyü anlatılır. Yazının dille ilgili kısmı ise “İnsan Bedeninin Uzuvarının ve Fizikî Yetersizliklerin Adları” başlıklı bölümdür. Burada Rusça-Kumuk Türkçesi kelime listesi verilir. Liste Kiril harflidir.

(295.) Kafkasların Tarihî-Coğrafi Sözlüğü İçin Materyaller²³⁹ Ye. G. Veydenbaum tarafından hazırlanan bir ansiklopedik sözlüktür. Sözlükte Kafkasya'daki nehir, göl, ova vb. coğrafi oluşumlar ile köy, ilçe vb. yerleşimler hakkında malumat yer alır. Sözlüğün baş kısmında istifade edilen 33 eseri ihtiva eden bir literatür özeti verilir. Sonra sözlük metnine geçilir. Madde açıklanırken, maddeyle ilgili tarihe de değinilir. Açıklamalarda sayı verilerine yer verilir. Madde başları Kiril harfli madde içerisi Rusçadır. Maddeler oldukça geniştir. Açıklamalar bazen sayfaları bulur.

(557.) Greben Kazaklarının Ağzı: Türk-Tatar Dillerinden Ödünç Alınmış Kelimeler²⁴⁰ başlıklı yazı N. A. Karaulov tarafından hazırlanmış yedi sayfalık bir kelime listesidir. Greben Kazaklarının diline Türkçeden girmiş kelimeleri ihtiva eder. Listede deyimler ve kalıp sözler de yer alır. Madde başlarında Kiril çeviri yazısı kullanılmıştır. Açıklamalar Rusçadır. Pek çok kelimenin Arap harfli yazılışı da verilmiştir. Ayrıca kelimelerin farklı Türk boylarındaki şekilleri de belirtilmiştir. Örnek bir madde:

*aman sağa! sus! yeter! صاڭاو – sağau (kaz. – tob.); صاقاو – saqau (kırg.) – kekeme, anlaşılmayan telaffuzla konuşan.*²⁴¹ (s. 103)

Münih Üniversitesinden Adolf Mihayloviç Dirr²⁴² **(589.) Kafkas Halklarının Modern İsimleri**²⁴³ adlı yazıda Kafkas halklarının isimleri üzerinde durur. Dirr incelediği halkları üç kategoriye ayırmıştır:

1. Güney batı grubu: Kartveli halkları.

Németh (1990a). Németh'in Kumuk Türkçesi materyalleriyle ilgili bir başka yayını için bk. Németh (1911b) Kumuk Türkçesiyle ilgili kapsamlı bir sözlük için bk.: Pekacar (2011).

²³⁸ Afanasyev, ss. 85-100., 16. Sayı, 1. Kısım, 1893

²³⁹ Ye. Veydenbaum, ss. 1-38., 20. Sayı, 1. Kısım, 1894.

²⁴⁰ N. A. Karaulov, ss. 103-109., 37. Sayı, 3. Kısım, 1907.

²⁴¹ Madde örnek gösterilirken Kiril harfleri Latin harflerine, Rusçalar Türkçeye çevrilmiştir.

²⁴² Sayının ön sözünde Dirr'in Mitropolit Makariya İmparatorluk İlimler Akademisi Büyük Para Ödülü olan 1500 rubleyle ödüllendirildiği yazıyor (s. IV).

²⁴³ A. M. Dirr, ss. 1-28., 40. Sayı, 1. Kısım, 1909.

2. Kuzey batı grubu: Abhaz, Ubih, Çerkez.

3. Doğu grubu: Çeçen, Dağıstanlılar. (s. 3)

Yazıda Dirr'in halkların isimlendirilmesinde bazı zorluklar yaşandığı belirtiyor. Bir halkın kendini ve dilin adlandırdığı isim ile başkalarının o halk ve dili için kullandığı ifadenin çok farklı olabileceğini söylüyor. Yazıda buradan hareketle Kafkas halkları kendilerini ve dillerini nasıl adlandırıyor ve başkaları onlar ve dilleri için ne diyor açıklanıyor.

9. sayının 2. kısmında geçen yabancı²⁴⁴ kelimeleri içeren bir sözlük **(114.) İkinci Bölümde Geçen Arapça, Tatarca, Ermenice, Gürcüce vb. Kelimelerin Alfabetik Fihristi**²⁴⁵ başlığını taşır.

Fihristte kelimelerin anlamı, hangi dile ait olduğu ve hangi sayfalarda geçtiği belirtilmiştir. Bazı kelimelerle ilgili ansiklopedik bilgiler verilmiştir. Mesela “gülistan” maddesinde 2 sayfayı bulan açıklamayla Gülistan adlı eser tanıtılmıştır.

Düşülen bir dipnotta fihristin hazırlanmasında İ. Z. Tambiyev, A. N. Bayramov ve Mirza-Şerif Mirzayev'in katkısı olduğu yazı kurulu²⁴⁶ tarafından belirtilmiştir.

Fihristte kelimeler yalnızca Kiril harfleriyle verilmiştir.

(176.) Kilit²⁴⁷ adlı yazı Erivan Guberniya'sı eski müfettişlerinden Yak. Pashalov tarafından hazırlanmış anı mahiyetinde bir yazıdır. Kilit, Erivan Guberniya'sında halkı Müslüman olan ve Tatarca konuşan fakir bir köydür. Yazar bu köyün halkının Tatarca dışında başka bir dille konuştuklarını öğrenir. Bu dili hangi dil olduğunu öğrenmeye köye gelir. Ancak köy halkı başka bir dil bildiklerini inkâr eder. Yazıda bu mesele ele alınır.

2. 3. Eğitim

SMOMPK'nin yayımlandığı 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Kafkasya ve Kafkas Ötesi eğitimde Avrupa ve Rusya'ya nazaran oldukça geri kalmış bir bölgedir. Bu sebeple SMOMPK'de eğitim konulu yazılarda bölgedeki Türkler ve öbür Müslüman halkların eğitimdeki geri kalmışlığı vurgulanır.

(99.) Tatar Okulları²⁴⁸ başlıklı bu yazı, Erivan öğretmen semineri 3. sınıf öğrencisi Mir-Gaşim-Bek Vezirov tarafından 1888'te hazırlanmıştır. Yazıda, “mektep” ve “medrese” adı verilen okullarda okutulan dersler, öğretme yöntemleri ve ceza şekilleri yazıda ele

²⁴⁴ SMOMPK'nin dilinin Rusça olduğu göz önüne alınmalıdır.

²⁴⁵ Yazı Kurulu, ss. 211-224., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

²⁴⁶ SMOMPK'de “redaksiya” kelimesi geçmektedir.

²⁴⁷ Yak. Pashalov, ss. 334-343., 13. Sayı, 2. Kısım, 1892.

²⁴⁸ Mir-Gaşim-Bek Vezirov, ss. 1-6., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

alınmaktadır. Yazı “mektep” ve “medrese” kelimelerinin kökeni, ne anlama geldiği ve halk nezdinde nasıl adlandırıldığı ile başlamaktadır. Yazının devamında öğretmenlere verilen isimler, okullardaki öğrenci sayıları, okutulan kitaplar gibi değişik konularda bilgiler yer almaktadır.

Mir-Gaşim-Bek Vezirov, düştüğü bir dipnot yazıda anlatılanların mahiyetini göstermesi yönüyle önemlidir. Yazar bu dipnotta “Azerbaycan Tatarları”nın okullarını anlatacağını gerekçeleriyle belirtmiştir.

Azerbaycan Türklerinde eğitimi konu alan ayrıntılı bir yazı **(100.) Kafkas Ötesi Tatarlarında Halk Eğitimi**²⁴⁹ başlığını taşır

Bu yazıda Kafkas Ötesi Tatarlarında eğitim şu başlıklar altında ele alınmaktadır: 1. Okul, 2. Molla-Öğretmen, 3. Halfa, 4. Öğrenciler.

Yazıda ilk kısmı “Okul” da Tatar okullarının şehri hangi kısmında yer aldığı, “molla” adı verilen öğretmenlerin geçimini nasıl sağladığı anlatılmaktadır. Bu başlık altında “molla”ların gelir kaynaklarını gösteren ilginç bilgiler vardır “Molla”ların yaygın olarak tek odadan oluşan okullarının yarısını dükkâna çevirdiği ve geçimini böylelikle sağladığı anlatılır. Bir müşteri geldiğinde öğretmen derse ara verir. Malını pazarlamaya çalışır. Bu esnada öğrenciler de öğretmenlerinin malını överek ona yardımcı olur.

Yazının ikinci kısmı “Molla-Öğretmen”de öğrenci öğretmen ilişkisi önemli yer tutar. Bu kısım, yeri geldikçe aktarılan pek çok anlatı ve şiir içerir.

Üçüncü kısımda “halfa” adı verilen “molla” yardımcılarını ele alınır. Öğrenci sayısı 30’u geçen okullarda “molla”lar kendilerine yardımcı alırlar. Bu kısımda “halfa”ların görevleri anlatılır. En önemli görevleri ise yeni başlayan öğrencilere masal anlatmaktır. Yazar örnek olması için bu masallardan birkaçına yer vermektedir.

Dördüncü kısımda yazar okuduğu Tatar okulundaki anılarını anlatmaktadır. Bu kısım yazarın öğrencilik yıllarındaki gözlemlerine yer vermesiyle önemlidir. Daha önceki kısımda olduğu gibi burada da yeri geldikçe pek çok şiire, anlatıya yer verilmektedir. Yazarın Tatar okulundaki öğrenciliği 16 Ocak 1872 Pazar günü gerçekleşen bir depremle son bulur. Günlerden Pazar olduğu için gayri Müslimler okula gitmez ve yazar böylece kurtulur.

(408.) Meşged Şehrinde Mektep ve Medreseler²⁵⁰ adlı yazıda Ragim Halilov, 1899 yılı yaz tatilinde Horasan’da Meşged şehrine yaptığı gezideki gözlemlerini anlatır. Halilov gezisi boyunca bilhassa bölgedeki eğitim faaliyetlerini ve kurumlarını gözlemlemiştir. Yazar

²⁴⁹ A. Zaharov, ss. 7-51., 9. Sayı, 2. Kısım, 1890.

²⁵⁰ Ragim Halilov, ss. 102-119., 27. Sayı, 1. Kısım, 1900.

İran’da iki farklı eğitim kurumu olduğunu belirtiyor. Bunlar mektep ve medresedir. Yazıda bu kurumlardaki eğitim anlayışı açıklanıyor. Öğretmen ve öğrencilerin hususları üzerinde duruluyor.

2. 4. Din

SMOMPK’de dinî muhevaya sahip müstakil yazıların sayısı azdır. Bu durum Türk boyları için de aynıdır. Burada SMOMPK’deki dinle ilgili yazılardan İslamiyet ile ilgili olanları incelenmiştir.

SMOMPK’de İslamiyet ile ilgili en kapsamlı yazı **(583.) Müslüman Hukukunun Temelleri** başlığını taşır. **(244.) “Ali-Allah” Mezhebine Dair Bazı Bilgiler**, **(355.) Kafkalsarda Müridizm Mezhebi** ve **(377.) Erivan Guberniyası Müslüman-Şiilerinde Yas Ayı Muharrem** gibi yazılar ise daha dar kapsamlı olup daha çok bir mezhebi ilgilendirmektedir. Bunların yanında bir yerleşim yerinin anlatıldığı **(516.) Yelisavetpol Guberniyası, Zangezur Uyezdi** adlı yazıda da İslamiyet ile ilgili kısa malumat vardır.

(583.) Müslüman Hukukunun Temelleri²⁵¹ adlı çalışmada İslamiyet daha çok “şeriat” bağlamında ele alınır. İslam hukukun temellerinin Kur’an, sünnet ve fetva olduğu belirtilir. Bunlar tek tek ayrıntılı biçimde ele alınır. Ancak İslamiyet yalnızca hukuk yönüyle ele alınmaz ve namaz, abdest, gusül, namaz vb. konular üzerinde de durulur.

Bu çalışma için L. Lopatinskiy sayının ön sözünde N. A. Karaulov’un daha önce Vladikavkaz şehrinde bir süreli yayında çıkan çalışmasının gözden geçirilmiş hâli olduğunu yazar (s. 1).

N. A. Karaulov çalışmasının girişinde Rus literatüründe Kafkasya’da önemli bir nüfusu oluşturan Müslümanların dinlerini anlatan eserlerin çok az olduğunu ve çalışmasının böyle ihtiyaçtan doğduğunu belirtir.

Bu çalışma giriş ve sonuç hariç şu bölümlerden oluşur:

1. İbadet.
2. Kişi hukuku.
3. Cezai hukuk.
4. Mahkeme.
5. Savaş hukuku.

²⁵¹ N. A. Karaulov, ss. 1-118., 40. Sayı, 1. Kısım, 1909.

(244.) “Ali-Allah” Mezhebine Dair Bazı Bilgiler²⁵² adlı yazı Nahçıvan Şehir Okulu eski öğretmenlerinden F. Sultanov tarafından hazırlanmıştır. Yazıda önce Hz. Ali'nin kim olduğu anlatılıyor. Sonra bu inancı benimseyenleri tanıtıcı bilgi veriliyor. Yazıya göre Hz. Ali'yi ilah kabul eden takipçilerine “Ali-Allahlar”²⁵³ deniliyor. Bu inancın yayılma sahası oldukça geniştir. Türkiye, İran, Hindistan ve Güney Kafkasya'da çok sayıda takipçisi vardır. Kafkas Ötesi'nde en çok Erivan, Yelisavetpol, Bakü guberniyalarında ve Kars Oblastı'nda yaygındır. Yazıda bu inancın yaşanış şekli; bu inancı benimseyenlerin kendilerini nasıl adlandırdıkları, öbür inançlardakilerle ilişkileri gibi değişik bilgiler aktarılıyor.

Yazıda bu mezhebin din adamları “şeyh”lerin her sene büyük şeyhin bulunduğu İran'ın Erdebil Vilayeti'nden geldiği belirtiliyor.

Yukarıda anlatılan ve İran merkezli görünen, Hz. Ali'yi ilah kabul eden bu inanç, Anadolu Aleviliğinden oldukça farklıdır (Şahin, 2013, 122).

(355.) Kafkalsarda Müridizm Mezhebi²⁵⁴ adlı yazı Bakü 3 Numaralı Rus-Tatar Okulu öğretmeni Mahmutbekov tarafından hazırlanmıştır. Yazıda Müridizm mezhebi ele alınır. Müridizm, Dağıstan ve Çeçenistan'da Rus istilasına karşı Nakşibendî-Halidî müritlerce başlatılan harekete Rusların verdiği isimdir (Temizkan 2010: 77). Çarlık Rusyası'na karşı bir hareketle ilgili bir yazının Çarlık Rusyası'nın bir organında, KUO'da neşredilmesi konuya ilişkin bakış açısını yansıtması açısından önemlidir.

Mahmudbekov'un yazısı aşağıdaki başlıklardan oluşur.

1. Müridizm Hakkında Umumi Kavramlar.
2. Kafkaslarda Müridizm'in Yayılması.
3. İsmail-Efendi ve Takipçiler.
4. Müridizm'in Pratikte Uygulanması.
5. Abdinist ve Eyubist Şeyhler.

(356.) Hacı Muhammet²⁵⁵ adlı yazıda Müslüman dilenci dervişlerin Hristiyanlardan bir yardım görebilmek için Hristiyanmış gibi davranmaları, Hz. İsa ve Hristiyanlıkla ilgili hikâyeler anlatmaları, şarkılar söylemeleri anlatılır. Yazıda bu türden dervişlerin anlattığı “Hacı Muhammet” adlı bir hikâyeye yerilir. Hacı Muhammet zengin bir tacirdir. Bağdat'ta bir cami yaptırdığı gün ortadan kaybolan Hacı Muhammet'i bir akrabası Kudüs'te bulur. Onun

²⁵² F. Sultanov, ss. 219-221. 17. Sayı, 2. Kısım, 1893.

²⁵³ SMOMPK'de “Али-Аллахи” [ali-allahi] denilmiştir.

²⁵⁴ Mahmudbekov, ss. 14-40., 24. Sayı, 1. Kısım, 1898.

²⁵⁵ K. Haçaturov, ss. 41-48., 24. Sayı, 1. Kısım, 1898.

Hristiyan olduğunu öğrenir. Dervişlerin bu tür hikâyeleri Hristiyanlar'ın sempatisini kazanmak için anlattıkları belirtildikten sonra yine bu amaçla söylenen bir şarkıya yer verilir. Şarkı 5 dördlükten ibarettir. Şarkının Türkçe aslı Kiril harflidir. Rusça satır altı tercüme ile toparlayıcı tercüme yapılmıştır. Şarkının ilk dördlüğü:

İsa geldi ad eyledi
Sönöh kolöm şad eyledi
Cannamı barbad eyledi
Başki eyle İsa Meryem (s. 47)

(377.) Erivan Guberniyası Müslüman-Şiilerinde Yas Ayı Muharrem²⁵⁶ adlı yazı 4 Ocak 1898 tarihinde Erivan'da Ragim Halilov tarafından yazılmıştır. Halilov yazısına Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatını anlatarak başlar. Sonra başa geçen halifeleri ve üçüncü halife Hz. Ali ile Muaviye arasındaki çekişmeyi ele alır. Bu çekişme neticesinde İslam'ın Sünni ve Şiilik olmak üzere iki kolda devam ettiğini anlatır. Bu süreçte Muharrem ayının ilk on gününde yaşananları ve daha sonra bu günlerin kazandığı anlamları icra edilen törenlerle anlatır.

(404.) Bakü Krayı'nda Araplar ile Türkler ve İslamiyet'in Yayılışı²⁵⁷ adlı yazıda Kafkas Ötesi'nde Türk hâkimiyeti ve İslam'ın yayılışıyla beraber değişen etnik yapı ele alınır. Türk halklarından önce bölgede yaşayan İran halklarından Tat ve Talışların zamanla azınlıkta kalır. Bakü ve çevresinde önemli miktarda Türk nüfusu toplanır. Yazıda bu sürecin anlatımına 7. yüzyıla başlanır ve yazının oluşturulduğu zaman kadar geçen tarihî seyir ele alınır.

(483.) Zakatel Okruğu Müslümanlarının Mekke Yolculuğu Hakkında Bazı Ayrıntılar²⁵⁸ adlı bu yazı, Kah Okulu Öğrtemeni Georgiy Paradov tarafından 28 Eylül 1901 tarihinde hazırlanmıştır. Paradov Müslümanlar için haccın önemi, hac yolculuğunun zorlukları ve nasıl gerçekleştiği, hacı olan bir kişinin saygınlık kazanması, hac zamanının belirlenmesi gibi haccın değişik yönlerini anlatmaktadır.

(516.) Yelisavetpol Guberniyası, Zangezür Uyezdi²⁵⁹ adlı yazının son kısmında İslamiyet'in temel kaideleri anlatılır.

²⁵⁶ P. Halilov, ss. 161-188., 25. Sayı, 1. Kısım, 1898.

²⁵⁷ F. G. Karpoviç, ss. 37-53., 27. Sayı, 1. Kısım, 1900

²⁵⁸ G. S. Paradov, ss. 25-27., 32. Sayı, 1. Kısım. 1903.

²⁵⁹ N. Şirakuni, ss. 182-217., 34. Sayı, 2. Kısım, 1904.

SONUÇ

SMOMPK'nin neşredildiği 1881-1929 yılları arasındaki 48 yıllık süre pek çok sahada, ilimde olduğu gibi Türklük bilgisi alanında önemli buluşların, okumaların, yayınların yapıldığı yarım asırlık bir zaman dilimidir. Bu süreçte Orhun Abideleri okunmuş, DLT bulunmuş ve ilim camiasına tanıtılmış, *Kutadgu Bilig*'in nüshaları peş peşe ilim insanlarının nazar-ı dikkatine sunulmuş, Dede Korkut üzerine yayınlar hız kazanmış, Radloff gibi araştırmacılar Türk coğrafyasından ilk ve önemli derlemeleri yaparak ilmî metotlarla neşretmiştir. SMOMPK bütün bu süreçlerin bir parçasıdır. Çarlık Rusyası'nın önemle üzerinde durduğu, büyük mesai ve imkân harcadığı, Kafkasya ve Kafkas Ötesi'ni ele alan yine Çarlık Rusyası'nın ürettiği benzerlerinin çok üzerinde bir dergidir. Bu husus eskiden günümüze kadar Rus ve Avrupalı araştırmacıların hep bilgisi dâhilinde olmuştur. Eserlerde SMOMPK'den materyaller alınmış, kendisine atıflarda bulunulmuştur. Buna karşılık Türkiye'de SMOMPK'den istifade edilen, kendisine atıfta bulunulan çalışmaların sayısı çok azdır. Bu çalışma böyle bir noktadan hareket edilerek hazırlanmış ve SMOMPK'yi derli toplu ele alan Türkiye'deki ilk çalışmadır.

Kültürün devamlılığı sağlayan önemli unsurların başında halk bilimi materyalleri gelmektedir. Bir toplumun belleği halk bilimi materyallerinde yaşar ve onlar sayesinde gelecek kuşaklara aktarılır. Halk biliminin bu yanı, Sovyetler Birliği'nde ideolojik gayelerin gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Bilim insanlarının eserlerinin giriş kısımlarında Komünist Parti'nin hoşuna gidecek methiyelere yer vermelerinin zaruret olduğu bir ortamda, siyasi çıkarlar doğrultusunda ilmî eserlere müdahalelerde bulunulmuştur. Siyasi iradenin isteğiyle, yeni etnisiteler için yeni diller ortaya çıkarılmış veya bazı haklar, diller, şehirler yok sayılmıştır. Çarlık Rusyası'nda da halk bilimi ürünlerinin Çarlık rejimi ve bilhassa kiliseyle çatışmaması için özen gösterilmiştir. Ancak hiçbir zaman Sovyetler'de olduğu kadar şiddetli müdahaleler yaşanmamıştır. Sovyetler'de, Sosyalist sistemin söylemleriyle çelişen halk bilimi ürünlerinin yayımlanmasına müsaade edilmemiştir. Dinî ve millî söylemler içeren ifadeler hiç çekinilmeden Sosyalist anlayışla yeniden düzenlenmiştir (Temur, 2010, 221). Bu yüzden Sovyetler'de ortaya konulan eserlerin objektifliği, sözlü veya yazılı eserlerin yayımlanırken müdahaleye uğrayıp uğramadığı tartışmalıdır. Ancak Çarlık Rusyası'nın yayımları Sovyetler'dekilere göre daha objektiftir, daha az müdahaleye uğramıştır. Çarlık Rusyası yayını olan SMOMPK bu açıdan önemlidir. Çünkü SMOMPK'nin

yayımlandığı sırada halk bilimi henüz yeni bir bilim idi. Onun, toplumun belleğindeki ve kültürün devamlılığındaki önemi yeni yeni saptanmaktaydı.

SMOMPK’de Kafkasya ve Kafkas Ötesi halklarının dillerini inceleyen dil bilgisi yazıları mevcuttur. Bu yazıların bir asır öncesinde ilmî metotlarla²⁶⁰ oluşturulmuş olması, hâlâ daha kendilerinden istifade etme imkânı sağlar.

SMOMPK’de bölge halklarının söz varlığı; kelime listeleri, kapsamlı sözlükler, atasözü ve deyim derlemeleriyle ortaya konulmuştur. Farklı halkların söz varlığının ortaya konulmuş olması diller arasındaki etkileşimi incelemek, kelime ödünçlemelerini saptamak için araştırmacılara faydalı materyaller sunar. Bu materyallerin, SMOMPK’de neşri üzerinden çok zaman geçmeden bile Avrupa’daki araştırmacılar tarafından yayınlarında kullanıldığını görülür.²⁶¹

SMOMPK’nin ilk sayılarında yerli dillerdeki metinler ya asıl alfabeleriyle ya da Kiril harfleriyle çeviri yazısız verilirken 17. sayıdan itibaren Kiril çeviri yazısıyla verilerek ilmî metot benimsenir.²⁶² Bu husus, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında başta Türkçe olmak üzere Kafkasya ve Kafkas Ötesi dillerindeki seslik hususların araştırılmasına veri sağlamaktadır.

SMOMPK’de Türkçe materyaller yer yer Arap, Latin²⁶³ ve Kiril harfleriyle aktarılmıştır.

SMOMPK’nin önceki sayılarında geçen herhangi bir yazının, materyalin daha sonraki sayıda aslı, devamı ya da benzeri geçiyorsa bu husus eski sayının ilgili yerine atıf yapılarak dile getirilir. Bu bazen yazılarda bazen de ön sözlerde belirtilir. 1889 tarihli 8. sayıdan itibaren “ön söz”ler yaygınlık kazanır. Ön sözlerde sayının içeriği değerlendirilir, yazılar kısaca tanıtılır. Konuyla ilgili SMOMPK’deki eski yazılar, materyaller hatırlatılır. Bazen konuyla ilişkili farklı yayınlar da dile getirilir. Mesela, yayımlanan bir masalın daha önce kim tarafından hangi yayında neşredildiği söylenir.

SMOMPK’nin 21. sayısı ile beraber o sayıda neşredilen anlatıların tip ve motifleri ön sözde ele alınır. Çoğu L. Lopatinskiy tarafından hazırlanan bu ön sözlerde tip ve motiflerin

²⁶⁰ Avrupa’da neşredilen yayınlara atıflar, sesleri farklarıyla ortaya koyan çeviri yazıların kullanılmış olması, verilerin tasnif edilmiş olması vb.

²⁶¹ bk: Németh (1911a).

²⁶² Bu husus SMOMPK 19. sayıda, ön sözde dile getirilir (s. XX).

²⁶³ bk.: (107.) Etnografik Günlükten, A. İoakimov, ss. 127-130. 9. Sayı, 2. Kısım, 1890

farklı milletlerin anlatılarında geçip geçmediği ve yaygınlığının ne olduğu üzerinde durulur. Motiflerin geçtiği başka anlatılara ve eserlere atıfta bulunulur. Eserlerin künyeleri verilir.

SMOMPK’de bazı konular farklı sayılarda aynı yazarın yazılarıyla tefrika hâlinde neşredilmiştir.²⁶⁴ Bu durumun ön sözlerde, yazının daha önceki bir sayıda çıkan yazının devamı olduğu belirtilerek dile getirildiği de olmuştur.

SMOMPK’de Kafkasya’nın Slavlaşması ve Çarlık Rusyası sınırlarının korunmasında büyük katkısı olan Kozaklarla ilgili çok sayıda yazı vardır. Kozakların hayatlarının çeşitli yönleriyle ayrıntılı ele alındığı bu yazılarda halk bilimi için de zengin materyaller vardır. Kozakların yeni yerleştiği bölgelerde Kabardey, Kumuk, Nogay, Çeçen, İnguş vb. halklarla komşu olması kültürel etkileşim yaşanmasına sebep olmuştur (Nasibli, 2004, 3). Bir yandan Kozakların hayat tarzı ve kültürü yerli halktan etkilenirken öbür yandan da Slav kültürü Kafkas coğrafyasında yayılma imkânı bulmuştur. SMOMPK’deki yazılar bu açıdan yaklaşıldığında konuyla ilgili yapılacak çalışmalarda zengin bir kaynak olma vasfını taşır.

SMOMPK’de pek çok yazıda bölgede yaşayan yerli halklar iptidai olarak tanıtılmaktadır. Böyle yazılarda bu halkların medeniyetten uzak olduğu ve açılan Rus okullarının onların medenileşmesi için önemli bir imkân sağladığı ifade edilir. Bu yönüyle SMOMPK’de Şarkiyatçı bir üslubun izlerini sürmek de mümkündür.

²⁶⁴ Arap Yazarların Kafkaslar, Ermenistan ve Azerbaycan Hakkında Verdiği Malumat; Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları vb.

DİZİNLER

Kronolojik Dizin

1. Sayı, Tiflis 1881

Birinci Kısım

1. Kafkas Eğitim Okruğu Yönetiminden, [İsimsiz], ss. 1-24.
2. Erivan Şehri, Step. Pavl. Zelinskiy, ss. 1-54
3. Daraçığag, Step. Pavl. Zelinskiy, ss. 55-68.
4. Tiflis Guberniyası'nda Ahaltsih'in Üretim Durumu Üzerine Notlar, İv. Zurab Gonadze, ss. 69-80.
5. Praskoveya Köyü, Nik. Frangopulo, ss. 81-88.
6. Altı-Ağaç Köyü, Silv. İv. Pohileviça, ss. 89-94.
7. Çernolsk Köyü, Yakovl. Ternovski, ss. 95-124.

İkinci Kısım

8. Tersk Oblastı, Pyatigor Okruğu Dağlı-Tatarların Nart Baturları Hakkında Destanlar, S. Urusbiev, (Derleyici ve Çevirenden Birkaç Söz, ss. I-VIII.) ss. 1-42.
9. Tatar Atasözleri, Özdeyişler, Bilmeceler ve Kadın İsimleri, St. P. Zelinskiy, ss. 43-62.

2. Sayı, Tiflis 1882

Birinci Kısım

10. Kafkas Eğitim Okruğu Yönetiminden, [İsimsiz], ss. 3-4.
11. Efsane, Destan, Hurafe ve Törenlerin İncelenmesine İlişkin Birkaç Soru, G. N. Potanin, ss. 5-17.
12. Kafkaslar Hakkında Yazan Eski Yazarlar, K. F. Gan, ss. 18-44.
13. Paleostom Nehri'nin ve Onun Kaynağı Kapar-Çayın Oluşumu, N. İ. Şafranov, ss. 45-58.
14. Gori Şehri, A. İ. Cavahov, ss. 59-108.
15. Nahçıvan Şehri ve Nahçıvan Uyezdi, K. A. Nikitin, ss. 109-142.

İkinci Kısım

16. İran'dan Göçen ve Erivan Guberniyası Nahçıvan Uyezdi'nde Yaşayan Ermenilerin Yaşayışından Etnografik Notlar, S. P. Zelinskiy, ss. 1-98.
17. Ermeni Âşık Hoylu Vartan'ın Şarkısı, S. P. Zelinskiy, ss. 99-106.
18. Erivan Guberniyası, Nahçıvan Uyezdi'nde Halk Anlatıları, K. A. Nikitin, ss. 107-120.

19. Dağıstan Masalları, A. Barsov, ss. 121-137.
20. Dağıstan'ın Bazı Bölgelerinden Efsaneler, A. Barsov, ss. 138-140.
21. Gürcü Halk Edebiyatından, A. İ. Cavahov, ss. 141-160.
22. Uyuyan Kaynak Husag-Don, Rostom Sikoyev, ss. 161-164.

3. Sayı, Tiflis 1883

Birinci Kısım

23. Osetya ve Osetler İlgili Notlar, D. Lavrov, ss. 1-314.
24. Kars Bölgesi Hakkında Notlar, K. Sadovskiy, ss. 315-350.

25. Ek: Osetya Haritası

İkinci Kısım

26. Temijbek Stanitsası ve Burada Söylenen Şarkılar, Ye. Peredelskiy, ss. 1-90.
27. Kuban Oblastı, Kafkas Uyezdi Razşevat Stanitsası'ndan Birkaç Kazak Şarkı ve Efsanesi, K. Jivilo, ss. 91-100.
28. Salahlu Yerleşimi ve Burada Derlenen Tatar Masalları, B. Veniaminov, ss. 101-137.
29. Karaçay Destanları, M. Aleynikov, ss. 138-168.
30. Ek: Temijbek Stanitsası'nda Söylenen Şarkıların Notaları, Ye. Peredelskiy.

4. Sayı, Tiflis 1884

Birinci Kısım

31. Eski Yunan ve Romalı Yazarların Kafkaslar Hakkındaki Verdiği Bilgiler, K. Gan, ss. 1-248.
32. Temrük Şehri, O. Arkannikov, ss. 249-283.
33. Koylasar Köyü ve Aysorlar Hakkında Bazı Bilgiler, P. Aysorah, ss. 284-326.
34. Ek: Aysor alfabesi, [İsimsiz].

İkinci Kısım

35. Çoh Aulu, Omar Karanailov, ss. 1-24.
36. Dağıstan Efsane ve Hurafeleri, Gaci-Magoma-Debirov, ss. 25-33.
37. Erivan'ın Fethi, K. Şulgin, ss. 34-39.
38. Abhazların Hayatlarından Notlar, K. Maçavariani, ss. 40-76.
39. Kuban Oblastı, Yeysk Uyezdi Novominsk'ten Küçük Rusya Şarkıları, Pyotr Kirillov, ss. 77-128.
40. Rustaveli Pars Derisi Hakkında, N. Gulak, ss. 129-187.

5. Sayı, Tiflis 1885

Birinci Kısım

41. Kars Oblastı, Ardahan Okruğu, Poshov Uçastoğu; K. Sadovskiy, ss. 1-65.
42. Bakü Guberniyası, Cevad Uyezdi, Salyan Kasabası; Nikolay Kalışev, ss. 66-171.
43. Tersk Oblastı, Vladikavkaz Okruğu, Sleptsov Stanitsası; Pyotr Semenov, ss. 172-208.
44. Kuban Oblastı, Mennonit Voldemfirst ve Aleksanderfeld Kolonileri, A. Tvalçrelidze, ss. 209-274.

İkinci Kısım

45. Dağlı Müslümanların Yaşayışlarından Notlar, A. İ. Pilov, ss. 1-36.
46. Kazakların Cemiyet Hayatıyla İlgili Birkaç Söz, Ye. Peredelskiy, ss. 37-82.
47. Erivan Guberniyası, Erivan Uyezdi'nde Derlenen İki Ermeni Masalı ve Üç Şarkı, K. Şulgin, ss. 83-88.
48. İki Svanet Masalı, İ. Petrov, ss. 89-96.
49. Tekgöz Hakkında Megrel Destanı. Yabancı insanlar "Oçokoçi"ler Hakkında Destan, İ. Petrov, ss. 97-102.
50. Şehzade Ömer Hakkında Çerkez Hikâyesi, K. Maçavariani, ss. 103-112.
51. Nart Aydemirkan Hakkında Kabardey Şarkısı, S. Streletskiy, ss. 113-118.
52. Tersk ve Kuban Oblastlarının Bazı Stanitsalarında Çocuk Oyunları ve Eğlenceleri, [Muhtelif], ss. 119-208.
53. Tiflis Guberniyası, Ahaltsih Şehrinde Bazı Yerel Oyunlar, İ. Stepanov, ss. 209-229.
54. Gürcistanda Rastlanan Oyuncaklar, Çocuk Eğlenceleri ve Oyunları, Z. Gulis, ss. 230-262.

6. Sayı, Tiflis 1888

Birinci Kısım

55. Ornitolojik Yönüyle Gori Şehri; A. Pikalskiy, ss. 1-9.
56. Kuban Oblastı, Bataltaşın Uyezdi, Otradnaya Stanitsası; D. İvanov, ss. 10-40.
57. Kuban Oblastı, Kavkaz Uyezdi, Rasşevat Stanitsası; K. Jivilo, ss. 41-98.
58. Kuban Oblastı, Maykop Uyezdi, Samur Stanitsası; Vl. Kobelyatskiy, ss. 99-122.
59. Yelisavetpol Guberniyası, Cevanşir Uyezdi, Sarov Köyü; Nikolay Grigorov, ss. 123-132.
60. Kuban Oblastı, Maykop Uyezdi, Besleneyev Stanitsası, Pyotr Bliznyukov, ss. 133-152.
61. Yelisavetpol Guberniyası, Cebrail Uyezdi, Gadrut Köyü, İ. Davidbekov, ss. 153-192.

İkinci Kısım

62. Trabzon Yunanlarının Lehçeleri Hakkında Birkaç Söz, Örnek Şarkılarla, A. İoakimov, ss. 1-30.
63. Kabardey Destanı Ademirkan, L. Lopatinskiy, ss. 31-49.

64. Tersk Oblastı, Uollakoban Köyü Yakınında Bulunan Tarih Öncesi Devirden Bir Mezarda Bulunan Bronz Süslemeler ve Biçimler, V. Dolbejeva, ss. 50-76.
65. Güney Kafkasya Tatarlarının Halk Hikâyeleri, A. Zaharov, ss. 77-156.
66. Yeysk Şehri Sakinlerinin Doğum, Evlilik ve Defin Tören ve Gelenekleri, Timofey Stefanov, ss. 157-176.
67. Yelisavetpol Guberniyası, Yelisavetpol Uyezdi, Geranboy-Ahmedli Sakinlerinin Bazı Karakteristik Özellikleri, Gasan-bek-Bagirov, ss. 177-185.
68. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi, Kazgulak Köyü'nde Derlenen Bilmeceler ve Hikâyeler, Grigoriy Gorbunov, ss. 186-225.

Ek

69. Abhaz Alfabeti, Mihail Bejanov, ss. 1-2.
70. Udin Alfabeti, Mihail Bejanov, ss. 5-6.

7. Sayı, Tiflis 1889

Birinci Kısım

71. Kafkas Eğitim Okruğu Yönetiminden, [İsimsiz], s. I.
72. Tersk Oblastı, Kizlyar Okruğu, Borozdin Stanitsası; Ye. Butova, ss. 3-156.
73. Küçük Rusya'da Gürcü Göçmenlerin Hayatlarından Bir Sayfa, P. Fyodorovskiy, ss. 156-163.
74. Tiflis Guberniyası, Ahaltsih Şehri; V. İvanov, ss. 164-217.

İkinci Kısım

75. Nart Destanları, A. Kaytmazov, ss. 3-36.
76. Tiflis Guberniyası, Telavsk Uyezdi Eski Eserler; V. Kiknadze, ss. 37-50.
77. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi'nde Derlenen Hikâyeler, Formeller, Atasözleri ve Bilmeceler; Gr. Gorbunov, ss. 51-63.
78. Cevanşir Ermenilerinin Anlatılarına Göre Timur, M. Pogoso, ss. 64-68.
79. Tamazluh veya Besi Hayvanlarının Ortaklaşa Kullanılması Geleneği, S. Şaverdov, ss. 69-70.
80. Yelisavetpol Guberniyası, Nuhin Uyezdi Halk Anlatılarına Göre Nour veya Novur Gölü; Efendiyev, ss. 71-72.
81. Yelisavetpol Guberniyası, Cevanşir Uyezdi Ermenilerinde Evde Eğitim; G. İzrayelov, ss. 73-76.
82. Ermeni Masalları: "Kafatası Çar" ve "Atlı Gelin", A. Gazarov, ss. 77-83.

83. Yelisavetpol Guberniyası, Cevanşir Uyezdi “İstisu” (sıcak pınar) Mineral Kaynağının Tasviri; G. İzrayelov, 84-85.
84. Efsane ve Masal (Ermeni Halk Edebiyatından), G. İzrayelov, ss. 86-89.
85. Kutsal Simon Efsanesi, Yevstafiy Zedgenidze, ss. 90-92.
86. Kader (Svanet Masalı), Georgiy Guceciani, ss. 93-95.
87. Zakatel Okruğu Tatarlarının Anlatılarında Çariçe Tamara, İosif Galacev, ss. 96-97.
88. Tatar Masalları, Aleksandr Kalışev, ss. 98-128.
89. Şemahin Ermenilerinden Anekdotlar, Aleksandr Kalışev, ss. 129-135.
90. İki Tatar Evliyanın Ortaya Çıkışıyla İlgili Efsaneler, Aleksandr Kalışev, ss. 136-140.
91. Baku Guberniyası, Şemahin Uyezdinde Derlenen Ermeni Masalları; N. Kalışev, ss. 141-231.

8. Sayı, Tiflis 1889

92. Ön Söz, [İsimsiz], ss. 1-8.
93. Tersk ve Kuban Oblastlarında Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri: Tersk Oblastı, [Muhtelif], ss. 1-128.
94. Tersk ve Kuban Oblastlarında Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri: Kuban Oblastı, [Muhtelif], ss. 1-395.
95. Alfabetik Fihrist, [İsimsiz], ss. 1-2.

9. Sayı, Tiflis 1890

Birinci Kısım

96. Kafkaslar Hakkında Eski Yunan ve Roma Yazarlarının Verdiği Bilgiler: II, Bizanslı Yazarlar; K. Gan, ss. 1-215.
97. Fihrist, [İsimsiz], ss. 1-10.

İkinci Kısım

98. Ön Söz, A. Slovinskiy, ss. 1-16.
99. Tatar Okulları, Mir-Gaşim-Bek Vezirov, ss. 1-6.
100. Kafkas Ötesi Tatarlarında Halk Eğitimi, A. Zaharov, ss. 7-51.
101. Molla Nasrettin Fıkraları, A. Zaharov, ss. 52-74.
102. Bakü Guberniyası, Gökçay Uyezdi’nde Derlenmiş Tatar Masalları, N. Kazbek, ss. 75-102.
103. Tatar İnanışlarına Dair Bazı Bilgiler, Mir-Gaşim-Bek Vezirov, ss. 103-112.
104. Rus Armasında Niye İki Başlı Kartal Olduğunda Dair Tatar Efsanesi, Surkov, ss.113-113.
105. Büyükanne Hikâyeleri, A. Kalışev, ss. 114-120.

106. Eşkıya Kör-Oğlu Hikâyesi, Mirza-Veli-Zade, ss. 121-126.
107. Etnografik Günlükten, A. İoakimov, ss. 127-130.
108. Agbulah Efsaneleri, V. Teptsov, ss. 131-138.
109. Yelisavetpol Guberniyası, Nuhin Uyezdi, Kutkaşın Köyü'nden Halk Hekimliğine Dair Bilgiler; Raşid-Bek-Efendiyev, ss. 139-147.
110. Şapsıgların Halk Edebiyatından, A. Kaytmazov, ss. 148-161.
111. İmeretilerin Halk Edebiyatında, V. Lominadze, 162-180.
112. Yılan Kral Masalı, İ. Sanakov, ss. 181-183.
113. Yelisavetpol Guberniyası, Bayan Köyü'nde Derlenen Masallar, P. Toniyev, ss. 184-210.
114. İkinci Bölümde Geçen Arapça, Tatarca, Ermenice, Gürcüce vb. Kelimelerin Alfabetik Fihristi; Yazı Kurulu, ss. 211-224.

10. Sayı, Tiflis 1890

115. Giriş, M. Zavadskiy, ss. 1-80.

Birinci Kısım

116. Svanetiya (Coğrafi Tetkik), V. Ya. Teptsov, ss. 1-68.
117. Svanetler (Hayat Tarzının Bazı Yönleri), D. Mariani, ss. 69-87.
118. Svanetlerin Dinî-Manevi Durumlarına İlişkin Kısa Bir Değerlendirme, Gulbiani, ss. 88-94.
119. Senaksk Uyezdi'nde Bazı Yerleşimler İçin Kısa Bilgiler; S. M. Saneblidze, V. İ. Gagua, A. M. Dgebuadze, ss. 95-116.

İkinci Kısım

120. Svanet Atasözleri, Bilmeceler ve Şarkıları; Viss. Ş. Nijeradze, ss. 1-8.
121. Svanet Halk Şiirinin Örnekleri, A. İ. Stoyanov, ss. 9-68.
122. Konsav Kipian'a İlişkin Svanet Motif ve Şarkıları, V. Ya Teptsov, ss. 69-92.
123. Svanet Metinleri, A. N. Gren, ss. 76-160.
124. Svanet Masalları, İv. Nijeradze, ss. 161-241.
125. Svanet Efsaneleri ve Şarkıları, D. Mariani, ss. 241-252.
126. Megrel Metinleri, İv. Ya. Petrov, ss. 253-310.
127. Megrel Metinleri, [Muhtelif], ss. 311-333.

Üçüncü Kısım

128. Svanet Şarkı ve Masalları (Rusça), D. Mariani, ss. 1-11.
129. Megrel Masalları, Efsane ve İnanmalar (Rusça); [Muhtelif], ss. 12-36.
130. Gürcü Hikâye ve Masalları (Rusça), [Muhtelif], ss. 37-80.

11. Sayı, Tiflis 1891

Birinci Kısım

131. Kafkas Ötesi'nde Bazı Yerleşimlerde Ticari Faaliyetler, [Muhtelif], ss. 1-302.
132. Kafkas Ötesi'nde Ticari Faaliyetlere İlişkin Umumi Değerlendirme, A. Slovinskiy, ss. 303-376.

İkinci Kısım

133. Kafkas İpekçiliğinin İncelemesi, [Muhtelif], ss. 1-155.
134. Kafkas Eğitim Okruğu Eğitim Kurumlarında İpekçilik Faaliyetleri, [Muhtelif], ss. 157-320.

12. Sayı, Tiflis 1891

Birinci Kısım

135. Giriş, L. G. Lopatinskiy, ss. 1-3.
136. Adige Halkı ve Özelde de Kabardeyler Hakkında Notlar, L. G. Lopatinskiy, ss. 1-10.
137. Rusça Kaydedilmiş Kabardey Hikâye, Destan ve Masalları, L. G. Lopatinskiy, ss. 11-145.
138. Kabardey Metinleri, L. G. Lopatinskiy, ss.1-96.
139. Kabardey Metinlerine Açıklamalı Sözlük, L. G. Lopatinskiy, ss. 82-104.
140. “Bziyekskaya Bitva” metninden hareketle Adige Dili Kyah Şivesi Bjeduh Ağzı Hakkında Değerlendirme, L. G. Lopatinskiy, ss. 105-106.
141. Dizgi Hataları, L. G. Lopatinskiy, ss. 107-108.

İkinci Kısım

142. Giriş, L. G. Lopatinskiy, ss. 1-3.
143. Kısa Kabardey Grameri, L. G. Lopatinskiy, ss. 1-46.
144. İndeksli Rusça – Kabardeyce Sözlük, L. G. Lopatinskiy, ss. 1-299.

13. Sayı, Tiflis 1892

145. Ön Söz, A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-40.

Birinci Kısım

146. Samşvilde Şehri Eski Eserleri, S. Majnikov, ss. 3-13.
147. Aziz Oganess Mağarası, N. Fyodorov, ss. 14-17.
148. Dahov Stanitsası Yakınlarında Taş Gömütler, V. İlin, ss. 18-19.
149. İndiş Nehrinde Eski Lahitler, İ. Hurumov, ss. 20.
150. Kvirily Vadisi, F. Huskivadze, ss. 21-41.
151. Kasapet Köyü, G. İzrayelov, ss. 42-58.
152. Tatev Köyü, N. Grigorov, ss. 59-125.
153. Goşun Daş, Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 126-127.

154. Samsar Mağaraları, İv. Sinakoyev, ss. 128-130.
155. Çeliş-Kiv Kabristanı, F. D. Jordoniya, ss. 130-132.
156. Baş-Şuragel Köyü Yakınlarında Eski Eserler, Gr. Bunyatov, ss. 141-147.
157. Aziz Fom Manastırı, A. Tumanov, ss. 148-152.

İkinci Kısım

158. İmertinlerde Yeni Yılın Kutlamaları, V. Lominadze, ss. 3-8.
159. Raça'ya Seyahat, Ş. Lominadze, ss. 9-23.
160. Raçin Masalları, Ş. Lominadze, ss. 24-31.
161. Abhaz Halk Hikâye ve Efsanelerinden, V. Gartskiya, ss. 32-43.
162. Gürcü Halk Edebiyatından, [Muhtelif], ss. 44-70.
163. Guriy Efsaneleri, F. Meladze, ss. 71-74.
164. Ermeni Masal, Hikâye ve Efsaneleri, [Muhtelif], ss. 75-140.
165. Cimri Zengin (Oset Masalı), A. Kaytmazov, ss. 141-144.
166. Dağıstan Âdetlerinden, [Muhtelif], ss. 145-155.
167. Bakü Şehrinde Kaydedilen Hikâye ve Efsaneler, A. Babalyants, ss. 156-166.
168. Şah-Abbas ve Faric, N. Kiyasbekov, ss. 167-172.
169. Âşık-Kerib (Hikâye ve Aşık-Kerib'in Şarkılarının Tatarca Metinleri), Mahmudbekov, ss. 173-229.
170. Tatar Şarkıları; M. Kuliyeve, A. İsmailov, ss. 230-237.
171. İvanovka Köyü, N. Kalaşev, ss. 238-288.
172. Manglis Bölgesinde Derlenen Rus Masal ve Efsaneleri, A. Valeniç, ss. 289-294.
173. Yelisavetpol Guberniyası'nda Derlenen Tatar Masal ve Hikâyeleri, [Muhtelif], ss. 295-322.
174. Yedi Kardeş Hakkında Ermeni Masalı, T. Yuzbaşev, ss. 323-329.
175. Cesur Solomon Efsanesi, Georgiy Parodov, ss. 330-333.
176. Kilit, Yak. Pashalov, ss. 334-343.

14. Sayı, Tiflis 1892

Birinci Kısım

177. Ön Söz, M. Zavadskiy, ss. 1-8.
178. Kafkas Dağlılarının Hayatlarından Notlar, A. Lilov, ss. 1-58.
179. Kuban ve Terek'in Kökenleri, V. Teptsov, ss. 59-212.
180. Vartaşen Köyü ve Onun Sakinleri Hakkında Kısa Bir Malumat, S. M. Bejanov, ss. 213-262.

İkinci Kısım

181. 4 Kardeş Hikâyesi (Abhaz), K. Maçavariani, ss. 1-8.
182. 12 Tsudahar Şarkısı, B. Dalgat, ss. 9-72.
183. Avar Masalları, Biakay Abdullayev, ss. 73-134.
184. Kyurin Metinleri (Atasözleri, Masallar ve Anekdötler); Kn. Lionidze, B. Sultanov, ss. 135-202.

15. Sayı, Tiflis 1893

Birinci Kısım

185. Ön Söz, N. İvanitskiy, ss. 1-2.
186. Tersk Oblastı, Pyatigor Okruğu, Prohladnaya Stanitsası; S. F. Golovçanskiy, ss. 1-36.
187. Vladikavkaz Okruğu, Slepsov Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar, P. Semenov; ss. 37-140.
188. Grozni Okruğu, Naur Stanitsası (Stanitsanın Konumu, Tarihi ve Statik Veriler); M. Mohir, ss. 141-144.
189. Naur Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar, V. Pyatirublev, ss. 145-226.
190. Grozni Okruğu, İşer Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar; Ye. Butova, ss. 227-289.
191. Kizlyar Okruğu, Borozdin Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar; Ye. Butova, ss. 290-301.
192. Vladikavkaz Okruğu Tersk Stanitsa'sında Söylenen Düğün Şarkıları, L. Romanov, ss. 302-303.
193. Vladikavkaz Okruğu Arhon Stanitsa'sında Söylenen Şarkılar, V. Kikot, ss. 304-314.
194. Grozni Okruğu Umahan-Yurtov Stanitsa'sında Söylenen Şarkılar, V. Kikot, ss. 315-335.

İkinci Kısım

195. Slepsov Stanitsa'sında Derlenen Masallar, P. Semenov, ss. 1-146.
196. Naur Stanitsası'nda Derlenen Masalllar, V. Pyatirublev, ss. 147-178.
197. Umahan-Yurtov Stanitsası'nda Derlenen Masallar, Ön Yargılar, Atasözleri ve Bilmeceler; V. Kikot, ss. 179-192.
198. Grozni Okruğu, Vozdvijen Slobodası'nda Derlenen "Hırsız" Masalı; Ye. Maksimilyanov, ss. 193-195.

16. Sayı, Tiflis 1893

199. Ön Söz, A. Borozdin, ss. 1-9.

Birinci Kısım

200. Gizel Köyü (veya Kizilka), A. Tsallagov, ss. 1-29.
201. Aksay (veya Taşkiçu), Mitr. Mohir, ss. 30-36.

202. İşer Stanitsası; Butovoy, Lisenko, ss. 37-56.
203. Tersk Bölgesi, Kizlyar Otdeli, Çervlenoy Stanitsası Sakinlerinin İnanış, Efsane ve Âdetlerinden Kesitler; T. Rogojina, ss. 57-67.
204. Tersk Oblastı, Kizlyar Otdeli, Umahan-Yurtov Stanitsası'nın Tasviri; Vl. Kikot, ss. 68-84.
205. Kostek Köyü, Afanasyev, ss. 85-100.
206. Tersk Stanitsası, M. Afanasyev, Romanov, ss. 101-133.
207. Kalinov Stanitsası'nda Eski Manastır, Rışetov, ss. 134-140.
208. Pereyaslav Stanitsası'nın Ziraî ve Ekonomik İncelemesi, K. A. Surin, ss. 141-161.
209. Tersk Oblastı, Sunjensk Okругu Sleptsov Stanitsası'ndaki Kazakların Hayatından Birkaç Sayfa; P. Semenov, ss. 162-210.
210. Stavropol Guberniyası Bezopasnoye Köyü'ne Tarihî-Statik Bakış; A. Semilutskiy, ss. 211-221.
211. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi Raguli Köyü; A. Bubnov, ss. 222-266.
212. Yeysk Şehri Sakinleri Arasındaki Hurafe, Uğur, İnanç, Kehanet ve Büyüler; P. Gorbanev, ss. 267-277.
213. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi Spass Köyü; Nikolay Ryabih, ss. 278-307.
214. İki Rus Masalı, D. Klevetov, ss. 308-312.
215. Üç Yirmi Kopik (Çek Efsanesi), Ye. Maksimilyanov, ss. 313-316.
216. Tersk Bölgesi, Ardon Stanitsası'ndaki İnanış, Bayram, Şarkı ve Masallar; A. Gusev, ss. 317-366.
- İkinci Kısım
217. Tersk Bölgesi, Sunjen Otdeli, Sleptsov Stanitsası'nda Halk Hekimliği; P. Semenov, ss. 1-15.
218. Kuban Oblastı'nda Bazı Stanitsalarda Loğusa ve Yeni Doğmuş Bebek Bakımı, K. Jivilo, ss. 16-38.
219. Yeysk Şehrinde Halk Hekimliği, S. Majnikov, ss. 39-130.
220. Kutais Guberniyası'nda, Oni'de Hastalıklar ve Onların Tedavisinde Halk Yöntemleri; Caparidze, ss. 131-137.
221. Kurgannoy Stanitsası'nda Halk Hekimliğine Dair Veriler, F. Stepanov, ss. 138-141.
222. Kuban Stanitsası'nda Rastlanan Hastalıklar ve Onların Tedavi Yöntemleri, İv. Sobol, ss. 142-146.
223. Kuban Oblastı, Bekeşev Stanitsası'nda Hastalıklar ve Tedavi Araçları, Tovnekin, ss. 147-149.

224. Pereyaslav'da Hastalıklara İlişkin Veriler, T. Deduhov, ss. 150-153.

225. Hastalıkların Tedavisinde Halk Araçları, P. Gorbanev, ss. 154-186.

17. Sayı, Tiflis 1893

226. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-16.

Birinci Kısım

227. Prens Pşşık Ahodyagok, Han-Girey, ss. 1-43.

228. Keli Gölü ve Çevresi, N. Dinnik, ss. 44-72.

229. Kvareli Köyü, Ye. Zedinidze, ss. 73-89.

230. Karzah Köyü, K. Grikorov, ss. 90-103.

231. Geozaldara Köyü, A. Ter-Markarov, ss. 104-118.

232. Barda Köyü, G. Osipov, ss. 119-137.

233. Ahtıy Köyü, D. Babayev, ss. 138-148.

234. Ksaverio Glavani – 1724 Yılında Çerkezya, Tercüme ve Notlar; Ye. G. Veydenbaum, ss. 149-190.

235. Derginin 13. Sayısındaki Üç Ermeni Yazıtıyla İlgili Notlar, N. Marr, ss. 191-197.

İkinci Kısım

236. Nogay İnanışları, M. Aleynikov, ss. 1-14.

237. Guriy'lerin Halk Âdetleri ve İnançları, T. Mamaladze, ss. 15-123.

238. Telav Uyezdi'nde Gürcü İnanışları, İ. Stepanov, ss. 124-143.

239. Kvartel İnançları, M. Canaşvili, ss. 144-173.

240. Eçmiadzin Uyezdi Ermenilerinin Hurafeleri, Halk Bilgeliği ve İnanışları, G. Bunatov, ss. 174-192.

241. Zangezur Uyezdi Ermenilerinin Hurafeleri, Halk Bilgeliği ve İnanışları, Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 193-201.

242. Lenkoran Uyezdi Talışlarının Kozmogonik İnanışlarından, T. Bayram-Alibekov, ss. 202-204.

243. Şemahin Uyezdi Tatarlarının İnanışlarından, M. Efendiyev, ss. 205-218.

244. "Ali-Allah" Mezhebine Dair Bazı Bilgiler, F. Sultanov, ss. 219-221.

Üçüncü Kısım

245. Şikesteler, Tsallagov, ss. 3-33.

246. Kumuk Şarkıları, A. Afanasyev, ss. 34-55.

247. Değerlendirme, L. Lopatinskiy, ss. 56-57.

248. Bir Guen Şarkısının Giriş Kısmı, Ye. G. Veydenbaum, ss. 58-59.

249. Kumuklar ve Dilleri Hakkında, L. L., ss. 60-63.
250. Rusça-Kumukça Sözlük, M. G. Afanasyev, ss. 1-48.
251. Kumukça-Rusça Sözlük, M. V. Mohir, ss. 49-95.
252. Değerlendirme ve Düzeltme, L. L., s. 601.

18. Sayı, Tiflis 1894

Birinci Kısım

253. Megrel Halk Şarkıları, Hr. Grozdov, ss. 1-58.
254. Megrel Metinleri, İ. Petrov, ss. 59-90.
255. Svanet Metinleri, [Muhtelif], ss. 91-132.

İkinci Kısım

256. Vardavar [Şarkılar], A. Kalışev, ss. 1-36.
257. Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri; A. Kalışev, A. İoakimov; ss. 37-74.

Üçüncü Kısım

258. Megrellerin Hayatı ve İnanışları, Ya. Teptsov, ss. 1-26.
259. Megrel Masalları (Rusçaya Tercüme), Ş. Lominadze, ss. 27-48.
260. Eram-Hut ve Cvartsların Kutlusu, P. Eyvazov, ss. 48-58
261. Aysor Efsane ve Masalları, P. Eyvazov, ss. 59-110.
262. Vartaşen Yahudileri, M. Bejanov, ss. 111-227.
263. Tiflis ve Kutais Guberniyalarında Halk Fantazisi ve Yaşayışı, M. Maşurko, ss. 228-410.

19. Sayı, Tiflis 1894

264. Ön Söz, A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-20.

Birinci Kısım

265. Temir-Han-Şur Şehrinin Tarihinin Tetkiki, Ye. Kozubskiy, ss. 1-77.
266. Çenahi Köyü'nün Eski Eserleri (12 tane resimle), Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 78-83.
267. Sori Köyü, N. Mindeli, ss. 84-159.
268. Tsalenciha Köyü, A. Gvasali, ss. 144-159.
269. Kvirily Kasabası ve Onun Çevresi, F. Huskivadze, ss. 160-180.

İkinci Kısım

270. İmertın Masalları, [Muhtelif], ss. 1-77.
271. Tiflis Guberniyası Telav Uyezdi Gürcülerinin Halk Bilgeligi ve İnanışları, İ. Stepanov, ss. 78-123.
272. Gürcu Masalları, [Muhtelif], ss. 104-123.
273. Kvartel Şarkıları, F. Kalandaraşvili, ss. 124-140.

274. Kuartel Efsaneleri, [Muhtelif], ss. 141-154.
275. Ermeni Masalları, [Muhtelif], ss. 155-219.
276. Zangezür Ermenilerinin Düğünleri, Melik-Şahnazarov, ss. 220-226.
277. Kafkas Ötesinde Tatar Halk Edebiyatı; K. Haçaturov, A. Agababayev, Mahmudbekov; ss. 227-325.

20. Sayı, Tiflis 1894

278. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-10.

Birinci Kısım

279. Rok ve Mamison Geçitlerinden Geçiş, N. Dmitriyev, ss.1-35.
280. Kara Nogaylar ve Hayatları, G. Anan'yev, ss. 36-63.
281. Kürtler, Karakterleri ve Yaşayışları, K. Haçaturov, ss. 64-90.
282. Kafkas Ötesi Tatarlarında Kadının Ev ve Sosyal Hayatı, A. Zaharov, ss. 91-157.

İkinci Kısım

283. Kürt Metinleri, K. Haçaturov, ss. 1-15.
284. Değerlendirme, L. L., ss. 15-16.
285. Talış Metinleri, Teymur-Bek Bayramalibekov, ss. 17-22.
286. Değerlendirme, L. L., ss. 22-24.
287. Ermeni-Tat Metinleri; Efendiyev, Şahverdov, ss. 25-30.
288. Değerlendirme, L. L., ss. 30-32.
289. Yahudi-Süryani Metinleri, L. L., ss. 1-26.
290. Değerlendirme, L. L., ss. 26-32.
291. Aysor Metinleri, A. Kalışev, ss. 33-96.
292. Değerlendirme, L. L., ss. 96-104.
293. Aysor Alfabetesi ve Metinler, [İsimsiz], ss. 1-4.

Ek

294. Ön Sözlü ve Açıklamalı Rusça-Aysorca ve Aysorca-Rusça Sözlük, A. Kalışev, ss. 1-420.
295. Kafkasların Tarihî-Coğrafi Sözlüğü İçin Materyaller, Ye. Veydenbaum, ss. 1-38.

21. Sayı, Tiflis 1896

296. Ön Söz, İsim ve Konu Fihristiyle (Masalların Motifleri), L. Lopatinskiy, ss. 1-42.

Birinci Kısım

297. Tarihî İki Kinklosov Kaydı ve Bazı Kaynaklara Göre Olayların Kronolojik Listesi, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-60.

298. Konstantinopolis'te Verilmiş Patrik 3. Domentiya'nın İki Belgesi, Ye. S. Takayşvili, ss. 61-71.

299. Kafkas Sıradağları'na İlişkin Müslümanların İnanışları, N. Ostroumov, ss. 73-78.

300. Erivan Guberniyası ve Kars Oblası'na Tatil Gezisi, V. Devitskiy, ss. 79-180.

301. Ornitolojik Manada Yelisavetpol ve Çevresi, Tatar Halkın Kuşlarla İlgili Anlatılarıyla Beraber, Ye. Yemelyanov, ss. 181-200.

302. Spartokitler Çağında Kimmer Bosporosu, S. Melnikov-Razvedenkov, ss. 1-75.

303. Değerlendirme, Ye. Veydenbaum ve L. L., ss. 76-78.

İkinci Kısım

304. Kafkas Ötesi'nde Öğretmen Seminerinde Öğrencilerden Derlenen Masallar, [Muhtelif], ss. 1-106.

305. Raçinlerin Bayramları, Âdetleri ve İnanışları, G. Caparidze, ss. 107-150.

306. Adige (Çerkez) Metinleri, P. Tambiyev, ss. 153-328.

307. Değerlendirme, L. L., ss. 266-267.

308. Değerlendirme, Hr. Grozdov, L. L., ss. 269.

309. Açıklamalı Sözlük, L. L., ss. 270-301.

310. Gramatik Değerlendirme, L. L., ss. 302-327.

311. Önemli Yazım Hataları, [İsimsiz], ss. 327-328.

22. Sayı, Tiflis 1897

312. Ön Söz, İsim ve Konu Fihristiyle (Masalların Motifleri), L. Lopatinskiy, ss. 1-22.

Birinci Kısım

313. Kuzey Kafkasya ve Rusya'yla İlgili Gürcü Vakayinameler ve Tarihçiler, M. Canaşvili, ss. 1-196.

314. Değerlendirme, L. L., ss. 197-198.

315. Adı Geçen Kaynakların Fihristi, [İsimsiz], ss. 199-206.

316. Armaz Yazıtının Fotoğrafla Analizi, Ye. Takayşvili, ss. 207-212.

317. Tiflis'te Meteh Kilise'sinin Ahşap Antimnisi, Ye. Takayşvili, ss. 213-216.

318. Kurcip Kurganı ve Eski Eserleri, V. Sısoyev, ss. 1-32.

319. Gabukoy Kurganı, V. Sısoyev, ss. 33-49.

320. Yunan (ve Toma) Yazıtları, V. Sısoyev, ss. 50-69.

321. Değerlendirme, L. L., ss. 70-72.

İkinci Kısım

322. Ön Söz, A. A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-5.

323. Artvin Şehri, K. Maçavariani, ss. 1-53.
324. Erivan Şehrinde Bahçe İşleri, V. Devitskiy, ss. 55-118.
325. Vaksan Buzulu'na Gezi, İ. Leontyev, ss. 119-162.
326. Özgür Svaneti Halkının Hayatı ve Beğenileri, N. Dmitriyev, ss. 163-187.
327. Rion Geçidi, Ş. Lominadze, ss. 188-209.
328. Geb Tarım Toplumu, L. Maysuradze, , ss. 210-219.
329. Lançuh Tarım Toplumu, D. Kereselidze, 220-238
330. Nigoiti Köyü, S. Corbenadze, ss.239-247.

Üçüncü Kısım

331. Çeçen Metinleri (Asıllarıyla), İbrahim Magomayev, ss. 1-12.
332. Rusça Anlatımla Çeçenlerin Masal ve Efsaneleri, İbrahim Magomayev, ss. 12-22.
333. Dil Bilimi Değerlendirmeleri, A. Gren, ss. 22-26.
334. Değerlendirme, L. L., ss. 26-28.
335. Oriya Kalesi (Rumca Şarkı), A. İoakimov, ss. 29-32.
336. Değerlendirme, L. L., ss. 32-32.
337. Terek Üzerine Söylenmiş Rus Epik Masalı, M. Karpinskiy, ss. 33-42.

23. Sayı, Tiflis 1897

338. Ön Söz, İsim ve Konu Fihristiyle (Masalların Motifleri), L. Lopatinskiy, ss. 1-15.

Birinci Kısım

339. Coğrafi Bağlamda Kuban Oblastı, L. Ya. Apostolov, ss. 1-306.

İkinci Kısım

340. Ön Söz, N. S. İvanitskiy, ss. 1-4.
341. Stavropol Guberniyası ve Uyezdi Novogeorgiyev Köyü, N. Ryabih, ss. 1-55.
342. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi, Petrov Köyü, G. Kosoglyadov, ss. 57-72.
343. Stavropol Guberniyası, Medvejen Uyezdi, Novopavlov Köyü, S. Belskiy, ss. 73-87.
344. Melonitler ve Kafkaslardaki Kolonileri, M. Zaalov, ss. 89-127.
345. Temryuk Balıkçılığı, P. Voyevod, ss. 128-217.
346. Tersk Oblastı, Kizlyar Okrugu Çyorniy Rınok Köyü, M. Morebis, ss. 218-246.
347. Eski Şehir Macarıy, Sv. Krest Şehri ve Stavropol Guberniyası, Praskoveya Köyü, A. Semilutski, ss. 247-252.
348. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi, Pokoynoye Köyü, A. Semilutski, ss. 253-356.

Üçüncü Kısım

349. Dağlı Tatarların Masalları, Yevg. Baranov, ss. 3-48.

350. Dizgi Hataları.

351. Haritalar ve Resimler.

24. Sayı, Tiflis 1898

352. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-8.

Birinci Kısım

353. Değerli Taşlar, İsimleri ve Hususiyetleri (10. yy. Gürcü Mecmuasından) , M. G. Canaşvili, ss. 1-72.

354. Şah Nuşrevan'ın Tacı, Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 1-13.

355. Kafkalsarda Müridizm Mezhebi, Mahmudbekov, ss. 14-40.

356. Hacı Muhammet, K. Haçaturov, ss. 41-48.

357. Kutlu Bakirenin Rüyası, K. Şulin, ss. 49-55.

358. Değerlendirme, L. L., ss. 55-55.

359. Kutlu Bakirenin Rüyası, Ye. Takayşvili, ss. 56-67.

360. Âdem'in El Yazısı ve Dürüst Ağacın Kökeni, Ye. Takayşvili, ss. 68-71.

361. Apokrif Karakterdeki İki El Yazması İçin Değerlendirmeler, Ye. Takayşvili, ss. 72-84.

362. Greben Kazaklarının Eski Şarkıları (Değerlendirmeye), M. Karpinskiy, ss. 85-118.

363. St. Çervlen'de Kaydedilmiş Acıklı ve Dalgacı Birkaç Şarkı (Değerlendirmeye), M. Karpinskiy, ss. 119-126.

İkinci Kısım

364. Ön Söz, İsim ve Konu Fihristiyle (Masalların Motifleri), N. P. Kagan, ss. 1-44.

365. Megrel Anlatılarından (Mit, Efsane, Hikâye ve Masallar), İ. Stepanov, ss. 1-53.

366. İmertten Masalları ve Anlatıları, [Muhtelif], ss. 53-71.

367. Gürcü Anlatıları ve Masalları, [Muhtelif], ss. 72-95.

368. Ermeni Anlatıları ve Masalları , [Muhtelif], ss. 96-279.

Üçüncü Kısım

369. Şirvan Tatarlarının Atasözleri (1982 Atasözü), N. D. Kalışev, ss. 1-211.

25. Sayı, Tiflis 1898

370. Ön Söz, İsim ve Konu Fihristiyle (Masalların Motifleri), L. Lopatinskiy, ss. 1-18.

Birinci Kısım

371. Arkeolojik Anlamda Ahalkalak Uyezdi (Cavaheti Yazıtlarını Okumak İçin Anahtar ve Haritayla), P. P. Rostomov, ss. 1-133.

372. Değerlendirme, Ye. S. Takayşvili, ss. 134-136.

373. Ağrı Ovasında Bahçe İşlerinin Kısa Karakteristiği, V. İ. Devitskiy, ss. 1-168
374. Çoruh, Uruh ve Ardon Vadilerinde, K. F. Gan, ss. 1-48.
375. Karaçay ve Karaçaylılarla İlgili Değerlendirmeler, A. N. D'yaçkov – Tarasov, ss. 49-91.
376. Tarihî ve Etnografik Bağlamda Kuban Oblastı Yeysk Şehri, T. Stefanov, ss. 92-160.
377. Erivan Guberniyası Mülüman-Şiilerinde Yas Ayı Muharrem, P. Halilov, ss. 161-188.
378. Değerlendirme, M. A. Miropiyev, ss. 188-189.

İkinci Kısım

379. Ön Söz, G. K. Dorofyeyev, ss. 1-2.
380. Yelisavetpol Guberniyası, Zangezur Uyezdi, Artsevanik Köyü, Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 1-58.
381. Yelisavetpol Guberniyası, Yelisavetpol Uyezdi, Çaykend Köyü, F. Ceyranov, ss. 59-100.
382. Yelisavetpol Guberniyası, Şuşin Uyezdi, Daş-Altı Köyü, G. Osipov, ss. 101-136.

Üçüncü Kısım

383. Adige Metinleri, [Muhtelif], ss. 1-99.
384. Dizgi Hataları, [İsimsiz], s. 100.

26. Sayı, Tiflis 1899

385. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-12.

Birinci Kısım

386. Gürcü Vakayiname ve Tarihçilerin Hersonis, Goteya, Osetya, Hazarya, Didoetya ve Rusya Hakkında Verdiği Malumat; M. G. Canaşvili, ss. 1-114.
387. İmereti'de Âdet ve İnançlar, M. Sagaradze, ss.1-46.
388. Kartveli (Güney Kafkasya) Dillerinin Coğrafya ve İstatistiği (Haritalı), Prof. Dr. Guio Şuhardt, ss. 47-114.
389. Yazı Kurulundan, L. L., s. 115.
390. Meşhur Şair Nizamî Gencevî ve Şiiri : “Rusların Berda’ya Karşı Seferi”, N. İ. Gulak, ss. 116-126.

İkinci Kısım

391. Ön Söz (Masal Motifleri ve Özel İsim Fihristiyle), A. A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-32.
392. Talışların Efsane ve İnanışları, Teymur-Bek Bayram-Alibekov, ss. 1-10.
393. Güney Kafkasya'da Tatar Sözlü Edebiyatı, [Muhtelif], ss.11-166.
394. Tersk Kazaklarının Sözlü Edebiyatı ve Hurafelerinden, Ye. Baranov, ss. 167-244.
395. Birkaç Gürcü Efsane ve Anlatısı, Mihail Şamberov, ss. 245-254.

Üçüncü Kısım

396. Adige Atasözleri, Pago Tambiyev, ss. 1-78.
397. Kuban Oblastı, Yeysk Şehrinin Yaşayan Ağzının Bazı Önemli Yanları, M. A. Harlamov, ss. 79-118.
398. Gürcü Dilinin Hint-Avrupa Dil Ailesindeki Yeri, N. İ. Gulak, ss. 119-155.
399. Nikolay İvanoviç Gulak'ın Ölüm İlanı, L. L., ss. 156-157.
400. Kartveli Dilleri Bölgesi Haritası, [İsimsiz].

27. Sayı, Tiflis 1900

401. Ön Söz (Masal Motifleri ve İsim Fihristiyle), L. Lopatinskiy, ss.1-16.

Birinci Kısım

402. Konstantinopolis'in İskitler Tarafından Kuşatılması ve İmperator Heraklius'un Pers Seferi, M. G. Canaşvili, ss. 1-64.
403. Gokçi Gölü'nün Bitki Örtüsü, İ. Hotsyatovski, ss. 1-36.
404. Bakü Krayı'nda Araplar ile Türkler ve İslamiyet'in Yayılışı, F. G. Karpoviç, ss. 37-53.
405. Karmir-Vank Manastırı, A. Ter-Markarov, ss. 54-64.
406. Gokça Gölü, P. Paul, ss. 65-82.
407. Karadeniz'in Kuzey Doğusundaki Şehirler, S. F. Melnikov-Razvedenkov, ss. 83-101.
408. Meşged Şehrinde Mektep ve Medreseler, Ragim Halilov, ss. 102-119.
409. Leçhuma Mevkisi, İ. Moiseyev, ss. 120-154.
410. İspanya'da İberliler, M. G. Canaşvili, ss. 155-158.

İkinci Kısım

411. Ön Söz, S. N. Şulgin, ss. 1-11.
412. Yelisavetpol Guberniyası ve Uyezdi'nde Slav Toplumu, İlarion Çaşı, ss. 1-41.
413. Bakü Guberniyası, Lenkoran Uyezdi, Privolnoye Köyü, İl'i Jabin, ss. 42-94.
414. Kutais Guberniyası, Senak Uyezdi, Saçilavo Köyü, Yason Kapanadze, ss. 95-1455.
415. Kutais Guberniyası, Ozurget Uyezdi, Dzimit Toplumu; T. Tabukaşvili, ss. 146-161.
416. Kafkas Otdeli, Kuban Oblastı, Alman Kolonisi Selenovka; L. Rozenberg, ss. 162-191.
417. Erivan Guberniyası, Nahçıvan Uyezdi, Negram Köyü; Kyarim-bek İzmailov, ss. 192-201.

Üçüncü Kısım

418. Kara Nogay Halkının Tarihî Hikâyeleri, G. Anan'yev, ss. 1-38.
419. Oset Halk Edebiyatından, Yevg. Baranov, ss. 39-48.

Dördüncü Kısım

420. Greben Kazakları ve Şarkıları, M. P. Karpinskiy, ss. 69-112.
421. Gürcü Halkının ve Dilinin Kökeni, A. Gley, ss. 113-122.

422. Etnografik ve Coğrafik Kartveli İsimlerinin Etimolojisi, M. G. Canaşvili, ss. 123-128.

423. Adige Metinleri, Pago Tambiyev, ss. 1-61.

Ek

424. Kafkas Yöreleriyle İlgili Okrug Yönetimine Öğretmenler ve Okullardaki Öbür Görevliler Tarafından Malumat Toplanması, [İsimsiz], ss. 1-24

425. Efsane, Anlatı, Hurafe ve Törenlerin Araştırılmasına Dair Birkaç Soru, [İsimsiz], ss. 25-38.

426. Resimler, [İsimsiz].

427. Karmir-Vank Manastırının Görünüşü, [İsimsiz].

428. Sevan Manastırının Görünüşü, [İsimsiz].

28. Sayı, Tiflis 1900

429. Ön Söz (Masal Motifleri ve İsim Fihristiyle), L. Lopatinskiy, ss. 1-12.

Birinci Kısım

430. Gürcü Vakayinamelerin Kaynakları. Üç Vakayinâme, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-216.

431. Büyük ve Küçük Karaçay'ın Dağlarında, A. N. D'yaçkov-Tarasov, ss. 1-136.

432. Svaneti'dan Elbruz'a, A. A. Doluşina, ss. 137-197.

İkinci Kısım

433. Ön Söz (Masal Motifleri ve Özel İsim Fihristiyle), A. A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-14.

434. Kafkas Ötesi'nde Ermeni Halk Edebiyatı, [Muhtelif], ss. 1-167.

Üçüncü Kısım

435. Çeçen Metinleri, T. Eldarhanov, ss. 1-40.

436. Değerlendirme, L. L., s. 40.

29. Sayı, Tiflis 1901

437. Ön Söz (Masal Motifleri ve İsim Fihristiyle), L. Lopatinskiy, ss. 1-10.

Birinci Kısım

438. Arap Yazarların Kafkaslar, Ermenistan ve Azerbaycan Hakkında Verdiği Malumat. 1. Al-İstahrî, N. A. Karaulov, ss.1-73.

439. İlk Toplumlarda Değer Birimleri, N. Ostroumov, ss. 75-94.

440. Eristov Akafist'in Vakayinamesi, Ye. Takayşvili, ss. 95-114.

441. Kaçayet "Jam-Gulani"si ve Onun Kinklosunun Tarihî Yazıları, Ye. Takayşvili, ss. 115-137.

442. Ahtalı Gürcü Yazıtları, Ye. Takayşvili, ss. 138-145.

443. Pers Şahı Ağa Muhammed Han'ın Gürcü Çarı Heraklius'a Ultimatomu, Ye. S. Takayşvili, ss. 146-148.
444. Aziz Fom Manastırı'ndaki Ermenice Eski El Yazmaları, A. İ. Tumanov , ss. 1-18.
445. Hz. Âdem'in Cennet Kovuluşu, Nemrut ve Tufan Sonrası Yedi Halk, M. G. Canaşvili, ss. 19-44.
446. Ermeni Çingeneleri, G. Bantsiana, ss. 45-47.
447. Temirgoyların Hayatı, V. V. Vasilkov, ss. 71-122.
448. Terek'te Kalmıkların Hayatı, G. Gubanov, ss. 123-154.
449. Tsey Buzulu'na Gezi, S. F. Melnikov-Razvedenkov, ss. 155-182.
450. Erivan Guberniyası ve Kars Oblastı'nda Mineral Kaynaklar, V. İ. Devitskiy, ss. 183-200.
451. Leçhum'un Başkenti, İ. S. Moiseyev, ss. 201-220.

İkinci Kısım

452. Yelisavetpol Guberniyası ve Uyezdi, Yelenendorf Kolonisi, F. Tsimmer, ss. 1-24.
453. Tiflis Guberniyası, Gori Uyezdi, Kvemo-Çala Köyü; A. Mikeladze, ss. 25-44.
454. Bakü Guberniyası, Gökçay Uyezdi, Lagiç Köyü; Mamed-Gasan-Efendiyev, ss. 45-96.

Üçüncü Kısım

455. Yeysk Şehrinde Derlenen Hurafe, İnanış, Kehanet ve Büyüler; M. Harlamov, ss. 1-48.
456. Kuban Oblastı, Ladoj Stanitsası'nda Düğün, M. Vasilkov, ss. 87-108.
457. Tersk Oblastı, Mozdok Otdeli, Galyugayev Stanitsası'nda Söyelenen Şarkılar, M. A. Karaulov, ss. 109-162.

Dördüncü Kısım

458. Çeçen Metinleri, T. Eldarhanov, ss. 1-33.
459. Değerlendirme, L. L., ss.33-34.
460. Adige Metinleri (Kabardey Ağzı), Pago Tambiyev, ss. 35-58.

30. Sayı, Tiflis 1902

461. Giriş, Z., ss. I.
462. Udince-Ruşça İncil, Peder Semen Bejanov, ss. 1-536.

31. Sayı, Tiflis 1902

463. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. I-VIII.

Birinci Kısım

464. Arap Yazarların Kafkaslar, Ermenistan ve Azerbaycan Hakkında Verdiği Malumat. 2. İbn-Al-Fakih. (Çeviri ve Notlar); N. A. Karaulov, ss. 1-57.

465. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları,
Ye. S. Takayşvili, ss. 1-202.

İkinci Kısım

466. Pseasha Geçidi'nden (Küçük Lab'ın Kolları) Karadeniz'e Geçiş, A. N. D'yaçkov-Tarasov,
ss. 1-48.

467. Kaheti ve Dağıstan'a Gezi (1898 Yazı), K. F. Gan, ss. 49-96.

468. Tiflis Guberniyası, Borçalın Uyezdi, Loriy Uçastoku'nda Rus Köylülerin Hayatı, Rahip
Grig. Bunyatov, ss. 97-145.

Üçüncü Kısım

469. Kaheti'de Sıradan Bir Düğün, F. Mtavriyev, ss. 149-160.

470. Batum Civarında Gurialı Müslümanların Düğünleri, N. Derjavin, ss. 161-176.

471. Nuhin Uyezdi Müslümanlarının Düğün Törenleri, Agalar Kiyasbekov, ss. 177-182.

Dördüncü Kısım

472. I. Ermenicenin Aryan-Avrupa Dilleri Arasındaki Yeri, II. Gürcücede Ari-Avrupa ve
Bilhassada İlliris Unsurları; A. Gley, ss. 1-20.

473. Kartveli Dili ve Slav-Rusça, Bu Diller Arasında Kesişen Hususlar; M. Canaşvili, ss. 1-36.

474. Rusçada ekler, Onların Oluşumuna Kafkas Dillerinin Etkisi; L. Lopatinskiy, ss. 37-51.

475. Hint-Avrupa Dillerinin Kafkas Dillerine Etkisi Meselesi, Prof. A. Pogodin, ss. 52-56.

476. Svanet Metinleri, İ. Niceradze, ss. 1-110.

32. Sayı, Tiflis 1903

477. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-10.

Birinci Kısım

478. Arap Yazarların Kafkaslar, Ermenistan ve Azerbaycan Hakkında Verdiği Malumat. 3. İbn-
Hurdadbe, 4. Kudâma, 5. İbn-Rustah, 6. Al-Yakubî (Çeviri ve Notlar); N. A. Karaulov, ss.
1-63.

479. Pilatus'un Roma İmparatoru Tiberius'a Mektubu. Pilatus'un Kaderi., A. İ. Tumanov, ss.
1-14.

480. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları,
Ye. S. Takayşvili, ss. 15-23.

481. Kabala Mahali, Raşid-Bek-Efendiyev, ss. 1-9.

482. Bir Tanığın Şamil ve Çağdaşları Hakkında Anlattıkları, S. N. Şulgin, ss. 10-24.

483. Zakatel Okruğu Müslümanlarının Mekke Yolculuğu Hakkında Bazı Ayrıntılar, G. S.
Paradov, ss. 25-27.

İkinci Kısım

484. Ön Söz, Motif ve İsim Fihristiyle, A. A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-7.
485. Dağlı Tatarların Masalları, Ye. Z. Baranov, ss. 1-71.
486. İnguş Masalları, Ye. Z. Baranov, ss. 1-71.
487. Kabardey Hikâye ve Efsaneleri, Ye. Z. Baranov, ss. 1-71.
488. Çeçen Masalları; Ye. Z. Baranov, İsmail-Bey-Magomet-Mutuşev; ss. 1-71..
489. Ters Kazaklarının Efsane ve Masalları, Ye. Z. Baranov, ss. 72-106.
490. Yunan Masal ve Hikâyeleri; D. Mihailidis, B. Hutsiyev; ss. 107-128.
491. İngiloy Masalları, M. G. Canaşvili, ss. 129-140.
492. Amiran Hakkında Kartveli Destanı, Ş. K. Lominadze, ss. 141-157.
493. Amiran Hakkında İmeretin Destanı, Ş. K. Lominadze, ss. 141-157.
494. Amiran Hakkında Gürcü Destanı, M. G. Canaşvili, ss. 158-167.

Üçüncü Kısım

495. Kutais Guberniyası Halk Sanatı Eserleri, M. V. Gluşakov, ss. 1-62.
496. Halk Fantazisi ve Yaşayışından, M. G. Maşurk, ss. 63-88.
497. Mitolojik Kolhis'ten, İ. T. Kobalii, ss. 89-124.
498. Halk Kehanetleri, Büyü Yöntemleri ve Megrellerin Bazı İnanışları; İ. S. Stepanov, ss. 125-152.
499. Megrellerde Yeni Yılın Karşılınması ve Kutlanması, M. D. Kordzahi, ss. 153-155.
500. Abhaz İnanışlarından. Nehirden Boğulanın Ruhunun Tutulması, M. Hramelov, ss. 156-158.

Dördüncü Kısım

501. Adige Metinleri, P. İ. Tambiyev, ss. 1-21.

33. Sayı, Tiflis 1904

502. Ön Söz, Konu ve İsim Fihristiyle, L. Lopatinskiy, ss. 1-35.

Birinci Kısım

503. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-144.

İkinci Kısım

504. Tersk Oblastı, Mozdok Otdeli, Yekaterinograd Stanitsası; S. M. Urusov, ss. 1-34.
505. Tersk Oblastı, Hutorların Hayatı, G. P. Gubanov, ss. 35-101.
506. Tersk Oblastı, Naur Stanitsası; P. A. Vostrikov, ss. 102-309.

Üçüncü Kısım

507. Kutais Guberniyası Halk Sanatı Eserleri: Megrel Masalları, M. G. Maşurk, ss. 1-14.
508. Kutais Guberniyası Halk Sanatı Eserleri: İmeretin Masalları, M. V. Gluşakov, ss. 14-85.
509. Kutais Guberniyası Halk Sanatı Eserleri: Tersk Oblastı, Naur'da Derlenmiş Masallar, P. A. Vostrikov, ss. 66-86.

Dördüncü Kısım

510. Udin Dili Grameri, Ön Söz (1-21), İçindekiler, Düzeltmeler ve Ekler; A. M. Dirr, ss. 1-83.
511. Udin Metinleri, [İsimsiz], 84-101

34. Sayı, Tiflis 1904

512. Ön Söz, Konu (Masal Motifleri) ve İsim Fihristiyle; L. Lopatinskiy, ss. 1-9.

Birinci Kısım

513. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss.1-144.
514. Gori ve Çevresi, M. G. Canaşvili; ss. 163-200.
515. Kars Oblastı'ndan Notlar, F. S. Yanoviç; ss.1-181.
516. Yelisavetpol Guberniyası, Zangezür Uyezdi; N. Şirakuni, ss. 182-217.

İkinci Kısım

517. Tersk Oblastı Efsane, Hikâye ve Masalları; Ye. Z. Baranov, ss.1-41.
518. Nalçık Ağzının Özellikleri, L. L., ss. 42-45.

Üçüncü Kısım

519. Maykop Şehrinde Derlenen Hurafe, İnanış, Kehanet ve Büyüler; M. A. Harlamov, ss.1-22.
520. Hurafe, Halk Bilgeliği ve Rüya Tabirleri; A. K. Velibekov, ss.23-28.
521. Abhazların Kozmogonik İnanışlarından, F. İ. Lukyanov, ss. 2-33.
522. Kars Oblastı'nda Derlenen Yunan, Türk, Tatar ve Ermeni Atasözleri, V. İ. Devitskiy, ss. 34-55.
523. Ermeni Atasözleri ve Vecizeler, O. N. Yazıkova, ss.56-62.
524. Ermeni Atasözleri. Halk bilgeliği. Gr. Bunyatov, ss.63-90.
525. Zangezür Uyezdi Ermenilerinin İnanış, Ön Yargı ve Halk Bilgeliği. Fıkralar. Kutsama ve Dua. Lanet.; Ye. Melik-Şahnazarov, ss.91-124

Dördüncü Kısım

526. Adige Metinleri (Kabardey Ağzı); P. İ. Tambiyev, ss. 1-14.

35. Sayı, Tiflis 1905

527. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss.1-3.

Birinci Kısım

528. [Manastır, Kilise ve Eski Eserler Hakkında Malumat], Ye. S. Takayşvili, ss. 1-112
529. Kartlis-Tshovreba, Gürcistan'da Hayat, M. G. Canaşvili, ss. 113-235.
530. Poshov Bölgesinin Eski Eserleri, V. İ. Devitskiy, ss. 236-248.
531. Değerlendirme, Ye. S. Takayşvili, ss.246-248.
532. Büyük Liahv ve Ksank'ın Yukarı Kesimlerine Yolculuk (1903 Yazı), K. F. Gan, ss. 249-269.

İkinci Kısım

533. Ön Söz, Konu (Masalların Motifleri) ve İsim Fihristiyle; A. A. Bogoyavlenskiy, ss.1-9.
534. Temirgoyev Masalları, V. V. Vasilkov, ss. 1-79.
535. Nuh Şehrinde Derlenen Tatar Çocuk Masalları, S. Abdurahman, ss. 80-105.
536. Gürcü Halk Edebiyatından, [Muhtelif], ss. 106-136.

Üçüncü Kısım

537. Tabasarancanın Grameri; Ön Söz, Metinler ve Kelime Derlemeleriyle, A. M. Dirr, ss. 1-248.
538. Resimler, [İsimsiz].

36. Sayı, Tiflis 1906

539. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-8.

Birinci Kısım

540. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-132.
541. Laklar. Geçmişleri ve Yaşayışları, Said Gabiyev, ss. 1-110.

İkinci Kısım

542. Kafkas Etnografisinden: 1. Abhazya'da Düğün, 2. Artvin Ermenilerinin Hayatlarından; N. S. Derjavin, ss. 1-34.
543. Yeysk Şehrinde Düğün Âdet ve Şarkıları, M. A. Harlamov, ss. 35-71.
544. Proçnokop Stanitsası'nda Düğün, Pavlov, ss. 72-79.
545. Bekeşev Stanitsası Kazaklarının Halk Âdetleri, V. V. Vasilkov, ss. 80-148.
546. Yukarı Svanetya'da Defin Âdetleri, D. Çervenakov, ss. 149-154.

Üçüncü Kısım

547. Sart Masalları, N. İ. Ostroumov, ss. 157-200.

Dördüncü Kısım

548. Andicenin Kısa Grameri, A. M. Dirr, ss. 1-200.

37. Sayı, Tiflis 1907

549. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-6.

Birinci Kısım

550. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-224.

551. Etnografik Bağlamda Abhazya, N. S. Derjavin, ss. 1-38.

İkinci Kısım

552. Nurların İnaniş, Kehanet ve Hurafeleri, P. Vostrikov, ss. 1-93.

Üçüncü Kısım

553. Kafkas Araştırmalarının Durumuyla İlgili İki Makale: 1. Kafkas Dillerinin Öbür Dillerle İlişisine Yeni Değerlendirmeler. 2. Aryanların Anavatanı Olarak Kafkasya; A. M. Dirr, ss. 1-17.

554. Van (Urartu) Sorununa Çözüm Teşebbüsleri, A. K. Gley, ss. 18-48.

555. Kuzey Kafkas Dillerinin Tarih Öncesi, A. K. Gley, ss. 49-90.

556. Kafkas Dillerinde Sınıflar (Cinsler), A. M. Dirr, ss. 91-102.

557. Greben Kazaklarının Ağzı: Türk-Tatar Dillerinden Ödünç Alınmış Kelimeler, N. A. Karaulov, ss. 103-109.

558. Agulca: Gramer, Metinler, Agulca Kelime Derlemesi ve Rusça Fihristi, A. M. Dirr, ss. 1-188.

38. Sayı, Tiflis 1908

559. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-3.

Birinci Kısım

560. 9. ve 10. Yüzyıllardaki Arap Coğrafyacıların Kafkaslar, Ermenistan ve Azerbaycan Hakkında Verdiği Malumat, N. A. Karaulov, ss. 1-130.

561. Kafkaslarda Balkarlar, N. A. Karaulov, ss. 131-150.

562. Gagrıy, A. G. Peredelskiy, ss. 151-190.

563. Truhmen Bozkırı ve Truhmenler, A. A. Volodin, ss. 1-98.

564. Elbrus Hakkında Kafkas Efsaneleri, S. V. Farforovskiy, ss. 99-107.

565. Kars Oblastı'na Seyahatlerden, V. İ. Devitskiy, ss. 108-254.

İkinci Kısım

566. Tersk Oblastı, Naur Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar, P. A. Vostrikov, ss. 1-63.

567. Abhaz Atasözleri, Bilmeceler ve Tekerlemeler, D. O. Guliya, ss. 1-34.

568. Kuzey Kafkasya Stanitsalarının Ağzlarında Giren Anlaşılması Güç ve Değişik Kelimler; Bazı Kelimelerin Anlamlarını Açıklayan Notlarla Atasözleri ve Vecizeler, L. K. Rozenberg, ss. 37-48.

569. Truhen Halk Şiirinden, A. A. Volodin, ss. 49-57.

Üçüncü Kısım

570. F. Bork'un Kafkas Dillerine İlişkin Notları, A. M. Dirr, ss. 1-28.

571. Kafkas Dillerinin Etkisiyle Oluşan Rusça Son Ekler, L. G. Lopatinskiy, ss. 29-42.

572. Kuban Oblastı, Mihaylovsk Stanitsası'nda Derlenen Büyük Rus Lehçesinin Kelimeleri, V. A. Vodarkiy, ss. 43-49.

39. Sayı, Tiflis 1908

573. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-3.

Birinci Kısım

574. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-240.

575. Kars Oblastı'nda Bahçe İşleri, V. İ. Devitskiy, ss. 1-30.

576. Şemah Şehri ve Onun İlçesinde Bahçe Kültürü ve Üretim Faaliyetleri, T. G. Mamaladze, ss. 31-60.

İkinci Kısım

577. Tersk Kazaklarının Eski Şarkıları, D. Yelanskiy, ss. 1-56.

578. Tersk Oblastı, Çervlen ve Starogladkov Stanitsayalarında 1901 Yılında Derlenen Şarkılar, V. A. Vodarskiy, ss. 57-80.

579. Tersk ve Çervlen Stanitsalarının Ağız Özellikleri, V. A. Vodarskiy, ss. 81-100.

Üçüncü Kısım

580. Arçin Dili. Giriş, Gramer, Metinler, Arçince Kelimeler Derlemesi ve Rusça Fihristi, A. M. Dirr, ss. 1-227.

40. Sayı, Tiflis 1909

581. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss.1-7.

Birinci Kısım

582. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-64.

583. Müslüman Hukukunun Temelleri, N. A. Karaulov, ss. 1-118.

584. Karaçay, N. Ye. Talitskiy, ss. 1-53.

585. Şamil'in Naibi Hacı-Murat Hakkında Hikâye (Naib'in Portresiyle), S. N. Şulgin, ss. 54-70.

586. Kuzey Kafkasya'nın Yarı Göçebe Halkları. Stavropol Guberniyası Kalmukları, S. V. Farforovskiy, ss. 71-112.

İkinci Kısım

587. Özel Börek ve Ekmekler, N. M. Yegorov, ss. 1-8.

588. Greben Kazaklarının Hayatından, F. S. Grebents, ss. 9-47.

Üçüncü Kısım

589. Kafkas Halklarının Modern İsimleri, A. M. Dirr, ss. 1-28.

590. Abhaz Masalları, İ. Guliya, ss. 29-38.

591. Andodido Grubu Dil ve Lehçelerinin Araştırılması İçin Materyaller. (Ön Sözlü, ss. I-VII); A. M. Dirr, ss. 1-114.

592. Kafkas Coğrafya İsimlerinin Açıklamaları, K. F. Gan, ss. 1-164.

41. Sayı, Tiflis 1910

593. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-3.

Birinci Kısım

594. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-96.

595. Maykop Şehri ve Maykop Otdeli'nin İstatistikî-Coğrafi İncelemesi, S. V. Farforovskiy, ss. 1-64.

İkinci Kısım

596. "Sayaçi" Şarkıları (1-23 ss.). "Valih" in Şarkısı (24-36 ss.), Fir.-Bek Koçarlinskiy, ss. 1-36.

597. İber Fonetigi, K. İ. Dodayev, ss. 1-29.

Ek

598. Rusça-Svanca Sözlük. (L. G. L.nin Ön Sözüyle), İ. İ. Nijaradze, ss. 1-520.

42. Sayı, Tiflis 1912 (?)

43. Sayı, Tiflis 1913

599. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-3.

Birinci Kısım

600. Coğrafi, Tarihî ve Günlük Hayat Bağlamında Karaçay, V. M. Sısoyev, ss. 1-156.

İkinci Kısım

601. Arkeolojik Gezi, Araştırma ve Notlar (Tiflis Guberniyası, Borçalın Uyezdi, Trialet Pristavstvosu), Ye. Takaşvili, ss. 1-176.

Üçüncü Kısım

602. Tsahur Dili. Gramer. Metinler, Tsahurca Kelimeler ve Rusça Fihrist, A. M. Dirr, ss. 1-243.

44. Sayı, Tiflis 1915

603. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-4.

Birinci Kısım

604. Anapa, V. P. Şepetev, ss. 1-32.

605. Kutais Guberniyası Tabiatının Tasviri, V. A. Babe, ss. 33-76.

606. Geçmişte ve Şimdi Novogladkov Stanitsası, F. S. Grebents, ss. 77-116.

İkinci Kısım

607. Van Vilayeti (Vaskurakan), Ye. A. Lalayants, ss. 1-84.

608. Tersk Kazaklarının Bılinaları, V. P. Pojidayev, ss. 85-169.

609. Osetlerde Kanlı İntikam, S. Karinov, ss. 170-210.

Üçüncü Kısım

610. Arkeolojik Gezi, Araştırma ve Notlar, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-146.

611. Zmeysk Stanitsası Çevresinde Kurganlar, F. S. Grebents, ss. 1-30.

612. Doğudan Peder Lui Granjie'nin İyezuit Dini Cemiyeti Generali Muhterem Peder Klod Akvaviv'e Mektubu (Mokvi'den Megrelya'ya), Lui Granjie, ss. 31-52.

613. Satrapel Hakkında Değerlendirme, Ye. S. Takayşvili, ss. 52.

614. Kurtatin Vadisi'ndeki Mezarlık, F. S. Grebents, ss. 53-85.

Dördüncü Kısım

615. Kafkasyalılarda Av Tanrıları ve Av Dili, Dr. A. M. Dirr, ss. 1-16.

616. Abhazların, Megrellerin ve Dağıstanlıların İsimleri, Soyadları, Halk İsimleri, Hayvan İsimleri Listesi. Abhazların Dil ve Hayatlarını İncelemek İçin Materyaller. Abhaz Kelimeleri. Dağıstan'da Dövmeler; Dr. A. M. Dirr, ss. 1-27.

617. Adige Metinleri (Kabardey Ağzı), P. İ. Tambiyev, ss. 1-14.

618. Dizgi Hataları.

Konu Dizini

1. Halk Bilimi

1. 1.Halk Edebiyatı

1. 1. 1. Halk Şiiri

17. Ermeni Âşık Hoylu Vartan'ın Şarkısı, S. P. Zelinskiy, ss. 99-106.
26. Temijbek Stanitsası ve Burada Söylenen Şarkılar, Ye. Peredelskiy, ss. 1-90.
27. Kuban Oblastı, Kafkas Uyezdi Razşevat Stanitsası'ndan Birkaç Kazak Şarkı ve Efsanesi, K. Jivilo, ss. 91-100.
30. Ek: Temijbek Stanitsası'nda Söylenen Şarkıların Notaları, Ye. Peredelskiy.
39. Kuban Oblastı, Yeysk Uyezdi Novominsk'ten Küçük Rusya Şarkıları, Pyotr Kirillov, ss. 77-128.
40. Rustaveli'nin Pars Derisi [Şiiri] Hakkında, N. Gulak, ss. 129-187.
51. Nart Aydemirkan Hakkında Kabardey Şarkısı, S. Streletski, ss. 113-118.
121. Svanet Halk Şiirinin Örnekleri, A. İ. Stoyanov, ss. 9-68.
122. Konsav Kipian'a İlişkin Svanet Motif ve Şarkıları, V. Ya Teptsov, ss. 69-92.
169. Âşık-Kerib (Hikâye ve Âşık-Kerib'in Şarkılarının Tatarca Metinleri), Mahmudbekov, ss. 173-229.
170. Tatar Şarkıları; M. Kuliye, A. İsmailov, ss. 230-237.
182. 12 Tsudahar Şarkısı, B. Dalgat, ss. 9-72.
187. Vladikavkaz Okruğu, Slepsov Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar, P. Semenov; ss. 37-140.
189. Naur Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar, ss. V. Pyatirublev, ss. 145-226.
190. Grozni Okruğu, İşer Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar; Ye. Butova, ss. 227-289.
191. Kizlyar Okruğu, Borozdin Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar; Ye. Butova, ss. 290-301.
192. Vladikavkaz Okruğu Tersk Stanitsası'nda Söylenen Düğün Şarkıları, L. Romanov, ss. 302-303.
193. Vladikavkaz Okruğu Arhon Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar, V. Kikot, ss. 304-314.
194. Grozni Okruğu Umahan-Yurtov Stanitsası'nda Söylenen Şarkılar, V. Kikot, ss. 315-335.
245. Şikesteler, Tsallagov, ss. 3-33.
246. Kumuk Şarkıları, A. Afanasyev, ss. 34-55.

247. Değerlendirme, L. Lopatinskiy, ss. 56-57.
248. Bir Guen Şarkısının Giriş Kısmı, Ye. G. Veydenbaum, ss. 58-59.
253. Megrel Halk Şarkıları, Hr. Grozdov, ss. 1-58.
256. Vardavar [Şarkılar], A. Kalışev, ss. 1-36.
273. Kvartel Şarkıları, F. Kalandaraşvili, ss. 124-140.
335. Oriya Kalesi (Rumca Şarkı), A. İoaskimov, ss. 29-32.
336. Değerlendirme, L. L., ss. 32-32.
362. Greben Kazaklarının Eski Şarkıları (Değerlendirmeye), M. Karpinskiy, ss. 85-118.
363. St. Çervlen'de Kaydedilmiş Acıklı ve Dalgacı Birkaç Şarkı (Değerlendirmeye), M. Karpinskiy, ss. 119-126.
390. Meşhur Şair Nizamî Gencevî ve Şiiri : “Rusların Berda’ya Karşı Seferi”, N. İ. Gukak, ss. 116-126.
420. Greben Kazakları ve Şarkıları, M. P. Karpinskiy, ss. 69-112.
457. Tersk Oblastı, Mozdok Otdeli, Galyugayev Stanitsası’nda Söylenen Şarkılar, M. A. Karaulov, ss. 109-162.
566. Tersk Oblastı, Naur Stanitsası’nda Söylenen Şarkılar, P. A. Vostrikov, ss. 1-63.
569. Truhmen Halk Şiirinden, A. A. Volodin, ss. 49-57.
577. Tersk Kazaklarının Eski Şarkıları, D. Yelanskiy, ss. 1-56.
578. Tersk Oblastı, Çervlen ve Starogladkov Stanitsayalarında 1901 Yılında Derlenen Şarkılar, V. A. Vodarskiy, ss. 57-80.
596. “Sayaçi” Şarkıları (1-23 ss.). “Valih”in Şarkısı (24-36 ss.), Fir.-Bek Koçarlinskiy, ss. 1-36.
608. Tersk Kazaklarının Bılinaları, V. P. Pojidayev, ss. 85-169.

1. 1. 2. Halk Anlatıları

1. 1. 2. 1. Destan

8. Tersk Oblastı, Pyatigor Okrugu Dağlı-Tatarların Nart Baturları Hakkında Destanlar, S. Urusbiev, (Derleyici ve Çevirenden Birkaç Söz, ss. I-VIII.) ss. 1-42.
29. Karaçay Destanları, M. Aleynikov, ss. 138-168.
49. Tekgöz Hakkında Megrel Destanı. Yabancı insanlar “Oçokoçi”ler Hakkında Destan, İ. Petrov, ss. 97-102.
63. Kabardey Destanı Ademirkan, L. Lopatinskiy, ss. 31-49.
75. Nart Destanları, A. Kaytmazov, ss. 3-36.

418. Kara Nogay Halkının Tarihî Hikâyeleri, G. Ananyev, ss. 1-38.
492. Amiran Hakkında Kartveli Destanı, Ş. K. Lominadze, ss. 141-157.
493. Amiran Hakkında İmeretin Destanı, Ş. K. Lominadze, ss. 141-157.
494. Amiran Hakkında Gürcü Destanı, M. G. Canaşvili, ss. 158-167.

1. 1. 2. 2. Efsane

18. Erivan Guberniyası, Nahçıvan Uyezdi'nde Halk Anlatıları, K. A. Nikitin, ss. 107-120.
20. Dağıstan'ın Bazı Bölgelerinden Efsaneler, A. Barsov, ss. 138-140.
36. Dağıstan Efsane ve Hurafeleri, Gaci-Magoma-Debirov, ss. 25-33.
80. Yelisavetpol Guberniyası, Nuhin Uyezdi Halk Anlatılarına Göre Nour veya Novur Gölü;
Efendiyev, ss. 71-72.
85. Kutsal Simon Efsanesi, Yevstafiy Zedgenidze, ss. 90-92.
90. İki Tatar Evliyanın Ortaya Çıkışıyla İlgili Efsaneler, Aleksandr Kalışev, ss. 136-140.
104. Rus Armasında Niye İki Başlı Kartal Olduğunda Dair Tatar Efsanesi, Surkov, ss.113-
113.
108. Agbulah Efsaneleri, V. Teptsov, ss. 131-138.
163. Guriy Efsaneleri, F. Meladze, ss. 71-74.
175. Cesur Solomon Efsanesi, Georgiy Parodov, ss. 330-333.
215. Üç Yirmi Kopik (Çek Efsanesi), Ye. Maksimilyanov, ss. 313-316.
274. Kvartel Efsaneleri, [Muhtelif], ss. 141-154.
564. Elbrus Hakkında Kafkas Efsaneleri, S. V. Farforovskiy, ss. 99-107.

1. 1. 2. 3. Masal

19. Dağıstan Masalları, A. Barsov, ss. 121-137.
28. Salahlu Yerleşimi ve Burada Derlenen Tatar Masalları, B. Veniaminov, ss. 101-137.
48. İki Svanet Masalı, İ. Petrov, ss. 89-96.
65. Güney Kafkasya Tatarlarının Halk Hikâyeleri, A. Zaharov, ss. 77-156.
86. Kader (Svanet Masalı), Georiy Guceciani, ss. 93-95.
88. Tatar Masalları, Aleksandr Kalışev, ss. 98-128.
91. Bakü Guberniyası, Şemahin Uyezdi'nde Derlenen Ermeni Masalları; N. Kalışev, ss. 141-
231.
102. Bakü Guberniyası, Gökçay Uyezdi'nde Derlenmiş Tatar Masalları, N. Kazbek, ss. 75-
102.
112. Yılan Kral Masalı, İ. Sanakov, ss. 181-183.

113. Yelisavetpol Guberniyası, Bayan Köyü'nde Derlenen Masallar, P. Toniyeve, ss. 184-210.
124. Svanet Masalları, İv. Nijeradze, ss. 161-241.
160. Raçin Masalları, Ş. Lominadze, ss. 24-31.
165. Cimri Zengin (Oset Masalı), A. Kaytmazov, ss. 141-144.
173. Yelisavetpol Guberniyası'nda Derlenen Tatar Masal ve Hikâyeleri, [Muhtelif], ss. 295-322.
174. Yedi Kardeş Hakkında Ermeni Masalı, T. Yuzbaşeva, ss. 323-329.
183. Avar Masalları, Biakay Abdullayev, ss. 73-134.
195. Sleptsov Stanitsa'sında Derlenen Masallar, P. Semenov, ss. 1-146.
196. Naur Stanitsası'nda Derlenen Masallar, V. Pyatirublev, ss. 147-178.
197. Umahan-Yurtov Stanitsası'nda Derlenen Masallar, Ön Yargılar, Atasözleri ve Bilmeceler; V. Kikot, ss. 179-192.
198. Grozni Okruğu, Vozdvijen Slobodası'nda Derlenen "Hırsız" Masalı; Ye. Maksimilyanov, ss. 193-195.
214. İki Rus Masalı, D. Klevetov, ss. 308-312.
259. Megrel Masalları (Ruşçaya Tercüme), Ş. Lominadze, ss. 27-48.
272. Gürcü Masalları, [Muhtelif], ss. 104-123.
275. Ermeni Masalları, [Muhtelif], ss. 155-219.
304. Kafkas Ötesi'nde Öğretmen Seminerinde Öğrencilerden Derlenen Masallar, [Muhtelif], ss. 1-106.
337. Terek Üzerine Söylenmiş Rus Epik Masalı, M. Karpinskiy, ss. 33-42.
485. Dağlı Tatarların Masalları, Ye. Z. Baranov, ss. 1-71.
486. İnguş Masalları, Ye. Z. Baranov, ss. 1-71.
488. Çeçen Masalları, Ye. Z. Baranov, İsmail-Bey-Magomet-Mutuşev; ss. 1-71..
491. İngiloy Masalları, M. G. Canaşvili, ss. 129-140.
507. Kutais Guberniyası Halk Sanatı Eserleri: Megrel Masalları, M. G. Maşurk, ss. 1-14.
508. Kutais Guberniyası Halk Sanatı Eserleri: İmeretin Masalları, M. V. Gluşakov, ss. 14-85.
509. Kutais Guberniyası Halk Sanatı Eserleri: Tersk Oblastı, Naur'da Derlenmiş Masallar, P. A. Vostrikov, ss. 66-86.
534. Temirgoyev Masalları, V. V. Vasilkov, ss. 1-79.
535. Nuh Şehrinde Derlenen Tatar Çocuk Masalları, S. Abdurahman, ss. 80-105.
547. Sart Masalları, N. İ. Ostroumov, ss. 157-200.
590. Abhaz Masalları, İ. Guliya, ss. 29-38.

1. 1. 2. 4. Halk Hikâyesi

50. Şehzade Ömer Hakkında Çerkez Hikâyesi, K. Maçavariani, ss. 103-112.
82. Ermeni Masalları: “Kafatası Çar” ve “Atlı Gelin”, A. Gazarov, ss. 77-83.
105. Büyükanne Hikâyeleri, A. Kalışev, ss. 114-120.
106. Eşkıya Kör-Oğlu Hikâyesi, Mirza-Veli-Zade, ss. 121-126.
181. 4 Kardeş Hikâyesi (Abhaz), K. Maçavariani, ss. 1-8.
585. Şamil’in Naibi Hacı-Murat Hakkında Hikâye (Naib’in Portresiyle), S. N. Şulgin, ss. 54-70.

1. 1. 2. 5. Fıkra

101. Molla Nasrettin Fıkraları, A. Zaharov, ss. 52-74.

1. 1. 3. Değişik Ürünler

9. Tatar Atasözleri, Özdeyişler, Bilmeceler ve Kadın İsimleri, St. P. Zelinski, ss. 43-62.
120. Svanet Atasözleri, Bilmeceler ve Şarkıları; Viss. Ş. Nijeradze, ss. 1-8.
369. Şirvan Tatarlarının Atasözleri (1982 Atasözü), N. D. Kalışev, ss. 1-211.
396. Adige Atasözleri, Pago Tambiyev, ss. 1-78.
522. Kars Oblastı’nda Derlenen Yunan, Türk, Tatar ve Ermeni Atasözleri, V. İ. Devitskiy, ss. 34-55.
523. Ermeni Atasözleri ve Vecizeler, O. N. Yazıkova, ss.56-62.
524. Ermeni Atasözleri. Halk bilgeliği. Gr. Bunyatov, ss.63-90.
567. Abhaz Atasözleri, Bilmeceler ve Tekerlemeler, D. O. Guliya, ss. 1-34.
21. Gürcü Halk Edebiyatından, A. İ. Cavahov, ss. 141-160.
47. Erivan Guberniyası, Erivan Uyezdi’nde Derlenen İki Ermeni Masalı ve Üç Şarkı, K. Şulgin, ss. 83-88.
68. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi, Kazgulak Köyü’nde Derlenen Bilmeceler ve Hikâyeler, Grigoriy Gorbunov, ss. 186-225.
77. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi’nde Derlenen Hikâyeler, Formeller, Atasözleri ve Bilmeceler; Gr. Gorbunov, ss. 51-63.
78. Cevanşir Ermenilerinin Anlatılarına Göre Timur, M. Pogosov, ss. 64-68.
84. Efsane ve Masal (Ermeni Halk Edebiyatından), G. İzrayelov, ss. 86-89.
87. Zakatel Okruğu Tatarlarının Anlatılarında Çariçe Tamara, İosif Galacev, ss. 96-97.
89. Şemahin Ermenilerinden Anekdötler, Aleksandr Kalışev, ss. 129-135.
110. Şapsıgların Halk Edebiyatından, A. Kaytmazov, ss. 148-161.

111. İmeretilerin Halk Edebiyatından, V. Lominadze, 162-180.
123. Svanet Metinleri, A. N. Gren, ss. 76-160.
125. Svanet Efsaneleri ve Şarkıları, D. Mariani, ss. 241-252.
126. Megrel Metinleri, İv. Ya. Petrov, ss. 253-310.
127. Megrel Metinleri, [Muhtelif], ss. 311-333.
128. Svanet Şarkı ve Masalları (Rusça), D. Mariani, ss. 1-11.
129. Megrel Masalları, Efsane ve İnanmalar (Rusça); [Muhtelif], ss. 12-36.
130. Gürcü Hikâye ve Masalları (Rusça), [Muhtelif], ss. 37-80.
137. Rusça Kaydedilmiş Kabardey Hikâye, Destan ve Masalları, L. G. Lopatinskiy, ss. 11-145.
138. Kabardey Metinleri, L. G. Lopatinskiy, ss.1-96.
161. Abhaz Halk Hikâye ve Efsanelerinden, V. Gartskiya, ss. 32-43.
162. Gürcü Halk Edebiyatından, [Muhtelif], ss. 44-70.
164. Ermeni Masal, Hikâye ve Efsaneleri, [Muhtelif], ss. 75-140.
167. Bakü Şehrinde Kaydedilen Hikâye ve Efsaneler, A. Babalyants, ss. 156-166.
168. Şah-Abbas ve Faric, N. Kiyasbekov, ss. 167-172.
172. Manglis Bölgesinde Derlenen Rus Masal ve Efsaneleri, A. Valeniç, ss. 289-294.
184. Kyurin Metinleri (Atasözleri, Masallar ve Anekdotlar); Kn. Lionidze, B. Sultanov, ss. 135-202.
216. Tersk Bölgesi, Ardon Stanitsası'ndaki İnanış, Bayram, Şarkı ve Masallar; A. Gusev, ss. 317-366.
254. Megrel Metinleri, İ. Petrov, ss. 59-90.
255. Svanet Metinleri, [Muhtelif], ss. 91-132.
257. Tatar Metinleri: Şarkı, Bilmece, Atasözleri; A. Kalışev, A. İoakimov; ss. 37-74.
260. Eram-Hut ve Cvartsların Kutlusu, P. Eyvazov, ss. 48-58
261. Aysor Efsane ve Masalları, P. Eyvazov, ss. 59-109.
270. İmertin Masalları, [Muhtelif], ss. 1-77.
271. Tiflis Guberniyası Telav Uyezdi Gürcülerinin Halk Bilgeliği ve İnanışları, İ. Stepanov, ss. 78-123.
277. Kafkas Ötesinde Tatar Halk Edebiyatı; K. Haçaturov, A. Agababayev, Mahmudbekov; ss. 227-325.
283. Kürt Metinleri, K. Haçaturov, ss. 1-15.
284. Değerlendirme, L. L., ss. 15-16.

285. Taliş Metinleri, Teymur-Bek Bayramalibekov, ss. 17-22.
286. Değerlendirme, L. L., ss. 22-24.
287. Ermeni-Tat Metinleri; Efendiyev, Şahverdov, ss. 25-30.
288. Değerlendirme, L. L., ss. 30-32.
289. Yahudi-Süryani Metinleri, L. L., ss. 1-26.
290. Değerlendirme, L. L., ss. 26-32.
291. Aysor Metinleri, A. Kalaşev, ss. 33-96.
292. Değerlendirme, L. L., ss. 96-104.
299. Kafkas Sıradağları'na İlişkin Müslümanların İnanışları, N. Ostroumov, ss. 73-78.
301. Ornitolojik Manada Yelisavetpol ve Çevresi, Tatar Halkın Kuşlarla İlgili Anlatılarıyla Beraber, Ye. Yemelyanov, ss. 181-200.
306. Adige (Çerkez) Metinleri, P. Tambiyev, ss. 153-328.
307. Değerlendirme, L. L., ss. 266-267.
308. Değerlendirme, Hr. Grozdov, L. L., ss. 269.
331. Çeçen Metinleri (Asıllarıyla), İbrahim Magomayev, ss. 1-12.
332. Rusça Anlatımla Çeçenlerin Masal ve Efsaneleri, İbrahim Magomayev, ss. 12-22.
365. Megrel Anlatılarından (Mit, Efsane, Hikâye ve Masallar), İ. Stepanov, ss. 1-53.
366. İmerten Masalları ve Anlatıları, [Muhtelif], ss. 53-71.
367. Gürcü Anlatıları ve Masalları, [Muhtelif], ss. 72-95.
368. Ermeni Anlatıları ve Masalları , [Muhtelif], ss. 96-279.
383. Adige Metinleri, [Muhtelif], ss. 1-99.
392. Talişlerin Efsane ve İnanışları, Teymur-Bek Bayram-Alibekov, ss. 1-10.
393. Güney Kafkasya'da Tatar Sözlü Edebiyatı, [Muhtelif], ss.11-166.
394. Tersk Kazaklarının Sözlü Edebiyatı ve Hurafelerinden, Ye. Baranov, ss. 167-244.
395. Birkaç Gürcü Efsane ve Anlatısı, Mihail Şamberov, ss. 245-254.
419. Oset Halk Edebiyatından, Yevg. Baranov, ss. 39-48.
434. Kafkas Ötesi'nde Ermeni Halk Edebiyatı, [Muhtelif], ss. 1-167.
435. Çeçen Metinleri, T. Eldarhanov, ss. 1-40.
436. Değerlendirme, L. L., s. 40.
458. Çeçen Metinleri, T. Eldarhanov, ss. 1-33.
459. Değerlendirme, L. L., ss.33-34.
460. Adige Metinleri (Kabardey Ağzı), Pago Tambiyev, ss. 35-58.
476. Svanet Metinleri, İ. Niceradze, ss. 1-110.

487. Kabardey Hikâye ve Efsaneleri, Ye. Z. Baranov, ss. 1-71.
489. Tersk Kazaklarının Efsane ve Masalları, Ye. Z. Baranov, ss. 72-106.
490. Yunan Masal ve Hikâyeleri; D. Mihailidis, B. Hutsiyev; ss. 107-128.
501. Adige Metinleri, P. İ. Tambiyev, ss. 1-21.
511. Udin Metinleri, İsimli, 84-101
517. Tersk Oblastı Efsane, Hikâye ve Masalları; Ye. Z. Baranov, ss.1-41.
526. Adige Metinleri (Kabardey Ağzı); P. İ. Tambiyev, ss. 1-14.
536. Gürcü Halk Edebiyatından, [Muhtelif], ss. 106-136.
617. Adige Metinleri (Kabardey Ağzı), P. İ. Tambiyev, ss. 1-14.

1. 2. Halk Oyunları ve Eğlenceleri

52. Tersk ve Kuban Oblastlarının Bazı Stanitsalarında Çocuk Oyunları ve Eğlenceleri, [Muhtelif], ss. 119-208.
53. Tiflis Guberniyası, Ahaltsh Şehrinde Bazı Yerel Oyunlar, İ. Stepanov, ss. 209-229.
54. Gürcistanda Rastlanan Oyuncaklar, Çocuk Eğlenceleri ve Oyunları, Z. Gulis, ss. 230-262.

1. 3. Hayatın Geçiş Safhaları: Doğum, Evlilik ve Defin

66. Yeysk Şehri Sakinlerinin Doğum, Evlilik ve Defin Tören ve Gelenekleri, Timofyey Stefanov, ss. 157-176.
186. Tersk Oblastı, Pyatigor Okruğu, Prohladnaya Stanitsası [Düğün Âdetleri]; S. F. Golovçanskiy, ss. 1-36.
276. Zangezür Ermenilerinin Düğünleri, Melik-Şahnazarov, ss. 220-226.
456. Kuban Oblastı, Ladoj Stanitsası'nda Düğün, M. Vasilkov, ss. 87-108.
469. Kaheti'de Sıradan Bir Düğün, F. Mtavriyev, ss. 149-160.
470. Batum Civarında Gurialı Müslümanların Düğünleri, N. Derjavin, ss. 161-176.
471. Nuhin Uyezdi Müslümanlarının Düğün Törenleri, Agalar Kiyasbekov, ss. 177-182.
543. Yeysk Şehrinde Düğün Âdet ve Şarkıları, M. A. Harlamov, ss. 35-71.
544. Proçnokop Stanitsası'nda Düğün, Pavlov, ss. 72-79.
546. Yukarı Svanetya'da Defin Âdetleri, D. Çervenakov, ss. 149-154.

1. 4. Halk İnanışları: Hurafe, Halk Bilgeliği, Büyü, Rüya

103. Tatar İnanışlarına Dair Bazı Bilgiler, Mir-Gaşim-Bek Vezirov, ss. 103-112.
203. Tersk Bölgesi, Kizlyar Otdeli, Çervlenoy Stanitsası Sakinlerinin İnanış, Efsane ve Âdetlerinden Kesitler; T. Rogojina, ss. 57-67.

212. Yeysk Şehri Sakinleri Arasındaki Hurafe, Uğur, İnanç, Kehanet ve Büyüleri; P. Gorbaneva, ss. 267-277.
236. Nogay İnanışları, M. Aleynikov, ss. 1-14.
237. Guriyelerin Halk Âdetleri ve İnançları, T. Mamaladze, ss. 15-123.
238. Telav Uyezdi'nde Gürcü İnanışları, İ. Stepanov, ss. 124-143.
239. Kvartel İnançları, M. Canaşvili, ss. 144-173.
240. Eçmiadzin Uyezdi Ermenilerinin Hurafeleri, Halk Bilgeliği ve İnanışları, G. Bunatov, ss. 174-192.
241. Zangezur Uyezdi Ermenilerinin Hurafeleri, Halk Bilgeliği ve İnanışları, Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 193-201.
242. Lenkoran Uyezdi Talışlarının Kozmogonik İnanışlarından, T. Bayram-Alibekov, ss. 202-204.
243. Şemahin Uyezdi Tatarlarının İnanışlarından, M. Efendiyev, ss. 205-218.
455. Yeysk Şehrinde Derlenen Hurafe, İnanış, Kehanet ve Büyüleri; M. Harlamov, ss. 1-48.
498. Halk Kehanetleri, Büyü Yöntemleri ve Megrellerin Bazı İnanışları; İ. S. Stepanov, ss. 125-152.
500. Abhaz İnanışlarından. Nehirden Boğulanın Ruhunun Tutulması, M. Hramelov, ss. 156-158.
519. Maykop Şehrinde Derlenen Hurafe, İnanış, Kehanet ve Büyüleri; M. A. Harlamov, ss. 1-22.
520. Hurafe, Halk Bilgeliği ve Rüya Tabirleri; A. K. Velibekov, ss. 23-28.
521. Abhazların Kozmogonik İnanışlarından, F. İ. Lukyanov, ss. 2-33.
525. Zangezur Uyezdi Ermenilerinin İnanış, Ön Yargı ve Halk Bilgeliği. Fıkralar. Kutsama ve Dua. Lanet; Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 91-124
552. Naurların İnanış, Kehanet ve Hurafeleri, P. Vostrikov, ss. 1-93.
1. 5. Halk Hekimliği
109. Yelisavetpol Guberniyası, Nuhin Uyezdi, Kutkaşın Köyü'nden Halk Hekimliğine Dair Bilgiler; Raşid-Bek-Efendiyev, ss. 139-147.
217. Ters Bölgesi, Sunjen Otdeli, Sleptsov Stanitsası'nda Halk Hekimliği; P. Semenov, ss. 1-15.
218. Kuban Oblastı'nda Bazı Stanitsalarda Loğusa ve Yeni Doğmuş Bebek Bakımı, K. Jivil, ss. 16-38.
219. Yeysk Şehrinde Halk Hekimliği, S. Majnikov, ss. 39-130.

220. Kutais Guberniyası'nda, Oni'de Hastalıklar ve Onların Tedavisinde Halk Yöntemleri; Caparidze, ss. 131-137.
221. Kurgannoy Stanitsası'nda Halk Hekimliğine Dair Veriler, F. Stepanov, ss. 138-141.
222. Kuban Stanitsası'nda Rastlanan Hastalıklar ve Onların Tedavi Yöntemleri, İv. Sobolya, ss. 142-146.
223. Kuban Oblastı, Bekeşev Stanitsası'nda Hastalıklar ve Tedavi Araçları, Tovnekin, ss. 147-149.
224. Pereyaslav'da Hastalıklara İlişkin Veriler, T. Deduhov, ss. 150-153.
225. Hastalıkların Tedavisinde Halk Araçları, P. Gorbanev, ss. 154-186.

1. 6. Halk Törenleri ve Kutlamaları

158. İmertinlerde Yeni Yılın Kutlamaları, V. Lominadze, ss. 3-8.
499. Megrelerde Yeni Yılın Karşılınması ve Kutlanması, M. D. Kordzahi, ss. 153-155.

2. Etnografya

2. 1. Coğrafya

23. Osetya ve Osetler İlgili Notlar, D. Lavrov, ss. 1-314.
73. Küçük Rusya'da Gürcü Göçmenlerin Hayatlarından Bir Sayfa, P. Fyodorovskiy, ss. 156-163.
117. Svanetler (Hayat Tarzının Bazı Yönleri), D. Mariani, ss. 69-87.
136. Adige Halkı ve Özelde de Kabardeyler Hakkında Notlar, L. G. Lopatinskiy, ss. 1-10.
166. Dağıstan Âdetlerinden, [Muhtelif], ss. 145-155.
178. Kafkas Dağlılarının Hayatlarından Notlar, A. Lilov, ss. 1-58.
258. Megrellerin Hayatı ve İnanışları, Ya. Teptsov, ss. 1-26.
280. Kara Nogaylar ve Hayatları, G. Ananyev, ss. 36-63.
281. Kürtler, Karakterleri ve Yaşayışları, K. Haçaturov, ss. 64-90.
344. Melonitler ve Kafkaslardaki Kolonileri, M. Zaalov, ss. 89-127.
375. Karaçay ve Karaçaylılarla İlgili Değerlendirmeler, A. N. Dyaçkov – Tarasov, ss. 49-91.
448. Terek'te Kalmıkların Hayatı, G. Gubanov, ss. 123-154.
541. Laklar. Geçmişleri ve Yaşayışları, Said Gabiyev, ss. 1-110.
551. Etnografik Bağlamda Abhazya, N. S. Derjavin, ss. 1-38.
561. Kafkaslarda Balkarlar, N. A. Karaulov, ss. 131-150.
563. Truhmen Bozkırı ve Truhmenler, A. A. Volodin, ss. 1-98.

586. Kuzey Kafkasya'nın Yarı Göçebe Halkları. Stavropol Guberniyası Kalmukları, S. V. Farforovskiy, ss. 71-112.
600. Coğrafi, Tarihi ve Günlük Hayat Bağlamında Karaçay, V. M. Sısoyev, ss. 1-156.
16. İran'dan Göçen ve Erivan Guberniyası Nahçıvan Uyezdi'nde Yaşayan Ermenilerin Yaşayışından Etnografik Notlar, S. P. Zelinskiy, ss. 1-98.
38. Abhazların Hayatlarından Notlar, K. Maçavariani, ss. 40-76.
45. Dağlı Müslümanların Yaşayışlarından Notlar, A. İ. Pilov, ss. 1-36.
46. Kazakların Cemiyet Hayatıyla İlgili Birkaç Söz, Ye. Peredelskiy, ss. 37-82.
2. Erivan Şehri, Step. Pavl. Zelinskiy, ss. 1-54
3. Daraçığ, Step. Pavl. Zelinskiy, ss. 55-68.
4. Tiflis Guberniyası'nda Ahaltsih'in Üretim Durumu Üzerine Notlar, İv. Zurab Gonadze, ss.
5. Praskoveya Köyü, Nik. Frangopulo, ss. 81-88.
6. Altı-Ağaç Köyü, Silv. İv. Pohileviça, ss. 89-94.
7. Çernolsk Köyü, Yakovl. Ternovskiy, ss. 95-124.
14. Gori Şehri, A. İ. Cavahov, ss. 59-108.
15. Nahçıvan Şehri ve Nahçıvan Uyezdi, K. A. Nikitin, ss. 109-142.
24. Kars Bölgesi Hakkında Notlar, K. Sadovskiy, ss. 315-350.
32. Temrük Şehri, O. Arkannikov, ss. 249-283.
33. Koylasar Köyü ve Aysorlar Hakkında Bazı Bilgiler, P. Aysorah, ss. 284-326.
35. Çoh Aulu, Omar Karanailov, ss. 1-24.
41. Kars Oblastı, Ardahan Okrugu, Poshov Uçastoğu; K. Sadovskiy, ss. 1-65.
42. Bakü Guberniyası, Cevad Uyezdi, Salyan Kasabası; Nikolay Kalışev, ss. 66-171.
43. Tersk Oblastı, Vladikavkaz Okrugu, Sleptsov Stanitsası; Petr Semenov, ss. 172-208.
44. Kuban Oblastı, Mennonit Voldemfirst ve Aleksanderfeld Kolonileri, A. Tvalçrelidze, ss. 209-274.
55. Ornitolojik Yönüyle Gori Şehri; A. Pikalskiy, ss. 1-9.
56. Kuban Oblastı, Bataltaşın Uyezdi, Otradnaya Stanitsası; D. İvanov, ss. 10-40.
57. Kuban Oblastı, Kavkaz Uyezdi, Rasşevat Stanitsası; K. Jivilo, ss. 41-98.
58. Kuban Oblastı, Maykop Uyezdi, Samur Stanitsası; Vl. Kobelyatskiy, ss. 99-122.
59. Yelisavetpol Guberniyası, Cevanşir Uyezdi, Sarov Köyü; Nikolay Grigorov, ss. 123-132.
60. Kuban Oblastı, Maykop Uyezdi, Besleneyev Stanitsası, Pyotr Bliznnyukov, ss. 133-152.
61. Yelisavetpol Guberniyası, Cebrail Uyezdi, Gadrut Köyü, İ. Davidbekov, ss. 153-192.
72. Tersk Oblastı, Kizlyar Okrugu, Borozdin Stanitsası; Ye. Butova, ss. 3-156.

74. Tiflis Guberniyası, Ahaltsih Şehri; V. İvanov, ss. 164-217.
119. Senaksk Uyezdi’nde Bazı Yerleşimler İçin Kısa Bilgiler; S. M. Saneblidze, V. İ. Gagua, A. M. Dgebuadze, ss. 95-116.
151. Kasapet Köyü, G. İzrayelov, ss. 42-58.
152. Tatev Köyü, N. Grigorov, ss. 59-125.
171. İvanovka Köyü, N. Kalışeva, ss. 238-288.
180. Vartaşen Köyü ve Onun Sakinleri Hakkında Kısa Bir Malumat, S. M. Bejanov, ss. 213-262.
188. Grozni Okrugu, Naur Stanitsası (Stanitsanın Konumu, Tarihi ve Statik Veriler); M. Mohir, ss. 141-144.
200. Gizel Köyü (veya Kizilka), A. Tsallagov, ss. 1-29.
201. Aksay (veya Taşkiçu), Mitr. Mohir, ss. 30-36.
202. İşer Stanitsası; Butovoy, Lisenko, ss. 37-56.
204. Tersk Oblastı, Kizlyar Otdeli, Umahan-Yurtov Stanitsası’nın Tasviri; Vl. Kikot, ss. 68-84.
205. Kostek Köyü, Afanasyev, ss. 85-100.
206. Tersk Stanitsası, M. Afanasyev, Romanov, ss. 101-133.
210. Stavropol Guberniyası Bezopasnoye Köyü’ne Tarihî-Statik Bakış; A. Semilutskiy, ss. 211-221.
211. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi Raguli Köyü; A. Bubnova, ss. 222-266.
213. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi Spass Köyü; Nikolay Ryabih, ss. 278-307.
229. Kvareli Köyü, Ye. Zedinidze, ss. 73-89.
230. Karzah Köyü, K. Griktorov, ss. 90-103.
231. Geozaldara Köyü, A. Ter-Marharov, ss. 104-118.
232. Barda Köyü, G. Osipov, ss. 119-137.
233. Ahtıy Köyü, D. Babayev, ss. 138-148.
323. Artvin Şehri, K. Maçavariani, ss. 1-53.
324. Erivan Şehrinde Bahçe İşleri, V. Devitskiy, ss. 55-118.
330. Nigoiti Köyü, S. Corbenadze, ss.239-247.
341. Stavropol Guberniyası ve Uyezdi Novogeorgiyev Köyü, N. Ryabih, ss. 1-55.
342. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi, Petrov Köyü, G. Kosoglyadov, ss. 57-72.
343. Stavropol Guberniyası, Medvejen Uyezdi, Novopavlov Köyü, S. Belskiy, ss. 73-87.

346. Tersk Oblastı, Kizlyar Okruğu Çyorniy Rınok Köyü, M. Morebis, ss. 218-246.
348. Stavropol Guberniyası, Novogrigoryev Uyezdi, Pokoynoye Köyü, A. Semilutskiy, ss. 253-356.
373. Ağrı Ovasında Bahçe İşlerinin Kısa Karakteristiği, V. İ. Devitskiy, ss. 1-168
376. Tarihî ve Etnografik Bağlamda Kuban Oblastı Yeysk Şehri, T. Stefanov, ss. 92-160.
380. Yelisavetpol Guberniyası, Zangezür Uyezdi, Artsevanik Köyü, Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 1-58.
381. Yelisavetpol Guberniyası, Yelisavetpol Uyezdi, Çaykend Köyü, F. Ceyranov, ss. 59-100.
382. Yelisavetpol Guberniyası, Şuşin Uyezdi, Daş-Altı Köyü, G. Osipov, ss. 101-136.
409. Leçhuma Mevkisi, İ. Moiseyev, ss. 120-154.
412. Yelisavetpol Guberniyası ve Uyezdi'nde Slav Toplumu, İlarion Çaşı, ss. 1-41.
413. Bakü Guberniyası, Lenkoran Uyezdi Privolnoye Köyü, İl'i Jabin, ss. 42-94.
414. Kuttaiss Guberniyası, Senak Uyezdi Saçılavo Köyü, Yason Kapanadze, ss. 95-1455.
415. Kuttaiss Guberniyası, Ozurget Uyezdi Dzimit Toplumu, T. Tabukaşvili, ss. 146-161.
416. Kafkas Otdeli, Kuban Oblastı Alman Kolonisi Selenovka; L. Rozenberg, ss. 162-191.
417. Erivan Guberniyası, Nahçıvan Uyezdi, Negram Köyü, Kyarim-bek İzmailov, ss. 192-201.
451. Leçhum'un Başkenti, İ. S. Moiseyev, ss. 201-220.
452. Yelisavetpol Guberniyası ve Uyezdi, Yelenendorf Kolonisi, F. Tsimmer, ss. 1-24.
453. Tiflis Guberniyası, Gori Uyezdi, Kvemo-Çala Köyü; A. Mikeladze, ss. 25-44.
454. Bakü Guberniyası, Gökçay Uyezdi, Lagiç Köyü; Mamed-Gasana-Efendiyev, ss. 45-96.
481. Kabala Mahali, Raşid-Bek-Efendiyev, ss. 1-9.
504. Tersk Oblastı, Mozdok Otdeli, Yekaterinograd Stanitsası; S. M. Urusov, ss. 1-34.
505. Tersk Oblastı, Hutorların Hayatı, G. P. Gubanov, ss. 35-101.
506. Tersk Oblastı, Naur Stanitsası; P. A. Vostrikov, ss. 102-309.
514. Gori ve Çevresi, M. G. Canaşvili, ss. 163-200.
515. Kars Oblastı'ndan Notlar, F. S. Yanoviç, ss.1-181.
516. Yelisavetpol Guberniyası, Zangezür Uyezdi; N. Şirakuni, ss. 182-217.
575. Kars Oblastı'nda Bahçe İşleri, V. İ. Devitskiy, ss. 1-30.
576. Şemah Şehri ve Onun İlçesinde Bahçe Kültürü ve Üretim Faaliyetleri, T. G. Mamaladze, ss. 31-60.
595. Maykop Şehri ve Maykop Otdeli'nin İstatistikî-Coğrafi İncelemesi, S. V. Farforovskiy, ss. 1-64.

604. Anapa, V. P. Şepetev, ss. 1-32.
606. Geçmişte ve Şimdi Novogladkov Stanitsası, F. S. Grebents, ss. 77-116.
67. Yelisavetpol Guberniyası, Yelisavetpol Uyezdi, Geranboy-Ahmedli Sakinlerinin Bazı Karakteristik Özellikleri, Gasan-bek-Bagirov, ss. 177-185.
79. Tamazluh veya Besi Hayvanlarının Ortaklaşa Kullanılması Geleneği, S. Şaverdov, ss. 69-70.
107. Etnografik Günlükten, A. İoakimov, ss. 127-130.
209. Tersk Oblastı, Sunjensk Okrugu Sleptsov Stanitsası'ndaki Kazakların Hayatından Birkaç Sayfa; P. Semenov, ss. 162-210.
263. Tiflis ve Kutais Guberniyalarında Halk Fantazisi ve Yaşayışı, M. Maşurko, ss. 228-410.
267. Sori Köyü, N. Mindeli, ss. 84-159.
268. Tsalenciha Köyü, A. Gvasali, ss. 144-159.
269. Kvirily Kasabası ve Onun Çevresi, F. Huskivadze, ss. 160-180.
282. Kafkas Ötesi Tatarlarında Kadının Ev ve Sosyal Hayatı, A. Zaharov, ss. 91-157.
305. Raçinlerin Bayramları, Âdetleri ve İnanışları, G. Caparidze, ss. 107-150.
326. Özgür Svaneti Halkının Hayatı ve Beğenileri, N. Dmitriyev, ss. 163-187.
328. Geb Tarım Toplumu, D. Kereselidze, ss. 210-238.
329. Lançuh Tarım Toplumu, D. Kereselidze, 220-238
374. Çoruh, Uruh ve Ardon Vadilerinde, K. F. Gan, ss. 1-48.
387. İmereti'de Âdet ve İnançlar, M. Sagaradze, ss.1-46.
446. Ermeni Çingeneleri, G. Bantsiana, ss. 45-47.
447. Temirgoyların Hayatı, V. V. Vasilkov, ss. 71-122.
468. Tiflis Guberniyası, Borçalın Uyezdi, Loriy Uçastoku'nda Rus Köylülerin Hayatı; Rahip Grig. Bunyatov, ss. 97-145.
495. Kutais Guberniyası Halk Sanatı Eserleri, M. V. Gluşakov, ss. 1-62.
496. Halk Fantazisi ve Yaşayışından, ss. M. G. Maşurko, ss. 63-88.
497. Mitolojik Kolhis'ten, İ. T. Kobalii, ss. 89-124.
542. Kafkas Etnografisinden: 1. Abhazya'da Düğün, 2. Artvin Ermenilerinin Hayatlarından; N. S. Derjavin, ss. 1-34.
545. Bekeşev Stanitsası Kazaklarının Halk Âdetleri, V. V. Vasilkov, ss. 80-148.
587. Özel Börek ve Ekmekler, N. M. Yegorov, ss. 1-8.
588. Greben Kazaklarının Hayatından, F. S. Grebents, ss. 9-47.
607. Van Vilayeti (Vaskurakan), Ye. A. Lalayants, ss. 1-84.

609. Osetlerde Kanlı İntikam, S. Karinov, ss. 170-210.
13. Paleostom Nehri'nin ve Onun Kaynağı Kapar-Çayın Oluşumu, N.İ. Şafranov, ss. 45-58.
22. Uyuyan Kaynak Husag-Don, Rostom Sikoev, ss. 161-164.
83. Yelisavetpol Guberniyası, Cevanşir Uyezdi "İstisu" (sıcak pınar) Mineral Kaynağının Tasviri; G. İzrayelov, 84-85.
116. Svanetiya (Coğrafi Tetkik), V. Ya. Teptsov, ss. 1-68.
179. Kuban ve Terek'in Kökenleri, V. Teptsov, ss. 59-212.
228. Keli Gölü ve Çevresi, N. Dinnik, ss. 44-72.
279. Rok ve Mamison Geçitlerinden Geçiş, N. Dmitriyev, ss.1-35.
327. Rion Geçidi, Ş. Lominadze, ss. 188-209.
339. Coğrafi Bağlamda Kuban Oblastı, L. Ya. Apostolov, ss. 1-306.
403. Gokçi Gölü'nün Bitki Örtüsü, İ. Hotsyatovskiy, ss. 1-36.
406. Gokça Gölü, P. Paul, ss. 65-82.
431. Büyük ve Küçük Karaçay'ın Dağlarında, A. N. D'yaçkov-Tarasov, ss. 1-136.
432. Svaneti'dan Elbruz'a, A. A. Doluşina, ss. 137-197.
450. Erivan Guberniyası ve Kars Oblastı'nda Mineral Kaynaklar, V. İ. Devitskiy, ss. 183-200.
562. Gagrıy, A. G. Peredelskiy, ss. 151-190.
605. Kutais Guberniyası Tabiatının Tasviri, V. A. Babe, ss. 33-76.
300. Erivan Guberniyası ve Kars Oblası'na Tatil Gezisi, V. Devitskiy, ss. 79-180.
325. Vaksan Buzulu'na Gezi, İ. Leontyev, ss. 119-162.
449. Tsey Buzulu'na Gezi, S.F. Melnikov-Razvedenkov, ss. 155-182.
466. Pseasha Geçidi'nden (Küçük Lab'ın Kolları) Karadeniz'e Geçiş, A. N. D'yaçkov-Tarasov, ss. 1-48.
467. Kaheti ve Dağistan'a Gezi (1898 Yazı), K. F. Gan, ss. 49-96.
532. Büyük Liahv ve Ksank'ın Yukarı Kesimlerine Yolculuk (1903 Yazı), K. F. Gan, ss. 249-269.
565. Kars Oblastı'na Seyahatlerden, V. İ. Devitskiy, ss. 108-254.
584. Karaçay, N. Ye. Talitskiy, ss. 1-53.

2. 2. Dil

34. Ek: Aysor alfabesi.
62. Trabzon Yunanlarının Lehçeleri Hakkında Birkaç Söz, Örnek Şarkılarla, A. İoakimova, ss. 1-30.
69. Abhaz Alfabesi, Mihail Bejanov, ss. 1-2.

70. Uğin Alfabeti, Mihail Bejanov, ss. 5-6.
139. Kabardey Metinlerine Açıklamalı Sözlük, L. G. Lopatinskiy, ss. 82-104.
140. “Bziyekskaya Bitva” metninden hareketle Adige Dili Kyah Şivesi Bjeduh Ağzı Hakkında Değerlendirme, L. G. Lopatinskiy, ss. 105-106.
143. Kısa Kabardey Grameri, L. G. Lopatinskiy, ss. 1-46.
144. İndeksli Rusça – Kabardeyce Sözlük, L. G. Lopatinskiy, ss. 1-299.
176. Kilit, Yak. Pashalov, ss. 334-343.
249. Kumuklar ve Dilleri Hakkında, L. L., ss. 60-63.
250. Rusça-Kumukça Sözlük, M. G. Afanasyev, ss. 1-48.
251. Kumukça-Rusça Sözlük, M. V. Mohir, ss. 49-95.
252. Değerlendirme ve Düzeltme, L.L., s. 601.
293. Aysor Alfabeti ve Metinler, İsimsiz, ss. 1-4.
294. Ön Sözlü ve Açıklamalı Rusça-Aysorca ve Aysorca-Rusça Sözlük, A. Kalaşev, ss. 1-420.
295. Kafkasların Tarihî-Coğrafi Sözlüğü İçin Materyaller, Ye. Veydenbaum, ss. 1-38.
309. Açıklamalı Sözlük, L. L., ss. 270-301.
310. Gramatik Değerlendirme, L. L., ss. 302-327.
333. Dil Bilimi Değerlendirmeleri, A. Gren, ss. 22-26.
334. Değerlendirme, L. L., ss. 26-28.
353. Değerli Taşlar, İsimleri ve Hususiyetleri (10. yy. Gürcü Mecmuasından) , M. G. Canaşvili, ss. 1-72.
388. Kartveli (Güney Kafkasya) Dillerinin Coğrafya ve İstatistiği (Haritalı), Prof. Dr. Guio Şuhardt, ss. 47-114.
389. Yazı Kurulundan, L.L., s. 115.
397. Kuban Oblastı, Yeysk Şehrinin Yaşayan Ağzının Bazı Önemli Yanları, M. A. Harlamov, ss. 79-118.
398. Gürcü Dilinin Hint-Avrupa Dil Ailesindeki Yeri, N. İ. Gulak, ss. 119-155.
400. Kartveli Dilleri Bölgesi Haritası, İsimsiz.
421. Gürcü Halkının ve Dilinin Kökeni, A. Gley, ss. 113-122.
422. Etnografik ve Coğrafik Kartveli İsimlerinin Etimolojisi, M. G. Canaşvili, ss. 123-128.
423. Adige Metinleri, Pago Tambiyev, ss. 1-61.
472. I. Ermenicenin Aryan-Avrupa Dilleri Arasındaki Yeri, II. Gürcücede Ari-Avrupa ve Bilhassada İlliris Unsurları; A. Gley, ss. 1-20.

473. Kartveli Dili ve Slav-Rusça, Bu Diller Arasında Kesişen Hususlar; M. Canaşvili, ss. 1-36.
474. Rusçada ekler, Onların Oluşumuna Kafkas Dillerinin Etkisi; L. Lopatinskiy, ss. 37-51.
475. Hint-Avrupa Dillerinin Kafkas Dillerine Etkisi Meselesi, Prof. A. Pogodin, ss. 52-56.
510. Udin Dili Grameri, Ön Söz (1-21), İçindekiler, Düzeltmeler ve Ekler; A. M. Dirr, ss. 1-83.
518. Nalçık Ağzının Özellikleri, L. L., ss. 42-45.
537. Tabasarancanın Grameri; Ön Söz, Metinler ve Kelime Derlemeleriyle, A. M. Dirr, ss. 1-248.
548. Andicenin Kısa Grameri, A. M. Dirr, ss. 1-200.
553. Kafkas Araştırmalarının Durumuyla İlgili İki Makale: 1. Kafkas Dillerinin Öbür Dillerle İlişisine Yeni Değerlendirmeler. 2. Aryanların Anavatanı Olarak Kafkasya; A. M. Dirr, ss. 1-17.
554. Van (Urartu) Sorununa Çözüm Teşebbüsleri, A. K. Gley, ss. 18-48.
555. Kuzey Kafkas Dillerinin Tarih Öncesi, A. K. Gley, ss. 49-90.
556. Kafkas Dillerinde Sınıflar (Cinsler), A. M. Dirr, ss. 91-102.
557. Greben Kazaklarının Ağzı: Türk-Tatar Dillerinden Ödünç Alınmış Kelimeler, N. A. Karaulov, ss. 103-109.
558. Agulca: Gramer, Metinler, Agulca Kelime Derlemesi ve Rusça Fihristi, A. M. Dirr, ss. 1-188.
568. Kuzey Kafkasya Stanitsalarının Ağızlarında Giren Anlaşılması Güç ve Değişik Kelimler; Bazı Kelimelerin Anlamlarını Açıklayan Notlarla Atasözleri ve Vecizeler, L. K. Rozenberg, ss. 37-48.
570. F. Bork'un Kafkas Dillerine İlişkin Notları, A. M. Dirr, ss. 1-28.
571. Kafkas Dillerinin Etkisiyle Oluşan Rusça Son Ekler, L. G. Lopatinskiy, ss. 29-42.
572. Kuban Oblastı, Mihaylovsk Stanitsası'nda Derlenen Büyük Rus Lehçesinin Kelimeleri, V. A. Vodarkiy, ss. 43-49.
579. Tersk ve Çevrenin Stanitsalarının Ağız Özellikleri, V. A. Vodarskiy, ss. 81-100.
580. Arçin Dili. Giriş, Gramer, Metinler, Arçince Kelimeler Derlemesi ve Rusça Fihristi, A. M. Dirr, ss. 1-227.
589. Kafkas Halklarının Modern İsimleri, A. M. Dirr, ss. 1-28.
591. Andodido Grubu Dil ve Lehçelerinin Araştırılması İçin Materyaller. (Ön Sözlü, ss. I-VII); A. M. Dirr, ss. 1-114.

592. Kafkas Coğrafya İsimlerinin Açıklamaları, K. F. Gan, ss. 1-164.
597. İber Fonetigi, K. İ. Dodayev, ss. 1-29.
598. Rusça-Svanca Sözlük (L. G. L.nin Ön Sözüyle), İ. İ. Nijaradze, ss. 1-520.
602. Tsahur Dili. Gramer. Metinler, Tsahurca Kelimeler ve Rusça Fihrist, A. M. Dirr, ss. 1-243.
615. Kafkasyalılarda Av Tanrıları ve Av Dili, Dr. A. M. Dirr, ss. 1-16.
616. Abhazların, Megrellerin ve Dağıstanlıların İsimleri, Soyadları, Halk İsimleri, Hayvan İsimleri Listesi. Abhazların Dil ve Hayatlarını İncelemek İçin Materyaller. Abhaz Kelimeleri. Dağıstan'da Dövmeler; Dr. A. M. Dirr, ss. 1-27.

2. 3. Tarih

12. Kafkaslar Hakkında Yazan Eski Yazarlar, K. F. Gan, ss. 18-44.
31. Eski Yunan ve Romalı Yazarların Kafkaslar Hakkındaki Verdiği Bilgiler, K. Gan, ss. 1-248.
37. Erivan'ın Fethi, K. Şulgin, ss. 34-39.
96. Kafkaslar Hakkında Eski Yunan ve Roma Yazarlarının Verdiği Bilgiler: II, Bizanslı Yazarlar; K. Gan, ss. 1-215.
227. Prens Pşşık Ahodyagok, Han-Girey, ss. 1-43.
234. Ksaverio Glavani – 1724 Yılında Çerkezya, Tercüme ve Notlar; Ye. G. Veydenbaum, ss. 149-190.
235. Derginin 13. Sayısındaki Üç Ermeni Yazıtıyla İlgili Notlar, N. Marr, ss. 191-197.
265. Temir-Han-Şur Şehrinin Tarihinin Tetkiki, Ye. Kozubskiy, ss. 1-77.
297. Tarihî İki Kinklosov Kaydı ve Bazı Kaynaklara Göre Olayların Kronolojik Listesi, S. Takayşvili, ss. 1-60.
298. Konstantinopolis'te Verilmiş Patrik 3. Domentiya'nın İki Belgesi, Ye. S. Takayşvili, ss. 61-71.
302. Spartokitler Çağında Kimmer Bosporosu, S. Melnikov-Razvedenkov, ss. 1-75.
303. Değerlendirme, Ye. Veydenbaum ve L. L., ss. 76-78.
313. Kuzey Kafkasya ve Rusya'yla İlgili Gürcü Vakayinameler ve Tarihçiler, M. Canaşvili, ss. 1-196.
314. Değerlendirme, L. L., ss. 197-198.
315. Adı Geçen Kaynakların Fihristi, İsimli, ss. 199-206.
354. Şah Nuşrevan'ın Tacı, Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 1-13.

402. Konstantinopolis'in İskitler Tarafından Kuşatılması ve İmparator Heraklius'un Pers Seferi, M. G. Canaşvili, ss. 1-64.
407. Karadeniz'in Kuzey Doğusundaki Şehirler, S. F. Melnikov-Razvedenkov, ss. 83-101.
410. İspanya'da İberliler, M. G. Canaşvili, ss. 155-158.
430. Gürcü Vakayinamelerin Kaynakları. Üç Vakayinâme, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-216.
439. İlk Toplumlarda Değer Birimleri, N. Ostroumov, ss. 75-94.
440. Eristov Akafist'in Vakayinamesi, Ye. Takayşvili, ss. 95-114.
441. Kañçayet "Jam-Gulani"si ve Onun Kinklosunun Tarihî Yazıları, Ye. Takayşvili, ss. 115-137.
442. Ahtalı Gürcü Yazıtları, Ye. Takayşvili, ss. 138-145.
443. Pers Şahı Ağa Muhammed Han'ın Gürcü Çarı Heraklius'a Ultimatomu, Ye. S. Takayşvili, ss. 146-148.
444. Aziz Fom Manastırı'ndaki Ermenice Eski El Yazmaları, A. İ. Tumanov , ss. 1-18.
464. Arap Yazarların Kafkaslar, Ermenistan ve Azerbaycan Hakkında Verdiği Malumat. 2. İbn-Al-Fakih. (Çeviri ve Notlar); N. A. Karaulov, ss. 1-57.
478. Arap Yazarların Kafkaslar, Ermenistan ve Azerbaycan Hakkında Verdiği Malumat. 3. İbn-Hurdadbe, 4. Kudâma, 5. İbn-Rustah, 6. Al-Yakubî (Çeviri ve Notlar); N. A. Karaulov, ss. 1-63.
482. Bir Tanığın Şamil ve Çağdaşları Hakkında Anlattıkları, S. N. Şulgin, ss. 10-24.
529. Kartlis-Tshovreba, Gürcistan'da Hayat, M. G. Canaşvili, ss. 113-235.
560. 9. ve 10. Yüzyıllardaki Arap Coğrafyacıların Kafkaslar, Ermenistan ve Azerbaycan Hakkında Verdiği Malumat; N. A. Karaulov, ss. 1-130.
612. Doğudan Peder Lui Granjie'nin İyezuit Dini Cemiyeti Generali Muhterem Peder Klod Akvaviv'e Mektubu (Mokvi'den Megrelya'ya), Lui Granjie, ss. 31-52.
613. Satrapel Hakkında Değerlendirme, Ye. S. Takayşvili, ss. 52.

2. 4. Arkeoloji

64. Tersk Oblastı, Uollakoban Köyü Yakınında Bulunan Tarih Öncesi Devirden Bir Mezarda Bulunan Bronz Süslemeler ve Biçimler, V. Dolbejeeva, ss. 50-76.
76. Tiflis Guberniyası, Telavsk Uyezdi Eski Eserler; V. Kiknadze, ss. 37-50.
146. Samşvilde Şehri Eski Eserleri, S. Majnikov, ss. 3-13.
147. Aziz Oganess Mağarası, N. Fyodorov, ss. 14-17.
148. Dahov Stanitsası Yakınlarında Taş Gömütler, V. İlin, ss. 18-19.
149. İndış Nehrinde Eski Lahitler, İ. Hurumov, ss. 20.

150. Kvirily Vadisi, F. Huskivadze, ss. 21-41.
153. Goşun Daş, Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 126-127.
154. Samsar Mağaraları, İv. Sinakoyev, ss. 128-130.
155. Çeliş-Kiv Kabristanı, F. D. Jordoniya, ss. 130-132.
156. Baş-Şuragel Köyü Yakınlarında Eski Eserler, Gr. Bunyatov, ss. 141-147.
157. Aziz Fom Manastırı, A. Tumanov, ss. 148-152.
207. Kalinov Stanitsası'nda Eski Manastır, Rışetov, ss. 134-140.
266. Çenahi Köyü'nün Eski Eserleri (12 tane resimle), Ye. Melik-Şahnazarov, ss. 78-83.
316. Armaz Yazıtının Fotoğrafla Analizi, Ye. Takayşvili, ss. 207-212.
317. Tiflis'te Meteh Kilise'sinin Ahşap Antimnisi, Ye. Takayşvili, ss. 213-216.
318. Kurcip Kurganı ve Eski Eserleri, V. Sısoyev, ss. 1-32.
319. Gabukoy Kurganı, V. Sısoyev, ss. 33-49.
320. Yunan (ve Toma) Yazıtları, V. Sısoyev, ss. 50-69.
321. Değerlendirme, L. L., ss. 70-72.
347. Eski Şehir Macarıy, Sv. Krest Şehri ve Stavropol Guberniyası, Praskoveya Köyü, A. Semilutskiy, ss. 247-252.
371. Arkeolojik Anlamda Ahalkalak Uyezdi (Cavaheti Yazıtlarını Okumak İçin Anahtar ve Haritayla), P. P. Rostomov, ss. 1-133.
372. Değerlendirme, Ye. S. Takayşvili, ss. 134-136.
405. Karmir-Vank Manastırı, A. Ter-Markarov, ss. 54-64.
528. [Manastır, Kilise ve Eski Eserler Hakkında Malumat], Ye. S. Takayşvili, ss. 1-112
530. Poshov Bölgesinin Eski Eserleri, V. İ. Devitskiy, ss. 236-248.
531. Değerlendirme, Ye. S. Takayşvili, ss.246-248.
601. Arkeolojik Gezi, Araştırma ve Notlar (Tiflis Guberniyası, Borçalın Uyezdi, Trialet Pristavstvosu), Ye. Takaşvili, ss. 1-176.
610. Arkeolojik Gezi, Araştırma ve Notlar, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-146.
611. Zmeysk Stanitsası Çevresinde Kurganlar, F. S. Grebents, ss. 1-30.
614. Kurtatin Vadisi'ndeki Mezarlık, F. S. Grebents, ss. 53-85.

2. 5. Ekonomi

93. Tersk ve Kuban Oblastlarında Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri: Tersk Oblastı, [Muhtelif], ss. 1-128.
94. Tersk ve Kuban Oblastlarında Bazı Yerleşimlerde Üretim Faaliyetleri: Kuban Oblastı, [Muhtelif], ss. 1-395.

131. Kafkas Ötesi'nde Bazı Yerleşimlerde Ticari Faaliyetler, [Muhtelif], ss. 1-302.
132. Kafkas Ötesi'nde Ticari Faaliyetlere İlişkin Umumi Değerlendirme, A. Slovinskiy, ss. 303-376.
133. Kafkas İpekçiliğinin İncelemesi, [Muhtelif], ss. 1-155.
134. Kafkas Eğitim Okruğu Eğitim Kurumlarında İpekçilik Faaliyetleri, [Muhtelif], ss. 157-320.
208. Pereyaslav Stanitsası'nın Ziraî ve Ekonomik İncelemesi, K. A. Surin, ss. 141-161.
345. Temryuk Balıkçılığı, P. Voyevod, ss. 128-217.

2. 6. Eğitim

81. Yelisavetpol Guberniyası, Cevanşir Uyezdi Ermenilerinde Evde Eğitim; G. İzrayelov, ss. 73-76.
99. Tatar Okulları, Mir-Gaşim-Bek Vezirov, ss. 1-6.
100. Kafkas Ötesi Tatarlarında Halk Eğitimi, A. Zaharov, ss. 7-51.
408. Meşged Şehrinde Mektep ve Medreseler, Ragim Halilov, ss. 102-119.
465. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-202.
480. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 15-23.
386. Gürcü Vakayiname ve Tarihçilerin Hersonis, Goteya, Osetya, Hazarya, Didoetya ve Rusya Hakkında Verdiği Malumat; M. G. Canaşvili, ss. 1-114.
503. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-144.
513. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss.1-144.
540. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-132.
550. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-224.
574. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-240.
582. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-64.

594. Gürcü Halkının Okuma-Yazmasını Artırma Cemiyeti Kütüphanesindeki El Yazmaları, Ye. S. Takayşvili, ss. 1-96.

2. 7. Din

118. Svanetlerin Dinî-Manevi Durumlarına İlişkin Kısa Bir Değerlendirme, Gulbiani, ss. 88-94.

244. “Ali-Allah” Mezhebine Dair Bazı Bilgiler, F. Sultanov, ss. 219-221.

262. Vartaşen Yahudileri, M. Bejanov, ss. 111-227.

355. Kafkalsarda Müridizm Mezhebi, Mahmutbekov, ss. 14-40.

356. Hacı Muhammet, K. Haçaturov, ss. 41-48.

357. Kutlu Bakirenin Rüyası, K. Şulin, ss. 49-55.

358. Değerlendirme, L. L., ss. 55-55.

359. Kutlu Bakirenin Rüyası, Ye. Takayşvili, ss. 56-67.

360. Âdem’in El Yazısı ve Dürüst Ağacın Kökeni, Ye. Takayşvili, ss. 68-71.

361. Apokrif Karakterdeki İki El Yazması İçin Değerlendirmeler, Ye. Takayşvili, ss. 72-84.

377. Erivan Guberniyası Mülüman-Şiilerinde Yas Ayı Muharrem, P. Halilov, ss. 161-188.

378. Değerlendirme, M. A. Miropiyev, ss. 188-189.

404. Bakü Krayı’nda Araplar ile Türkler ve İslamiyet’in Yayılışı, F. G. Karpoviç, ss. 37-53.

445. Hz. Âdem’in Cennet Kovuluşu, Nemrut ve Tufan Sonrası Yedi Halk, M. G. Canaşvili, ss. 19-44.

462. Udince-Ruşça İncil, Peder Semen Bejanov, ss. 1-536.

479. Pilatus’un Roma İmparatoru Tiberius’a Mektubu. Pilatus’un Kaderi., A. İ. Tumanov, ss. 1-14.

483. Zakatel Okruğu Müslümanlarının Mekke Yolculuğu Hakkında Bazı Ayrıntılar, G. S. Paradov, ss. 25-27.

583. Müslüman Hukukunun Temelleri, N. A. Karaulov, ss. 1-118.

3. Değişik

1. Kafkas Eğitim Okruğu Yönetiminden, İsimsiz, ss. 1-24.

10. Kafkas Eğitim Okruğu Yönetiminden, İsimsiz, ss. 3-4.

11. Efsane, Destan, Hurafe ve Törenlerin İncelenmesine İlişkin Birkaç Soru, G. N. Potanin, ss. 5-17.

25. Ek: Osetya Haritası

92. Ön Söz, İsimsiz, ss. 1-8.

95. Alfabetik Fihrist, İsimsiz, ss. 1-2.
97. Fihrist, İsimsiz, ss. 1-10.
98. Ön Söz, A. Slovinskiy, ss. 1-16.
114. İkinci Bölümde Geçen Arapça, Tatarca, Ermenice, Gürcüce vb. Kelimelerin Alfabetik Fihristi; Yazı Kurulu, ss. 211-224.
115. Giriş, M. Zavadskiy, ss. 1-80.
135. Giriş, L. G. Lopatinskiy, ss. 1-3.
141. Dizgi Hataları, L. G. Lopatinskiy, ss. 107-108.
142. Giriş, L. G. Lopatinskiy, ss. 1-3.
145. Ön Söz, A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-40.
177. Ön Söz, M. Zavadskiy, ss. 1-8.
185. Ön Söz, N. İvanitskiy, ss. 1-2.
199. Ön Söz, A. Borozdin, ss. 1-9.
226. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-16.
264. Ön Söz, A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-20.
278. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-10.
296. Ön Söz, İsim ve Konu Fihristiyle (Masalların Motifleri), L. Lopatinskiy, ss. 1-42.
311. Önemli Yazım Hataları, İsimsiz, ss. 327-328.
312. Ön Söz, İsim ve Konu Fihristiyle (Masalların Motifleri), L. Lopatinskiy, ss. 1-22.
322. Ön Söz, A. A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-5.
338. Ön Söz, İsim ve Konu Fihristiyle (Masalların Motifleri), L. Lopatinskiy, ss. 1-15.
340. Ön Söz, N. S. İvanitskiy, ss. 1-4.
350. Dizgi Hataları.
351. Haritalar ve Resimler.
352. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-8.
364. Ön Söz, İsim ve Konu Fihristiyle (Masalların Motifleri), N. P. Kagan, ss. 1-44.
370. Ön Söz, İsim ve Konu Fihristiyle (Masalların Motifleri), L. Lopatinskiy, ss. 1-18.
379. Ön Söz, G. K. Dorofyeyev, ss. 1-2.
384. Dizgi Hataları, İsimsiz, s. 100.
385. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-12.
391. Ön Söz (Masal Motifleri ve Özel İsim Fihristiyle), A. A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-32.
401. Ön Söz (Masal Motifleri ve İsim Fihristiyle), L. Lopatinskiy, ss.1-16.
411. Ön Söz, S. N. Şulgin, ss. 1-11.

424. Kafkas Yöreleriyle İlgili Okrug Yönetimine Öğretmenler ve Okullardaki Öbür Görevliler Tarafından Malumat Toplanması, İsimsiz, ss. 1-24
425. Efsane, Anlatı, Hurafe ve Törenlerin Araştırılmasına Dair Birkaç Soru, İsimsiz, ss. 25-38.
426. Resimler, İsimsiz.
427. Karmir-Vank Manastırının Görünüşü, İsimsiz.
428. Sevan Manastırının Görünüşü, İsimsiz.
429. Ön Söz (Masal Motifleri ve İsim Fihristiyle), L. Lopatinskiy, ss. 1-12.
433. Ön Söz (Masal Motifleri ve Özel İsim Fihristiyle), A. A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-14.
437. Ön Söz (Masal Motifleri ve İsim Fihristiyle), L. Lopatinskiy, ss. 1-10.
461. Giriş, Z., ss. I.
463. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. I-VIII.
477. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-10.
484. Ön Söz, Motif ve İsim Fihristiyle, A. A. Bogoyavlenskiy, ss. 1-7.
502. Ön Söz, Konu ve İsim Fihristiyle, L. Lopatinskiy, ss. 1-35.
512. Ön Söz, Konu (Masal Motifleri) ve İsim Fihristiyle, L. Lopatinskiy, ss. 1-9.
527. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss.1-3.
533. Ön Söz, Konu (Masalların Motifleri) ve İsim Fihristiyle; A. A. Bogoyavlenskiy, ss.1-9.
539. Ön Söz, L. Lopatinskiy , ss. 1-8.
549. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-6.
559. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-3.
573. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-3.
581. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss.1-7.
593. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-3.
599. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-3.
603. Ön Söz, L. Lopatinskiy, ss. 1-4.
618. Dizgi Hataları.
399. Nikolay İvanoviç Gulak'ın Ölüm İlanı, L. L., ss. 156-157.

Yazar Dizini

[İsimsiz], 1, 10, 34, 71, 92, 95, 97, 293, 311, 315, 384, 400, 424, 425, 426, 427, 428, 511, 538.

[Muhtelif], 52, 93, 94, 127, 129, 130, 131, 162, 164, 166, 173, 255, 270, 272, 274, 275, 304, 366, 367, 368, 383, 434, 536.

Abdullayev, Biakay; 183.

Abdurahman, S.; 535.

Afanasyev, 205.

Afanasyev, A.; 246.

Afanasyev, M. G.; 250.

Afanasyev, M.; 206.

Agababayev, A.; 277.

Aleynikov, M.; 29, 236.

Alibekov, T. Bayram; 242.

Ananyev, G.; 280, 418.

Apostolov, L. Ya.; 339.

Arkannikov, O.; 32.

Aysorah, P.; 33.

Babalyants, A.; 167.

Babayev, D.; 233.

Babe, V. A.; 605.

Bagirov, Gasan-bek; 67.

Bantsiana, G.; 446.

Baranov, Ye. Z.; 485, 486, 487, 488, 489, 517.,

Baranov, Ye.; 394.

Baranov, Yevg.; 349, 419.

Bayramalibekov, Teymur-Bek; 285, 392.

Bejanov, [Peder] Semen; 462.

Bejanov, M.; 262.

Bejanov, Mihail; 69, 70.

Bejanov, S. M.; 180.

Belskiy, S.; 343.
Bliznyukov, Pyotr; 60.
Bogoyavlenskiy, A. A.; 322, 391, 484, 533.
Bogoyavlenskiy, A.; 145, 264, 322, 391, 484, 533.
Borozdin, A.; 199.
Bubnov, A.; 211.
Bunatov, G.; 240.
Bunyatov, [Rahip] Grig.; 468.
Bunyatov, Gr.; 156, 524.
Butova, Ye.; 72, 190, 191.
Canaşvili, M. G.; 353, 386, 402, 410, 422, 445, 491, 494, 514, 529.
Canaşvili, M.; 239, 313, 473.
Caparidze, 220.
Caparidze, G.; 305.
Caşi, İlarion; 412.
Cavahov, A. İ.; 14, 21.
Ceyranov, F.; 381.
Corbenadze, S.; 330.
Çervenakov, D.; 546.
D. Mihailidis, 490.
D'yaçkov – Tarasov, A. N.; 375, 431, 466.
Dalgat, B.; 182.
Davidbekov, İ.; 61.
Debirov, Gaci-Magoma; 36.
Deduhov, T.; 224.
Derjavin, N. S.; 542, 551.
Derjavin, N.; 470.
Devitskiy, V. İ.; 373, 450, 522, 530, 565, 575.
Devitskiy, V.; 300, 324.
Dgebuadze, A. M.; 119.
Dinnik, N.; 228.
Dirr, A. M.; 510, 537, 548, 553, 556, 558, 570, 580, 589, 591, 602, 615, 616.
Dmitriyev, N.; 279, 326.

Dodayev, K. İ.; 597.
Dolbejeva, V.; 64.
Doluşina, A. A.; 432.
Dorofyeyev, G. K.; 379.
Efendiyev [Kutkaşın'den], 80.
Efendiyev [Şemahin'den], 287.
Efendiyev, M.; 243.
Efendiyev, Mamed-Gasan; 454.
Efendiyev, Raşid-Bek; 109, 481.
Eldarhanov, T.; 435, 458.
Eyvazov, P.; 260, 261.
Farforovskiy, S. V.; 564, 586, 595.
Frangopulo, Nik.; 5.
Fyodorov, N.; 147.
Fyodorovskiy, P.; 73.
Gabiyev, Said; 541.
Gagua, V. İ.; 119.
Galacev, İosif; 87.
Gan, K. F.; 12, 374, 467, 532, 598.
Gan, K.; 31, 96.
Gartskiya, V.; 161.
Gazarov, A.; 82.
Girey, Han; 227.
Gley, A. K.; 554, 555.
Gleye, A.; 421, 472.
Gluşakov, M. V.; 495, 508.
Golovçanskiy, S. F.; 186.
Gorbanev, P.; 212, 225.
Gorbunov, Gr.; 77.
Gorbunov, Grigoriy; 68.
Granjie, Lui; 612.
Grebents, F. S.; 588, 606, 611, 614.
Gren, A. N.; 122.

Gren, A.; 333.
Grigorov, N.; 152.
Grigorov, Nikolay; 59.
Grikorov, K.; 230.
Groz dov, Hr.; 253, 308.
Gubanov, G. P.; 505.
Gubanov, G.; 448.
Guceciani, Georgiy; 86.
Gulak, N. Ī.; 390, 398.
Gulak, N.; 40.
Gulbiani, 118.
Gulis, Z.; 54.
Guliya, Ī.; 590.
Gusev, A.; 216.
Gvasali, A.; 268.
Haçaturov, K.; 277, 281, 283, 356.
Halilov, P.; 377.
Halilov, Ragim; 408.
Harlamov, M. A.; 397, 519, 543.
Harlamov, M.; 455.
Hotsyatovski y, Ī.; 403.
Hramelov, M.; 500.
Hurumov, Ī.; 149.
Huskivadze, F.; 150, 269.
Hutsiyev, B.; 490.
Īlin, V.; 148.
Īoakimov, A.; 62, 107, 257, 335.
Īsmailov, A.; 170.
Īvanitski y, N. S.; 340.
Īvanitski y, N.; 185.
Īvanov, D.; 56.
Īvanov, V.; 74.
Īzmailov, Kyarim-bek; 417.

İzrayelov, G.; 81, 83, 84, 151.
Jabin, İl'i; 413.
Jivilo, K.; 27, 57, 218.
Jordoniya, F. D.; 155.
Kagan, N. P.; 364.
Kalandaraşvili, F.; 273.
Kalaşev, A.; 105, 256, 257, 291, 294.
Kalaşev, Aleksandr; 88, 89, 90.
Kalaşev, N. D.; 369.
Kalaşev, N.; 91, 171.
Kalaşev, Nikolay; 42.
Kapanadze, Yason; 414.
Karanailov, Omar; 35.
Karaulov, M. A.; 457.
Karaulov, N. A.; 438, 464, 478, 557, 560, 561, 583.
Karinov, S.; 609.
Karpinskiy, M. P.; 420.
Karpinskiy, M.; 337, 362, 363.
Karpoviç, F. G.; 404.
Kaytmazov, A.; 75, 110, 165.
Kazbek, N.; 102.
Kereselidze, D.; 329.
Kiknadze, V.; 76.
Kikot, V.; 193, 194, 197.
Kikot, Vl.; 204.
Kirillov, Pyotr; 39.
Kiyasbekov, Agalar; 471.
Kiyasbekov, N.; 168.
Klevetov, D.; 214.
Kobalii, İ. T.; 497.
Kobelyatskiy, Vl.; 58.
Koçarlinskiy, Fir.-Bek; 596.
Kordzahi, M. D.; 499.

Kosoglyadov, G.; 342.
Kozubskiy, Ye.; 265.
Kuliyev, M.; 170.
L. L., 249, 252, 284, 286, 288, 289, 290, 292, 303, 307, 308, 309, 310, 314, 321, 334, 336,
358, 389, 399, 436, 459, 518.
Lalayants, Ye. A.; 607.
Lavrov, D.; 23.
Leontyev, İ.; 325.
Lısenko, 202.
Lilov, A.; 178.
Lionidze, Kn.; 184.
Lominadze, Ş. K.; 492, 493.
Lominadze, Ş.; 159, 160, 259, 327.
Lominadze, V.; 111, 158.
Lopatinskiy, L. G.; 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 571.
Lopatinskiy, L.; 63, 226, 247, 278, 296, 312, 338, 352, 370, 385, 401, 429, 437, 463, 474,
477, 502, 512, 527, 539, 549, 559, 573, 581, 593, 599, 603.
Lukyanov, F. İ.; 521.
Maçavariani, K.; 38, 50, 181, 323.
Magomayev, İbrahim; 331, 332.
Mahmudbekov, 169, 277, 355.
Majnikov, S.; 146, 219.
Maksimilyanov, Ye.; 198, 215.
Mamaladze, T. G.; 576.
Mamaladze, T.; 237.
Mariani, D.; 117, 125, 128.
Marr, N.; 235.
Maşurko, M. G.; 496, 507.
Maşurko, M.; 263.
Maysuradze, L.; 328.
Meladze, F.; 163.
Melnikov-Razvedenkov, S. F.; 407, 449.
Melnikov-Razvedenkov, S.; 302.

Mikeladze, A.; 453.
Mindeli, N.; 267.
Miropiyev, M. A.; 378.
Mohir, M. V.; 251.
Mohir, M.; 188.
Mohir, Mitr.; 201.
Moiseyev, I. S.; 451.
Moiseyev, I.; 409.
Morebis, M.; 346.
Mtavriyev, F.; 469.
Niceradze, I.; 476.
Nijaradze, I. I.; 598.
Nijeradze, Iv.; 123.
Nijeradze, Viss. Ş.; 120.
O. Guliya, D.; 567.
Osipov, G.; 232, 382.
Ostroumov, N. I.; 547.
Ostroumov, N.; 299, 439.
Paradov, G. S.; 483.
Parodov, Georgiy; 175.
Pashalov, Yak.; 176.
Paul, P.; 406.
Pavlov, 544.
Peredelskiy, A. G.; 562.
Peredelskiy, Ye.; 26, 30, 46.
Petrov, I.; 48, 49, 254.
Pikalskiy, A.; 55.
Pilov, A. I.; 45.
Pogodin, A.; 475.
Pogosov, M.; 78.
Pohileviça, Silv. Iv.; 6.
Pojidayev, V. P.; 608.
Potanin, G. N.; 11.

Pyatirublev, V.; 189, 196.
Rışetov, 207.
Rogojina, T.; 203.
Romanov, 206.
Romanov, L.; 192.
Rostomov, P. P.; 371.
Rozenberg, L. K.; 568.
Rozenberg, L.; 416.
Ryabıh, N.; 341.
Ryabıh, Nikolay; 213.
Sadovskiy, K.; 24, 41.
Sagaradze, M.; 387.
Sanakov, İ.; 112.
Saneblidze, S. M.; 119.
Semenov, P.; 187, 195, 209, 217.
Semenov, Petr; 43.
Semilutskiy, A.; 210, 347, 348.
Sısoyev, V.; 318, 319, 320.
Sısoyev, V. M.; 600.
Sikoyev, Rostom; 22.
Sinakoyev, İv.; 154.
Slovinskiy, A.; 98, 132.
Sobol, İv.; 222.
Stefanov, T.; 376.
Stefanov, Timofey; 66.
Stepanov, F.; 221.
Stepanov, İ. S.; 498.
Stepanov, İ.; 53, 238, 271, 365.
Stoyanov, A. İ.; 121.
Streletskiy, S.; 51.
Sultanov, B.; 184.
Sultanov, F.; 244.
Surin, K. A.; 208.

Surkov, 104.
Şafranov, N. İ.; 13.
Şahnazarov, Melik; 276.
Şahnazarov, Ye. Melik; 153, 241, 266, 354, 380, 525.
Şahverdov, 287.
Şamberov, Mihail; 395.
Şaverdov, S.; 79.
Şepetev, V. P.; 604.
Şirakuni, N.; 516.
Şuhardt, Guio; 388.
Şulgin, K.; 37, 47, 357.
Şulgin, S. N.; 411, 482, 585.
Tabukaşvili, T.; 415.
Takayşvili, Ye. S.; 297, 298, 372, 430, 443, 465, 480, 503, 513, 528, 531, 540, 550, 574, 582,
594, 610, 613.
Takayşvili, Ye.; 316, 317, 359, 360, 361, 440, 441, 442, 601.
Talitskiy, N. Ye.; 584.
Tambiyev, P. İ.; 501, 526, 617.
Tambiyev, P.; 306.
Tambiyev, Pago; 396, 423, 460.
Teptsov, V. Ya.; 116, 122.
Teptsov, V.; 108, 179.
Teptsov, Ya.; 258.
Ter-Markarov, A.; 231, 405.
Ternovski, Yakovl.; 7.
Toniye, P.; 113.
Tovnekin, 223.
Tsallagov, 245.
Tsallagov, A.; 200.
Tsimmer, F.; 452.
Tumanov, A. İ.; 444, 479.
Tumanov, A.; 157.
Tvalçrelidze, A.; 44.

Urusbiev, S.; 8.
Urusov, S. M.; 504.
Valeniç, A.; 172.
Vasilkov, M.; 456.
Vasilkov, V. V.; 447, 534, 545.
Velibekov, A. K.; 520.
Veli-Zade, Mirza; 106.
Veniaminov, B.; 28.
Veydenbaum, Ye. G.; 234, 248.
Veydenbaum, Ye.; 295, 303.
Vezirov, Mir-Gaşim-Bek; 99, 103.
Vodarkiy, V. A.; 572.
Vodarskiy, V. A.; 578, 579.
Volodin, A. A.; 563, 569.
Vostrikov, P. A.; 506, 509, 566.
Vostrikov, P. A.; 566.
Vostrikov, P.; 552.
Voyevod, P.; 345.
Ya. Petrov, İv.; 126.
Yanoviç, F. S.; 515.
Yazı Kurulu, 114.
Yazıkova, O. N.; 523.
Yegorov, N. M.; 587.
Yelanskiy, D.; 577.
Yemelyanov, Ye.; 301.
Yuzbaşev, T.; 174.
Z.; 461.
Zaalov, M.; 344.
Zaharov, A.; 65, 100, 101, 282.
Zavadskiy, M.; 115, 177.
Zedgenidze, Yevstafiy; 85.
Zedinidze, Ye.; 229.
Zelinskiy, Step. Pavl.; 2, 3, 9, 16, 17.

Zurab Gonadze, Ív.; 4.

Rusça Kronolojik Dizin

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 1.

1881г.

1 Отдел.

I. От Управления Кавк. учеб. округа.

II. Город Эривань. - Учителя приготовит. класса Эриван. прогимназии, Степ. Павл. Зелинского.

III. Дарачичаг. - Его же.

IV. Заметки о состоянии промышленности в Ахалцихском уезде Тифлисской губернии.
- Учит.-Инспектора Ахалцихского город. уч., Ив. Зураб. Гопадзе.

V. Село Прасковья. - Смотрит. Прасков. начальн. учил., Конст. Ник. Франгопуло

VI. Селение Алты-агач. - Учит. Алтыаг. сел. нормальн. учил., Сильв. Ив. Похилевича

VII. Село Чернолесское. - Учит. Чернолесского сельского учил., Павл. Яковл. Терновского

2 Отдел.

I. Сказания о нартских богатырях у татар-горцев Пятигорского округа Терской области.

II. Несколько слов от собирателя и переводчика, ученика Владикавказ. реальн. училища, С. Урусбиева

III. Татарские пословицы, поговорки, загадки и имена женщин. - Записаны в г. Эривани учит. приготов. кл. Эриван. прогимназии, Ст. П. Зелинским

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 2.

1882г.

1 Отдел.

I. От Управления Кавказского Учебного Округа

II. Несколько вопросов по изучению поверий, сказаний, суеверных обычаев и обрядов.
- Г. Н. Потанина

III. Краткие известия древних писателей о Кавказе. - Учителя 1-й Тифлисской гимназии, К. Ф. Гана

IV. Образование Палеостомы и истока его Капар-чая. - Учителя Кутаисской женской гимназии, Н. И. Шафранова

V. Город Гори. - Инспектора Горского городского училища, кн. А. И. Джавахова

VI. Город Нахичевань и Нахичеванский уезд. - Инспектора Нахичеванского городского училища. К. А. Никитина

2 Отдел.

I. Этнографические очерки из быта армян-переселенцев из Персии, живущих в Нахичеванском уезде, Эриванской губернии. - Учителя Эриванской гимназии, С.

II. Зелинского

II. Песня Хойского Вартана, армянского народного певца. - Его же

III. Народные предания в Нахичеванском уезде, Эриванской губернии. - Инспектора Нахичеванского городского училища К. А. Никитина

IV. Дагестанские сказки. - Сообщил учитель Т.-Х.-Шурииского реального училища, А. Барсов

V. Предания о некоторых местностях Дагестана. - Сообщил он-же

VI. Из Грузинской народной словесности. - Инспектора Горийского городского училища, кн. А. И. Джавахова

VII. Спящий родник Хусаг-дон. - Учителя Заромагской школы, Ростом Сикоева

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 3.

1883г.

1 Отдел.

I. Заметки об Осетии и осетинах. - Помощ. классн. стр. наставн. Тифлисской 1-й гимназии Д. Лаврова

II. Краткие заметки о Карсской области. - К. Садовского. Приложение: Карта Осетии.

2 Отдел.

I. Станица Темижбекская и песни, поющиеся в ней. - Учит. Баталпашинского городского училища Е. Передпольского.

II. Несколько казацких песен и поверий в ст. Разшеватской, Кавказского уезда, Кубанской области. Записаны со слов казака Григория Турищева учителем Разшеватской школы К. Живило

III. Селение Салах-лу и татарские сказки, записанные в ней. - Учителя Салахлинского училища Б. Вениаминова

IV. Карачаевские сказания. - Запис. учит. Карачаевской школы М. Алейниковым.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 4.

1884г.

1 Отдел.

I. Известия древних греческих и римских писателей о Кавказе. - Учит. Тифлисской 1-й гимназии К. Гана

II. Город Темрюк. - Учит. Темрюкского городского училища Ф. Арканникова

III. Некоторые сведения о селе Койласар и об Айсорах. - Учит. Койласарского училища П. Эйвазова

IV. Приложение. Айсорская азбука.

2 Отдел.

I. Аул Чох. - Составил уч. V кл. Т.-Х.-Шуринского реального училища Омар Каранаилов. Сообщил учит. того-же училища Л. Барсов

II. Дагестанские предания и суеверия. - Сообщил оконч. курс в Т.-Х.-Шуринской прогимназии Гаджи-Магома-Дебиров

III. Взятие г. Эривани. (По рассказам старожил) - Учит. Эриванской учит. семинарии К. Шульгина

IV. Некоторые черты из жизни Абхазцев. Положение женщины в Абхазии. - Смотрителя Сухумской горской школы К. Мачавариани

V. Малороссийские песни в ст. Новоминской, Ейского уезда, Кубанской области. - Записал учит. Новоминского Александровского училища Петр Кириллов

VI. О Барсовой Коже Руставели. Две речи, произнесенные в Тифлисском „Кружке" 13 и 20 марта 1884 г. - Сверх-штатного учит. Тифлисской 1-й гимназии Н. Гулака

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 5. 1886г.

1. Отдел.

I. Посховский участок, Ардаганского округа, Карсской области. - К. Садовского.

II. Местечко Сальяны (Сальян), Джевадского уезда, Бакинской губернии. - Н. Калашева.

III. Станица Слепцовская, Владикавказского округа, Терской области. - П. Семенова.

IV. Колонии менонитов, Вольдемфирст и Александерфельд, Кубанской области. - А. Твалчрелидзе.

2. Отдел.

I. Очерки из быта горских мусульман. - А. И. Лилова.

II. Несколько слов об общине среди казаков. - Е. Передпольского.

III. Два армянские сказки и три песни, записанные в Эриванском уезде, Эриванской губ. - Сообщ. К. И. Шульгин.

- IV. Две Сванетские сказки. - Сообщ. И. Петров.
- V. Мингрельское сказание об одноглазе. Сказание о диких людях „очокочи“. - Сообщ. он же.
- VI. Черкесский рассказ о князе Омаре. - Сообщ. К. Мачавариани.
- VII. Кабардинская песня о нарте Адемиркане. - Сообщ. С. И. Стрелецкий.
- VIII. Детские игры и забавы в некоторых станицах Кубанской и Терской областей. - Записаны учителями станичных и городских училищ, по приглашению Окружного Начальства и по инициативы Е. А. Покровского.
- IX. Некоторые туземные игры в гор. Ахалцихе, Тифлисской губернии. - Сообщ. И. Степанов.
- X. Об игрушках, играх и разных детских забавах, встречающихся в Грузии. - Описал З. Гулисов.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 6.

1888г.

1. Отдел.

- I. Город Гори в орнитологическом отношении. - А. Никольского
- II. Станица Отрадная, Кубанской области, Баталпашинского уезда. - Д. Иванова.
- III. Станица Расшеватская, Кубанской области, Кавказского уезда. - К. Живило.
- IV. Станица Самурская, Кубанской области, Майкопского уезда. - Вл. Кобеляцкого.
- V. Село Саров, Елисаветпольской губернии, Джеванширского уезда. - Н. Григорова.
- VI. Станица Бесленевская, Кубанской области, Майкопского уезда. - Петра Близнюкова.
- VII. Село Гадрут, Елисаветпольской губернии, Джебраильского уезда. - И. Давидбекова.

2. Отдел.

- I. Насколько слов о наречии трапезондских греков, с образцами их песен. - А. Иоакимова.
- II. Адемиркан. Кабардинское сказание. - Л. Лопатинского.
- III. Об орнаментах и формах бронзы, находимых в доисторическом кладбище, близ селения Уолла-Кобан, Терской области. - В. Долбежева.
- IV. Народные сказки Закавказских татар. - Сообщ. А. Захаров.

- V. Обряды и обычаи, соблюдаемые жителями гор. Ейска, Кубанской области, при рождении человека, бракосочетании и погребении умерших. - священ. Тим. Стефанова.
- VI. Некоторые характерные черты жителей селения Герань-Бой-Ахмедлы, Елисаветпольской губернии, Елисаветпольского уезда, Гассан-бек-Багирова.
- VII. Загадки и сказки, записанные в села Казгулак, Ставропольской губернии, Новогригорьевского уезда. - Сообщ. Гр. Горбунов.
- VIII. Приложение: 1) Абхазская азбука. —Абхазская сказка. 2) Удинская азбука. — Удинская сказка.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 7.

1889г.

1 Отдел.

- I. Станица Бороздинская, Терской области, Кизлярского Округа. - Учительницы Бороздинского станичного училища, Е. Бутовой
- II. Страничка из жизни грузин-поселенцев в Малороссии. К истории колонизации южных окраин России. - Учителя Тифлисского женского учебного заведения св. Нины, П. Федоровского
- III. Город Ахалцих, Тифлисской губернии. - Учителя Ахалцихского городского училища, В. Иванова

2 Отдел.

- I. Сказания о нартах. - Составил, по рассказам туземных жителей, учитель Осетинской Георгиевской школы, Кубанской области, Баталпащинского уезда, Л. Кайтмазов
- II. Памятники древности Телавского уезда, Тифлисской губернии. - Инспектора Телавского городского училища, В. Кикнадзе
- III. Сказки, приметы, поговорки и загадки, записанные в Ставропольской губернии, Новогригорьевском Уезде. - Сообщил учитель Бараниковского начального училища, Гр. Горбунов
- IV. Тамерлан, по рассказам джеванширских армян. - Сообщил смотритель Тугского земского нормального училища, М. Погосов
- V. Тамазлух, или обычай взаимного вспомоществования домашним скотом. - Сообщил учитель Герусинского нормального училища, С. Шавердов

- VI. Озеро Ноур или Новур, Елисаветпольской губернии, Нухинского уезда, по народным рассказам. - Сообщил смотритель Куткашинского сельского училища, Эфендиев
- VII. Домашнее воспитание армян, Джеванширского уезда, Елисаветпольской губернии. - Смотрителя Касапетского сельского училища, Г. Израелова
- VIII. Армянские сказки. - Сообщил смотритель-учитель Караклисского сельского нормального училища, Л. Газаров
- IX. Описание минерального источника „Истису" (теплый ключ), Елисаветпольской губернии, Джеванширского уезда. - Сообщил, со слов Кабриела Мирзаева, смотритель Касапетского училища, Г. Израелов
- X. Легенда и сказка (Из армянской народной словесности). - Сообщил, со слов А. Теръ-Григорьева, смотритель Касапетского училища, Г. Израелов
- XI. Предание о св. Симоне. - Сообщил воспитанник Закавказской учительской семинарии, Евстафий Зедгенидзе
- XII. Судьба (Сванетская сказка). - Сообщил воспитанник Закавказской учительской семинарии, сванет Георгий Гуджеджиани
- XIII. Царица Тамара, по рассказам татар Закатальского округа. - Сообщил воспитанник Закатальской учительской семинарии, Иосиф Галаджев
- XIV. Татарские сказки. - Сообщил имеющий звание городского учителя Александр Калашев.
- XV. Анекдоты шемахинских армян. - Сообщил он же
- XVI. История возникновения двух татарских святынь. - Сообщил он же
- XVII. Армянские сказки, записанные в Шемахинском уезде, Бакинской губернии. - Сообщил смотритель Геокчайского нормального училища, Н. Калашев

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 8.

1889г.

Промысловые занятия в некоторых населенных пунктах Терской и Кубанской областей.

Предисловие.

ТЕРСКАЯ ОБЛАСТЬ.

Города:

1. Пятигорск (уч. А. Перевозовский; уч-ца В. Потанина; свящ. А. Касимов)

2. Георгиевск (инс. гор. уч. Л. Гварамадзе)

Станицы, села и слободы:

А. Пятигорский округ.

Горячеводская станица (уч-ля: Н. Вороненко и Р. Подкатилин)

В. Владикавказский округ.

1 Архонская станица (уч. В. Карягин)

2. Ардонская (уч. А. Гусев)

3. Ассинская (уч-ля: В. Кириченко и А Бурдин)

4. Змейская (уч-ца А. Казанская)

5. Аки-юртовсаая (уч. С. Шурыгин)

6. Николаевская (уч-ца Е. Копьева)

7. Слепцовская (уч. А. Денбновецкий)

8. Терская (уч. М. Афанасьев)

9. Фельдмаршальская (уч. Арх. Вяльцев)

С. Кизлярский округ.

1. Каргалинская станица (уч. Н. Шубин)

2. Курдюжковская (уч. Г. Вартанов)

3. Новогладковская (уч-ля: А. Лукьянов и Н. Иничкин)

4. Старогладковская (уч. В. Сильвестров)

5. Дубовская (уч-ца М. Зубкова)

6. Черный-Рынок село (уч. Л. Гергиев)

7. Шелковская станица (уч. А. Борисов)

Д. Грозненский округ.

1. Червленская станица (уч. Т. Рогожин)

2. Алхан-юртовская (уч-ца М. Назарова)

8. Воздвиженская слобода (уч. Д. Воронцов)

4. Галюгаевская станица (уч. А. Дементьев)

5. Закан-юртовская (уч-ца Т. Зиновьева)

6. Ищерская (уч. М. Лысенко)

7. Калиновская (уч. А. Детистов)

8. Николаевская (уч-ца А. Маевская)

9. Стародеревская (уч. Ефим Фролов)

10. Самашкинская (уч-ца М. Александрова)

11. Умахан-юртовская (уч. В. Кикоть)

12. Наурская (уч. В. Пятирублев)

Е. Хасав-юртовский округ.

Хасав-юрт слобода, (уч. К. Муравьев)

Г. Нальчикский округ.

1. Адександрйская станица (уч-ца Е. Пospelова)

2. Георгиевская (уч-ца А. Малога)

3. Лысогорская (уч. М. Толмачев и уч-ца М. Серебрякова)

4. Луковская (уч. А. Прокопов)

5. Новоосетинская (уч. П. Сабеев)

6. Незлобная (уч-ца М. Ждановская)

7. Приближная (уч. П. Сухоруков)

8. Пришибская (уч. М. Лашин)

9. Зольская (уч-ля: Фингерман и Р. Подкатилин)

10. Прохладная (уч. А. Любов)

11. Павлодольская (уч-ля: И. Савенков и П. Борисов)

12. Подгорная (уч. Л. Романов)

18. Солдатская (уч. Н. Букановский)

14. Александровская (уч-ца П. Козорезова)

Общие выводы относительно промысловых занятий в Терской области.

КУБАНСКАЯ ОБЛАСТЬ.

Города:

1. Екатеринодар (смотрит. учил. Д. Бирюк)

2. Майкоп (уч. А. Панчиковский)

3. Ейск (уч. Е. Передельский)

4. Анапа (уч. И. Цыловальников)

Станицы, села и слободы:

А. Екатеринодарский уезд.

1. Платнировская станица (уч. И. Головко)

2. Новотитаровская (уч. М. Пасхалов)

3. Усть-Лабинская (уч. Ф. Шныпкин)

4. Некрасовская (уч. Д. Горский)

5. Рязанская (уч-ца М. Рудакова)

6. Тенгинская (уч. М. Ржевский)

7. Тимошевская (уч. Е. Кубарев)
 8. Васюринская (уч. Т. Береженой)
 9. Новомышастовская (уч. Н. Зиновьев)
 10. Марьинская (уч. Я. Воробьев)
 11. Динская (уч. Е. Донецкий)
 12. Новолабинская (уч. А. Подлужный)
 13. Воронежская (уч. К. Санборский)
 14. Пластуновская (уч. С. Гренадеров)
 16. Новомалороссийская (уч. Д. Меркулов)
 16. Дядьковская (уч. Ф. Скрыпченко)
 17. Старокорсунская (уч. Д. Мишнев)
 18. Сергиевская (уч. А. Добровольский)
 19. Кореновская (уч. Н. Бовшик)
 20. Семеновское селение (уч. И. Кениг)
- В. Майкопский уезд.
1. Лабинская станица (уч. А. Бондаренко)
 2. Ханская (уч. Д. Хаустов)
 3. Тульская (уч. Я. Покровский)
 4. Севастопольская (уч. К. Шапочников)
 5. Кужорская (уч. Л. Кохановский)
 6. Махошевская.
 7. Баговская (уч. И. Андреев)
 8. Келермесская (уч. П. Растегаев)
 9. Вознесенская (уч. Я. Неревин)
 10. Каладжинскал (уч. Л. Толмачев)
 11. Упорная (уч. И. Долгов)
 12. Бесленевская (уч. И. Раевский)
 13. Ширванская (уч. А. Погорелов)
 14. Владимирская (уч. И. Волобуев)
 15. Абадзехская (уч. В. Рязанский)
 16. Дагестанский поселок (уч. Я. Туранский)
 17. Шедок слобода (уч. А. Первенцев)
 15. Зассовская станица (уч. Г. Булгаков)

19. Ахметовская (уч. М. Шлыгин)
20. Ярославская.
21. Даховская.
22. Прусская (уч. Я. Кривунов)
 - С. Ейский уезд.
 1. Новоминская станица (уч. Я. Кириллов)
 2. Новоцербиновская (уч. М. Евтушенко)
 3. Камышеватская (уч. И. Курбатов)
 4. Уманская (уч-ца Е. Крикунова)
 5. Стародеревянковская (уч-ца В. Лушникова)
 6. Староцербиновская.
 7. Новодеревянковская (уч. П. Ткаченко)
 - Д. Баталпашинский уезд.
 1. Баталпашинск (уч. А. Измайлов)
 2. Невинномысская станица (уч. С. Товпекин)
 3. Барсуковская (уч. К. Донцов)
 4. Урупская (уч. И. Нагорный)
 5. Темнолесская (уч. Ф. Терентьев)
 6. Надежная (уч. Г. Церекотий)
 7. Верхнениколаевский поселок.
 8. Георгиевский (Осетинский).
 9. Аулы: Тохтамыс с поселком Балтинским, Ураков и Мансуров с поселком Шабазовским (уч. М. Цаголов)
 10. Подгорная станица (уч. И. Герасименко)
 11. Тебердинский аул
 12. Богословское село (уч. И. Яковцов)
 13. Удобная станица (уч. Л. Деревлев)
 14. Вольдемфюрст колония (уч. Д. Классен)
 15. Аулы: Учкулан, Карт-Джюрт и Хурзук (уч. И. Хурумов)
 - Е. Темрюкский уезд.
 1. Абинская станица (уч. И. Бабенко)
 2. Ивановская (уч. С. Погуляев)
 3. Гривенско-Черкесская (уч. Э. Шертлуков)

4. Старонижестеблиевская.

Г. Закубанский уезд.

1. Имеретинская станица (уч. М. Дурноусов)
2. Апшеронская (уч. В. Ловягин)
3. Тверская (уч. Я. Баландин)
4. Георгие-Афипская (уч. Ф. Ширай)
5. Кубанская (уч. Р. Слободчиков)
6. Калужская (уч. Е. Факов)

Г. Кавказский уезд.

1. Темиргоевская станица (уч. В. Сафонов)
2. Казанская (уч. Н. Нижибицкий)
3. Григориполисская.
4. Каменнобродская (уч. Н. Дмитриев)
5. Калниболотская (уч. Т. Жуков)
6. Тифлисская (уч. в. Казанов)
7. Расшеватская (уч. К. Живило)
8. Успенская.
9. Петропавловская (уч. А. Кривцов)
10. Терновская (уч. Ф. Капустян)
11. Старорождественская.
12. Новомихайловское селение (уч. И. Дыбец)
18. Новопокровская станица (уч. В. Курбатов)
14. Ильинская (уч. Е. Ахмылов)
15. Убеженская (уч-ца А. Добровольская)

Общие выводы относительно промысловых занятий в Кубанской области.

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 9.
1889г.**

1 Отдел.

- I. Известия древних греческих и римских писателей о Кавказе. ч.2. Византийские писатели А.Лазика и Иберия. С латинского текста Штриттера перевел К.Ган, учитель Тифлисской 1-й гимназии.

2 Отдел.

Предисловие. - Учителя Тифлисской 2-й гимназии, А.Словинского.

- I. О татарских школах. - Ученика 3-го класса Эриванской учительской семинарии, Мир-Гашим-бек Везирова.
 - II. Народное обучение у Закавказских татар. - Учителя Мингрельского городского училища, А.Захарова.
 - III. Анекдоты муллы Наср-Эддина. - Собрал учитель Мингрельского городского училища, А.Захаров.
 - IV. Татарские сказки, записанные в Геокчайском уезде, Бакинской губернии. - Сообщил учитель Ивановского сельского одноклассного училища, Н.Казбек.
 - V. Несколько сведений о татарских поверьях. - Сообщил учитель Беюк-Вединского сельского училища, Мир-Гашим-бек Везиров.
 - VI. Татарское предание о том, почему в русском государственном гербе изображается двуглавый орел. - Записал воспитанник 2 класса Закавказской учительской семинарии, Сурков.
 - VII. Бабушкины рассказы. - Преподавателя шелководства и смотрителя Михайловского профессионального училища, А.Калашева.
 - VIII. Предание о разбойнике Кёр-оглы. - Записал воспитанник 3 класса Закавказской учительской семинарии, Мирза-Вели-Заде.
 - IX. Из этнографического дневника. - Инспектора народных училищ Эриванско-Елисаветпольской дирекции, А.Иоакимова.
 - X. Агбулахские легенды. - Учителя Кутаисского городского училища, В.Тепцова.
 - XI. Несколько сведений о селении Куткашине, Елисаветпольской губернии, и о народной медицине в Нухинском уезде. - Сообщил смотритель Куткашинского сельского училища, Рашид-бек-Эфендиев.
 - XII. Из народной словесности у шапсугов. - Записал учитель Тверской станичной школы, А.Кайтмазов.
 - XIII. Из народной словесности у имеретин. - Сообщил учитель Кутаисского городского училища, В.Ломинадзе.
 - XIV. Сказка о змее-царе. - Сообщил учитель Баралетской сельской школы, И.Санакоев.
 - XV. Сказки, собранные в селении "Баян", Елисаветпольского уезда. - Записал бондарно-колесный мастер Елисаветпольского Михайловского профессионального училища, Т.Тониев.
- Алфавитный указатель некоторых слов (арабских, татарских, армянских, грузинских и др.), встречающихся в этнографическом и историческом материале II отдела.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск

10. 1890г.

1 Отдел.

I. Сванетия (Географический очерк). - В. Я. Тепцов

II. Сванеты (некоторые черты быта). - Д. Маргиани

III. Краткий очерк религиозно-нравственного состояния сванетов. - Свящ. Гульбиани

IV. Краткие сведения о нек. местн. Сенакского уезда, Кутаисской губ.

2 Отдел.

I. Сванетские пословицы, загадки и песни. - Записал и перевел на рус. яз. Вис. Ш.

Нижерадзе

II. Образцы сванетской народной поэзии. - А. И. Стоянов

III. Сванетские мотивы и песни о Консаве Кипиани (с нотами) - Б. Я. Тепцов.

IV. Сванетские тексты. - Собрал А. Н. Грен.

V. Сванетские сказки. - Запис. Ив. Нижерадзе.

VI. Сванетские легенды и песни. - Сообщ. Д. Маргиани.

VII. Мингрельские тексты. - Записаны и переведены на рус. яз. под наблюдением Ив. Я.

Петрова.

VIII. Мингрельские тексты. - Записаны и переведены учителями начальных училищ.

3 Отдел.

I. Сванетские песни и сказки (по рус). - Запис. Д. Маргиани.

II. Мингрельские сказки, легенда и поверия (по р.).

III. Грузинские предания и сказки (по русски).

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск

11. 1891г.

1 Отдел.

Промысловые занятия в некоторых населенных пунктах Закавказья.

А. Елисаветпольская губерния.

Город Шуша (Я. Зедгенидзе; Салах-бек Захар-беков; Амбарцум Тер-Егиазаров)

Шушинский уезд: Агдамское общество (Вагир Ибрагимбеков)

Селение Туг (М. Погосов)

Селение Мухренес (он же)

Город Нуха (Феофил Кобешавидзе; Иван Головня)

Зангезурский уезд: сел. Герусы (Багадин Качарлинский)

Джеванширский уезд: сел. Касапет (Георгий Израелов)
Джебраильский уезд: сел. Гадрут (И. Давидбеков)
Город Елисаветполь (Юсуф-бек Мелик-Ахназаров)
Б. Эриванская губерния.
Город Александрополь (Георгий Попандопуло; Павел Горбанев; Соломон Лашаури;
Степан Тер-Степанов; Ник. Левкович; К. Никитин)
Новобаязетский уезд (Н. Федоров)
В. Бакинская губерния.
Салсаны (Абрам Погосов)
Кубинский уезд (Владимир Пышненко)
Шемахинский уезд: сел. Маразы (Степ. Шулков)
Геокчайский уезд: сел. Ивановка (Н. Калашев)
Г. Дагестанская область.
Город Дербент (Леонтий Григорашвили; Матвей Коптелов; Аствацатур Азатов;
Евгений Семенов)
Темир-Хан-Шурирский округ: сел. Карабудагкент (Саркис Кардашов)
Д. Тифлисская губерния.
Ахалкалакский уезд: Дилискинское общество (Александр Микеладзе)
сел. Арагва (Хорен Асмаров)
сел. Карзах (Карапет Григоров)
сел. Картикам (Оганес Косянц)
сел. Окам (Евфимий Микеладзе)
сел. Сатха (Баграт Шахназаров)
Душетский уезд: сел. Мухран (Иван Гзелидзе)
Город Ахалцых (С. И. Гулишамбаров)
Тифлиссский уезд: сел. Антоки (З. Гулисов)
Е. Кутаисская губерния.
Кутаисский уезд: Ванское общество (Филарет Бакрадзе)
Багдадское общ. (Лаврентий Махарадзе)
Диди-Джихаишск: общ. (Давид Девидзе)
Свирское общество (Сильван Киквадзе)
Кухское общество (Нестор Церетели)
Озургетский уезд: Дзимитское общ. (Трифон Табукашвили)

Парцхминское общ. (Арсен Цитлидзе)
Рачинский уезд: Амбарское общ. (Нестор Гордезиани)
Садмельское общ. (Давид Кереселидзе)
Велевское общество (Петр Месхи)
Шаропанский уезд: мест. Квирилы (Омайн Иосселиани)
Чихское и Сачхерское общество (Караман Чхеидзе)
Харагаульское общество (Митрофанов Мачарадзе)
Сенакский уезд: Бандэйское общество (Владимир Мачарадзе)
Сухумский округ: мест. Очемчиры, селения Илори и Беслахубы (Фома Эшибая)
Закатальский округ (Иосиф Степанов)
Общие выводы относительно промысловых занятий в Закавказье.
2 Отдел.
Описание кавказского шелководства.

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
12. 1891г.**

1. Отдел.
Предисловие. - Л. Лопатинского
Заметки о народе адыге вообще и кабардинцах в частности. - Л. Лопатинского.
Кабардинские предания, сказания и оказии, записанные по-русски. - Л. Лопатинского.
Кабардинские тексты. - Л. Лопатинского.
Объяснительный словарь к кабардинским текстам. - Л. Лопатинского.
Заметка о кяхском наречии адыгского языка, собственно бжедухском его говоре, на
основании текста "Бзиекская битва". - Л. Лопатинского.

Опечатки

2. Отдел.
Предисловие. - Л. Лопатинского
Краткая Кабардинская грамматика. - Л. Лопатинского.
Русско-Кабардинский словарь съ указателем. - Л. Лопатинского.

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
13. 1891г.**

Предисловие. - Учителя Тифлисской 2-й гимназии А.Богоявленского.
1 Отдел.

Памятники древности города Самшвилде. - Учителя Ейского Александровского училища С.Мажникова.

Пещера св. Оганеса. - Заведующего Новобаязетским городским училищем Н.Федорова.

Дольмены близ станицы Даховской. - Учителя Даховского станичного училища В.Ильина.

Древняя гробница на реке Индыш. - Учителя Карачаевского аульного училища И.Хурумова.

Квирильское ущелье. - Учителя Квирильского училища Ф.Хускивадзе.

Село Касапет. - Смотрителя Касапетского училища Г.Израелова.

Село Татев. - Смотрителя Саровского училища Н.Григорова.

Гошун-Даш. - Смотрителя Арцеваникского училища Е.Мелик-Шахназарова.

Самсарские пещеры. - Учителя Баралетской сельской школы Ив.Синакова.

Могильник Челиш-Кив. - Воспитанника 7 класса Владикавказской гимназии В.Долбежева.

Памятники древности в окрестностях селения Баш-Шурагель. - Смотрителя Баяндурского училища Гр.Бунятова.

Монастырь св. Фомы. - Смотрителя Чайкендского училища А.Туманова.

2 Отдел.

Встреча Нового года у имеретин. - Учителя Кутаисского городского училища В.Ломинадзе.

Поездка в Рачу. - Учителя КУтаисского городского училища Ш.Ломинадзе.

Рачинские сказки. - Его же.

Из абхазских народных преданий и поверий. - Учителя Очемчирского училища В.Гарцкии.

Из грузинской народной словесности.

Гурийские легенды. - Сообщил воспитанник Закавказской учительской семинарии Ф.Миеладзе.

Армянские сказки, предания и легенды.

Скупой богач (осетинская сказка). - Учителя Тверской станичной школы А.Кайтмазова.

Из дагестанских нравов.

Предания и легенды, записанные в городе Баку. - Воспитанника Закавказской учительской семинарии А.Бабаянца.

Шах-Аббас и Фарадж. - Воспитанника Закавказской учительской семинарии
Н.Киясбекова.

Ашик-Кериб. - Сказка с приложением татарского текста песен Ашик-Кериба. - Учителя
Кельвинского земского училища Махмудбекова.

Татарския песни.

Селение Ивановка. - Смотрителя Геокчайского училища Н.Калашева.

Русская сказка и легенда, записанныя в урочище Манглис. - Воспитанника
Закавказской учительской семинарии А.Валенича.

Татарския сказки и предания, записанныя в Елисаветпольской губернии.

Армянская сказка о семи братьях. - Воспитанника Закавказской учительской семинарии
Т.Юзбашева.

Легенды о Соломоне Мудром.

Килит. - Бывшаго инспектора народных училищ Эриванской губернии Як.Пасхалова.

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
14. 1892г.**

Вместо предисловия. М. Завадского.

1 Отдел.

1. Очерк быта Кавказских горцев. Л. Лилов.
2. По истокам Кубани и Терека. В. Тепцов.
3. Краткие сведения о с. Варташен и его жителях. М Бежанов.

2 Отдел.

1. Сказка о 4 братьях (Абхазская). Сообщ. К. Мачавариани.
2. 12-ть цудахарских песен. Сообщ. Б. Далгат.
3. Аварские сказки. Сообщ. Биакай Абдлаев.
4. Кюринские тексты (пословицы, сказки и анекдоты). Сообщ. Кн. Леонидзе и Б.
Султанов.

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
15. 1893г.**

1 Отдел.

- I. Станица Прохладная, Терской области, Пятигорского округа. С. Ф. Головчанского.
- II. Песни, поющиеся в станице Слепцовской, Владинавиазского округа. Сообщил
заведывающий Слепцовским двухклассным училищем, П. Семенов.

III. Станица Наурская, Грозненского округа. Положение станицы, исторические и статистические сведения. Инспектора народных училищ Терской области, М. Мохира.

Песни, поющиеся в той же станице. Сообщил учитель Наурского станичного училища, В. Пятирублев.

IV. Песни, поющиеся в станице Ищерской, Грозненского округа. Сообщ. учительница Бороздинского станичного училища, Е. Бутова.

V. Песни, поющиеся в станице Бороздинской, Кизлярского округа. Сообщ. она же.

VI. Свадебные песни, поющиеся в станице Терской, Владикавказского округа. Сообщ. учитель Терского станичного училища, Л. Романов.

VII. Песни, поющиеся в станице Архонской, Владикавказского округа. Сообщ. учитель Умахан-Юртовского станичного училища, В. Кикот.

VIII. Песни, поющиеся в станице, Умахан-Юртовской, Грозненского округа. Сообщил он же.

2 Отдел.

I. Сказки, записанные в станице Слепцовской П. Семеновым.

II. Сказки, записанные в станице Наурской учителем В. Пятирублевым.

III. Сказки, предразсудки, пословицы, поговорки и загадки, записанные в ст. Умахан-Юртовской учителем В. Кикотом.

IV. Сказка <Вор>, записанная в слободе Воздвиженской, Грозненского округа воспитанником Закавказской учительской семинарии, Е. Максимильяновым.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 16. 1893г.

Предисловие. - Учителя Тифлисского женского учебного заведения Св. Нины А. Бороздина

1 Отдел.

Селение Гизель (или Кизилка). - Бывшего учителя Аксаевского училища А. Цаллагова
Аксай (или Ташкичу). - На основании данных, сообщенных учит. Цаллаговым, составлено инспектором народных училищ Терской области, Митр. Мохиром

Станица Ищерская. - Составлено на основании данных представленных учительницами Бутовой и Лысенко.

Нечто из верований, поверий и обычаев жителей ст. Червленной, Кизлярского отдела, Терской области. - Учителя Червленского станичного училища, Т. Рогожина.

Описание ст. Умахан-Юртовской, Терской области, Кизлярского отдела. - Учителя Умахан-Юртовского училища, Вл. Кикот

Селение Костем. - Учителя Костековского училища, Афанасьева

Станица Терская. - Учителя Терского станичного училища, М. Афанасьева, с дополнением из статьи учителя. Романова

Старообрядческий скит в станице Калиновской. - Учителя Калиновского училища Решетова

Сельско-хозяйственное и экологическое обозрение станицы Переяславской. - Учителя К. А. Сурина

Несколько страничек из жизни казаков ст. Слепцовской, Сунженского отдела, Терской области. - Учителя Слипцовского училища, П. Семенова

Краткий историко-статистический обзор селения Безопасного, Ставропольской губернии. - Священника А. Семилуцкаго

Село Рагули, Ставропольской губернии, Новогригорьевского уезда. - Учителя Рагулинского училища, А. Бубнова

Суеверия, приметы, поверия, гадания и заговоры, распространенные среди жителей г. Ейска. - Учителя Ейского городского училища, П. Горбачева, с дополнением из статьи учителя того-же училища, С. Мажникова

Село Спасское, Ставропольской губернии, Новогригорьевского уезда. - Заведующего Спасским училищем, Николая Рябых

Две русские сказки, записанные учеником Закавказской учительской семинарии, Д. Клеветовым

Три двугривенных. Чешская легенда, записанная учеником Закавказской учительской семинарии, Е. Максимильяновым

Поверия, праздники, песни и сказки в ст. Ардонской, Терской области. - Учителя Ардонского училища, А. Гусева

2 Отдел.

О народной медицине в ст. Слепцовской, Сунженского отдела, Терской области. - Учителя Слепцовского училища, П. Семенова

Народные приемы ухода за роженицами и новорожденными в некоторых станицах Кубанской области. - Учителя Расшеватского училища, Е. Живило

Народная медицина в г. Ейске. - Учителя Ейского Александровского училища, С. Мажникова

Болезни и народные приемы их лечения в местечке Они, Кутаисской губернии. -
Учителя Рачинского Михайловского училища, Джапаридзе

Сведения о народной медицине в станице Курганной. - Учителя Кургановского
училища, Ф. Степанова

Заметки о болезнях, замечаемых в ст. Кубанской, и о мастных средствах против них. -
Учителя Кубанского училища, Ив. Соболя

Болезни и врачебные средства в ст. Бекешевской, Кубанской области. - Учителя
Бекешевского училища, Товпекина

Сведения о болезнях в ст. Переяславской, собранные учителем Т. Дедуком

Народные средства для лечения болезней. - Учителя Ейского Александровского
училища, П. Горбанева

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
17. 1893г.**

Предисловие. - Л. Лопатинского

1 Отдел.

Князь Пшсской Аходягоко. - Хань-Гирея

Озеро Кели и его окрестности. - Преподавателя Ставропольских женских гимназий Н.
Динника

Село Кварели. - Бывшего учителя Кварельского двухклассного училища Е. Зедгинидзе

Селение Карзах. - Учителя Вачианского сельского училища К. Григорова

Село Геозалдара. - Смотрителя Джагринского двухклассного земского нормального
училища А. Тер-Маркарова

Селение Барда. - Учителя Касапетского училища Г. Осипова

Селение Ахты. - Учителя Ахтинского сельского училища Д. Бабаева

Ксаверио Главани. - Описание Черкесии 1724 г. Перевод и примечания Е. Г.
Вейденбаума

Заметка о трех армянских надписях, помещенных в XIII выпуске Сборника Н. Марра

2 Отдел.

Поверья ногайцев. - Заведующего Мансуровским нормальным сельским училищем М.
Алейникова

Народные обычаи и поверья гурийцев. В двух частях. - Инспектора Горийского
городского училища Т. Мамаладзе

Поверья грузин Телавского уезда. - Учителя Телавского городского училища И. Степанова

Картвельские поверья. - Учителя грузинского языка в Тифлисском реальном училище М. Джанашвили

Из поверий, предрассудков и народных примет армян Эчмиадзинского уезда. - Смотрителя Баяндурского училища, священника Г. Бунатова

Из поверий, предрассудков и народных примет армян Зангезурского уезда. - Смотрителя Арцеваникского нормального училища Е. Мелик-Шахназарова

Из космогонических поверий талышинцев Ленкоранского уезда. - Учителя Ленкоранского двухклассного училища Т. Байрам-Алибекова

Из поверий татар Шемаханского уезда. - Учителя Бакинской II русско-татарской школы М. Эфендиева

Некоторые сведения о секте <Али-Аллахи >. - Бывшего учителя Нахичеванского городского училища Ф. Султанова

3 Отдел.

Кумыкские тексты. Шикестеиер. - Записаны учителем Цаллаговым

Кумыкские песни. - Записаны заведующим Костековским училищем М. Афанасьевым

Начало гуэнской песни. - Сообщено Е. Г. Вейденбаумом

Кое-что о кумыках и об их языке

Русско-кумыкский словарь М. Г. Афанасьева

Кумыкско-русский словарь М. В. Мохира

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 18. 1894г.

1 Отдел.

Мингрельские народные песни. Записал с указанием напева, снабдил переводом и словарем Хр. Гроздов

Мингрельские тексты. Собрал и снабдил подстрочным переводом И. Петров

Сванетские тексты

2 Отдел.

Вардавар. Песни записал и перевел А. Калашев

Татарские тексты. Песни, загадки, пословицы записаны А. Калашевым и А. Иоакимовым

3 Отдел.

Из быта и верований мингрельцев. Сообщ. Я. Тепцов
Мингрельские сказки (в русском переводе). Записаны Ш. Ломинадзе
Эрам-Хут и святыня джварцев. Сообщ. Б. Г. Хорава
Айсорские легенды и сказки. Собрал П. Эйвазов
Варташенские евреи. Очерк их быта; легенды и сказки. Сообщ. М. Бежанов
Из области народной фантазии и быта Тифлисской и Кутаисской губ. Ж. Машурко

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
19. 1894г.**

Предисловие. - Учителя Тифлисской 2-й мужской гимназии Л. Богоявленского
1 Отдел.
Очерки истории города Темир-Хан-Шуры. - Учителя Темир-Хан-Шурина
реального училища Е. Козубского
Из древностей селения Ченахчи. С 12-ю рисунками. - Смотрителя Арцеваникского
училища Е. Мелик-Шахназарова
Селение Сори. - Помощника смотрителя Рачинско-Михайловского училища,
священника Н. Миндели
Селение Цаленджиха. - Учителя Хоршинского сельского училища А. Гвасалии
Местечко Квирилы и его окрестности. - Учителя Квирильского училища Ф. Хускивадзе
2 Отдел.
Имеретинские сказки
Приметы и поверья грузин Телавского уезда Тифлисской губернии. - Учителя
Телавского городского училища И. Степанова
Грузинские сказки
Картвельские песни. - Помощника смотрителя Рачинско-Михайловского училища,
священника Н. Миндели и учителя Микель-Габриэльского училища Ф.
Каландарашвили
Картвельские легенды
Армянские сказки
Свадьбы зангезурских армян. - Смотрителя Арцеваникского училища Мелик-
Шахназарова
Татарская народная словесность в Закавказье

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
20. 1894г.**

Предисловие. Л. Лопатинского

1 Отдел.

Переход чрез Рокский и Мамисонский перевалы. - Инспектора народных училищ Кутаисской губернии, Н. Дмитриева

Караногайцы, их быт и образ жизни. - Заведывающего Караногайским нормальным училищем, Г. Ананьева

Курды, черты их характера и быта. - Смотрителя Камарлинского начального училища, К. Хачатурова

Домашний и социальный быт женщины у Закавказских татар. - Учителя-надзирателя Батумского ремесленного училища, А. Захарова

2 Отдел.

Курдские тексты. - Сообщены смотрителем Камарлинского училища, К. Хачатуровым

Тальшинские тексты. - Сообщены учителем Ленкоранского начального училища, Теймур-бек Байрамалибековым

Армянско-татские тексты. - Записаны учениками Шемахинского городского училища, Эфендиевым и Шахвердовым

Еврейско-арамейские тексты. - Записаны и объяснены Л. Л.

Айсорские тексты. - Записаны А. Калашевым

Приложения.

Русско-Айсорский и Айсорско-Русский словарь, с предисловием и объяснением употребительных собст. личных имен, А. Калашева

Материалы для историко-географического словаря Кавказа, Е. Вейденбаума.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 21. 1896г.

Предисловие. Л. Г. Лопатинского.

1 Отдел.

Исторические приписки двух кинклов и хронологический перечень событий по некоторым другим источникам. Е. С. Такайшвили

Два акта католикоса Дементия III, данные в Константинополе. Е. С. Такайшвили

Мусульманское представление о Кавказском хребте. Н. Остроумова

Каникулярная поездка по Эриванской губернии и Карсской области. В. Девицкого

Елисаветполь и его окрестности в орнитологическом отношении, с некоторыми сказаниями местных татар о птицах. Е. Емельянова

Боспор Киммерийский в эпоху Спартокидов. С. Мельникова-Разведенкова
Заметки. Е. Вейденбаума и Л. Л.

2 Отдел.

Сказки, собранные воспитанниками Закавказской учительской семинарии

Народные праздники, обычаи и поверья рачинцев. Г. Джапаридзе

Адыгские (черкесские) тексты. П. Тамбиева

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 22. 1897г.

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Известия грузинских летописей и историков о Северном Кавказе и России. - Описание
Осетии, Дзурдзукии, Дидоэтии, Тушетии, Алании и Джикетии. - О царях
Хазаретии. - Алгузиаин. М. Джанашвили

Разбор армазской надписи по фотографическому снимку

Деревянный антиминс Метехской церкви в Тифлисе. Е. Такайшвили

Курджипский курган и его древности

Габукойский курган

Греческие (и римские) надписи. В. Сысоева

2 Отдел.

Предисловие. А. А. Богоявленского

Город Артвин. К. Мачавариани

Садоводство в городе Эривани. В. Девицкого

Поездка к Баксанскому леднику. И. Леонтьева

Из быта и нравов жителей Вольной Сванетии. Е. Дмитриева

По Рионскому ущелью. Ш. Ломинадзе

Гибское сельское общество. Д. Кереселидзе

Село Нигоити. С. Джорбенадзе

3 Отдел.

А. Чеченские тексты (в подлиннике)

В. Сказки и легенды чеченцев в русском пересказе

С. Лингвистические заметки. Л. Грена

Заметка Л. Л.

Крепость Ория (новогреческая песня). А. Иоакимова

Русский былевой эпос на Тереке. М. Карпинского

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 23. 1897г.

1 Отдел.

Географический очерк Кубанской области. Л. Я. Апостолова.

2 Отдел.

Село Новогеоргиевское (Терновка), Ставропольской губернии и уезда. Н. Рябых

Село Петровское, Ставропольской губернии, Новогригорьевского уезда. Г. Косоглядова

Село Новопавловское, Ставропольской губернии, Медвеженского уезда. С. Бельского

Менониты и их колонии на Кавказе. М. Заалова

Темрюкское рыболовство. П. Воеводы

Село Черный рынок, Терской области, Кизлярского отдела. М. Морембиса

Древний город Маджары, город св. Креста и село Прасковья, Ставропольской губернии, Новогригорьевского уезда. свящ. А. Семилуцкого

Село Покойное, Ставропольской губернии, Новогригорьевского уезда. свящ. А. Семилуцкого

3 Отдел.

Сказки горских татар. Евг. Баранова

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 24. 1898г.

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Драгоценные камни, их названия и свойства. (Из груз, сборника X века). М. Г. Джанашвили

Корона царя Нушревана. Е. Мелик-Шахназарова

Мюридическая секта на Кавказе. Махмудбекова

Гаджи-Магомет. К. Хачатурова

Сон Пресвятой Богородицы. с заметкой К. Шульгина

Сон Пресвятой Богородицы. Е. Такайшвили

Рукописание Адама и происхождение честного древа. Е. Такайшвили

Заметки о двух рукописях апокрифического характера. Е. Такайшвили

Старинные песни гребенских казаков. с заметкой М. Карпинского

Несколько протяжных и скоморошных песен, записанных в ст. Червленной, с заметкой М. Карпинского

2 Отдел.

Предисловие, с указателем предметов (мотивов сказок) и имен. М. П. Кагана
Из Мингрельских преданий (поверья, легенды, Сказания и сказки). И. Степанова

Имеретинские сказки и предания

Грузинские предания и сказки

Армянские предания и сказки

3 Отдел.

Пословицы ширванских татар. (1982 пословицы). Н. Д. Калашева

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
25. 1898г.**

Предисловие, с указателем предметов (мотивов сказок) и имен. Л.Г.Лопатинского.

1 Отдел.

Ахалкалакский уезд в археологическом отношении. И.П.Ростомова.

Краткая характеристика садоводства на араратской равнине. Несколько слов о садоводстве в Даралагёзе. Краткий очерк садоводства в Нахичевани. Краткое описание садоводства по селениям приаракской равнины. Сельскохозяйственные очерки. В.И.Девицкаго.

По долинам Черека, Уруха и Ардона. К.Ф.Гана.

Заметки о Карачае и карачаевцах. А.Н.Дьячкова-Тарасова.

Город Ейск, Кубанской области, в историческом и этнографическом отношениях. Прот. Т.Стефанова.

Траурный месяц Магаррам у мусульман-шиитов Эриванской губернии. Р.Халилова.

2 Отдел.

Предисловие. Г.К. Дороеева.

Селение Чайкенд, Елисаветпольского уезда, той же губернии. Ф.Джейранова.

Селение Даш-Алты, Шушинского уезда, Елисаветпольской губернии. Г.Осипова.

3 Отдел.

Адыгские тексты.

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
26. 1899г.**

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Известия грузинских летописей и историков о Херсонисе, Готфии, Осетии, Хазарии, Дидоэтии и России. М. Г. Джанашвили

Обычаи и верования в Имеретии. М. Сагарадзе

О географии и статистике картвельских (южнокавказских) языков (с картой). Проф. д-ра Гуго Шухардты

О знаменитом персидском поэте Низами Ганжийском и о его поэме: „Поход русов против Бердаа". Н. И. Гулака

2 Отдел.

Предисловие (с мотивами сказок и указателем имен собств). Д. А. Богоявленского

Талышинские легенды и поверья. Теймур-бека Байрам-Алибекова

Татарская народная словесность в Закавказье. Легенды, былины и предания

Из области суеверий и устной словесности терских казаков. Записаны Е. Барановым

Несколько грузинских легенд и сказаний. Восп. Закавказья, учит. сем. Михаила Шатберова

3 Отдел.

Адыгские пословицы (поговорки) Записаны Тамбиевым

Некоторые особенности живого говора города Ейска, Кубанской области. М. А. Харламова

О месте, занимаемом грузинским языком в семье индо-европейских языков. Н. И. Гулака

Некролог Николая Ивановича Гулака. Л. Л.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 27. 1900г.

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Осада Константинополя скифами, кои суть русские, и поход императора Ираклия в Персию. М. Г. Джанашвили

Обзор флоры окрестностей озера Гокчи. И. Хоцятовского

Арабы и турки в Бакинском крае и введение ислама. Ф. Г. Карповича

Монастырь Кармир-ванк. Л. Тер-Маркарова

Озеро Гокча. П. Пауля

Города северной части восточного побережья Черного моря. С. Ф. Мельникова-Разведенкова

Мектебы и медресэ гор. Мешгеда. Рагима Халилова

Уголок Лечхума. И. Моисеева

Иверийцы в Испании. М. Г. Джанашвили

2 Отдел.

Предисловие. С. Л. Шульгина

Общество Славянское, Елисаветпольской губ. и уезда. Свящ. Илариона Джаши

Селение Привольное, Бакинской губ., Ленкоранского уезда. Ильи Жабина

Село Сачилаво, Кутаисской губ., Сенакского уезда, с преданьями, сказками, пословицами, загадками и суевериями сачилавцев. Ясона Капанадзе

Дзимитское общество, Кутаисской губ., Озургетского уезда. Т. Табукашвили

Немецкая колония Семеновка, Кубанской обл., Кавказского отдела. Л. Розенберга

Село Неграм, Эриванской губ., Нахичеванского уезда. Кярим-бека Измаилова

3 Отдел.

Караногайские народные исторические предания. Г. Ананьева

Из осетинской народной словесности

4 Отдел.

Гребенские казаки и их песни. М. П. Карпинского

О происхождении грузинского народа и его языка. А. Глейе

Этиология картвельских этнографических и географических имен. М. Г. Джанашвили

Адыгские тексты. Сообщены Паго Тамбиевым

Приложения.

О доставлении в управление Округа гг. учителями и другими служащими в учебных заведениях сведений, касающихся разных местностей Кавказа

Несколько вопросов по изучению поверий, сказаний, суеверных обычаев и обрядов

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 28. 1900г.

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Обращение Грузии (в христианство). Е. С. Такайшвили

В Горах Большого и Малого Карачая. Путешествие 26-ти учеников Екатеринодарской гимназии. А. Н. Дьячкова-Тарасова

Через Сванетию к Эльбрусу. А. А. Долгушина

2 Отдел.

Предисловие. А. А. Богоявленского

Армянская народная словесность в Закавказье

3 Отдел.

Чеченские тексты. Записаны Т. Эльдархановым

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 29. 1901г.

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Сведения арабских писателей о Кавказе, Армении и Азербайджане. Н. А. Караулова

Единицы ценности у первобытных народов. Н. Остроумова

Хроника Эристовского Акафиста

Канчаветский „жам-гулани" и исторические приписки его кинклосо

Грузинские надписи Ахталы

Ультиматум персидского шаха Ага-Магомет-хана грузинскому царю Ираклию II. Е. С.

Такайшвили

Армянские древние рукописи монастыря св. Фомы. А. И. Туманова

Изгнание Адама из рая, Нимрод и семь послепотопных народов. М. Г. Джанашвили

Армянские цыгане. Г. Ванциана

Очерк быта темиргоевцев. В. В. Василькова

Очерк жизни калмыков на Тереке. Г. Губанова

Экскурсия на Цейский ледник. С. Ф. Мельникова-Разведенкова

Минеральные источники Эриванской губернии и Карсской области. В. И. Девицкого

Столица Лечхума. И. С. Моисеева

2 Отдел.

Колония Еленендорф, Елисаветпольской губернии и уезда. Ф. Циммера

Сел. Квемо-Чала, Горийского уезда, Тифлисской губернии. А. Микеладзе

Сел. Лагич, Геокчайского уезда, Бакинской губернии. Мамед-Гасана-Эфендиева

3 Отдел.

Суеверия, поверья, приметы, заговоры. собранные в гор. Ейске. М. Харламова

Свадьба в стан. Ладожской, Кубанской области. М. Васильковой

Песни, записанные в стан. Ладожской, Кубанской области. М. Васильковой

Песни, поющиеся в стан. Галюгаевской, Моздокского отдела, Терской области. М. А.

Караулова

4 Отдел.

Чеченские тексты

Адыгские тексты. Я. Тамбиева

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 30. 1902г.

СВЯТОЕ ЕВАНГЕЛИЕ На русском и удинском языках.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 31. 1903г.

1 Отдел.

Сведения арабских писателей о Кавказе, Армении и Азербайджане. Н. А. Караулова
Описание рукописей библиотеки Общества распространения грамотности среди грузинского населения. Е. С. Такайшвили

2 Отдел.

Через перевал Псеашха (верховья Малой Лабы) к Черному морю. А. Н. Дьячкова-Тарасова

Путешествие в Кахетию и Дагестан (летом 1898 года). К. Ф. Гана

Быть русских крестьян Лорийского участка, Борхалинского уезда, Тифлисской губернии. Свящ. Григ. Буниятова.

3 Отдел.

Простонародная свадьба в Кахетии. Ф. Мтавриева

Свадьба у гурийцев-мусульман в окрестностях Батума. Н. Державина

Свадебные обряды у мусульман Нухинского уезда. Агалара Киясбекова

4 Отдел

I. О месте армянского языка среди арио-европейских языков. II. Арио-европейские, а в частности иллирийские элементы в грузинском языке. А. Гелейе

Картвельский язык и славяно-русский. Точки соприкосновения между этими языками. М. Джанашвили

Суффиксы русского языка. Влияние кавказских языков на их образование. Л. Лопатинского

К вопросу о влиянии индо-европейских языков на кавказские. Проф. А. Погодина

Сванетские тексты. И. Нижвradзе

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 32. 1903г.

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Сведения арабских писателей о Кавказе, Армении и Азербайджане. Перевод и примечания Н. А. Караулова

Письмо Пилата к римскому императору Тиверию. Судьба Пилата. А. И. Туманова

Описание рукописей библиотеки „Общества распространения грамотности среди грузинского населения. Е. С. Такайшвили

Кабалинский магал. Рашид-бек-Эфендиева

Разказ очевидца о Шамиле и его современниках. С. Н. Шульгина

Некоторые подробности путешествия мусульман Закатальского округа в Мекку. Г. С. Парадова

2 Отдел.

Предисловие. А. А. Богоявленского

Сказки горских татар и другие

Имеретинские сказания об Амиране. Ш. К. Ломинадзе

Грузинское предания об Амиране. М. Г. Джанашвили

3 Отдел.

Памятники народного творчества Кутаисской губернии. М. В. Глушакова

Из области народной фантазии и быта. М. Г. Машурко

Из мифической Колхиды. И. Т. Кобалии

Народные приметы, разные способы гадания и некоторые поверья мингрельцев. И. С. Степанова

Встреча и празднование Нового года у мингрельцев. М. Д. Кордзахии

Кое-что из абхазских поверий. Вылавливание из рек души утопленника. И. М. Храмелова

4 Отдел.

Адыгские тексты. П. И. Тамбиева

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 33. 1904г.

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Описание рукописей библиотеки Общества распространения грамотности среди грузинского населения. Е. С. Такайшвили

2 Отдел.

Станица Екатериноградская, Терской области, Моздокского отдела. С. М. Урусова

Хуторская жизнь в Терской области. Г. П. Губанова

Станица Наурская, Терской области. П. А. Вострикова

3 Отдел.

Памятники народного творчества Кутаисской губернии

4 Отдел.

Грамматика удинского языка с предисловием, оглавлением, поправками и дополнениями. А. Ж. Дирра

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 34. 1904г.

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Описание рукописей библиотеки „Общества распространения грамотности среди грузинского населения“. (Продолжение). Е. С. Такайшвили

Гори и его окрестности. М. Г. Джанашвили

Очерки Карсской области. Ф. С. Яновича

Зангезурский уезд Блисаветпольской губернии. Н. Ширакуни

2 Отдел.

Легенды, предания и сказки Терской области. записанные в слободе Нальчик. Е. З. Баранова

Заметка об особенностях нальчикского говора. Л. Л.

3 Отдел.

Суеверия, поверья, приметы и заговоры, собранные в г. Майкопе. М. А. Харламова

Суеверия, приметы и объяснения снов. А. К. Велибекова

Из космогонических поверий абхазцев. Ф. И. Лукьянова

Пословицы греческие, турецкие, татарские и армянские, собранные в Карсской области. В. И. Девицкого

Армянские пословицы и поговорки. О. Н. Языковой

Армянские пословицы. Приметы. Гр. Бунятова

Из поверий, предрасудков и народных примет армян Зангезурского уезда. Анекдоты.

Благословения и пожелания. Проклятия. Е. Мелик-Шахназарова

4 Отдел.

Адыгские тексты. Кабардинское наречие. П. И. Тамбиева

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
35. 1904г.**

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Зарзмский монастырь. Сафарский монастырь. Монастырь Дчулеби и др. С.
Такайшвили

Картлис-Цховреба — Жизнь Грузии. М. Г. Джанашвили

Древности Посховского участка. В. И. Девицкого

Заметка Е. С. Такайшвили

Поездка к верховьям Большой Лиахвы и Ксанки (летом 1903 г.). К. Ф. Гана

2 Отдел.

Предисловие А. А. Богоявленского

Темиргоевские сказки. Записал В. В. Васильков

Татарские детские сказки, записанные в г. Нухе. Записал С. Абдурахман

Из грузинской народной словесности. Записал И. Степанов

3. Солог. Записал М. Рамишвили

3 Отдел.

Грамматический очерк табассаранского языка, с предисловием, текстами и сборником
слов. А. М. Дирра

**Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск
36. 1906г.**

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Описание рукописей библиотеки „Общества распространения грамотности среди
грузинского населения". Е. С. Такайшвили

Лаки. Их прошлое и быт. Саида Габиева

2 Отдел.

Из области Кавказской этнографии. Н. С. Державина

Свадебные обряды и песни г. Ейска. М. А. Харламова

Свадьба в станице Прочноокопской. Павлова

Народные обычаи казаков станицы Бекешевской. В. В. Василькова

Похоронные обычаи в Верхней Сванетии. Д. Червенакова

3 Отдел.

Сартские сказки. Н. П. Остроумова

4 Отдел.

Краткий грамматический очерк андийского языка. А. М. Дирра

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 37. 1907г.

Предисловие. Л. Г. Лопатинского

1 Отдел.

Описание рукописей библиотеки „Общества распространения грамотности среди грузинского населения“. Е. С. Такайшвили

Абхазия в этнографическом отношении. Н. С. Державина

2 Отдел.

Поверья, приметы и суеверные обычаи наурцев. П. Вострикова

3 Отдел.

Две статьи о современном состоянии кавказоведения. А. М. Дирра

Опыт решения ванского (урартского) вопроса. А. К. Глейе

К праистории северно-кавказских языков. А. К. Глейе

О классах (родах) в кавказских языках. А. М. Дирра

Говор гребенских казаков. Слова, заимствованные из турецко-татарских наречий. Н. А. Караулова

Агульский язык. Грамматический очерк, тексты, сборник агульских слов с русским к нему указателем. А. М. Дирра

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 38. 1908г.

Предисловие. Л. Лопатинского

1 Отдел.

Сведения арабских географов IX и X веков по Р.Хр. о Кавказе, Армении и Азербейджане. Н. А. Караулова.

Болкары на Кавказе. Н. А. Караулова.

Гагры. А. Г. Передельского.

Трухменская степь и трухмены. А. А. Володина.

Кавказские легенды об Эльбрусе. С. В. Фарфоровского.

Из поездок по Карсской области. В. И. Девицкого.

2 Отдел.

Песни, поющиеся в станице Наурской, Терской области. П.А.Вострикова.

Абхазские пословицы, загадки и скороговорки. Д.О.Гулия.

Некоторые своеобразные и малопонятные слова, вошедшие в говор населения станиц Северного Кавказа; пословицы и поговорки с примечаниями, объясняющими значение некоторых слов. Л.К.Розенберга.

Из тухменской народной поэзии. А.А.Володина.

3 Отдел.

Заметки о кавказских языках Ф.Борка. А.М.Дирра.

Суффиксы русского языка, образовавшиеся под влиянием кавказских языков. Л.Г.Лопатинского.

Слова великорусского наречия, записанные в стан. Михайловской, Кубанской области. В.А.Володарского.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 39. 1908г.

Предисловие. Л. Лопатинского

1 Отдел.

Описание рукописей библиотеки „Общества распространения грамотности среди грузинского населения. Е. С. Такайшвили

Краткие очерки садоводства в Карсской области. В. И. Девичкого

Садовые культуры и промышленные занятия в г. Шемахе и его уезде. Т. Г. Мамаладзе

2 Отдел.

Старинные песни Терских казаков. Д. Еланского

Песни, записанные в Червленной и Старогладковской станицах Терской области в 1901 году. В. А. Водарского

Особенности говоров станиц Терской и Червленной. Того же автора

3 Отдел.

Арчинский язык. Предисловие. Грамматический очерк, тексты, сборник арчинских слов с русским к нему указателем. А. М. Дирра

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 40. 1909г.

Предисловие. Л.Лопатинского.

1 Отдел.

Описание рукописей библиотеки Общества распространения грамотности среди грузинского населения. Е.С.Такайшвили.

Основы мусульманского права. Н.А.Караулова.

Очерки Карачая. Н.Е.Талицкого.

Предание о шамилевском наибе Хаджи-Мурате (с портретом наиба). С.Н.Шульгина.

Полукочевые народы Северного Кавказа. Калмыки Ставропольской губернии. С.В.Фарфоровского.

2 Отдел.

Особые пироги и хлебы. Н.М.Егорова.

Из быта Гребенских казаков. Ф.С.Гребенца.

3 Отдел.

Современные названия кавказских племен. А.М.Дирра.

Абхазские сказки. И.Гулии.

Материалы для изучения языков и наречий Андо-Дидойской группы. С предисловием. А.М.Дирра.

Опыт объяснения кавказских географических названий. С предисловием. К.Ф.Гана.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 41. 1910г.

Предисловие. Л.Лопатинского.

1 Отдел.

Описание рукописей библиотеки Общества распространения грамотности среди грузинского населения. Е.С.Такайшвили.

Статистическо-географическое описание г.Майкопа и Майкопского отдела. С.В.Фарфоровского.

2 Отдел.

Песни "Саячи". Песня "Валеха". Фир.-бека Кочарлинского.

К иверийской фонетике. К.И.Додаева.

Приложение.

Русско-сванетский словарь (с предисловием Л.Г.Л.). И.И.Нижарадзе.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 42.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 43. 1913г.

Предисловие. Л.Лопатинскаго.

1 Отдел.

Карачай в географическом, бытовом и историческом отношении. В.М.Сысоева.

2 Отдел.

Археологическая экскурсия, разыскания и заметки (Тифлисская губерния, Борчалинский уезд, Триалетское приставство). Е.Такайшвили.

3 Отдел.

Цахурский язык. Грамматический очерк. тексты, сборник цахурских слов с русским к нему указателем. А.М.Дирра.

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 44. 1915г.

Предисловие. Л.Г.Лопатинскаго.

1 Отдел.

Анапа. В.П.Щепетева.

Картины природы Кутаисской губернии. В.А.Бабэ.

Новогладковская станица в ее прошлом и настоящем. Ф.С.Гребенца.

2 Отдел.

Ванский вилайет (Васкуракан). Е.А.Лалаянца.

Старины терских казаков. В.П.Пожидаева.

Кровавая месть у осетин. С.Каргинова.

3 Отдел.

Археологическая путешествия, разыскания и заметки. Е.С.Такайшвили.

Курганы в окрестностях станицы Змейской. Ф.С.Гребенца.

Письмо, посланное с Востока отцом Луи Гранжиэ его преподобию отцу Клод Аквавива, генералу Иезуитскаго ордена, из Мокви, в Мингрелии, 2 марта 1615 г. Заметка Е.С.Такайшвили о Сатрапелле.

Могильники в Куртатинском ущелье. Ф.С.Гребенца.

4 Отдел.

Божества охоты и охотничий язык у кавказцев. Д-ра А.М.Дирра.

Список имен, фамилий, названий народов и имен животных у абхазцев, мингрельцев и дагестанцев. Материалы к изучению языка и быта абхазцев. Абхазские слова.

Заметка о татуировке в Дагестане. Д-ра А.М.Дирра.

Адыгские тексты. а.Кабардинское наречие. П.И.Тамбиева.

KAYNAKLAR

- Abdulatipov, R. G., Hamçiyev, B. B., Hapsirokov, K.-G.H. (ed.) (2007); Kavkaz, İstoriya, Narodiy, Kultura, Religii. Moskova. Vostoçnaya Literatura.
- Aça, M. (2013). Misyoner-Şarkiyatçı Nikolay İvanoviç İlminskiy'in Çarlık Rusyası'nın Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma Politikalarındaki Yeri. *Yeni Türkiye*. Türkçe Özel Sayısı. S: 55. ss. 1464-1477.
- Aça, M. (2014). Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nde Yeni Ulusların İnşası Adına Tatar Nüfuzunu Kırma Girişimleri. *Milliyetlerin Kesişme Noktası: İdil-Ural Çalıştay Bildiri Kitabı 12-13 Nisan 2014*. Ed. Bülent Bayram. ss. 219-242. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
- Adiloğlu, A. (2007). Karaçay-Malkar Nart Destanları. *Turkish Studies*. Volume 2/1, Winter 2007. ss. 196-218.
- Ahundov, E. (1994). *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*. Haz. Semih Tezcan. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmangıt, N. (1940). *Altın Ordu Nogay Atalar Sözü*. Latin harflerine aktaran: Serdar Karaca. Ankara: Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Etüt 60.
- Alptekin, A. B. (1997). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları. 1. Baskı.
- Alptekin, A. B. (2011). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları. 5. Baskı.
- Alptekin, A. B. (2012). *Efsane ve Motifleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arsen'yev, K. K., & Petruşevskiy, F. F. (1902). Entsiklopediçeskiy Slovar' Brokgauza i Yefrona (Ed.). *Uçebniye Okrug* . Sankt Petersburg.
- Artun, E. (2011). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Adana: Karahan Yayınları.
- Auelbekova, Ş. (2004, Şubat). Kazaklara ve Öbür Topluluklara Kiril Alfabesinin Kullandırılmasına Dair N. İ. İlminski'nin Düşünceleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*. ss. 107-114.
- Ayverdi, İ. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Genel Ağ: <http://kubbealtilugati.com/>
ağıt: 10.04.2015.
tekerleme: 16.04.2015.
fikra: 20.04.2015.

- Baddeley, J. F. (1908), *The Russian conquest of the Caucasus*. London, New York, Bombay, Calcutta: Longmans, Green and Co.
- Barthold, V. V. (2004). *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Berje, A. (2010). *Kafkasya*. Çev. Murat Papşu. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Bolton, F. E. (1900). *The Secondary School System of Germany*. New York: D. Appleton & Company.
- Boratav, P. N. (1968). Âşık Edebiyatı. *Türk Dili*. Aralık 1968. C: XIX. S: 207. ss. 340-357.
- Bulut, Y. (2007). Oryantalizm. TDVİA. C: 33, ss. 428-437.
- Caferoğlu, A. (1934). Azeri Halk Edebiyatında Aşık Garip Destanı. *Azerbaycan Yurt Bilgisi*. Yıl 3, Sayı 31-32.
- Coene, F. (2010). *The Caucasus. An Introduction*. New York: Routledge.
- Demir, A. (1998). *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dilçin, C. (2013). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, İ. & Güllüdağ, N. (2014). *Nogay Destanları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Duymaz, A. (2001), *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Duymaz, A. (2002). *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekici, M. (2002). Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında - II. *Millî Folklor*. S: 54, Yaz 2002. ss. 11-18.
- Elçin, Ş. (2005). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eren, H. (1998). *Türklük Bilimi Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*. II. Cilt: Metinler. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gatagova, L. S. (1993). *Pravitel'stvennaya politika i narodnoye obrazovaniye na Kavkaze v XIX v*. Moskova: Rossiya molodaya.
- Grigoriantz, A. (2000). *Kafkasya Halkları. Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*. Çeviren: Doğan Yuradkul. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Guseynzade, R. A. (2013). *Kafkaz i Armyane*. Bakü: İrşad.

- Günay, U. (2011). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnalcık, H. (2002). Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji. *Doğu Batı*. Ağustos, Eylül, Ekim-1 S: 20. ss. 13-39.
- Kalafat, Y. (1999). *Kırım-Dağıstan-Kuzey Kafkasya Gezi Notları ve Türk Halk İnançları*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). Ermenicede Türkçe Katkısı. *Kafkaslarda Türk Dili ve Kültürünün Etkileri (5-6 Mart 2009)*. ss. 17-103. Yayıma Hazırlayan: Karakuş, E. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. & Açıköz, H. (1998). *Azerbaycan Bayatıları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kononov, A. N. (2009). *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi*. Çev. Nerimanoğlu, K. V.; Muradov, N.; Sevimli, Y. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1940). *Türk Şazairleri*. C: II: XVI-XVIII Asırlar Osmanlı Şazairleri Antolojisi. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kürenov, S. (1995). *Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri*. Aktaran: Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Magdoff, H. (2006). *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Maraş, İ. (1998). Kazan Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri. *Dinler Tarihi Araştırmaları I (Sempozyum: 08-09 Kasım 1996, Ankara)*. ss. 237-246. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Mehmetov, İ. (2009). *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*. Çev. Ekber N. Necef, Şamil Necefov. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Mustafayev, E. M.-E. & Şerbinin, V. G. (1972). *Russko-Turetskiy Slovar'*. Moskova: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Nasibli, Y. (2004). Kozaklar ve Kuzey Kafkasya'nın Slavlaşmasındaki Roller. Çev. Liliye Sabirova. *Karadeniz Araştırmaları*, 1-6.
- Nazarlı, A. (2008). *Narodnoye obrazovaniye v Azerbaydjanskoy Respublike*. Bakü: Nurlan.
- Nazlı, A. (2014). Dede Korkut Hikâyelerinin Karaçay-Malkar Destanlarındaki İzleri. *Türk Dili ve Edebiyatının Yayılma Alanları*. Bilgi Şöleni Bildirileri, 7-9 Ekim 2010. Yayıma

- Hazırlayanlar: Özkan, N.; Durbilmez, B. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Németh, G. (1911a). Kumük és balkár szójegyzék (Kumükisches un balkarisches Wörterverzeichnis). *Keleti Szemle*. XII/1-2, ss. 91-153. Budapest.
- Németh, G. (1990). *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*. Çeviren: Kemal Aytaç. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Németh, J. [Gyula] (1911b). Proben der kumükischen Volksdichtung. *Keleti Szemle*. XII/3, ss. 274-308, Budapest.
- Oğuz, Ö. (2001). *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ojegov, S. İ. (2014). *Tolkoviy Slovar Russkogo Yazıka*. Moskova: AST.
- Orkun, H. N. *Kumuk ve Balkar Söz Notları*. Türk Dil Kurumu Kitaplığı. Etüt 70.
- Pavlova, A. N. (2002). *Sistema N. İ. İl'minskogo i Yeyo Realizatsiya v Şkol'nom Obrazovanii Neruskih Narodov Vostoka Rossii*. Çeboksarı: İ. N. Ul'yanov Adına Çuvaş Devlet Üniversitesi.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Roy, O. (2000). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. Çeviren: Mehmet Moralı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2012). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saray, M. (2008). *Gaspıralı İsmail Bey'de Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Said, E. (2014). *Şarkiyatçılık*. Çev. Berna Ülner. İstanbul: Metis Yayınları.
- Süleymanlı, E. (2006). *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Şahin, H. İ. (2011). *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya: Kömen Yayınları.
- Şahin, H. İ. (2013). *Çepniler*. Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- Tan, N. (2008). *Folklor*. İstanbul: Özal Matbaası.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, U. (2003). Kafkasya'daki Nogay Tatarlarının Etno-Politik Durumları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. *Kırım Dergisi*. 11 (41-44). ss.38-64.
- Tavkul, U. (2006). Kafkasya'da Konuşulan Türk Lehçeleri. *Kırım Dergisi*. 15 (57), ss. 38-49.
- Tavkul, U. (2009a). *Kafkasya Gerçeği*. İstanbul: Selenge.

- Tavkul, U. (2009b). *Kafkasya'da Kültürel Etkileşim*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, U. (2011). *Nartlar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temizkan, A. (2010). Kuzey Kafkasya'da Müridizm. *Karadeniz Araştırmaları*. Bahar 2010. Sayı 25. ss. 77-92.
- Temur, N. (2010). Folklor-İdeoloji Bağlamında Sovyetler Birliği Dönemi Folklor Politikaları ve Bu Politikaların Kırgız Folkloruna Etkileri. *bilig*. Bahar 2010. Sayı 53. Ss. 219-232.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Genel Ağ: tdk.gov.tr
ağıt: 10.04.2015.
atasözü: 14.04.2015
fikra: 20.04.2015.
tekerleme: 16.04.2015.
- Türk Dil Kurumu. *Derleme Sözlüğü: Türkiye'de Halk Ağzından*. Birleştirilmiş Tıpkıbasım, 6 Cilt (2009). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, F., & Cemiloğlu, M. (2009). *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, F. (1992); *Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Türkmen, F. (1995). *Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*. Akçağ Yayınları Ankara.
- Türkmen, F. & Türer, F. (2014). Gürcistan'da Türk Halk Hikâyeleri. *Türk Dili ve Edebiyatının Yayılma Alanları (Bilgi Şöleni Bildirileri, 7-9 Ekim 2010)*. Hazırlayanlar: Özkan, N.; Durbilmez, B. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları. ss. 383-394.
- Türkyılmaz, D. (2009). Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Düyası Bilmeceleri Üzerine. *Millî Folklor*. Yıl 21, S: 81. ss. 40-53.
- Yazıcı, T. (1998). Hoy. TDVİA. Cilt: 18. s. 258.
- Yefremova, T. F. *Tolkoviý Slovar Yefremoviý*. Genel Ağ: <http://www.efremova.info/>
прогимназия: 05.01.2015.
былина: 12.03.2015.
- Yıldır, E. (2001) Kafkasya. TDVİA. Cilt: 24. ss. 160-162.

Yıldız, A. (2014). Sunuş. *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*. Ankara: Doğu Batı Yayınları. (ss. 9-14).

EKLER

EK 1: SMOMPK'nin ilk sayısının kapağı.

ЕК 2: SMOMPK'nin 13. sayısının kapağı.

ЕК 3: SMOMPK'nin 25. sayısının kapağı.

ЕК 4: SMOMPK'nin 46. sayısının kapağı.

ЕК 5: SMOMPK'nin 28. sayısının iç kapağı.

СБОРНИКЪ МАТЕРІАЛОВЪ
ДЛЯ ОПИСАНІЯ
МѢСТНОСТЕЙ И ПЛЕМЕНЪ КАВКАЗА.

Изданіе Управленія Кавказскаго Учебнаго Округа.

ВЫПУСКЪ ДВАДЦАТЬ ВОСЬМОЙ.

ТИФЛИСЪ.

Типографія: Канцелярія Главнначальствующаго гражд. частію на Кавказѣ,
К. Козловскаго и М. Мартirosiанца.

1900.